

ODKAZ
mrtvych

Martin Rázus

eknizky.sk

ODKAZ MŔTVYCH

MARTIN RÁZUS

eknizky.sk

Odkaz mřtvych by Martin Rázus is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License, except where otherwise noted.

Obsah

Odkaz mrtvych

1

Odkaz mŕtvych

I

Vlhký jesenný večer roku 1673.

Vysokým múrom a štyrmi bránami opevnené slobodné kráľovské mesto Brezno sa chystá na odpočinok. Aspoň by sa malo! Úroda z obrovského chotára je už pozvážaná, dobytok po dvoroch nakŕmený. Všetko svedčí o tom, že o chvíľu vyhasne v oknách svetlo a svietiť ostane len furmanom v mestskom hostinci.

Zmlknuté šero sa však pohne. Z privretých domov a ospalých ulíc vychádzajú tiene a miera k jednému cieľu — na rínok. Najväzenejší mešťania! Ich krok znie tupo. Hlavy sa im klonia od veľkej starosti. Stretajú sa na chodníku pod odkvapom ohromných visutých krovov. Pozdravia sa, a viac ani slova. Kráčajú k veľkému domu, ktorý sa svojou výstavnosťou i v tme odlišuje od susedných. Voda v objemnom hárajchu hukoce pred ním. Ťažká klenutá brána je otvorená. Na almare, vstavanej do steny, bliká lampáš, ukazujúc všetkým cestu.

Dom viacročného richtára a diktátora mesta, Daniela Chmeliusa!

V priestrannej kuchyni s veľkým ohniskom po strane sa zvrta okrúhlučká pani richtárka, ohorená ešte od žatvy. Zdravá, bystrá žena, práve k svojmu mužovi — mocných rúk a rumených líc. Má čo obskakovať. Gazdovstvo je veľké a okrem dvoch paholkov pri dvanástich voloch a páre koní pomáha tu len mladá vdova, Uliana Čermáčka. Keby však len gazdovstvo! Ale hľa — na ohnisku praskoce oheň. Pri ňom štyri strapaté dievčenské hlavy. Zuzanna, Helena, Katarína, Judka — dcéry od štrnásť po päť rokov. Strkajú fakličky do pahreby a rozžeraveným koncom čiarajú vo vzduchu hady. Oči im jastria, smiech veselo zvoní. Tu zasa skočia ku kolíske privravieť sa učudovanému bračekovi. Prišiel k nim len v januári tohto roku.

Nuž dosť je tej práce na brezniansku richtárku! Najmä keď sa jej Daniel, asi tri roky starší od nej, priaha do vecí mesta ani parádny kôň do panského hintova. Ba čo do hintova? Do pluha! Do rebriaka! Ak je čo vážnejšie, to len on. V šesťdesiatom treťom dobyje Turek Nové Zámky. Kráľ Leopold vydá mandát na insurekciu. Kto dostane v Brezne poverenie cvičiť mešťanstvo v zbroji? Kto vymenuje náčelníkov? Kto ide s

2 Odkaz mŕtvych

ozbrojencami do zvolenského tábora povstalcov? Chmelius, a len Chmelius! Palatín Fraňo Vesselényi, pán Muráňa a Lupče, odtrhne z mestského chotára obec Bacúch. Kto ide pred Jeho kráľovské Veličenstvo do Viedne žiadať ho späť, a to až dva razy? Zas len Chmelius! Treba sa postarať o mestské opevnenia proti Turkom, martalúzom, kurucom a kdekomu? Znova len Chmelius! Pravda, on sa už potom nestačí starať o deti! Ani o hospodárstvo. Najviac je to na jej hlave. Ona si však neťažká. Chápe, i o verejné veci musí niekto dbať. Trpezlivo znáša údel ženy, ktorej muž je verejným pracovníkom. Povahu má veselú. Na hodnosti si nezakladá, ťarchy sa nebojí. Tak je svojmu richtárskemu manželovi i jeho radným a senátorom neraz užitočná.

Teraz je však i ona zronená. Nedobré veci sa dejú v krajine. Nie dost Turkov, Tatárov, kurucov a martalúzov! Kráľ Leopold mal byť pôvodne kňazom a je vraj celkom mäkký vdovec. Práve sa chystá do druhej ženby. Počúva však nedobrych radcov. Gróf Rothal predsedá v Prešporku delegovanému súdu, vraj pokarhať účastníkov vesselényovského sprisahania. Skutočným predsedníctvom sú však arcibiskupi, Juraj Szelepcsényi a Leopold Kollonič. Minulý mesiac predvolali už druhú výzvu evanjelických farárov. Predvolali aj kmotra, kňaza Jána Milochovského. Šiel, chudák, a viac sa nevrátil. Musel podpísať reverz a ísť do vyhnanstva. Na fare je jeho žena, Apolónia, s deťmi Jankom a Helenkou. Tí sa naplačú! Čo len z toho bude?!

Pani Zuzanna sa zadíva na dievčatá. Ich zvonivý smiech sa rozlieha priestrannou kuchyňou.

— Ako im je len dobre! — utrie si zvlhnuté oči. — Však už len nejako bude! — poteší sa hneď. — Sme v rukách božích...

— Dobrý večer, — vo dverách si zastane Jakub Gronell, mladý a už odovelený podnotár mesta. Žena, Katarína, sestra farára Milochovského, mu nedávno umrela. Je vyholený, v čizmách, mentieke so striebornými gombičkami a majcom, ako sa patrí na mešťana a úradníka. Tvár má bledastú. Vo veľkých výrazných očiach mu iskrí prívetivý úsmev a silný intelekt. — To je už potom hej obrázok, — pochvaľuje si, zahliadnuc zdravú mater a jej päť švitorivých dietok. — Ste po večeri, pani richtárka?

— Sme, — privíta ho dôverne. No, sú rodina! Potom pán podnotár musí k pánovi richtárovi často za úradnými vecami. — Nech sa páči bližšie, — podá mu ruku. — A ty sa ako máš?

— Len tak, — sklopí oči, — ako vdovec!

— To je zle, viem, — prisvedčí gazdiná. — Vŕsak nič! Nájdeš si náhradu.

— Ej, nie je to tak ľahko, — vzdychne Jakub. — Katuša bola dobré žieňa. — Vedia byť aj iné, — pozrie naňho sústrastne. — Uver, vedia!

— Vedia, vedia, — kývne hlavou. — Len kde? — mrkne na dievčatá.

— Iba ak mi vy vychováte z toho ŕtvorlístka — jednu!

— I to sa môže stať, — vynájde sa hned. — Ty nemáš tridsať a naša Zuzka má už ŕtnásť! Čochvíľa je na vydaj. Pôjdeš, Zinka?

— Ja-ja, mama? — zapýri sa modroočka ani stužka, čo má v bohatých gaŕtanových vlasoch. — Akí ste! — skočí ani srnka a v zmätku fuk do zadnej izby.

— Nič to, Jakub, — usmeje sa pani Zuzanna. — Veď ak nie tá, mám ti z čoho dať. Helena má dvanásť, Kata osem, Judka — päť. Len či počkáš?

— Čoby nie? Usmeje sa dobrácky. — Mám času!

— Ale vy ste starý, — ozve sa vtom spomedzi splašených dievčat ŕibalsky Kata. — Už by ste si mohli nechať i fúzy narásť!

— Veru starý, — fľochne zboku i hanblivá Helena.

— Aký starý? — bráni sa. — Ujec Kachnič má osemdesiat a jeho Katarínka o päťdesiat menej, no!

— Jaja-jáj! — chichocú sa deti. — To len u Andrejov!

— A ja ho veru chcem! — ozve sa zrazu päťročná Judka.

Ale ty? — deti sa ešte viac rozosmejú. — Veď si ako krpec! Malá si, — ukazujú jej dľaňami len niečo od zeme. — Maličká!

— Narastiem, — odvetí drobizg celkom vážne.

— Lež či ŕa počká pán podnotár — hm? — zaďáva sa jej mať do povedomej tváričky, zabudnúc na všetky starosti.

— Vŕsak ma počkáte, kým narastiem, — postaví sa ono smelo proti nemu. — Pravda?!

— Počkám, — pohladí ju po vláskoch. — Len v zdraví narásť!

— To by ti už nežičila, — zamieša sa mať. — Radšej ti vychováme niektorú zo starších. Muž bez dobrej ženy — „vzdychá, toulaje se“. Tak je to v Biblii! Nie?

— Tak, — prisvedčí Jakub. — A kde je pán richtár?

— Tu v zadnej, — pohodí rukou na pootvorené dvere. — Číta postilu. Máte zasadať?

— Nie.

4 Odkaz mŕtvych

— Ved' to! — ponúka ho bližšie uspokojeno. — Dala by vám i do prednej zakúriť. Tu je však teplejšie. Na Ďumbieri je už snehu. Nevieš, či ešte niekto príde?

— Myslím, že áno! — zväžnie podnotár. — Niekoľko mešťanov som videl ísť. Iste mieria sem...

— A čo sa robí, preboha? — vystúpi na okrúhlu rumennú tvár nedobré tušenie.

— Nič zvláštneho, pani Zuzanna, — pozrie na ňu, ako by jej nechcel všetko prezradiť. — Nič. Viete, ako v terajšie časy. Švagor Milochovský je na ceste do vyhnanstva. Azda je už i v Nemecku. V Písme zas možno čítať: „bíti budú pastýře a rozprchnou se ovce stáda“. Na to možno myslí pán prior Mikuláš Housenka, usadený na valaštianskej fare. Tam má — počuť — i chorvátskych vojakov grófa Collaltu. Nuž, opatrnosti nikdy nie je dost'. Človek je v taký čas nerád sám. Preto ideme za pánom richtárom viacerí — poradiť sa.

— Počuj, Jakub, — stiahne husté obočie, nakloniac sa k nemu vyľakaná, — azda by nám chceli vziať i kostol, faru a ostatné?

— Neviem, — pokrčí plecami. — Uvidíme!

— To by nešlo len tak! — blyсне jej v očiach povedome.

— Ako to myslíte?

— Nuž tak, — zapáli sa v tvári, — richtár Daniel Chmelius necvičil roky mešťanov v zbroji pre daromnicu. To si tí páni rozmyslia!

— I ja myslím, pani Zuzanna, — pozrie na ňu s úctou i obdivom.

Podnotár vojde do zadnej, Zuzanna frkne dverami do kuchyne. On to ani nezbadá. Deti sa jej však smejú, keď utiekla. Hlásia jej, ako si Judka vyvolila za muža pána Gronella, ak ju počká. Ona je však ešte vždy ako fakľa. Z bohatých gaštanových vlasov jej vypadne na zem stužka. Hlboké oči, modré, na starú mater, sú trochu zvlhnuté. Jamky zružovené. Vidno, pästami si ich trela. Z jemných čŕt volá prirodzený stud. Na krojených perách sa jej červenie ešte vždy akési nevypovedané, zlostné slovo.

— Čo ti je, Zuzanna? — okríkne ju mať, hoc má plné ruky práce.

— Čo si taká usmoklená?

— Keď ste vy takí...

— Akí? Nože ma nehnevaj, — dupne na ňu. — Dnes-zajtra si dievka na vydaj, a divšia si ako líška v Drakšiar! Nerozumieš žartu? Judka má viac rozumu ako ty.

Zaslúžila by si aj väčšiu kázeň. Pod bránou však znejú tupé kroky. Podľa zvuku počuť, že ide väčší počet ľudí. Kroky sú čoraz ťažšie, rozhovor je konkrétnejší.

— Dobrý večer!... Dobrý večer! — mešťania vchádzajú do kuchyne, odkiaľ oberučná Uliana vynáša kolísku. Richtárka zas vyháňa deti do prednej.

— Ach, pekne vás vítam, ujec Padlicius, — stačí povedať vlúdne slovo pani Zuzanna, i ruku podať čerstvému šesťdesiatnikovi s vyholenou vajcovitou tvárou. — Akože je pani Beta? Dobre? Chvalabohu! A vy, pán Taxner, ako? Judka je už hore? Počuť, že prechorela. Veď to príde! Len keď je už lepšie! Má trápenie s tromi malými. Aspoň chová synov! A u Závadských ste zdraví, pán Georgius? Pani Marína čo? Či tiež s deťmi? Má tri dievky a jedného syna. To je nič! My máme štyri. Pekne ma pozdravujú? Ďakujem! Veď sú moje vrstovnice. I mladšie ako ja. A vy, pán Rostarius? Bolia tie nohy? Len bolia? Hja, vdovec! Mali by ste si ešte niekoho nájsť, čo vám ich pomastí, — smeje sa do očí vážnych pánov, už i s prešedivenými vlasmi, zato tvrdého rodzaja! — A čo sváko Gratza? — Víta ďalších prichádzajúcich a ponúka ich do zadnej. — Akože pani Dorota? Dobre sa jej kŕmia husi? Naša Uľa, — mrkne na kvitnúcu vdovicu, práve zberá z dbanky žltučké masielko, — tá mi veru dve pridusila. No, stane sa! Hľa, i pán Vřbovský idú k nám! Pekne! Veru ste už dávno nenakukli! Ako sa majú dievčatá? Anička sa vraj už vydáva. Šestnásť rôčkov, a dievča ani kvet. Nie div, keď jej ten Andrej Futasov nedá pokoja. V tom veku mi veru ani môj pán Chmelius nedával! To je už božie riadenie. Hen u Taxnerov má Judka len dvadsať, a už troch synov, Janka, Miška, Maška! Keby to Boh nechcel, nebolo by. U Futasov má Helena len dvadsaťšesť, a päť drobizgov ju drží za sukňu. Iba u Staxov je pusto, — podá ruku urastenému, bradatému pánovi Gottfriedovi. Má niečo vyše päťdesiat, vykračuje si však ani mládenec. — Pani Barbora má už všetko pripravené na novú priadzu? My veru ešte všeličo nestačíme. Nech sa len páči dnu! I vy, mladí ženáci, — usmeje sa na Fašku, Skroviniusa a Martina Oleríniho, všetko dobrých, červených chlapov. — I pán Lopušín sa hodí medzi vás, keď ste i spolu nemládenčili! A sváko Andrej Kachnič, — vtiahne ho do kuchyne, urasteného, aj keď už bieleho ani jabloň — tí sa vám všetkým nedajú! Čo je pre Brežňana osem krížikov? Vezme si takú Katu... Rozdiel je medzi nimi pol storočia, ale má ženu ako kvet a gazdinú ani z mravčej rodiny! — víta pani Zuzanna rad-

6 Odkaz mŕtvych

radom vážnych mešťanov veselo ako vždy. Ani čo by bolo v meste všetko v najlepšom poriadku.

A mešťania vchádzajú ani sa dvere nezatvárajú, v čižmách, mentiekach s ťažkými striebornými gombičkami, s plochými širákami v ruke — starší, mladší. Všetci však s mrakom starosti na čele. Len zvedavý Ondrej Fintok, na roky ani nie tak hojný ako na bláznovstvá, sa pristaví pri vdovici. Práve trepe zobraté maslo v hrotku. Obzerá si ju, mykajúc hrubými gambami, kým pani Zuzanna skočí do prednej utíšiť rozmraučané deti. Zapára do ženy, žeravej ako pahreba, a šepce jej reči, od nich sa ešte väčšmi rozžeravie.

— Uľa, Uľa — potrhne ju za plece, — ako môžeš byť bez muža, a taká mladá?

— Umrel mi, čo robiť? — blysnú jej šibalsky čierne oči.

— Nájdi si druhého, — uštipne jej líce. — Niet azda v Brezne dosť chlapov?

— Jest! Čoby nebolo? — odťahuje sa od neho. — Keď ma nikto nechce.

— Čoby len nie? — podíde za ňou. — I ja by pristal na teba!

— Ta choďte! — odstrčí ho od seba. — Máte ženu...

— Mám, mám, — uškrnie sa Fintok, — ale takú, — kam ma posadíš, tam sedím.

— Načo ste si takú vzali? — fľochne bokom Uľa na dvere z prednej, či nejdú gazdiná. — Akú ste si našli, takú máte!

— Veď, veď, — vzdychne Ondrej, celý rozčertený. — Čo si dostal, to si drž! Pravda?

— Veru, — stisne Čermáčka pery a prikývne mu hlavou. — A mali by ste už ísť za pánom richtárom. Nájdu vás tu pani, zle bude na mňa.

— Idem, — schytí sa ženáč. Dobrý človek, i poctivého ševcovského cechu majster. Len búrlivá, nepokojná krv. — S Bohom, Uľka, — šľahne ešte po nej rozpáleným pohľadom.

— Uľa, — zachytí ten pohľad pani Zuzanna, vyjdúc od detí z prednej, — daj si s tým Fintokom pokoj! Nevieš, že má ženu i deti?!

— Ja nemám s ním nič, — zamračí sa jej nad očami. — Povedala som mu, aby odišiel.

— Veď to, — skrotne prísny pohľad panej. — To je chlap, ktorému je voda z vlastnej studne nikdy nie dobrá. Najprv chcel veľa vyženiť, vzal si Marínu od bohatých Svoradov. Priniesla mu aj majetok, aj tri dcéry. Teraz je už škamravá, suchá a chlap poletuje ani netopier poza humná. Vieš to ty?

— Čo mňa do toho? — odvrkne Uľa, namrzeno, cifrujúc vytrepané maslo lyžicou. — Pre mňa môže lietáť i po topoľoch a v Drakšári popod jedlinu. Ani som nefľochla na človečiska.

— Veď nech aj nie, — stiahne pani výstražne obočie. — U nás to nie je žart. Vieš, čo sa stane v Brezne s chlapom, ak prestúpi šieste Božie prikázanie?

— A čo? — narovná sa vdovica zvedavo.

— Skrátia ho na Viselniciach o jeho sprostú hlavu, — zväžnie zrazu pohľad pani Zuzanny. — Tu je nie ako na dedine. Tu je magistrát! Vieš, ako obišiel valach Tomáš Tatárik — osem rokov je tomu — čo si zabil kamaráta Fašku? Odsúdili ho na rozštvrtenie. Aj to vykonali... A so ženou vieš čo by bolo, nech ju prichytia pri hriechu?

— Ozaj, čo?

— Narazia ju na kôl, — prikývne si pani Zuzanna i dvakrát na dôraz. — Veru na kôl, stvorička!

— Pre mňa môžu i na dva, — zmraští Uľa pekné okrúhle čelo a utrie si oči zásterkou. — Však som mu ja ukázala cestu, — počne fikať. — Hneď som vedela, že bude kázeň. Vdovica, cez potok lavica!

— No, nič je, nič, — chlácholí ju richtárka. — Nerev, Uľa! Veď som ti len, na čo máš dať pozor s takým človekom. Nosa som ti neodhryzla. Nehuč! Choď radšej k deťom a ulož tie mladšie.

V zadnej sú už pomaly dlhé lavice obsadené. Za vrchstolom v košeli a pručliaku so striebornými gombíkmi sedí domáci pán. Zdravý, silný, štyridsiatnik, strednej postavy, červených líc, tmavého, chlapského pozoru, viacročný richtár mesta — Daniel Chmelius. Vedľa neho asi o štrnásť rokov mladší podnotár, Jakub Gronell. Potom za radom ostatní, až po Fintoka. Všetko vážení mešťania, z nich len silný, plavý Stax, čo má bradu a počerný Taxner, komorský úradník, je fúzatý. Ostatní majú hladké tváre. Sedia zamĺknutí. Oči im nepokojne blúdia z kúta do kúta. Napokon spočinú na domácom pánovi, zamyslenom ako aj oni...

— Aká pocta môjmu domu! — prehovorí k nim vážne richtár, nad neho nebolo v meste lepšieho vodcu od blahej pamäti Izáka Socovského. — Nevolať som vás, prišli ste, — dôrazne ukladá slovo na slovo do hrobového ticha. — Tuším, čo vás dnes privedlo!

— Časy sú zlé, — zdvihne sa z prítomných muž ostrých očí, tvrdý ani z hrče, orátor Matej Faško. — Krv volá k nebesiam po uhorskej krajine!

8 Odkaz mŕtvych

Cisárski generáli vešajú popri cestách ľudí na stromy ani hrušky. Keď Eszterházy zabil Oravský zámok, rúbali, štvrtili, vešali, na kôl narážali a hrdúsili tam ľudí, až hrôza. Majiteľ zámku, starý Thököly, umrel. Mladý, nedospelý Imro ušiel na Likavu s otcovským mečom v ruke a v srdci s túžbou po pomste. Nedobré sú to zvesti, nedobré! Ako ten dobytok v našich horách, keď cíti dravého medveďa, zhŕkne sa okolo pastierskej koliby, tak i my... Náš pán velebný, Ján Milochovský, so superintendentmi Kalinkom, Tarnóczym a inými kňazmi — predvolaný pred prešporský delegovaný súd ako sprisahaneц a vlastizradca — musel podpísať reverz a ísť do vyhnanstva. Vo Valaskej je zas prior prievidzských piaristov, páter Mikuláš Housenka. Dnes-zajtra sa môže zjaviť v Brezne a sadnúť si do nášho cirkevného dedičstva.

— Azda len nie? — ozve sa už schladnutý Fintok pri dverách.

— Ba hej, — pokračuje Faško odmerano. — Však nie je sám! S ním je i gróf Collalto, plukovník, s troma prápormi chorvátskych vojakov. Čo spravíme, keď nás prepadnú?

— Budeme sa brániť! — ozvú sa mešťania, ktorým krv udiera do tváří. — Aj my máme svoju brannú moc. Aj pušného prachu máme. A darmo nás naši náčelníci nevyučili. Čo, pán richtár?

— Budeme sa brániť, — s dôrazom prisvedčí zhromaždeným Chmelius. — Kľúče od kostola, fary a školy nevydám, len presile.

— Vôbec ich nevydať! — skočí do reči prešedivený Tomáš Padlicius. — Nech robia s nami, čo chcú!

— Tak je! — prikyvuje aj najstarší z prítomných, Andrej Kachnič, potrasúc odhodlane šedinami, bielymi ani ľan. — Či je to na slávu božiu — takto trápiť pokojných mešťanov? Ja som starý človek a dosť som už skúsil. Stále však neviem, čo je to za zlé v ľuďoch, keď vždy hľadajú spôsob trápiť svojich blížnych? No, Jakub, — ukáže rukou na Gronella, — ty si múdry, učení človek, povedz, prečo je to?

— Tak Boh skúša svojich verných v pravde, — odvetí podnotár. — Ľudia si vždy hľadali i našli dôvod, prečo trápiť svojich blížnych. Aj v Aténach, aj v Ríme. Prečo by si nenašli aj dnes a v našom meste? K skúške patrí aj utrpenie. Taký je život!

— Taký! Taký! — zašomrú mešťania, hľadiac na priameho a otvoreného Chmeliusa ako na Luthera, na múdru tvár Gronellovu ako na tvár rozvážneho Melanchtona.

— Ako si to však páni arcibiskupi, Szelepcsényi a Kollonič, len zručne natiahli, — čuduje sa Martin Oleríni, vrstovník pána richtára. — Ved' sprisahanci proti kráľovi — Vesselényi, Zrínsky, Frangepán, Nádašdy — sú všetci katolíci!

— Vlk a baránok stáli pri potoku, — chladne poznamená Jakub a prstami poklepe po stole. — Našli sa vraj akési listy Štefana Vitnyédyho z roku 1669, ktoré písal v Prešove, — vysvetľuje prítomným. — V oboch sa zmieňuje o pripravovanom boji za Boha, cirkev a slobodu. Menovaní katolíci sú tu modlármi a psami. V druhom liste sa spomína evanjelické kňazstvo, ako čaká zahraničnú pomoc zo severu do Žiliny, z juhu do Sobotišťa a Senice. Žilinský farár Ladiver má vraj udržiavať spojenie s Moravou a Sliezsdom.

— Tie listy môžu byť falšované, — ozve sa orátor Faško. — A potom, ak sú niektorí vinní, nie všetci sú. Čo na to kráľ?

— Jeho Jasnosť kráľ Leopold, — vraví podnotár ďalej, — je v rukách ľudí, čo robili poriadky aj v Čechách po Bielej hore.

— A naše práva? — nesie sa svetlicou.

— Veľkoveľkvaradínsky biskup, Juraj Bársony, vydal knihu — Veritas toti mundo declarata — Pravda, ohlásená celému svetu. — Podľa toho kráľ nemusí rešpektovať práva evanjelikov. V tom bude asi aj rozum Jeho Jasnosti!

— Smutné! Žalostné! — letia poznámky, zaiskria oči prítomných, ako krútia hlavami.

V tej chvíli sa otvoria dvere. Do izby vstúpia noví hostia. Sú to dve dámy v smútku, ktoré sprevádza dôstojný pán rektor miestneho gymnázia, Ján Simonides a mladučký kaplán Michal Srnka.

— Dobrý večer! — pozdravia prítomných.

— Pán Boh daj! — vstanú všetci ako na povel. V dámach spoznajú i do závoja zahalenú pani velebnú, Apolóniu Milochovskú a Katarínu Simonidesku, plavovlasú, modrookú, šťastnú matku ani nie dvojročného synka Samka. — Pán Boh daj i vám! — ďakujú s hlbokou sústrastou.

— Odpusťte, pán kmotor, — podá mladý, štíhly Simonides ruku Chmeliusovi i najbližším, potrasúc vlasatou, inteligentnou hlavou. — Pani velebná je na ceste za svojím mužom do vyhnanstva. Ako verná manželka mieni ho nasledovať i so svojimi dvoma dieťkami do ďalekého Nemecka.

10 Odkaz mŕtvych

A chce vám, pán kmotor i veľactení mešťania, povedať niekoľko slov na rozlúčku.

Zavládne hrobové ticho. Ako by sa v miestnosti všetko, i ľudia, zmenili na kameň. Dych sa zastaví a oči sa sústredia na príjemnú, odhalenú smutnú tvár pani velebnej.

— Drahý pán kmotor, milovaní mešťania a priatelia, — znie mäkký hlas pobleďnutej, zlomenej panej. — Môj manžel, váš kňaz, Ján Milochovský, je nevinne odsúdený. Ani on, ani nikto z našich sa nespriahal proti kráľovskej Jasnosti. Prišlo to však na nás, keď nás Boh chce skúšať vo viere. Len aby neprišlo viac! Keď musel môj muž, teda i ja — jeho prisahaná manželka s deťmi — ídeme za ním do vyhnanstva. Spomeňte si, prosím, niekedy na nás! Ďakujem vám za lásku, za dobrotu a Pánu Bohu vás porúčam...

Pri týchto slovách, topiacich sa v plači, vypukne v nabitej miestnosti nárek. Aj v kuchyni, kde sa pani Zuzanna vrhne na zem a staršie deti okolo nej. Aj Uľa Čermáčka zafká. Dnu zas richtár Daniel Chmelius, pokmotrený s farárovcami i rectorovcami, len si oči prikryje, aby premohol ohromné vzrušenie.

Neostane suchého oka. Aj tie múry, chladné múry — ako by plakali.

Prvý sa premôže rektor Ján Simonides. Jeho výrazná inteligentná, ľahko zarastená tvár je ako vosk. Zato sa vzpriami, a podopierajúc obe zlomené ženy, Milochovskú i svoju, zadíva sa odhodlane na sklúčených a začne zvučným barytónom:

„Hrad přepevný jest Pán Bůh náš,
zbroj výborná i síla.

On nás chráni, když Satanáš
proti nám své vysílá...“

nesie sa už mocne miestnosťou a hlavy, i ovisnuté ženské hlavy, sa dvíhajú:

„Ten starý nepřítel
zkazit by nás chtěl.
Moc a mnohá lešť —
hrozná zbroj jeho jest,
nemá v světě rovného...“

Pieseň znie najprv smutne, potom pevnejšie, odhodlane. Do očí sa namiesto slz vracia oheň. Ten oheň viery, hotovej všetko priniesť na obež za poznanú pravdu.

II

Po veľkom vzrušení sa nespí dobre. Ani Chmelius nevie oka zohnúť. Prehadzuje sa na posteli, až pod ním praští. Jemné črty pani Apolónie a jej smutný pohľad mu nevychádzajú z mysle. Ako len poputuje táto slabá žena v šírý svet? Vidí oválnu, bielu tvár kmotry, ale aj Simonidesky, i štíhlu postavu kmotra, Jána Simonidesa, ako ich obe, letiace z nôh, nežne podopiera. Hľadá na ten obraz živej fantázie a srdce mu zabúcha silnejšie. Tuší niečo zlého. Vynorí sa mu postava chudého mnícha v čiernej reverende. Počerná tvár sa blíži, rastie. Zanietená, tvrdá. Páter piarista Mikuláš Housenka! V očiach mu svieti ten istý oheň ako v Simonidesovom pohľade. Oheň presvedčenia? A hľa, jeho postava mohutnie, až zastreie rektora i jeho ženu. Zavadzajú mu, ako farár, Ján Milochovský a jeho skromnučka Apolónia? Vtom sa zjaví príjemná postava mladého podnotára Jakuba Gronella. — Nevieš, čo sa povára vo Zvolene? Iste aj v Ostrihome a Prešporku, — dá sa mu vysvetľovať. — Ján Simonides, rektor breznianskeho gymnázia, nevychováva mládež v zmysle ustanovenia tridentskej synody!

— Ach, — zastane Daniel. Prejde si rukami po tvári, v snahe zahnať nemilé predstavy. Stavajú sa mu pred oči znova a znova. V izbe počuť len rovnomerný dych pani Zuzanny a dietok. Živá obraznosť však nevie ustať — predvádza zjav za zjavom. Farby sú zreteľné. Postavy živé — zaplňajú priestor. V nevelkom Brezne vidí množstvo panstva zhromaždeného zo všetkých strán Uhorska. Radia sa, ako odvrátiť nebezpečenstvo, ohrozujúce vlasť, v zmysle krajinských zákonov a kráľovských diplomov. Ako niekedy na hrade Makovici počas svadby Fraňa Rákócziho s krásavicou Ilonou Zrínyi. Čo však ich, Brežňanov, do toho? Majú len úlohu hostiteľov. Kým sa totiž tí radia de publico bono, regni, ide k nemu kamarátsky podžupan Zvolenskej stolice. Prosí ho, aby sa postaral o veľmožov a zemanov ako sa svedčí na slobodné kráľovské mesto. A on, Chmelius, nie je proti tomu. Prichystá sa hostina na štyri stoly. Veľká hostina. Ktovie, ako sa to niekedy mestu môže zísť? Spotrebuje sa hovädziny 60 funtov, teľaciny 49, bravčoviny 90 funtov, moriakov, husí, jarabíc, sliepok, rýb, vína i piva v hojnosti. Všetko to stojí 320 zlatých 26 denárov. Hneď potom všetko zatieni chmúrný obraz prešporskeho súdu. Predsedá mu gróf Rothal s bujnou parochňou na hlave. Tam je už aj šedivý stavec Juraj Szelepcsényi a podlý, podozrievavý štyridsiatnik Leopold Kollonič. Ich pichľavý pohľad neveští nič dobrého. Pred tento súd sa musí aj on postaviť. Za štyri mesiace ho

12 Odkaz mŕtvych

vyšetrujú, vláčia, strašia. Nič mu však nevedia dokázať, okrem tej hostiny. A tú predsa nedalo mesto nijakým zradcom, ale zemanom a magnátom len zo zdvorilosti. Čo robiť? Musia ho pustiť domov. K rodine a do jeho rodného mesta medzi magistrátnych pánov. Takú chvíľu však, keď človeka obchádza smrť, ťažko zabudnúť! Pred tým súdom stál kmotor Milochovský, krotký služobník boží. A tam si má stať druhý kmotor, rektor Simonides? Ktože už potom s mládežou nacvičí v Brezne divadlo? Výpomocný Sartorius a kantor Fabricius nie sú na to. Kaplán Srnka je zas plachý ako srnka. A čo bude s kmotrou, mladuškou Katou? Čo s jej Samkom? Páter Mikuláš striehne na kostol, ale i na faru a školu.

Podráždená myseľ sa nevie upokojiť. Hlásnik odtrúbi hodinu za hodinou, a nedajbože zaspať. Zarazí ho akýsi hrmot na rínku. Vstane z alkovne a ide k oknu. Hľadí, hľadí — nič. Len bariny sa príšerne jagajú na širokom priestore po jesennom daždi. Obloha je ako vatou vystlatá. Mäkké, biele obláčky sa nesú ponad mesto, zaliate mesačným svitom. Iba pi zavýjajú do vlhkej noci.

Zašomre Daniel a vráti sa do alkovne.

— A vy, pán manžel, nespíte ešte? — ozve sa zrazu pani Zuzanna.

— Nemôžem, žena moja, — povie ticho, aby nevyrušil deti. Menšie z nich spia s nimi. — Starostí mám veľa!

— A čo sa staráte? — doloží hneď ona. — Pán Boh je na nebi, bude, ako bude! Len si vy zakrúťte hlavu do hlavnice. Nevyspatý človek nie je do práce. Každý deň má dosť svojho trápenia. A ak sa ten pán Collalto odváži, máte svojich strelcov!

— Veď tak, mamka naša! Veď tak!

Na druhý deň Chmelius s Jakubom Gronellom a senátorom, bradatým Staxom, obídu mestské múry, počnúc od Valaštianskej brány. Ustália si nedostatky a potrebné opravy. Richtár hneď nariadi vyslať majstra ctihodného murárskeho cechu s jeho ľuďmi a primeraným počtom furmanov. Ktovie, čo sa môže stať. Nech je teda všetko v poriadku. Potom dá zavolať náčelníkov mestskej obrany — Daniela Lavru, Jána Vŕbovského a Daňa Englera. Tí prídu, mladí, zdraví, silní chlapi. Dôjdu pred richtára, pozdravia ho ako svojho hlavného veliteľa.

— Náčelníci, máte svojich ľudí v poriadku? — obráti sa hneď k nim s otázkou.

— Máme, — odvetia po vojensky.

— Zbrane sú rozdelené?

— Sú.

— Streliva a pušného prachu?

— Je.

— A čo nového?

— Plukovník Collalto poslal dnes stotinu svojich vojakov na Horehronie, — hlási náčelník Lavro. — Kapitán Barbo ich viedol cez mesto hore na Polomku.

— A koľko má Collalto vojska?

— Jeden pluk, — oznamuje Vŕbovský. — Tri stotiny.

— Kde sú ešte dve?

— Jedna vo Valaskej, druhá okolo Lopeja.

— Teda pozor na ne, — zdôrazní richtár. — Postavte stráže okolo mesta! Na kopce nezabudnite!

— Dobre, — pozdravia náčelníci a odídu za svojimi povinnosťami.

Múry a bašty sa opravujú — mestská obrana sa zhromažďuje. Pravda, i napätie stúpa. A nie pre vojsko, ktoré zavčas rána maširovalo na Polomku. Taká udalosť je tu častá a neznepokojuje. Keď však mešťania vidia veliteľov — Lavru, Vŕbovského a Englera — v plnej zbroji, vedia, že sa pripravujú vážne veci. Predstráže sa posúvajú na západ. Na Čachovo a Žaly, obstojné to kopce nad cestou z Valaskej. Ľudia vedia — prečo.

Listnaté hory žltnú, červenejú, jedlina tmavie. Svitne ešte niekoľko pekných dní. Kto si nepripravil dreva na zimu, vozí ho. Ináč práce dost aj okolo domu. Idyly preruší nevšedná udalosť. Jedného dňa dobehne do mesta ako bez duše z Čachova mládenec, Tomáš Dolňan. Hneď za ním sa hlási aj mladý ženáč Jakub Belušiar, ktorý prišiel práve zo Zalov.

— Čo je, mladí ľudia? — spytujú sa ich strážnici, usilujúc sa z vyjavených tvárí vyčítať, čo sa robí.

— Kde sú pán richtár?

— Vyšli si s pánom podnotárom pozrieť mestský rybník.

— To je zle, — lapá sa slova raz jeden, raz druhý. — Treba poslať za nimi niekoho, ale hneď!

— A čože sa robí?

— Chorvátski vojaci grófa Collaltu maširujú na Brezno.

— Azda idú aj na Polomku...

— Nejdú.

14 Odkaz mŕtvych

— Odkiaľ viete?

— Ide s nimi aj piarista Mikuláš Housenka, — prikyvuje Belušiar. — Ten na Polomke nemá čo hľadať. Zato v Brezne áno.

— Aj trubačov majú, — doloží Dolňan. — Idú ani na slávnosť.

— A koľko ich je? — strážnici sú zvedaví na to najhlavnejšie.

— Dobre vyše tristo...

— Teda tri razy viac ako našich...

— Tak asi.

Nedobrá zvesť letí z úst do úst ani oheň zo strechy na strechu. Chvíľa a mesto je na nohách. Chlapci vychodia z ulíc, ozbrojení sekerami, kosami a vidlami. Hrnú sa na priestranný rínok, kde stojí sto mužov — vyzbrojených ako-tak. Náčelníci sú pri svojich čatách. Čakajú hlavného veliteľa.

— Čo tu stojíte, — okríkne ich obstarný senátor, Juro Závadský. — Predsa nebudete čakať nepriateľa na rínku?

— Nie, baťko, — vraví mu Lavro. — Pán richtár sú tu čo nevidieť.

— No len, — no, — pohmká si Juro. — Len sa neprerátajte!

— Buďte spokojný!

Prichádzajú noví poslovia. Ich chýry neveštia nič dobrého.

— Tých je ani šiašok, — hovorí jeden. — Nie tristo. Azda vyše tisíc!

— A ako sú všetci vyzbrojení! — doloží druhý.

— Od kohosi z našich va vráj dozvedeli, že sa ich strojíme privítať so zbraňou, — vraví tretí, ktorý bol ako vyzvedač v samej Valaskej. — Idú na nás ako ozajstné vojsko!

— A ktože tam chodil z našich? — pozastaví sa hneď orátor, Matej Faško, človek odvážny a prudký. — Kto to bol?

— Hej, kto to bol? — obstanú mešťania posla, s hrozivým výrazom na tvári.

— Čo ja viem? — pokrčí plecami.

— Bol to Ondrej Fintok, — vykrikuje ktosi zo zástupu. — On sa v tieto dni motal okolo Valaskej.

— Tak je zradca a patrí pred súd, — zahrmí na rínku. — Strážcovia, za ním! Chyťte ho!

— Niet ho doma, — vykrikuje ktosi. — Azda je kdesi u Callaltu.

— No, hej! On vás bude čakať!

Druhá časť chlapov sa hrnie pod Dúbravku. Ak ide Collalto s pátrom Housenkom, ich cieľom nie je nič iné než chrám. Tu sa teda zhromaždia

okolo mohutnej stavby z kameňa a z dreva. Pred ňou je zvonica, na nej až päť zvonov. Na murovanom sanktuáriu slnečné hodiny. Tienistá čiara dosahuje číslo 9. Niektorí mešťania si ich obzerajú. Na múre slabikujú nápis: Quaelibet hora manet, praesentia tempora labi. Una tamen veniet, quae tibi dicet: abi!

— Prelož nám to, prelož! — viacerí volajú na Daňa Lopušina, dobrého latinára.

— Preložím, čoby nie! — usmeje sa červenastý päťdesiatnik. — Že časy prítomné bežia, každá hodina hlása, — pozorne kladie slovo k slovu. — Príde jedna, ktorá ti riekne: ber sa odtiaľto!

— Vivat, Daňo, vivat! — volajú mešťania. — A to je veru pravda spravodlivá.

— Tú by mal poznať aj plukovník Collalto, — poznamená starý Andrej Kachnič. — Netrápil by nás zbytočne!

— Ba páter Housenka by ju mal poznať, — dodá o dvadsať rokov mladší Jakub Svorad. — Nešiel by nám ako vlk do košiara. Náš kostol je posvätený svätému krížu, čo ešte chce?

— Chce nám ho vziať, — zdvihne plešivú hlavu senátor Ďuro Gratz, vrstovník tamtých.

— Kto by mu len doňho chodil? — ozve sa ktosi. — Tu katolíkov niet!

— My si však kostol nedáme! — zahučí davom.

— Nedáš, ako nedáš, keď ich je veľa!

— Zmeriame sa! — nalieva ducha rečník ľudu Martin Olerini, mladý človek a chlap ani húžva.

Medzitým sa vrátia richtár s podnotárom. Ženy a deti, hľadiac len z privretých okien, čo sa robí na rínku, zbadajú hneď akési uspokojenie. Hja, keď je Daniel Chmelius medzi svojimi, to je ani otec v dome. V tej chvíli stúpne v mešťanstve sebadôvera. Ľudia vedia, že nič nie je stratené. Čo sa dá spraviť, spraviť sa.

— Pán richtár, nepriateľ tiahne proti nášmu mestu, — hlási Lavro hlavnému veliteľovi. — Naša obrana je hotová.

— Dobre, — kývne Chmelius hlavou, tvrdý ani zo žuly, — Mestské brány zavrieť! Ideme sa brániť! S hlavnou silou k Valaštianskej bráne!

Náčelníci, pripravení vyplniť vôľu hlavného veliteľa, vydajú obrane rozkazy. Vtom od Dolnej brány počuť rachot bubna a hukot trúb. Na námestí nastane ohromný zmätok.

16 Odkaz mŕtvych

— Cisárski sú v meste! Cisárski! — chytajú sa ľudia toho, čo majú práve v rukách. Hrnú sa do Valaštianskej ulice, jej brána je vylámaná a otvorená dokorán. V zomknutých radoch ňou maširuje množstvo vojska.

— Kto by sa do tých dal? — šumí v zástupe. — Priveľa ich — zmetú nás!

Vojsko postupuje nezadržateľne vpred. Prvé rady sú už na rínku, zadné ešte ďaleko za bránou. Na čele vojska sa vezie v koči, ponorený do modlitby, piarista, páter Mikuláš Housenka. Pohľady vojakov sú tvrdé a chmúrne. Vidieť, že tí chlapi sú pripravení na všetko. Maširujú na rínok — raz-dva, raz-dva — a rozostavia sa do pevných radov v plnej, ťažkej zbroji.

Daniel Chmelius, bledý ako stena, chápe, že sú zaskočení. V prvej chvíli sa chce vrhnúť na príselcov sám so svojou mestskou obranou. Jeho najlepši radca, podnotár Gronell, však skočí k nemu a pevne ho lapí za ruku.

— Nie, pán richtár, — vraví mu vzrušene, — tu je presila! Nesmieme obetovať životy našich najlepších, i celé mesto!

— Ale, Jakub, — pozrie naňho Chmelius s výčitkou, — vari sa im nepoddáme, a bez odporu?!

— Vzdorovať týmto, to je — postaviť sa proti kráľovi Leopoldovi, — poznamenáva Gronell odmerane: — A na to je Brezno predsa len slabé.

— A čo robiť? — zadíva sa Daniel svojmu priateľovi bolestne do očí.

— Magistrát i senátori sú spolu. Čakajú len na nás. Poďme k nim.

Pred Chmeliusom je hŕba ľudí — vážnych mešťanov. Medzi nimi je i pán hlavný notár Eördögh s poriadnou šticou a bokombriadkami. Nervózne pomykáva krátkymi fúzikmi, diškurujúc so senátormi. Sú tu spolu — Padlicius i Gratza, fúzatý Taxner i Ochrnial, urastený Stax, starý, ale jarý Kachnič, ustarostený Rostarius i Lopušin. Všetci sú utrápení, a to nielen pre krížiky, čo nesú na chrbtoch. Viac pre udalosti, čo sa tu strhli. Keď vidia kráčať richtára s Jakubom, všetci im idú v ústrety.

— Vďaka Bohu, že idete! — volá im oproti Padlicius, vzrušením zmenený v tvári. — Veď je tu súdny deň!

— Veru je, pán richtár, — prisvedčí aj Eördögh. Za ním i ostatní. — Čo si len počneme?

— Nech sa vám páči, páni, — pozdraví sa Chmelius s mešťanmi chladnokrvne. — Poďme k nám!

U Chmeliusov je všetko hore nohami. Panna Zuzanna opatruje bračeka v kolíske. Ten reve, ako by ho drali. Jeho varovkyni tiež veľa nechýba do plaču. Uľa chodí po dvore ako zabitá. Najmä keď vie nedobry

chýr o Fintokovi, ktorý nevynechá jednu príležitosť zaliečať sa jej. Aj teraz, kde sa vzal, tu sa vzal, — obalkuje sa okolo nej, kým ona nepovažuje za hodné slova s ním stratiť.

— Ulka, čože si taká? — prihovára sa jej Ondrej sladko. — Nežerú ti svine? — nedbal by ju uštipnúť po líci.

— Aleže choďte! — zaženie sa naňho a beží do dvora.

— Čože ti je dnes? — pohne za ňou upachtený. — Však inokedy nie si ako trň!

— Som-niesom, — pristaví sa vdova. — Nemali ste zradiť!

— Koho? — vystúpi mu údiv na tvár.

— Nuž mesto!

— Ba netáraj!

— Aké netáraj? — okríkne ho zrazu pani Zuzanna, čo má ešte najviac ducha zo všetkých. — Prac sa odtiaľto, lebo ťa magistrát v kolese zláme!

— Čoby len zlámal? — odsekne Ondrej trochu zahanbene. Namieri rovno do prednej, kde sa už richtár Chmelius radí so svojimi.

Keď vojde medzi zasadajúcich s vyzývavým úsmevom, ako by niekto hodil skalú rovno do okna. Nastane ruch a potom hrobové ticho. Po chvíli ho pretrhne silný hlas Mateja Fašku, orátora ľudu.

— Slávny magistrát, — ohliadnuc sa po kamenných tvárach, povie, — zradca je medzi nami!

— Zradca! Zradca! — nesie sa priestrannou miestnosťou.

— Nie som zradcom, — postaví sa Fintok tvárou v tvár prítomným. — Som len obozretnejší ako vy.

— A nebol si vo Valaskej? — obráti sa k nemu Faško, zostriac naňho zrak.

— Bol, — odsekne mu chladno.

— A nezaniesol si Collaltovi, že sa chceme jeho moci vzoprieť?

— Collaltovi nie, — vydrží Ondrej ostrý pohľad. — Povedal som však jeho kapitánovi Martinovi Fitkovi, že sa Brezňania len tak nedajú.

— A prečo si mu to povedal? — ujme sa slova Chmelius.

— Spravil som to v presvedčení, že si to rozmyslí a dá Breznu pokoj! — bráni sa otvorene, tak ako ten, čo nemá čo tajiť. — Myslíte, že plukovník Collalto a jeho kapitáni nevedia o našej mestskej stráži? Ani koľko jej máme? Páter Housenka chodí už sem niekoľko týždňov ako domov! Aké

teda tajnosti? Vy ste si na vine, keď ste nevyslali vyzvedačov až do Collaltovho okolia! Myslíte, že vojaci sú samé dietky božie?

Slovo vyvolá slovo a rozčúlenie slabne. Zato prudká hádka by bola neodvratná, nech sa neotvoria dvere a nevstúpia — sám páter Mikuláš Housenka, vypnutý obor, cisársky kapitán Martin Fitko, a za nimi piati po zuby ozbrojení vojaci.

Zhromaždení hned' zabudnú na casu Fintok. Vzrušenie vystúpi na najvyššiu mieru. Niektorí z mešťanov hľadia zmätene, iní s úžasom. Aj Gronellovi sa zachvejú pery rozčúlením. Iba richtár Daniel Chmelius sedí ako socha na svojom mieste. Meravo sa díva na hostí. Ani ich neprivíta.

— Slávny magistrát, — pretrhne trápne ticho úsečný kapitánov hlas. — V mene Jeho Veličenstva uhorského kráľa Leopolda predstupujeme pred vás a i v mene Jeho Osvietenosti grófa Collaltu žiadame, — aby ste nám bezodkladne vydali kľúče od miestneho kostola, fary a školy. Splnomocnenie máme, — vykročí Fitko po vojensky a predloží Chmeliusovi písmo. — Dúfam, že ako Jeho Veličenstvu verní a poslušní poddaní, vykonáte to dobrovoľne.

— Ba nie, pán kapitán, — pokrúti hlavou Chmelius. — To už nie!

— Rozmyslite si to dobre, páni, — seká dôstojník ostro, kým páter Mikuláš, vhlbený do seba, meravo hľadá do zeme. — Váš odpor je márný. Naši vojaci sú na rínku a neodídu z mesta, kým nebudú kľúče v našich rukách. Okrem tejto moci čaká na náš pokyn Barbova stotina Polomke a Jeho Osvietenosť, sám pán gróf Collalto, s vyberaným vojskom niže mesta. Ďalej — váš vzdor sa bude pokladať za vzburu proti kráľovskej vôli. Viete, čo sa nedávno stalo na Španej doline? Z Vallis domini nastala Vallis lacrimae — dolina slz.

— Pán kapitán, — premeria si richtár rečníka od päty po hlavu, — my, Brežňania, sa nestaviame proti Jeho Veličenstvu. Keď nám však niekto siahal na náš chotár, odvolávajúc sa i na samého pána kráľa, vedeli sme si ho obrániť. Ako hmotný, tak si chceme v medziach práva a spravodlivosti obrániť i svoj duchovný majetok!

— Duchovný majetok vám nik neodnesie, — zdvihne mních počernú tvár vpadnutých líc a prenikavých očí nadčiarnutých hustými obrvami. — Chrám ostane chrámom. A to chrámom pre vás i pre vaše deti. Takisto aj škola.

— Lenže, pán môj, — zdôrazní Chmelius odmerane, — my sme protestanti!

— Boh je jeden, — obráti páter Mikuláš oči k nebu.

— Prečo nás teda nenecháte slúžiť mu v pokoji?

— V roku 1520 bol v Brezne vystavený chrám pre katolíkov, — chladne vraví prior. — Pôvodne je to teda katolícky chrám.

— Je to mestský chrám — richtárovi ide na pomoc notár Eördögh, hoci je sám katolík. — Katolíkov v našom meste skoro niet.

— Oni budú, — stisne páter zaryto pery. — Iste budú!

Hádka sa rozrastá. Senátori skáču do reči raz mníchovi, potom zas kapitánovi. Kto si mlkvo podopiera hlavu za stolom, je Jakub Gronell. Ani nepočúva, čo sa rozpráva, ale snaží sa vystihnúť a zhodnotiť situáciu. Čo sa dá robiť a čo nie? Napokon slávnemu magistrátu odporúča, aby si od kapitána vyžiadal dve hodiny na rozmyslenie.

Kapitán Fitko ochotne pristane. Len si žiada, aby mu na námestie priniesli kľúče. Otcovia mesta ostanú sami. Uvažujú, rozmyšľajú — postavíť sa proti kráľovskej vôli, a či nie? Pani Zuzanna im odkáže, aby kľúče nevydali za celý svet. Čo však robiť? Vojsko je už mestu na krku, a veľa ho je.

Zatiaľ už všetci vojaci stoja v zavrených radoch a plnej zbroji na námestí. Lahostajne hľadia na okná múraných domov. Rozvinú si svoju zástavu z bieleho hodvábu. Na jednej strane sa zjaví cisársky orol, na druhej obraz Panny Márie so zlatým nápisom: Patróna Hungariae.

O dve hodiny prídu senátori na čele s Danielom Chmeliusom pred kapitána Fitku a piaristu Housenku, postávajúcich pred vojskom na rínku. Na tvárach mešťanov ešte badať reflex ťažkých duševných bojov. Chmelius vezme Jakubovi kľúče, hrkotajúce na remenci, podíde k poslanstvu a podá ich Fitkovi.

— Pán kapitán, — osloví ho, — v mene magistrátu tohto mesta odovzdávam vám kľúče od chrámu pod tlakom násilia. Vezmite si!

Prítomným prebehne mráz po údoch. Richtárovi sa od hlbokého pohnutia zvezú po tvári dve ťažké slzy. Fitko podíde k vojsku a vzpriamený vstane.

— Na poctu zbraň! — zavelí ostrým hlasom. Potom sa obráti k pátrovi Housenkovi, a pokloniac sa pred ním, odovzdá mu kľúče.

— A kľúče od fary a školy? — zdvihne páter chladne oči.

20 Odkaz mŕtvych

— Nie! — pokrúti Chmelius hrdo hlavou. Tie vám nedáme. Na to potrebujete arcibiskupské povolenie.

— A kde ja tu budem bývať?

— Dostanete izbu v mestskom hostinci!

Na druhý deň je slávnostná vysviacka kostola pod Dúbravkou. Sám gróf Collalto, pristrojený a vypätý v brnení, príde sem na koni so skvelým sprievodom. Páter Mikuláš celebruje omšu a sponedá. Prítomní sú len samí vojaci. Po slávnosti si plukovník predvolá kaplána Srnku a rektora Simonidesa.

Prídu obidvaja. Tamten, plavý mladík, trochu placho, tento s tvrdým pohľadom a s rúznou, otvorenou tvárou.

— Vy ste zástupcovia zradcu farára Milochovského? — obrúti sa k nim s otúzkou v prítomnosti richtára Daniela Chmeliusa.

— Zradcu nie, Vaša Osvietenosť, — pozrie rektor plukovníkovi smelo do očí, — ale farára Jána Milochovského — áno!

— Tak vezmite na vedomie, — pokračuje Matej Collalto povýšene — že za štrnásť dní sa musíte vyprať z Brezna. Inú budete árešтовaní. Rozumeli ste?

— Rozumeli!

Chmeliusovi sa zatmí v očíach. Cestou domou ich ani nezdvihne zo zeme. Nechce vidieť svoje mesto pokorené, hlboko — do prachu.

III

V neveľkej izbici mestského hostinca sa ubytuje páter Mikuláš. Zariadenie miestnosti je skromnučké — posteľ, stôl, stolička. Ozaj len najpotrebnejšie veci. On je však nenáročný — stačí mu to. Z valaštianskej fary si dá priniesť obraz Panny Márie, podeň postaví kľakadlo a je to. Spať má kde. To najhlavnejšie by teda v tomto kacírskom hniezde bolo. Svojou húževnatosťou a s pomocou grófa Mateja Collaltu dosiahol veľa. Nedosiahol však všetko. To je jediná príčina nespokojnosti v jeho ostrých črtách a tmavých, zanietených očíach. Jemu nejde o hmotné pohodlie. To by hľadal inde a inak. Akýsi vnútorný hlas ho núti pevne položiť nohu v Brezne. Získať ho pre svätú cirkev rímsku ako pre rehoľu piaristov a potom odísť pracovať na všetky strany. Na to však potrebuje faru i školu, pritiahnuť aj iných svojich spolupracovníkov. Sám tu nič nevykoná. Brežňania sú tvrdí ani kremeň. Keď však zmiznú kaplán Srnka a rektor Simonides, čo sa stane o dva týždne, aj ľud bude mäkší. A keď dostane arcibiskupskú investitúru na

farský úrad a užívať i dôchodky tohto, budú i prostriedky, bude i autorita! Práca pôjde ľahšie...

Zaujatý myšlienkami ostrúha si husie pero, namočí do pripraveného černidla. Vezme papier a — píše. Je to list, vlastne — ponížená prosba, adresovaná na jeho arcibiskupskú Milosť Juraja Szelepcsenyiho v Ostrihome. Poukazuje v nej na úspechy, dosiahnuté v protestantskom Brezne, a prosí o povolenie — s dôchodkom prevziať aj faru a školy. Dlhو škripe husie pero na drsnom papieri. Skoro sa zatupí a on ho musí znova a znova zaostrovávať. Keď skončí, všetko si ešte raz prečíta. Zabalí pismo a usmejúc sa spokojne — zapečatí. Odošle ho postiliónovi. Potom si kľakne pred obraz Matky Božej. Jasný svit z nevelkého okna mu dopadá rovno na malú tonzúru. Tu ho nájde i večer, ponoreného v modlitbách. V noci počuť zdola hulákať furmanov. Prehadzuje sa na posteli. V podráždenej mysli sa mu črtajú plány, ako dobyť srdce tohto mesta. Povolá si na pomoc pátra Šimona z lopejskej fary, i pátra Venceslava z Prievidze. Potom aj iných. Práce jest! Vydobyje dežmu a môžu tu byť aj štyria farári! Rehoľa piaristov rozkvitne a svätá cirkev tiež.

„Ubránili si vraj svoj hmotný majetok, ubránia si vraj i duchovný!“ ozvú sa mu v hlave Chmeliusove slová. „A ja im nenesiem duchovný majetok? Nechcem im kázať po kresťansky? Nechcem im zriadiť poriadne školy? Lenže — oni sú protestanti! Nie je to však blud? Načo krušiť svätú cirkev? Nekruší ju dosť Turek, Tatár i kuruc? Ešte i vyznanie má nás krušiť? Jeden je Boh a jedna cirkev, svätá — katolícka!“

Zdola čuť drsné výkriky a hulákanie. Páter Mikuláš krátko trpí. Napokon však vstane, natiahne si reverendu a vyjde na schody.

— Hej, vy tamdolu, hej, — zvolá.

— Čo je? — ozve sa mu akýsi furman.

— Čo nedáte človeku spať?

— A kto ste vy? — zadíva sa naňho tmavá furmanská tvár.

— Páter piarista!

— No, hehe, — uskrnie sa ten ako človek, čo má v hlave, — nemyslíte na zlé veci. Pomodlite sa a zaspíte! Hehehe...

Páter Mikuláš, vidiac, s akým človekom má do činenia, vráti sa do svojej izbice. Pokľakne pred obrazom Panny Márie a modlí sa. Potom zloží reverendu — zahasí svetlo. Chvíľu ešte počuje hahot dolu v hostinci a zaspí.

Ráno dá zvoníť na omšu.

22 Odkaz mŕtvych

Keď ide do chrámu na Dúbravke, ľudia sa mu vyhýbajú. Radšej vojdú pod najbližšiu bránu, len aby sa s ním nestretli. Ak prejdú popri ňom deti, obzerajú mu reverendu. Pozdravia sa mu však úctivo: — Dobré ráno. On im odpovie: — Laudetur...

V chráme nájde len organistu Fabriciusa. Ten má nariadené, aby mu vyplnil všetko, čo si bude žiadať. Ináč niet tu jednej duše. Len čo Collaltovi vojaci odišli, Brezno je zas, ako bolo predtým.

Páter Mikuláš si vykoná svoju povinnosť. Rozladený sa vrátil do svojho bytu. Druhý deň však ide zas. Nie je z ľudí, čo by sa dali znechutiť. Keď sa už do toho dal, ani inak nemôže. Zvedavý je na nedeľu.

Svitne i tá. Na drevenej zvonici sa rozhlaholia všetky zvony. Ozvú sa tri razy, volajúc Brežňanov do chrámu, ktorý býval prv naplnený do posledného miesta.

Dnes nikoho nevidieť kráčať pod Dúbravku.

Páter Mikuláš v reverende, s knihami pod pazuchou, ide ta jediný. Oči má sklopené. Len kedy-tedy ich zdvihne, aby pozrel, čo sa robí vôkol. Stretá sviatočne pristrojených mešťanov aj ich ženy, ale aj mládencov, panny a deti. Vystupujú sa mu. Nik si ho však neobzrie — nik ho nepozdraví. Ako by to ani nebol človek, ktorý stúpa v povedomí svojej moci i dôstojnosti k chrámu, vypätému na neďalekom vršku. Ako by to bol len náhodný, mŕtvy tieň.

Úzkosť mu stisne srdce. Už tuší, ako to bude v kostole. Ohliadne sa, kam sa ľud hrdie. Keď vidí, že do fary, — príde mu na myseľ kaplán Srnka a rektor Ján Simonides. Ich čas ešte nevypršal. Iste oni zariadia evanjelikom, čo chcú mať v nedeľu. Najradšej by sa obrátil a išiel tam medzi nich. Pustiť sa do hádky s tým kaplánskym mláďačom, i s trúfalým rektorom. Rád by prehovoril ten rozvášnený ľud a donútil ho ísť s ním do veľkého chrámu, kde by mu on zvestoval jedinú pravdu, svätú — katolícku. Ale fara a školy sú ešte v ich rukách. Magistrát mu ich bez biskupského povolenia neoddal a neoddá. Musí teda to povolenie dostať stoj čo stoj. Ináč tu poslušnosti ani pokoja nebude!

V priestrannom kostole zíva zo všetkých kútov chlad a prázdnota. Vychudnutá, vpadnutá tvár pátra Mikuláša zožltne. Tie hlboké tmavé oči zazrú na chóre organistu Fabriciusa a nikoho viac, nikoho! Ťažký vzdych sa mu vyderie z prs. Vyjde pred oltár a kovovým hlasom odslúži omšu. Jeho slová letia ponad prázdne lavice, po stĺpoch i chóroch a vracajú sa k nemu.

Keď skončí, počká organistu Fabriciusa pred kostolom. Ten dlho nejde. Čosi mu píska v organe. Najprv to opraví — nech mu nekazí jeho umenie. Potom si aj on ide dolu schodmi, netušiac na dvore, obohnanom dosť vysokým múrom, pátra Mikuláša. Zazrie ho, ako prestupuje z nohy na nohu. Ide k nemu odmeraným krokom.

— Počujte, pán organista, — zadíva sa mních na človeka v najlepšom veku, — a to váš ľud nechce poslúžiť Pánu Bohu?

— Čoby nechcel? — odpovie Fabricius ako by z povinnosti.

— A čo nepríde na svätú omšu?

— Keď my sme protestanti.

— Aj vy ste protestant?

— Aj ja!

— A prečo vy môžete prísť?

— Keď musím.

— Kto vás núti?

— Magistrát, — prizná sa organista, ako by šlo o najprirodzenejšiu vec. — Taký mám rozkaz, aby ste neboli sami v kostole.

— Pekne! Pekne! — trpko sa usmeje páter úprimným slovám. — A kde sú ostatní?

— Iste vo fare, — hľadá Fabricius naňho, ako by ho ľutoval. — Pani velebná sa už vystaňovali. Tam je izieb a širokánske chodby. Miesta dosť.

— A čo tam robí?

— No, slúži Pánu Bohu.

— A kto to zvedie?

— Ešte sú tam kaplán Srnka a rektor Simonides.

— A neboja sa stretnúť s kráľovskou mocou?

— Čoby sa báli? Kostol máte a súkromne slúžiť Bohu nie je zakázané.

Páter sa nato zamyslí a chvíľu nepovie slova. So svojím stavom je načistom. Hľa, ani len tento organista nie je jeho človekom. Tu si musí získať a vychovať všetkých, od miništrantov počnúc cez kostolníkov až po organistu. Až potom ostatných. Ťažká to veru úloha. Ale nech! Podoberie sa na všetko ad majorem Dei gloriam. Zrazu mu čosi kmitne v očiach a on zdvihne hlavu.

— Pozriem si to, — usmeje sa na organistu.

— Čo? — zastane ten prekvapene.

— Tie ich služby Božie, — povie rozhodnutý. — Zájdem ta...

24 Odkaz mŕtvych

— Do fary? — úžas vystúpi na Fabriciusovu tvár.

— Do fary!

— A nebojíte sa, že sa niečo zhŕkne?

— Nebojím, — vzpriami sa mních odhodlane. — Brežňania môžu nesúhlasieť, ale na vysväteného kňaza rukou nesiahnu. Pôjdete so mnou?

— A čo tam chcete — kázať?

— Nie, zdvihne hlavu. — Chcem ich len vidieť a dokázať, že sa ich nebojím. Idete?

— Poďme!

Vo fare zatiaľ stoja ľudia tesne vedľa seba na širokej chodbe, v otvorených izbách, i na priestranných schodoch. Ledva, že dych popadnú. V prostriedku stolík, prikrytý bielym obrusom. Na ňom Biblia a dve horiace sviece. Za stolíkom kaplán Srnka, rektor Simonides, učiteľ Sartorius, Okolo je celý magistrát okrem notára Eördögha. Potom ostatní — muži, ženy, mládež i drobné deti. Namiesto plachého kaplána káže horlivý rektor z ev. Matúša X. kap., 28. verš:

„A nebojte se těch, kteříž mordují tělo, ale duše nemohou zamordovati. Než raději sa bojte toho, kterýž může i duši, i tělo zatratiti v pekelném ohni.“

Mocne znejú oduševňujúce slová mladého a odvážneho rektora. Keby tu bol velebný Ján Milochovský, ani ten by to nepovedal lepšie. Poslucháči nasávajú hlásanú pravdu ako smädcom umorení vodu z chladného prameňa. Oči im horia ako jemu. Magistrátni páni, richtár Chmelius, podnotár Gronell a senátori radom — visia na každom slove. Cítia, že ten ich obľúbený, temperamentný rektor mnoho riskuje. Aj tak je už naňho zle. Bude ešte horšie. Spomedzi žien hľadá na rečníka zanietene pani Zuzanna. Dcéru Zinku, štíhlu, švárnku, si zbožne drží za ruku. Vedľa nich sedí a uprene sa díva na svojho rozohneného Jána ružová milá tvárička pani Kataríny Simonidesovej, rodenej Machnerovej.

Kázeň sa práve končí, keď sa dvere sťažka odchýlia. Vojdú organista Fabricius, za ním zvedavý páter Mikuláš. Nikto si ich nevšimne. Oni zas nemôžu napred pre veľký stisk. Tam teda zastanú, počúvajúc, čo sa deje. Nasleduje dlhá modlitba za osirelú cirkev, za kráľa, za vrchnosť, za vyhnanca farára Milochovského, za celé meštianstvo, i za nepriateľov. Rektor ticho a vážne predrieka vetu za vetou. Súladná tvár sa mu zazorí. Zhromaždením sa nesie tichý šepot i tlmený plač. Páter Mikuláš počúva tvrdý ani kameň. Nič

ho nedojme. Tento svet mu je cudzí. Cudzia mu je aj pieseň, čo sa mohutne ozve na všetky strany:

„Jestliže mnohé dobré věci
z rukou Páně jsme přijali,
když ráci zlé na nás uvrci,
pročbychom odporovali?
Zdáž netresce, koho mít chce,
z úprimného srdce?
Buď jeho jméno od nás chváleno,
až na věky!“

Ludia stoja a spievajú. Aj tí, čo si majú kde sadnúť. Za veršom nasleduje druhý verš mohutne vystupňovanej nábožnej hymny. Páter Mikuláš vidí, ako tie tváre horia presvedčením. Počuje slová, obetujúc majetky, manželky, dietky, áno, i sám život za vernosť k Bohu. Aj napriek tomu sa jeho cit búri proti tomuto duchu. Organista vidí, ako myká ústami, prestupuje z nohy na nohu. Najmä keď príde na posledný verš, ktorý schytí aj Fabriciusa, takže mu spieva skoro rovno do ucha:

„Kto proti nám, když Bůh s nami jest?
Živí i mrtví jsme jeho.
Dábel, smrt, peklo, žádná nerest
neodlúči nás od neho —
Meč, povodeň, žalár, oheň,
i zlost světa všeho.
Buď jeho jméno od nás chváleno,
až na věky!“

Fabricius zbadá na pátrovej tvári chmúrny, až zlostný výraz. Jeho oči sú zabodnuté do vyjasnenej tváre rektora Simonidesa. Inštinktívne cíti, že toto je človek, čo tu udržuje tohto ducha.

„Ešte má niekoľko dní,“ mihne Housenkovi mysl'ou. „Ten však musí odtiaľto navždy! To je záujem svätej cirkvi!“

Ako sa tak zamýšľa, zrazu vidí — a to ešte počas spevu — z magistrátnych pánov sa pohne sám richtár Chmelius. Robí si cestu pomedzi ľud a mieri rovno k nemu.

— Vari ma len nechce vyhodit?! — pohodí Fabriciusovi.

— To nie, reverendissime, — ukáže, ako i on vie povedať po latinsky, čo sa patrí.

26 Odkaz mŕtvych

Chmelius sa prederie až k Housenkovi a pokynom ruky ho pozýva, aby s ním šiel napred.

— To nie, — bráni sa ten. — To už nie!

— Vari sa nás len nebojíte? — povie mu priateľsky s ľahkým úsmevom.
— Sme kresťania — nemáte sa čoho! A potom — tu som ja, richtár mesta!

Páter Mikuláš pochopí v tú chvíľu — príležitosť, ktorú hľadal, sa mu sama núka. Krv mu vstúpi do tváre. Preto, obzrúc sa na Fabriciusa, poberie sa za Chmeliusom.

Zhromaždenie, pravda, zdúpnie prekvapením.

— Čo to bude? Čo to zas len bude?? — šepcú si ženy. — Ten páter sem neprišiel nadarmo.

— Iste nás chce rozohnať.

— To mu nepôjde, — upokojuje splašených pani Zuzanna. — Nemá tu dnes Collaltových žoldnierov!

— A ak si ich už zavolať?! — pritúli sa k nej dcéra ako kurča ku kvočke v čase nebezpečenstva.

Pani Katarína upiera modré oči, ani vyjavená, raz na mnícha a zas na svojho Simonidesa. Zlé tušenie spáli jej o chvíľu ružičky v lícach na popol.

— Bratia, sestry, — hlasno prehovorí Chmelius od stolíka, — pán páter Mikuláš je zvedavý na nás, keď slúžime Bohu, ukážme sa mu takí, akí sme!

Housenka tam stojí v čiernej reverende. Oči má sklopené, tvár chladnú ako z kamenňa. Zrazu však zdvihne hlavu. V zraku mu kmitne iskra zanietenia.

— Chcel som si vypočuť vaše služby, — počne ocelovo. — Nie som vlk, ani nejaký šarkan. Chcem sa vás len priateľsky spýtať, prečo nehľadáte Boha tam, kde je?

— A kde ho máme hľadať? — ozve sa pokojne rektor.

— Vo vašom chráme!

— Ten ste nám vzali!

— Ale ho oddávam službe božej, — pokračuje páter, obrátiac oči k nebu. — Prečo sa mu vyhýbate?

— Keď nemáme v ňom svojho kazateľa, — ozve sa zrazu odhodlane pani Zuzanna.

— A ja som čo?

— My sme vás nepozvali, — zamiešajú sa do reči ženy jedna za druhou.
— Sami ste prišli! Nevieme, kto ste...

- Ani nechcete vedieť?
- Nie!
- A kde poslúžite Bohu, keď vám tu zakážeme?
- V našich domoch.
- Keď sa narodí dieťa, kto ho pokrstí?
- Pokrstíme si ho sami.
- Kto vás zosobáší?
- Nebudeme sa sobášii!
- Kto pochová?

— Pochávame sa sami! — letia poznámky a odpovede. Tu sú všetci jednej mysle. Členovia magistrátu celkom tak ako pani Zuzanna a jej nedospelá dcéruška, hľadiaca raz na vážnu tvár otcovu, raz na Simonidesovu. Niekedy aj na príjemnú, poblednutú tvár pána podnotára. Pravda, ak by ten i len polokom pozrel na ňu, hneď sa odvráti. Voľačo mu ešte vždy nevie zabudnúť. A nezabudne ani tu.

Mladý vdovec si zas všíma slovný súboj. Hľadí na mnícha i na zhromaždenie. Pred zrakom sa mu vynárajú vlny, dve ohromné vlny, čo sa valia zo širého sveta a rozpenené, hučiac, sa tu stretávajú. Z rozmýšľania ho vyruší len páter Mikuláš.

— Uvidíme! — ukloní sa prítomným a pretíska sa k dverám.

— Nič neuvidíme! — pohodí Jakub rukou za odchádzajúcim. — Váš svet je iný, náš iný. A nemôžeme za svoje svety...

Housenka ide rovno do hostinca. Doma pred obrazom Panny Márie sa dlho, dlho modlí. Potom stroví skromnučký obed, čo mu dáva nie najžičlivejšie magistrát. Popoludní odbaví s Fabriciusom litánie. Keď sa vráti z chrámu, dostane list. Veľký, zapečatený arcibiskupským prsteňom.

Keď ho otvára, ruky sa mu trasú. Chudá tvár sa mu ešte väčšmi stiahne, čelo zamračí a do tmavých očí vstúpia slzy. Nechce veriť svojim očiam. Zamrazený znova a znova číta odpoveď na svoju prosbu o farársku investitúru: Qui non igreditur per ostium, sed ascendit aliunde, ille fur est, et latro...

— To je arcibiskupské uznanie a odmena, — vzdychne si páter trpkou. — Kto nejde cez bránu, ale vstúpi inokade, je zlodej a lotor! Pekne veru! — zamýšľa sa, čo je za tými Szelepcsényiho slovami. — Mal som si od neho pýtať povolenie a len tak vstúpiť do Brezna! Kto vie, či by mi ho však bol dal, lebo on tu vraj chce mať svetského kňaza, a nie pátra...

Dlho uvažuje, čo robiť? Zanechať vydobytú pozíciu a vrátiť sa do Prievidze? Či tu ďalej ostať, bojkotovaný Brežňanmi, i samým arcibiskupom Jurajom Szelepcsényim? Farár s chrámom, ale bez fary, bez cirkevníkov a bez dôchodku! Znova neprivrie oka — trápi sa a trápi. Ráno však počas modlitby pred obrazom Matky Božej jasne vidí, čo má spraviť. Neustúpi, to nie! Od magistrátu si vyžiada povoz a pohne sa za svojimi kompánmi do Prievidze.

Utrmácaný zosadne v prievidzskom kláštore. Prijme ho superior Venceslaus Hanacius. Len čo sa občerství, prídu pátri — Šimon, Tomáš, Štefan a iní. Všetci starší a vážni ako on. Vypytovania niet konca-kraja. Mikuláš im namiesto dlhých rečí predloží arcibiskupský list, ktorý ide z ruky do ruky. Pátri otvárajú oči, udivene pokyvujú hlavami a sústrastne hľadia na svojho druhu. — A čo ty teraz? — spýta sa ho Šimon. — Ustúpiš?

— Nie, — povie rozhodne. — Prosím vás o pomoc.

— O akú? — všetky oči sa obrátia naňho.

— Viete, — hľadá na nich zanietene, — nepracujem za seba. Pracujem za svätú cirkev a za rad piaristov. Z Brezna nemôžem, lebo by sme museli chrám nanovo zaujať. Preto ťa prosím, Šimon, choď za Jeho Milosťou arcibiskupom Jurajom Szelepcsényim. Vysvetli mu situáciu, v akej som — nie ja, ale naša cirkev v Brezne. Povedz mu, že tu je pôda nebezpečná. Farár Milochovský je vo vyhnanstve, ale má nástupcov. Tam je rektor Simonides, ktorý v meste nemá čo hľadať. Aj v túto nedeľu kázal ľudu na fare z textu proti nám. Presvedč ho, nech mi prizná investitúru. Bude to pre mňa i pre vás. Vykonáš to, Šimon?

— Ochotne!

— Tak sa ja spokojne vrátim na svoje miesto.

IV

Páter Mikuláš žije spočiatku v Brezne veľmi utiahnuto. Trpezlivo vyčkáva výsledok Šimonovej cesty. Vzдор mešťanstva ho trápi, ale nezlomí. Kaplán Srnka odíde z mesta, ako mu prikázali. O Simonidesovi vie, že sa utiahol so svojimi k bratovi Baltazárovi. Jeho dom je na námestí. Mohol by žiadať od magistrátu vyhnať ho alebo zatvoriť. Čo však robiť zbytočne nepokoj? Verejne kázať na fare ani v škole sa už neodváža. A potom — aj tak príde naňho. Szelepcsényi iste vie, čo robiť, keď mu Šimon povie slovo o nebezpečnom človeku. Nech si teda len polahodí. Dlho to aj tak nepotrvá.

Keď sa však jednotvárne mňa týždeň za týždňom — aj Vianoce prejdú

bez akejkoľvek zmeny — začne to Housenku omínať. Takto žiť je preda len ťažko. Farár Milochovský je vyhnancom v Nemecku, a on — jeho nádejný nástupca — zas v Brezne. Ľudia sú ako ocel — nejdú za ním. Keď však nejdú oni — pôjde on. I tak ho magistrát opatruje stravou nakrátko. Dežmu totiž zabrala kráľovská komora a milosť je len milosť. Čo teda robiť? Vezme kôš a hanba-nehamba — ide do Hronca a po okolitých osadách nažobrať si stravy. A citlivých ľudí sa nájde všade. Aj tak nie je prvým žobravým mníchom, čo zaklope na dvere chalúp. Prinesie si múky, strovy, slaniny, vajec i chleba a má na čas...

Brezňania hľadia na tvrdého mnícha a pridŕžajú sa svojho.

Pomaly však páter zaklope aj do niektorých meštianskych domov. Náhodou je to najprv dom všestranného majstra, Tomáša Padliciusa. Tu hospodári so svojou ženou Betou, so synom Jánom a nevestou Juditou.

— Ach, kde sa tu beriete? — hľadí naňho pod návratím gazdiná chladno. — My nie sme katolíci.

— Nič nerobí, — usmeje sa páter. — Ste ľudia, nie? A ja som zas ani vlk, ani šarkan. Môžem si s vami chvíľu pohovoriť?

— Nech sa páči!

V izbe nájde aj prešediveného, zato sviežeho hospodára. Vyrezáva čosi z dreva, keď on vždy majstruje na niečom.

— Čomu môžeme ďakovať za takúto návštevu? — zdvihne Tomáš mrzuto hlavu.

— Ale, dobrý človek, vy sa do všeličoho rozumiete, — obzerá si páter peknú rezbársku prácu. — Potreboval by som vašu pomoc. Ten náš chrám je pustý. Musíme ho krajšie vystrojiť. A vy by ste to vedeli.

— Hádam i vedel, — mrkne povedome.

— A dali by ste sa na to?

— Za dobrý peniaz prečo nie?

— Keď sa pomery usporiadajú, bude i groša, — chytá ho Housenka za slovo. — Môžem teda s tým rátať?

— Áno, — prisvedčí domáci. — Ved' som aj remeselník. A ako sa tu máte v našom meste? — zadíva sa na hosťa dôvernejšie.

— Keď mám pravdu povedať, ako holý v trní, — prizná sa otvorene. — Žijem ako na púšti. Ale ľudia poznajú, nie som ja taký zlý! Nie je to, ako vravia v Brezne — vidieť pátra, radšej čerta! Všetci sme ľudia!

— Teda i nás považujete za ľudí? — zadíva sa majster na mnícha.

30 Odkaz mŕtvych

— Ktorých svätá cirkev chce z bludnej cesty odvieŕ...

— Teda predsa! — pokýva si hlavou, ako by prišiel na niečo.

Páter Mikuláš odchodí s dosť dobrým dojmom. Pri druhej príležitosti zájde si za komorským úradníkom Taxnerom, ktorému dvadsaťročná Judka priniesla až troch chlapcov. Tu ho deti vítajú s krikom a všetko pouteká do kúta. Mladá mama však nepríde do rozpakov a fuzáč muž, vzdelaný a v najlepšom kvete, traktuje ho vtipmi o katolíckych kňazoch.

— A vy ste komorský úradník? — pozrie naňho páter, smejúc sa nenútené. — Škoda, že nie ste katolík!

— Prečo? — vykrúti si fúzy a pohladí bradu.

— Iste by ste vedeli dobré vtipy aj o luteránskych farároch! Ináč pri vašom povolaní bolo by lepšie byť katolíkom. Boli by ste istejší!

— Čo robiť, keď som raz evanjelik?

— Konvertovať, — utkvie na ňom hosť dlhým pohľadom. — Nie je to, ako hlavu stratiť. Naopak! Komora je majetkom cisársko-kráľovskej jasnosti, čo je stĺpom svätej cirkvi katolíckej...

Od Taxnerov zájde do Ochrnialov, i do Gratzov. Všade nechá niečo, na čom sa dá ďalej stavať. Najlepšie však pochodí u Vŕbovského, čo si žije bezdetný so ženou Annou. Tu navedie Daňa, že si môže prísť do kostola zahrať na organe.

— Naozaj môžem? — hľadá naňho tento rodený muzikant nedôverčivo.

— Keď vám poviem, — prisviedča mních hlavou.

— Však ja už čosi aj viem.

— No, teda. Ešte mi môžete byť aj organistom.

— Veď ho máte!

— Koho?

— Fabriciusa!

— To je hlavaj, — stiahne mních ústa ako od octu. — Ten je len dovtedy, kým nemám iného — katolíka!

Takto si nájde Housenka zamestnanie v opustenosti. Niekde mu ukážu aj dvere. Ale s niektorými sa dá celkom rozumne porozprávať. Tomáš Padlicius ho aj poľutuje, keď ho stretne s košom na Bacúchu hľadať si živnosť. Zašomre i na magistrát.

Skoro mu prikvitne pomáhať i páter Šimon. Je strhaný cestou, ale jeho vyholená, mäsitá tvár je jasná.

— Glória domini, — vyskočí mu Mikuláš oproti vo svojej izbietke. —
 Čo nového?

— Dobré, — pohodí prichádzajúci uspokojivo rukou.

— Seno a či slama?

— Seno! — vymaní sa Šimon z bratského objatia.

— Teda ťa prijal?

— Áno, — sadne si ustatý na posteľ.

— A dal sa uprosiť?

— Dal, — usmieva sa Šimon.

— Máš i arcibiskupský dekrét?

— Ako by som prišiel bez toho?

— Laudetur Jezus Kristus, — prežehná sa páter.

— In aeternum! Amen... — vytiahne spod reverendy ohromný zapečatený list, adresovaný na archidiakona Juraja Kolossyho, detvianskeho farára. V najkratšom čase má vraj uviesť Mikuláša a piaristov do majetkov a príslušností breznianskej fary. — Ale... — zdvihne Šimon ruku...

— Čo za ale?

— Jeho Milosť arcibiskup Juraj Szelepcsényi to neprepúšťa definitívne. Len — usque ad beneplacitum nostrum... do nášho dobrozдания...

— No, nech! — zajasá Housenka. — Keď to už raz dal, o to, či to vezme — sa postaráme my! A, — pozrie naňho významne, — vravel si mu o Simonidesovi?

— Hovoril som mu.

— To je had, — rozčuľuje sa Mikuláš. — Je vypovedaný, a aj tak sa skrýva v meste. Tu u brata Baltazára, tu inde. Ak má byť zdarná naša práca, ten musí byť porazený na hlavu...

— Nemaj obavy! — usmeje sa Šimon. — Jeho Milosť Juraj Szelepcsényi sa oňho postará...

— Ako?

— V marci ho povoláva pred súd do Bratislavy. On bol tiež s veselényovcami na hostine, čo dávalo mesto na štyri stoly. Potom je všeobecne známy kacír a burič. Pri vyučovaní v škole nezachoval nariadenia tridentskej synody, — vykladá páter spokojne.

— Tak je vec v poriadku!

Šimon už ani nejde z Brezna. V Lopeji odbaví nedeľu. Ináč tu je už práce dosť — pripraviť slávnosť, keď sa prevezme investitúra.

32 Odkaz mŕtvych

Tá je určená na Popolnú stredú. Z obavy pred výtržnosťami prídu do mesta aj tri stotiny Collaltovho vojska z Polomky.

V tento deň sa otvoria dvere breznianskej fary. Zavíta objemný archidiakon Kolossy a niekoľko pátrov. Na omši v chráme, kde už vidieť čoto osadských ľudí, príde pod vedením Gottfrieda Staxa povinne niekoľko radných. Pristrojení sú sviatočne. Z ich vážnych pohľadov však cítiť čosi nesmierne chladného. Obzerajú si niekdajší svoj chrám, prerobený už aj na bočné oltáre, ako by spomínali. Iba Padlicius hľadá spokojne. Na chóre vedľa Fabriciusa sedí už pri organe aj Vŕbovský. Ta by sa rád i on dostať. V laviciach pri oltári okrem prievidzského provinciála, prešediveného Štefana Kinda, sú i pátri-plebáni, Ján Šumický, Michal Bajmóczi dubovský, k tomu páter Šimon, plebán lopejský. Prázdne lavice vyplnia Collaltovi vojaci, kým páter Mikuláš kľáčí pred oltárom.

Po omši sa archidiakon obráti obradne k Housenkovi. Povie slávnostnú reč o добрote jeho arcibiskupskej Milosti Juraja Szelepcsényiho a o vernom šafárovi. Nato mu oddá kľúče od fary a školy. Týmto je páter Mikuláš potvrdený v povinnostiach i právach farára v Brezne. Juraj Kolossy a všetci ostatní mu potom podajú ruky na znak toho, že investitúru uznávajú a súhlasia s ňou.

— No, a teraz nech sa vám páči všetkým do fary, — pozýva ich plebán Mikuláš, ktorý napokon dosiahol, po čom túžil.

Vo fare je už prichystaná veľká hostina, na ňu dalo mesto rýb, vína, piva a všetkého, čo treba.

— Ej, škoda, keď je Popolná streda! — stisne pery okrúhly archidiakon, chlap zdravý, červený, plných líc. — Dobre ste si to vybrali, carissime, — mrkne žartovne zboka na Mikuláša.

— Ach, — pokrúti ten hlavou, — všetkého je hojne! Brezno je Brezno, ale keď ide o hostí, vie, čo sa patrí.

Hostia sa pobavia i rozveselia. Ryby sú vynikajúce pstruhy z mestského rybníka. Okrem tých je tu aj dobré víno a nie najhoršie pivo z mestského pivovaru.

— A Chmelius s Gronellom čo neprišli? — spytuje sa Kolossy radných, ktorí tu sedia akosi nesvojsky, dreveno.

— A poznáte ich? — usmeje sa sladko Padlicius.

— Ktože by ich nepoznal?

— No, tí ostali doma, — odpovie Gottfried Stax.

— Prečo?

— Hja, pán archidiakon, — zväžnie naraz, — my Brežňania dáme, čo je cisárovo, cisárovi. Ale sme protestanti!

Mikulášom to trhne. S touto odpoveďou sa tu často stretá.

— No, pri stole sme všetci hladní ľudia, — zažartuje si Kolosy. — Jednako je však v Písme — bude jeden ovčínec a jeden pastier!

— Nie je však, že tým ovčíncom bude cirkev katolícka.

— Ale ani protestantská!

Takto sa oni doberajú. Čím ďalej tým menej o cirkevných veciach. Debata prejde na veci tohto sveta. Lupčiansky plebán, biely kučeravec, Ján Šumický, človek neobyčajného apetítu, tvrdí: — Najlepšie studeno je z medvedej laby. Rovnako si po ňom oblíže ústa katolík či luterán!

— Svätá pravda, — prikyvujú okolo stolov a spokojný úsmev zasvieti tu i tam.

Vtom sa dvere otvoria a do priestranej obedovne, namiesto posluhujúcich frátrov, vážnym krokom vojde — richtár Daniel Chmelius s Jakubom Gronellom a podagristým Rostariusom, ktorý sa vraj najnovšie obzerá za Uľou Čermáčkou.

— Vivat! Vivat! — zvolá archidiakon a za ním ostatní. — Nech sa páči medzi nás!

— Nech sa páči! — ponúka ich k stolu aj hostiteľ.

— Nie, páni, — zdvihne Chmelius hrdo hlavu a chladno — úradne si zastane pred Kolosyho. — Prichodím len po povinnosti. V prítomnosti týchto dvoch svedkov, Gronella a Rostariusu, ako richtár mesta Brezna protestujem proti investitúre, a to pre narušenie mestského privilégia. Kostol, fara a školy patria u nás do rúk voleného svetského kňaza, a nie natisnutého mnícha. A my už toho kňaza máme v osobe Tomáša Kovačoviča, a to i s arcibiskupskou investitúrou. A nech sa nikdy nepovie, že si breznianski evanjelici dobrovoľne sami oddali svoj kostol, faru a školy katolíkom!

S tým sa prítomným ukloní a so svojimi, ako prišiel, tak aj ide.

— Daňo, Daňo! — vstane archidiakon, ako by ho chcel zachytiť, — darmo protestuješ! Keď sme raz tu, nik nás odtiaľto nevyženie. A Kovačovič? Ten sa zriekne! Radšej poď medzi nás a bude dobre tebe i mestu! Chmelius však nič nevidí, ani nepočuje. Druhovia ho nasledujú.

— Vidíte, reverendissime, — mrkne Stax očami na archidiakona, —

34 Odkaz mŕtvych

takí sme my, protestanti!... — Vtom vstane od stola i on, okrem notára Eördögha i ostatní zástupcovia magistrátu a porúčajú sa.

Pátrov to zarazí. V hostine sa však pokračuje.

Chýr o Chmeliusovom proteste vzruší celé mesto, ktoré dosiaľ žilo jedným životom. Dôjde i do Simonidesov — Baltazárov, kde je práve ťažký smútok v dome. Okrem domácich, sa tu — pri bratovi uchýlil so svojimi aj vyhnaný rektor miestneho gymnázia, Ján Simonides. Ráno mu miestny sluha priniesol predvolanie pred prešporský súd na 25. marca tohto roku. Také niečo, hoc človek i čaká, jednako len deprimuje. Aj rektor sedí v zadnej sám. Tvár má rozrytú, ťažkú hlavu ponorenú do dlaní — uvažuje, uvažuje. Svedomie má čisté — no, vie, čo také predvolanie znamená. Keď vojde jeho mladá švárna žienka, Katarína, vedúc za ruku učudovaného Samka, ani ich nezbadá...

— Aha, otko, — uprie nevinné oči chlapec na mamu, ukážuc na otca prstekom. — Otko!

— Pst! — pohrozí mu nežne, nevyrušovať. Jej pekná ružová tvár je dnes biela a smutná. V očiach hrajú slzy.

— A čo je otkovi? — vyzvedá sa Samko.

— Chcú nám ho vziať, — šepce pani, dusiac v sebe plač.

— Ja si ho nedám, — skrikne chlapček a pobehnúc k otcovi, objíme mu kolená.

— Ste to vy? — zdvihne naraz hlavu. Tvar sa mu vyjasní. Z očí svieti intelekt, znežnený hlbokou láskou. — Ani som vás nezbadal, — pritúli Samka k sebe, pohládzajúc ho po plavých vláskoch.

— Nechcela som vás, pán manžel, vyrušovať, — siahne matka za synkom. — No, tento nezbedník...

— Nechaj! — bráni ho vziať, podnesúc si ho na kolená. — Sadni si k nám aj ty, mamička!

Kata si prisadne, zachvejúc sa ako tichučká hladina. Oči jej utkvejú tu na mužovi, tu zas na dieťati. Citlivá duša sa rozvlní bôľom. Zrazu len ovisne na jeho pevnom pleci ani ovocie, čo má odpadnúť. Voľačo zmyká celou jej bytosťou a on to zacíti.

— Neplač, žena moja, — vraví jej mätko, pritúliac i ju tesne k sebe. — Musíš byť silná. Veď som ešte doma!

— Ale pôjdeš, otecko náš drahý, — šepce mu, dusiac, čo sa rúti z prs. — A bohvie, či ťa ešte kedy uvidíme!

— Nieže tak, Katuša, — pohladí ju po jemnej tvári, kým dieťa pozerá mlkvo na oboch. — Tuším, tam bude aj Juraj Láni, krupinský a Tobiáš Masnicius, ilavský. Nepôjdem sám. Pôjde nás veľa. Aj náš Miško Srnka dostal citanku...

— Čože ten, — preglga žieňa slzy. — Podpíše reverz a vráti sa.

— Myslíš? — pozrie na ňu skoro s výčitkou.

— Viem, — zdôrazní. — On je dobrý človek, ale plachý.

— A ja? — zadíva sa na ňu pohľadom plným lásky. — Čo ja, keď mám vás?

— Ty to nepodpíšeš! — lapí sa ho kŕčovito. — Ty sa nevzdáš úradu len, prísť domov! Nepôjdeš ani do vyhnanstva ako Milochovský. — Ty... ty, — vyhrnú jej prúdom slzy, — ty to vydržíš až do konca. Ja ťa poznám...

— A nemám vydržať?

Otázka zapadne do detského plaču. Samko, keď vidí slziť mamu, tiež sa rozplače. Katuša ho vezme do náručia a vynesie švagrinej do pitvora. O chvíľu sa vráti spokojnejšia. Chce si sadnúť na lavicu vedľa. Muž si ju strhne na kolená a zadíva sa jej do zrosených, hlbokých očí.

— Tak čo, Katuša moja, nemám vydržať?

— Keď je toho málo, čo sme spolu!

— Málo a veľa, — pohľadza jej bohaté zlaté vlasy rukou i očami. — Máme ten najväčší dar, čo dáva Pán Boh smrteľníkom. Máme sa radi!

— A mali by sme o to prísť?

— Nie, duša, — pokrúti hlavou. — O našu lásku nás nepripraví Juraj Szelepcsényi, ani Kollonič. Tí sú na to prislabí. Ona je silná ako hrob. Len či ma nezabudneš, ak ma tu nebude?

— Ach, Janko, Janičko, — vrhne sa mu na prsia a objíma ho vôkol hrdla tuho, tuho.

— No, vidíš, — bozká ju na čelo. — Tak je dobre! Nás dialka nerozdelí, ani utrpenie — ani smrť! V duchu budem s vami, hoc v žalári, hoc v otroctve. To je, čo ľudia nevedia. Duch vládze zvíťazí nad hmotou a pre lásku dialky niet. A vy si pomyslíte na mňa? A ty si pomyslíš?

— Vo dne v noci budem pri tebe — vstávajúc, líhajúc, — prenáša sa z neho zvláštna tajomná sila na ňu.

— Povieš Samkovi, ak ma uväzlia, — zapaľuje sa mu zrak, — že jeho otec nie je zlý človek?

36 Odkaz mŕtvych

— Poviem, — šepce a dokladá zduchovnelá. — Poviem, že má veľkého otca, ktorý vie trpieť za pravdu ako mučeníci. Za svoje presvedčenie...

— Duša drahá!

— Pomodlíme sa za teba, aby si zvládal všetky ťažkosti a aby si čím skôr prišiel k nám.

— Teda vydržať do konca?

— Vydrž!

— Katuša, — strhne ju mocne k sebe, — teraz sa mi páčiš. Teraz vidím v tebe to, prečo som si ťa zamiloval. Teraz si moja!

A dve duše splynú v horúcom objatí — v dlhom, čistom bozku. Keď zdvihnú hlavy, ani už nehovoria. Povedali si všetko. Ostatné uvažujú na Toho, ktorý riadi všetky veci.

Takto zabudnú na všetky trampoty, keď sa otvoria dvere a vojdú — domáci, máločo mladší brat Baltazár a jeho žienka, Katušina vrstovnica, Zuzanna. Oči im akosi neobyčajne svietia.

— Viete, čo nového? — vypne sa Baltazár povedome.

— Len či dobré?

— Dobré, — prikývne Zuzanna. Zjavne rada, že môže do tohto smútku trochu svetla priniesť.

— Tak čo? — zvedavý je už rektor.

— Richtár Chmelius v mene mesta zaprotestoval proti investitúre. To je násilníctvo proti potvrdeným privilégiám. Tak to oznámil pátrom v prítomnosti Jakuba a báťu Rostariusu ako svedkov.

— To je muž, — vzchopí sa rektor nadchnuto. — Všetci si musíme vykonať svoju povinnosť — stáť za svoje právo i presvedčenie. A nik nás nezlomí!

Tak sa mína deň za dňom, týždeň za týždňom. Pán rektor sa už neskrýva. Slobodne chodí pomedzi mešťanov. Páter Mikuláš vie, že si nebude teraz prsty páliť. Collaltových žoldnierov nepošle naňho. Má citanku pred súd. Čo ho nemá minúť, i tak ho neminie!

Zájde si pozrieť školu, z ktorej starší žiaci, studiosi, po jeho odstránení väčšinou odišli. Menších učia conrektor Jonáš Sartorius a bývalý organista, Štefan Fabricius. V alumnáte je však už len hŕstka žiakov. Aj tí sa chystajú rozísť. Nebudú sa studiosi trhať o dôchodky, kto má zvoniť a kto mechy ťahať! Kto spievať a kto hrať na husliach v kostole! Disputacines i divadlá prestanú.

— Pán kolega, — lapí Simonides Sartoriusa priateľsky za obe ruky, — vydržte a zachráňte, čo sa dá!

— Buďte spokojný, — ukloní sa ten učenému druhovi. — A Boh vás ochraňuje!

V nedeľu ešte odbaví služby božie v dome richtára, Daniela Chmeliusa. Snehu je mnoho, ale deň je pekný. Slnko svieti teplejšie, s odkvapov sa sciedza. Márne zakazuje páter Milukáš. Celé Brezno je tu, muži, ženy, — stárež i mládež. Kto sa nezmesť do izieb a pitvora, stojí na priestrannom dvore. Duše sajú smelé slová milovaného rektora na rozlúčku... na posilnenie. V prsiach sa zapáľuje oheň viery i nádeje, ale oči plačú.

Plačú — nariekajú!

Jedného chmúrneho dňa začiatkom marca zastanú pred Baltazárov dva koče. Oba mestské. Na chodníku je skoro celý magistrát. Na rínku ľudstva a ľudstva. Ani ženy a deti nechýbajú. Žiaci — juvenes, i pozostalí studiosi, stoja v rade. Oči prítomných sú smutné. Nervózne sa obracajú k Simonidesovie bráne.

Zrazu sa otvorí, ľudia sa vystupujú. Vyjde rektor Ján. Aj keď poblednutý, kráča pevne špalierom vďačných a rozlúštených mešťanov. Do ramena sa mu vešia žena, Katuša, odetá v smútku. Za nimi sinavie vyjavená tvár kaplána Michala Srnku. Potom nasledujú ostatní.

— S Bohom, žena moja, — zovrie ju mocne do náručia. — S Bohom, Samko, — pobožká si synka. — Ak by vás tu znepokojovali, choďte k rodičom do Prešova!

Pri pohľade na to prepukne zhromaždenie do úzkostivého náreku.

— Sme ako tie ovce bez pastiera! — vystierajú sa ruky najbližších, aby sa ho aspoň dotkli.

— Pán Ježiš je pastierom všetkých nás, — zavolá Simonides z prvého koča, kde si sadne so Srnkom a kmotrom Danielom. — Držte sa ho verne! On všetko obráti na dobré.

Bujné kone sa pohnú a koče odhrčia. Richtár, podnotár a dvaja senátori odprevadia obžalovaných po Banskú Bystricu. Keď sa vrátia, páter Mikuláš prekvapí magistrát oznámením zmeniť školu na piaristickú. Učiteľské sily už sú.

Oznámenie sa vybuchuje. V určený deň však nepríde ani z juvenes, ani zo studiosi — jeden jediný do zmenenej školy.

Dňa 5. marca 1674 nejdú do Prešporku len Brežňania. Tiahnu povozmi a postiliónmi zo všetkých strán Uhorska. Už tretí oddiel ev. farárov a učiteľov obojeho vyznania — do sedemsto ľudí pozýva arcibiskup Juraj Szelepesényi pred delegovaný súd pre ťažkú obžalobu, ktorú podal na nich kráľovský fiškus, Mikuláš Majlát. Vina je, ako proti tým, čo už tu stáli v máji 1672 a v septembri minulého roku. Že totiž — vrhnúc za chrbát božiu a ľudskú bázeň, žalovaní obviňujú z modlárstva krajinskej katolíckej stavy, i samého kráľa. Ohavne kážu proti Panne Márii, svätým, aj proti obrazom Pána Krista. Oltárnu sviatosť šliapu nohami. Rebelantom a nepriateľom Jeho Veličenstva dávajú rady, pomoc i živnosti. Z ich príchodu sa radujú, krajinu otvárajú Turkom, a tak v hriechu urážkou najvyššej vrchnosti, sú teda vinní — z *crimen lasae majestatis*. Popritom je proti rektorovi breznianskeho gymnázia aj obvinenie, že pri výchove žiakov vôbec nezachováva ustanovenia tridentskej synody.

Simonides to vie, zato — dôjduc do Bratislavy — so spokojnou myslou zosadne u Gressnerov, v dome dobrej vinohradníckej rodiny. Tu už nájde svojich známych, Juraja Lániho, krupinského, Tomáša Šteller, konrektora banskobystrického, Baltazára Niklecius, nižnostrehovského farára, Tobiáša Masniciusa, kaplána ilavského, a iných. Nájdu ešte miesto preňho i pre Srnku.

— Ach, Brežňania! — zavolá im Šteller v ústrety, keď otvoria dvere. — Teda aj vy? Aj vy?

— Kde by sme my mohli chýbať? — usmeje sa rektor Ján na kolegu a na prítomných.

— Pomaly sme všetci tu z banských miest. Szelepcsényi nás vyzberká ako holub žitko.

— Ba vychytá nás ani vydra pstruhy — ozve sa prudký a plecnatý Juraj Láni. — Boh vás poteš!

— Spoločne, — Simonides neprezrádza nijaké rozčúlenie. Privíta sa i s domácimi. Tí sú už navyknutí na takých hostí. S ich farármi sa to vlastne začalo pred dvoma rokmi. V jeseni sa zas u nich zložili superintendenti Joachim Kalinka i Martin Tarnocy. Ba aj brezniansky Milochovský. Na hostí hľadía so súcitom, vďačne ich častujú.

— A hen kohože máš? — ukáže pohyblivý Niklecius na poblednutého mladíka.

— To je Miško Srnka. Náš kaplán.

— No, carissime, — potrasie mu ruku. — Dobre to začínaš. A vieš, — usmeje sa na rozochveného, — umrieť musíme všetci.

— Ide len o to, kedy a ako! — vravia veľké tmavé oči Tobiáša Masniciusa.

— A sme už všetci tu? — zvedavý je Simonides.

— Všetci ako všetci, — pokračuje dobrodušne Baltazár. — Tí z tureckej džžavy asi neprídu.

— Aj tých citoval arcibiskup?

— Aj tých, — prisviedča dobrodušný Šteller.

— Lenže tureckí pašovia a ofíciari majú viac citu než on. Tí svojich poddaných jednoducho nepustia.

— Aj nám Boh pomôže!

— Dúfajme!

Na druhý deň sa utvorí súd. V priestrannej dvorane mestského domu je na vyvýšenom mieste pripravený dlhý stôl, zakrytý súknom. Na stole krucifix a dve horiace sviece. Naoko predsedá gróf Rothal, v skutočnosti však takmer už osemdesiatnik arcibiskup Juraj Szelepcsényi. Po pravici sedia asesori — kaločský arcibiskup, vypočítavý, prudký a ešte mladý Leopold Kollonič, teraz biskup Viedenského Nového Mesta. Prezident komory, Štefan Klobušický, pätikostolský biskup — Korompay, opát Štefan Balogh, trnavský kanonik a iní. Po ľavej ruke sú zas grófi, Adam Forgáč, sudca kráľovského dvora. Juraj Illésházy, asesor kráľovskej tabuly, s magnátskou dôstojnosťou v pohľade. Obaja bývalí evanjelici. Ďalej Štefan Vecsey, strážca kuruny, notári a protonotári. Tu sú už aj obrancovia obžalovaných, a to advokáti Resler, Heister a ešte jeden. Autoritu vysokého tribunálu zdôrazňujú vojaci s vytasenou zbraňou.

Veľká budova sa hneď ráno naplní obžalovanými. Je ich niekoľko sto, všetko ľudia vzdelaní. Okrem toho je tu 179 svedkov predvolaných proti nim. Ich tváre sú zväčša opadnuté. Na črty vystupuje popol obavy. Viac sú však pokojnej mysle. V ich slovách zaiskrí aj humor.

— Čo sa trápiť? — nahne sa Ján Korody, czeglédsky reformátsky kňaz, k Simonidesovi. — Szelepcsényi nás zvolal na spoločný konvent, luteránov — kalvínov. Ktovie, čo z toho ešte môže byť?

Rektor Ján zachová duchapritomnosť. Minulú noc sa mu snívalo s jeho Katušou a Samkom. Kdesi v Drakšiarí ich zastihla búrka. Potom však aj slnko blysko z mrakov. Také voľačo človeka, aj keď neverí na sny, jednako

40 Odkaz mŕtvych

len zdvihne. Stretá sa so známymi a pokojne konverzuje s Masniciusom, niečo starším od neho.

— A ty si dnes v akejsi dobrej koži, — vraví mu Tobiáš. — Čo sa stalo?

— Bol som so svojimi aspoň vo sne, — odvetí mu rozradostený. — Videl som belasé oči svojej Katy a veselý úsmev synka Samka. A ty nemáš nikoho, na koho by si si pomyslel?

— Ako by nie? — zväžnie naraz. — Však som kaplán a ženatý. Tri roky sú tomu, čo sme sa pobrali s mojou Betkou. A už nám Pán Boh požehnal i Betinku.

— V našom ťažkom stave je to i radosť, i bôľ.

— Azda nás Pán Boh ochráni pre tie naše deti, — zvlhnú oči obom.

Po dlhom čakaní sa odchýlia dvere. Zisťujú vraj prítomných. Po jednom ich púšťajú do dvorany. Simonides stojí so svojimi, kým na nich príde rad. Medzitým vyjde na chodbu jeden zo svetských sudcov. Bradatý, vysoký, s bezvýraznou plachosťou v očiach. Gemerčania ho obstúpia.

— Vaša Osvietenosť, — prehovorí k nemu jeden z kňazov — zastaňte sa nás! Nie sme si vedomí nijakej viny. Nevieme, prečo nás sem volajú.

— Pre Boha vás prosím, dajte mi pokoj! — chytí sa ten nervózne za hlavu. — Prisahám, ani sám nie som bezpečný. Ak len ceknem, vyhlásia ma za rebelanta a vrhnú do žalára.

— A tak čo my? — hľadia naňho Rimavskosobotania s úžasom. — Sme vaši — veď nás poznáte. Čo máme robiť?

— Vaši dobrí kazatelia nech podpíšu reverz, — ohliada sa, či ho nik nesleduje. — Tak pôjdu v pokoji.

— Kto je to? — spytuje sa rektor Ján okolo.

— Jeden z našich sudcov — gróf Adam Forgáč.

— Podivný súd, kde sa sudcovia trasú viac než obžalovaní! A čo, — pozrie na zatvorené dvere, — viac nevpúšťajú?

— Zvedaví sú vraj len na niekoľkých.

— A na nás, keď sme už tu, kedyže budú?

— Zajtra! Pozajtra! — vysvetľuje jeden. — Možno o týždeň!

— Teda môžeme ísť?

— Iste!

Súd sa ozaj takto vlečie. Simonidesovi sa to zdá ako nevážna hra. Hráči nevedia, čo majú robiť. Či až veľmi vedia? Obžalovaní chodia na súd deň po deň. Prejde týždeň i dva. Vypočúvajú hlavne svedkov. Od vypočutých sa

mnoho dozvedieť. Sudcovia ich obviňujú dohromady z jednakých zločinov. Chcú ich nie po jednom, ale spoločne odsúdiť.

— No, to je už nie v poriadku, — pohoršuje sa rektor Ján. — Kto to videl taký hrdelný súd? Tu nechcú nič skúmať! Ani nás osobne vypočuť! A všetkých odsúdiť len pod niekoľkými menami a osobami. Neostáva nám veru nič iné, len proti tomu všetkému protestovať!

— Protestovať! Áno, protestovať!! — zahučí chodbami, až to napadne i v súdnej dvorane.

Na hluk vyjde obranca Resler. Rozrušený sa spytuje, čo sa robí.

— Súdiť nás chcú, — počuť výkriky, — a ani sú nie na nás zvedaví a vypočuť nás! Protestujeme! Takýto súd nemôže byť súdom Jeho Jasnosti!

— Čo si teda želáte?

— Nech sme predvedení a vypočutí rad-radom — osobne, — blysn oheň rozhorčenia v utrápených zrakoch. — Nech sa dokáže po jednom, kto je vinný a kto nie!

— Dobre, — prikyvuje dobrácky Resler, — oznámim to súdu.

— Nech ide pred súd aj naše poslanstvo, — nástoja nedôverčivejší.

— Tak si ho voľte! — ochotne pristáva advokát.

— Lani!... Korody!... rektor Simonides! — označia deputáciu.

O dobrú chvíľu vpustia poslanstvo do dvorany. Rektor Ján prvý raz vidí Szelepcsényiho tribunál a jeho prísediach. Prekvapia ho tu nasladnuté, tu zas privážne tváre biskupov i svetských hodnostárov. Stelesnená duchovná i svetská moc, ktorú postavil proti nim, skromnučkým kazateľom a učiteľom sám panovník! Čím si ich však viac všíma, tým viac tratia pred ním na tej hroznej moci. Pomyslí si na svojich drahých — Katušu i Samka — a tých mocných tam ako by ani nebolo. Či sú? Sú — on však poznáva v nich úbohých hercov, predstavujúcich najkrutejšie výjavy zo života Spasiteľovho na javisku breznianskeho gymnázia. Na ústach sa mu zjaví ironický úsmev.

— A či by to malo byť ich skutočným presvedčením?

Súd vypočúva svedkov. Fiškus Majlát, človek ostrých očí i fúzov, im predkladá otázky. Notári ich značia. Starec Szelepcsényi, biely ako jablň, hľadá ľahostajne. Zato oveľa mladší podozrievavý Kollonič si napnuto všíma každé slovo. Ostatní prísediaci sa bavia, ako vedia diškurujú medzi sebou.

— Páni, — hľadá biskup svedkom priateľsky do očí, — viete dosvedčiť, že evanjelickí kňazi kázali o modlárstve v katolíckej cirkvi?

— Vieme, — odpovie asi 10 mužov, viac mestsky priodetých.

42 Odkaz mŕtvych

— Hovorili proti obrazom a úcte Panny Márie?

— Áno!

— Aj proti sviatosti oltárnej?

— Áno!

— Aj proti vrchnosti?

— Levický farár hovoril, — vystúpi jeden zo svedkov, — tým pod Turkom je vraj lepšie ako nám pod naším najjasnejším kráľom, Leopoldom I.

— Čujte! Čujte! — pozrie Kollonič významne na prísediacich. Mrkne i na notárov. — Zaznačiť!

— V Senici zas rozširovali spis, hanobiaci katolíkov, — tvrdí druhý svedok. — V ňom vyzývajú evanjelikov, aby vyničili katolíkov v oblasti zemskej!

— No, čo vy na to, páni? — fľočne prezident na obrancov.

— Ten spis by sme radi vidieť, — skočí obranca Heister temperamentne.

— Máte ten spis? — spytuje sa fiškus svedka.

— Nemám, — odpovie. — Ale som ho čítal!

— Aj to, prosím, zaznačiť, — prikáže Kollonič notárom. — Vážna vec!

Simonides počúva tvrdenia svedkov najmä proti niektorým kazateľom, ako levickému, kamárňanskému, modranskému a senickému. No a proti Honňanom, ktorí si vraj získali novohradského tureckého bega, a ten ohrozil súdnych poslov na živote.

— Pozrite, — šepce rektor Ján druhom. — Tu sú všetky typy, ako boli na súde nášho Spasiteľa! Annáš, Kajfáš... Aj Pilát je tu medzi nimi.

— Ktorého myslíš?

— No, grófa Adama Forgáča, — uškrnie sa tento. — Koho iného?

— Všetci svetskí sú ako oni, aj Vecsey a Illésházy, — doloží vážne Korody. — Vedia, že sme nevinní, a jednako...!

— Nič nového pod slnkom, — kývne Láni, nediviac sa už ničomu.

— Ďalších svedkov! — vyruší ostrý hlas fiškusa, kým z chodieb doráža hluk veľkého hurhaja. Myslia, že už nechcú ich posolstvo vypočuť.

— Čo je to tam von? — pozrie Szelepcsényi k stolu advokátov.

— Slávny súd, — vstane a pokloní sa advokát Resler, — obžalovaní nie sú spokojní s postupom vyšetrovania. Predkladajú svoju pokornú žiadosť — vypočuť ich po jednom a dokazovať každému jeho vinu. To je ich posolstvo!

— Tak teda predstúpiť, — ukáže im rukou arcibiskup. — Nech sa nepovie, že je náš súd bezohľadný!

— Najprv, prosím, zistiť, kto sú tí páni! — žiada fiškus, ktorý má tu — zdá sa — najväčšie slovo.

— Kto ste? — spýta sa notár Medňanský prvého.

— Juraj Láni, rektor krupinský, — odpovie ten odmerano.

— Ďalej!

— Ján Korody, kňaz czeglédsky, — vraví tento.

— Ďalej, — hľadá bezcitne Medňanský na štíhlu postavu posledného.

— Ján Simonides, rektor brezniansky, — zdvihne smelo hlavu.

— Ach, Simonides? — nakloní sa fiškus k sudcom. — Ján Simonides? To je ten, čo popri buričstve a vlastizrade má na svedomí aj pošliapanie ustanovení svätej synody tridentskej! Nebezpečný človek!

— Akú žiadosť to chcete predložiť? — pozrie na nich Szelepcsényi ironicky.

— Slávny súd, — vystúpi rozochvený rektor Ján, — v mene všetkých obžalovaných protestujeme proti doterajšiemu postupu vo vyšetrovaní. V zmysle zákona žiadame, aby ste vypočuli všetkých podľa mena a z prípadu na prípad dokázali, či je kto vinný a či nie!

— Zbytočné! Celkom zbytočné! — kývne rukou Majlát.

— Ba azda... — pozrie prezident na svojich biskupských druhov. — Všetci kacíri boli vždy vypočutí! A potom — ako je to v Písme? Nevchádzaj v súd so služobníkom svojím. Milosrdenstva chcem, a nie obeť.

— Škoda čas mariť, — vstáva fiškus. — Proti takému nariadeniu by som musel protestovať. Oni sú všetci jeden ako druhý. Nie sú len kacíri, ale i rebelanti a osočovatelia Jeho Jasnosti! Keď sú však už tu, nech sa necítia ukrivdení. Súd vypočuje toľkých, koľkých môže. Nemôžeme tu sedieť do Nového roku! Navrhujem vypočuť prítomných!

— Bene! Bene! — prikyvujú viac-menej vznešené hlavy tribunálu.

— Veď im my nazrieme do žalúdka! — zagáni na poslanstvo Kollonič, ako by mal pôžitok z ich utrpenia.

— Tak, prosím, prečítajte im vinu!

Žalobu prečíta protonotár Juraj Trstenský. Hlas sa mu pri niektorých bodoch zachveje, ako by slovám, čo tľmočí, ani sám neveril. Monotónne opakuje známe obvinenia — tupenie svätých, Panny Márie, urážku Veličenstva až po rebelanstvo a vlastizradu. Pri Simonidesovi vyzdvihuje, že

44 Odkaz mŕtvych

je naňho žaloba aj pre nedodržanie ustanovení svätej synody tridentskej na breznianskom gymnázium.

— Čo povedia na to milí páni? — díva sa fiškus posmešne na deputantov.

Všetci traja zdôrazňujú svoju nevinu.

— Aj vy, domine Simonides, — obracia oči Majlát, — aj vy ste nevinný?

— Som! — odvetí pokojne.

— A čo je to s tou vašou školou? Podľa akých noriem vyučujete mládež?

— Podľa pedagogických a kresťanských noriem!

— A nie wittenberských?

— Aj tie sú kresťanské!

— Klamete, — odsekne mu pri súhlase prísediacich. — Prečo sa nepodrobíte ustanoveniam tridentskej synody?

— Lebo som protestant a vyučujem protestantov!

— Ba, priznajte sa — rebelant! — nezdržiac sa ďalej, vpadne Kollonič do reči. — Rebelant a chcete vychovať i vychovávať rebelantov. Už malých žiakov žienete do crimen lasae majestatis! Do vlastizrady a rebelanstva. Zo samého Brezna sú proti vám dôkazy a udania.

— Kto mňa udal, väčší hriech má, — bráni sa chladno rektor Ján. — Do politiky sa nemiešam. V škole si konám svoju povinnosť. Necítim sa vinným!

— Pravda, — uškrnie sa Majlát a uštipačne pokračuje, — vy ste všetci ako baránkovia. Myslíte si — obráti sa k obžalovaným, — že my tu teda ideme nevinných súdiť. Upodozrievať slávny súd, delegovaný Jeho Veličenstvom, je nová vaša vina! Azda neviete, z čoho ste obžalovaní? Neviete, kto je Vitnyédy a zlopovestný Ladiver, farár žilinský? Ten prokátor Vitnyédy — tu, hľa — zdvihne zo stola list, — píše aj o vás ako o získaných pre pohyb proti Jeho Veličenstvu. Kazateľ Ladiver mal zas poverenie združovať aj vás v odbojnej snahe proti korune. A ďalej, nestáli tu pred vami v septembri lanského roku vaši superintendenti Martin Tarnóczy a Joachim Kalinka? Nestál tu i farár rektora Simonidesa, Ján Milochovský? A hľaďte, — natrčí písma obžalovaným — poznáte, čo je to? To sú reverzy, čo oni, aj s priznaním sa k vine, podpísali. Nech sa necítia vinní, nepodpíšu ich! Tieto reverzy svedčia i o vašich zločinoch a o zločinoch všetkých, čo sú pred súd predvolaní...

— Bene! Bene! — prikyvujú sudcovia rozohnenému fiškusovi. Aj grófi — Adam Forgáč a Juraj Illésházy.

— Páni, — ozve sa v tom Kollonič ostro, kým notári značia a ostatní hľadajú kamsi do neurčita. — Vidíte, na čom ste. Ostáva vám troje. Podpísať reverz, že sa vzdávate úradu. Podpíšete ho?

— Ale podpíšu! Podpíšu! — hľadá Szelepcsényi priateľskejšie na obžalovaných. — Aj to spravte, lebo dnes som vašim otcom, zajtra vám budem prísny sudcom.

— Nepodpíšeme! — krúčia hlavami všetci traja.

— Podpísať reverz, že pôjdete do vyhnanstva. Podpíšete ho?

— Nie!

— Teda prestúpte!

— Nie!

— Tak prepadnete prísnosti hrdelného súdu.

— Nech sa stane vôľa božia!

Po tomto sa súd vlečie spôsobom, ako dosiaľ, ďalej. Protest mnoho nezmení. Jednako je viac tých, ktorých vypočujú. Obžalovaní, ubytovaní slobodne na rozličných miestach, najviac však u dobrých evanjelických rodín, očakávajú ortiel, potešujú sa navzájom.

Sivý Dunaj zoberal už ľady na Dolniaky. Tečie si a hučí ako od vekov, slobodne. Aj jar už cítiť. Zem sa pomaly rozvoniava a dýcha teplom. Len v dušiach obžalovaných je clivo a chladno.

— Čo ste takí smutní? — spytujú sa ich neraz domáci.

— Dávno sme už z domu, — odvetí Simonides ako všetci ostatní. — A nevieme čo nás čaká. Nič dobrého — iste.

— Musíme vydržať, — posilňuje ich starý Gressner s dlhými šedinami na hlave. — Viete, čo hovoria katolíci?

— Ozaj, čo?

— Teraz sa však ukáže, či sú evanjelickí kňazi a učitelia premknutí duchom božím, a či sú len nádenníci.

— O to nemusia mať starosti!

Večer, keď stíchne ruch a všetci sú spolu, Prešporok sa rozspieva. Za mesačných nocí sa nesú piesne a žalmy o kríži a nezlomnej nádeji v niekoľkých rečiach. Vstupujú ako vonný dym obete pred trón najvyššieho Sudcu, ktorý spravodlivo súdi. U Simonidesov znie však vždy najsilnejšie:

„Prijde-li na zmatek

česť, hrdlo, statek,
 nechť sobě mají,
 nic tím nezískajú,
 nebes nám však nechajú.“

Raz prídu medzi nich priatelia, inokedy však i tajní posli delegovaného súdu. Nahovárajú ich, aby podpísali reverz a mali pokoj. Ako by sa sám súd obával svojho výroku a chcel by vec urovnať ľudsky znesiteľnejšie. Raz tak — práve sú s Gemerčanmi i Honťanmi spolu — zavíta k nim aj sám sudca, gróf Adam Forgáč. Ako by ho len svedomie hrýzlo a hnalo.

— Prišiel som, prehovoriť s vami múdre slovo, — vraví, sadajúc si celkom priateľsky medzi nich. — Pozrite, viem, vy nie ste nijakí rebelanti. Ale kráľ je kráľ. On chce vec usporiadať podľa svojho najlepšieho presvedčenia. Poddajte sa súdu!

— A to je?

— Keď ste už v takom podozrení, — pokračuje Forgáč najmä pre svojich Gemerčanov, — podpísaním reverzu sa zrieknite úradu. Po čase vás Jeho Jasnosť omilostí a vráti vám, čoho ste sa zriekli.

— Kto sa čoho zriekne, stratí na to právo, — znie odpoveď.

— Panovník komu chce, tomu prizná právo, — neprestáva gróf. — Pozrite, čo si počnete? Utrápite seba i svojich. Keď kráľ raz rozhodol mať svoju ríšu katolícku... Cuius regio, ilius religio! — Čie je kráľovstvo — toho je i náboženstvo!

— A naše práva, zabezpečené zákonom? — ozve sa Michal Miškolci.

— Hja, moji milí, — usmeje sa Forgáč, — právo je toho, kto má moc! Napokon hľadte, čo spravíte! — zväžnie mu obličaj. — Ale prisahám, nemáte toľko vlasov na hlave, koľko ráz oľutujete, že ste neposlúchli!

Takto sa pozná rektor Ján s mnohými. Narozmýšľa sa, pravda, mnoho. Má kedy. Keď je sám, alebo je tichšie okolo neho, najčastejšie je v Brezne medzi svojimi. Láska nepozná diaľku — cíti pravdivosť svojich slov. Stráca sa mu okolie i priestor. Vidí svoju Katušu, hovorí v duchu so svojím synkom. Skoro ich chytá za ruky. Konferuje s kmotrom Danielom. Múdre mu Jakubovi vykladá, čo sa deje.

— Boh je predsa len dobrý, — vzdychne si, keď sa mu živé vidiny rozplynú.

Jedného dňa dostane list z Brezna. Na jeho listy mu odpovedá jeho milá, k manželským službám vždy hotová žienka, Katarína, ako svojmu

pánovi manželovi. Oznamuje mu, že prišiel list od Apolónie. Kmotrovci sú už spolu, žijúc si tŕško i s deťmi, Jankom a Helenkou, vo Vratislavi. Pán kmotor veľa píše, a tak sa živia. Kmotor Chmelius má stále zrážky s pátrom Mikulášom, ktorý teraz behá za dežmou. Peši sa vybral do Ostrihomu a pôjde vraj i do Bratislavy. Už ich je viac — tu je i páter Šimon. Brezňania im nechcú nič dať a z almužny žiť je ťažko...

Rektor Ján sa cíti celý unesený.

— Moja, moja Kata! — číta si list znova a znova. — Samko, dieťa moje milé! — zalejú ho slzy a zas sa usmeje.

Súd sa medzitým končí. Jedného dňa začiatkom apríla povie fiškus Majlát veľkú a ostrú reč proti všetkým obžalovaným. Obvinenia podržuje a žiada ukrutne potrestať najmä tých, ktorí potupili katolícke sviatosti, obrazy zlámali a spálili. Žiada ich upáliť. Predtým však nohy a ruky odťať. Ostatní nech prídu o hlavy a majetky!

Obvinení stoja v dvorane pred súdom, koľkí sa len zmestia. Medzi nimi je i rektor Ján. Jeho štíhla postava a vlúdna biela tvár sa odráža od ostatných. Počúva protesty obrancov. V duši ešte cíti sladkosť a akúsi nevšednú odvahu z manželkinho listu. Vidí tie jej krásne oči, ako mu hovoria: vydrž! Nevie ako, postúpi vždy napred. Napokon je pred samým súdom.

— Protestujem aj ja, — ozve sa, keď obranca Heister zakončí svoju protestnú reč. — Protestujem v mene spoluobžalovaných!

Nastane ruch dolu i medzi sudcami, hoc Simonides len používa svoje právo. Oči zablysnú kde zlosťou, kde obdivom.

— Akým dôvodom? — znie sucho hlas protonotára Medňanského.

— Veď ste nevypočuli ani polovicu obžalovaných, — rektor Ján zdvihne smelo hlavu a zvýši aj hlas. — Súd ich nevidel. Ani len ich mená nepozná.

Po Simonidesovi vystupujú i druhí a podávajú protest pri takému prisluhovaniu spravodlivosti.

Súd sa utiahne. Fiškus Majlát ostane v dvorane. Posmešne hľadá na zhromaždených, ktorí, pravda — nečakajú nič dobrého. Ani na protesty nie.

Keď sa sudcovia vrátia, ostanú stáť — každý na svojom mieste.

— V mene Jeho Jasnosti nášho najmilostivejšieho kráľa Leopolda Prvého, — číta rozsudok sucho protonotár Juraj Trstenský, — v zmysle sem patriacich zákonov krajiny Uhorskej odsudzujú sa všetci obžalovaní na

stratu slobody, hrdla i majetku. Výnimku tvoria tí, čo uznajúc svoj zločin, podpíšu reverz na stratu úradu alebo pristúpia na vyhostenie...

Po prečítaní výroku si všetci obžalovaní vydýchnu.

Stalo sa len — čo čakali. Ostáva už len prosba o kráľovskú milosť.

Po vyhlásení ich na údiv všetkých prepustia na staré byty. Tobiáš prinesie rektorovi Jánovi zvesť, že Srnka podpísal reverz.

Keď sa kaplán vráti domov, nevie pozrieť Simonidesovi do očí. Iba moce, že toto, že oné...

— Miško, — zadáva sa mu Ján do zapálenej tváre, — stalo sa! Vezmeš mi aspoň listy do Brezna pre kmotra Chmeliusa a pre moju ženu.

VI

Z Gressnerovie hostí ubudne tak jeden. Ale iba tento. Vážny Niklecius, srdnatý Láni, vľúdny Masnicius ostanú so Simonidesom. Oni sú ako reťaz — v povedomí svojej nevinny nijaký reverz nepodpíšu. Nech Szelepcsényi robí s nimi, čo chce, nepoddajú sa mu! Človek, trpiaci za svoje presvedčenie, sa dostáva do duševného stavu, keď sú mu v porovnaní k jeho pravde — všetky hrozby malicherné.

— Tak čo tí biskupi, — hľadá na nich starý Gressner so súcitom, ale i hrdo, — odsúdili vás?

— Odsúdili.

— A na smrť?

— Na smrť, — prisvedčí chladno rektor Ján.

— To sú časy, — pokýva si vážne striebrovlasou hlavou, — to sú, pane, časy! Od hanebného vašvárskeho mieru len samé nepokoje v krajine. Súdy a smrť, súdy a smrť! Kancelár Hocher, ten škamravec nadutý, gróf Rothal a ich krvaví generáli vykonali svoje! Pred troma rokmi popravili účastníkov vesselényovského povstania, magnátov — Nádasdyho, Zrínyiho a Frangepána! Čo však to — tí už aspoň boli v niečom! Koľko však padlo obetí, čo mali jediná vinu, že sa narodili! Apaffy, knieža sedmohradské, márne orodoval u Leopolda, aby sa so zatknutými mierne zaobchádzalo. Aj mu to prisľúbil! Na druhý deň to už aj splnil. Jeho ľudia používali miernučké prostriedky. Vedľa hradských viselo na stromoch po desať-dvadsať väzňov. Ani k ženám nemali milosti, — rozohňuje sa starec, ako by mu dobre padlo — vyvravieť sa. — Pohádzali ich, aj vznešené panie, do väzenských dier. Pod Oravským zámkom tiekla krv potokmi. Stovky ľudí, najmä evanjelikov pochytili a popravili. Stínali, vešali, lámali v kolese,

narážali na koly, drhli a kýptili! Ani sám diabol by nebol vymyslel tie ukrutnosti, aké používali oni, ničiteľ ľudský život. Pane, — uprie na rektora mdlý zrak, — videl som to a od tých čias nemôžem spávať. Mladý Imro Thököly to azda tiež nezabudne, ako sa tu kúrilo z ľudskej krvi! A ja neviem pochopiť, ako to všetko možno robiť v mene Jeho cisársko-kráľovskej Jasnosti! Páni moji,

— obráti sa aj k ostatným, — ak viete, povedzte mi, — ako tomu rozumieť? Musí to byť?

— Azda i musí, — zamieša sa územčistý, počerný reformát Korody, čo prišiel za Lánim, pohovoriť si so Slovákmí. — Myslím, — pozrie na druhov, — naše nešťastné pokolenie je už na to predestinované.

— Ale predsa... predsa, — krúčia hlavami ostatní.

— Vysvetlite to inak, — trvá na svojom. — Pozrite, — pokračuje vážne, — my sme ani Jeho Jasnosti, ani vlasti, ani len tej katolíckej cirkvi nič zlého nespravili, a v mene kráľovom sme odsúdení na smrť.

— To je justičný omyl, — poznamená Masnicius.

— Áno! — prichodí kňaz do ohňa. — Ako sa však ten omyl mohol stať? Tu sú nevyhnutné podmienky. Musela byť reformácia. Musel prísť Turek. Muselo dôjsť k hanobnému vašvárskeму pokoju, čo pohol magnátov k vesselényovskému sprisahaniu. Musel sa stať správcom nešťastného Uhorská pán Gašpar Ampringen, arcibiskupmi Szelepcsényi a Kollonič, ktorí sa snažia využiť čas i príležitosť vo svojom domnelom cirkevnom záujme. Len tak sme sa mohli sem dostať my a byť odsúdení!

— A ak by boli iní ľudia, myslíš, že by sme sa nedostali sem? — zadíva sa naňho rektor Ján spýtavo.

— Možno áno, možno nie, — znie odpoveď. — Keby však boli pomery tie isté a kráľ i sudcovia tej istej povahy, iste sme tu dnes ako odsúdenci! Nezdá sa vám?

— Ty si teda myslíš, že to musí byť? — zdvihne Láni vzdorovitú hlavu.

— Áno, — odvetí so silným prízvukom. — A vy nemyslíte?

Nastane ticho. Všetci sa zamýšľajú nad vyslovenou otázkou. Starý Gressner si šomre, nespokojný s vysvetlením. Láni a Masnicius hľadia na seba, ako by boli jednej mienky zavrhnúť náhľad reformáta. Simonides pod ťarchou počutých slov zájde v duchu do Brezna. Zdá sa mu, že kôra zeme sa rozpúšťa, zúri búrka, a to mesto, nevelké mestečko, hádzané je ako lodička na mori.

50 Odkaz mŕtvych

— Tak by sme my boli len íverčekom na vlnách? — ozve sa napokon.

— A čímže sme? — pokrčí plecami Korody.

— Prostriedkom vôle božej i v utrpení, — odpovie rektor. — Utrpenie musí byť. Pre svedectvo pravdy — pre slávu Hospodinovu!

— My sme však určení na to — byť predmetom utrpenia, nie?

— Ale podpíš reverz a môžeš ísť do Czeglédu k svojim, — dobrácky sa usmeje Simonides. — Sprav to a si von z utrpenia!

— To je tak! — prikývne Gressner. — Vy to však nesprávite!

— Nesprávime, baŕko, — s jasným čelom podíde k starcovi rektor Ján. — Nesprávime, lež zo svojej slobodnej vôle!

— Áno, áno, — prisviedča starec ohnivo. — Ináč by nemohli za to, čo robia, ani kráľ, ani Ampringen a Rothal, ani Szelepcsényi a Kollonič. A už skoro pôjdem pred tvár božiu, — zamyslí sa chvíľu, — ale nechcel by som byť v koži ani jedného z nich.

— Ani my, — súhlasia prítomní, — ani my!

Hádka sa preruší a nechá na inokedy. Takéto duchovné cvičenia sú tiež jedným zo spôsobov, ako zabudnúť na drsnú skutočnosť a znesiteľným spraviť to večné — čo bude zajtra? Čo pozajtra?

A dni sa míňajú. Minie sa apríl, svitne i máj, krásny mesiac na brehoch Dunaja. Stromy sa rozzelenajú, kvety rozkvitnú, celá zem omladne, a v živote odsúdcov niet takmer nijakej zmeny. Ponechajú ich na doterajších hospodách. Aj v meste môžu, kde sa páči. Len z mesta nie.

— Čo nás ani neuväznia? — diví sa Tobiáš.

— Fiškus chcel, — prinesie Láni, ktorý vychodí najviac povzbudzovať iných. — Lenže niet toľko žalárov. Iba troch uvrhli do väzenia hore na zámku za všetkých ostatných. Vraj ich aj mučia.

— Vedia, čo robia, — vzdychne si rektor Ján.

— Na čo myslíš?

— Ale, Jurko, — zdôrazní kamarát, — nevidíš, čo sa deje okolo nás? Naša sloboda je horšia ako žalár! Bolo nás do pol treťa sta, a padá list za listom. Reverzy sa podpisujú jeden za druhým. Ak to takto pôjde, neostane nás veľa.

— Za jari a na slobode zatúži sa žiť, — vraví Baltazár Niklecius. — A naši sudcovia to chcú. Plesnivý žalár nie je pre život. Na slnku zatúži človek i po svojom domove. Po svojej žene i deťoch. A ak ho navštívia, neodolá...

— Ťažko je to, ŕažko, — zachveje sa pri pomyšlienke na svojich aj

sám Simonides. Ako pekne by bolo žiť pri šumiacom Hrone. Hľadiet' do očí krásnej mladej žienky a maznať sa so synkom. Debatovať s múdрым Gronellom a vytúžiť sa rozšafnému kmotrovi Chmeliusovi — ach!

— Ani Spasiteľovi nebolo ľahko kráčať na Golgotu, — povie Tobiáš, aby si uľahčil, keď tu nemá svoje dve Betky.

— Musíme vydržať, — postaví sa Láni srdnato. — Ani u našich druhov nie je to tak zle. Chodím medzi nich.

— Len si daj pozor, Jurko, — vystríha ho Simonides. — Počúvať, že si ťa všimajú vyzvedači. Ľahko budeš tým štvrtým na zámku!

— Keď budem, budem! — dupne odhodlane. — Učeník Pánov musí byť aj pravým mužom.

To osoží. Keď nadídu slabé chvíle, takto sa utvrdzujú navzájom.

Zato dni prinesú aj zvláštne prekvapenia. Po hospodách odsúdenčov chodia i po vynesení rozsudku zvláštni ľudia, ako Ján Majtáni, personalí, gróf Juraj Forgáč a iní. Prejavujú súcit k nešťastným a medovými rečami ich nahovárajú, aby sa zachránili. Jedného večera dostanú takú návštevu aj u Gressnerov.

— Dobrý večer, páni, — vojde k nim bradatý bystrý človečik, ako by sa dostal sem náhodou. — Odpusťte, prosím, keď vás vyrušujem. Ale svedmie mi nedá pokoja. Nedá...

— A ktože ste? — podozrivo si ho zmeria Láni od päty do hlavy.

— Ja som Majtáni, personalis, prosím, — ako by sa zajakal. — Áno, Majtáni.

— Aha! — spomenie si Korody — Na súde sme sa videli.

— Áno, — usmeje sa dôvernejšie. — Na súde.

— A kto vás posielal? — predkladá mu Tobiáš otázku. — Szelepcsényi?

— Nie, — krúti hlavou. — Moje svedomie. Lúto mi vás je takých múdrych, mladých.

— A čo chcete s nami?

— Pomôcť vám, holúbkovia, pomôcť, — stíši hlas. — Však viem, aj celý súd to vie, vy ste nie nijakí rebelanti, ale ľudia tichí, tichučkí. Chcem vám povedať, nik vás nestráži. Môžete i za mesto. Môžete i domov — nik vás nepristaví.

— Ba? — diví sa Simonides. S ním aj ostatní.

— Veru, — pokračuje vrtký človek. — Páni sudcovia sa čudujú, že ste

ešte tu. Čo nejdete domov? Máte svoje rodiny, ženu, deti. Máte priateľov. A pre taký bagateľ trčíte tu...

— Sme odsúdení, — vraví rektor Ján.

— Taký súd, — pohodí hosť rukou. — Ani dnes neviete, že ten výrok nie je vážny?

— Nik nám to nepovedal, a súd je súd!

— Tak vám to vravím ja, — usmeje sa človečik sladko.

— A kto vám to povedal?

— Jeho Osvietenosť sám pán aricibiskup Szelepcsényi.

— Teda predsa vás len on poslal.

— Poslal — neposlal, — zvažnie, ale škoda vás bude hniť. Krvi už dosť vyteklo u nás, i životov padlo. Sám Kollonič vám odkazuje, aby ste sa spamätali a namiesto zaťažej hlavatosti, aby ste spravili niečo za svoje rodiny a za svoj život.

— My chceme spraviť niečo za Krista, — podotkne mužne chatrný Baltazár.

— Môžete, priatelia, — usiluje sa im dostať bližšie k srdcu, — musíte však najprv žiť, a nie hniť. Čo vás čaká? Žalár, šiance, galeje, smrť... A prostunkým ťahom pera môžete tomu všetkému predísť.

— Počujte pán personalis, — Simonides je čoraz nervóznejší, — nech vás sem poslal ktokoľvek, povedzte mu, že reverz nepodpíšeme!

— Prečo? Však je to len zdraj papiera!! — vykladá prítomný. — Zrieknete sa úradu. Jeho Jasnosť vás po čase omilostí a môžete znova úradovať.

— Nie, — zmeria si ho tvrdo rektor. — Nie. Reverzy nepodpíšeme pre svoje úrady ani nie pre domov. Nepodpíšeme ich preto, lebo nemôžeme sa uznať vinní, keď sme nijaký zločin nespáchali. Tak!

Majtáni vo všetkých očiach vidí to isté. Ešte i starý Gressner ako by patril medzi nich.

— Spravte niečo pre seba a pre svojich, — vytiahne napokon posledný tromf. — Dostanete sa na slobodu a dajú vám na cestu päťdesiat zlatých.

— Odíď od nás, satan, — zahrmlí naňho srdnatý Láni, otvorí dvere a vyhodí ho.

Na druhý deň odvedú vojaci krupinského rektora ako štvrtého do kazemát prešporského hradu. V železách ho priviažu k vlhkej, chladnej stene horšie ako hoviadko v maštali.

Táto udalosť je vlastne prvý úderom tvrdej skutočnosti. Čím krajšie sa usmieva, máj na uliciach a v záhradách, tým chladnejšie a drsnejšie je v duši odsúdených. Tušia, že ak nepovolí, chystá sa voľačo hrozného. Tí, ktorí nechcú o reverze počuť, podajú ešte poníženú prosbu na Jeho Jasnosť Leopolda I. a čakajú, či sa v ňom nezve človek. To je po Bohu posledná nádej.

Aj u Gressnerov je stiesnená nálada. Jurko Láni so svojím odhodlaním a dobrým vtipom veľmi chýba. Niklecius má dobrú povahu, myslí vždy na lepšie. Tobiáš sa už ťažko zamýšľa pre tých, čo zanechal. A Simonides neraz neodpovie na otázky druhov. Ako by len telesne bol medzi nimi.

„Ešte sme tak málo spolu,“ neraz sa mu zdá, že počuje sladký hlas svojej žienky a hľadá mlkvo pred seba, ako by tam stála, ružová, modrooká. Čaká od nej odpoveď na list, čo jej poslal po Srnkovi. Vďaka vyčkávaniu sú ťarchy dňa znesiteľnejšie. Ráno vstáva s tým: „azda dnes!“ Večer líha s podobným: „azda zajtra!“ Keď sa napokon dočká Katušiných riadkov, teší sa im ako decko najkrajšej hračky. Číta si tie vety, nie — slová, slovíčka, čo rozneujú jeho fantáziu! Všima si, ako múdro mu píše. Ani kňaz alebo učiteľ, keď potešuje seba i teba. Nežaluje, nerepce, ale všetko porúča do vôle Najvyššieho. Nezabudne mu podotknúť, ako rastie a hovorí ich Samko. Čo pán kmotor a pani kmotra u Chmeliusov? Jakub do richtárov darmo nezachodí. Zuzanka je, pravda, plachá ako jahnička, ešte nemá šestnásť. Ale keď jej mama povie, poslúchne a nahradí zosnulú Katku Milochovskú. Niekedy na jeseň môžu mať i svadbu. — Keby vás, môj drahý pán manžel, milosť božia vytrhla zo všetkého zlého a na ten čas odprevadila k nám!

„Keby! Keby!“ zvezú sa mu slzy na otvorený list. „Chuderka Katuša! Aká je však silná,“ poteší sa. „Jedným slovom ma neobmäkčuje. Pamätá na to naše vydrž!“ utrie si oči a číta ďalej. Vyčíta, ako skromnučko hospodári pani kmotra Apolónia Milochovská so svojimi vo Vratislavi. Pán kmotor počul až tam, čo sa v Uhrách deje a strojí sa mu do Prešporka písať.

Krátko potom príde aj avizovaný list. Rektor Ján sa aj tomu poteší. Ved' je to, ako by si len pohovorili so svojim druhom. Kmotor sa už nevyhýba vážnej otázke a píše otvorene. Radí mu podpísať a ísť do vyhnanstva aj so svojimi ako on.

„Tu vo Vratislavi je ešte miesta i pre vás,“ číta Simonides. „Nebudete tu sami. Okrem nás sú tu ešte dvaja Sextiusovci, Ján a Peter, i Daniel Sinapius a Hiob Trusius. Moja Apolónka prijme vďaka svoju kmotričku a naša

Helenka sa pobaví s vaším Samkom. Požijeme si tu, medzi týmito dobrými ľuďmi, kým nás Pán Boh nevysslobodí a nenavrátí domov...“

Kmotrove slová mu najsilnejšie zaľahnú na dušu. Ved' aké by to bolo prostunké, dostať sa z tohto katovho osídla a žiť tam spolu s tými! Život je predsa len pekný, keď človek má pre koho žiť. Keby sa tak Milochovský teraz zjavil u Gressnerov, azda by mu ani nevzdoroval. Tu sa však namiesto Milochovského stretne rektor Ján s očami, slabnúcimi očami domáceho pána, starého Gressnera, čo práve ide z mesta.

— Tie reverzy len podpisujú, — vraví namrzene. — Napokon sa katolíci — nám, evanjelikom, iba vysmejú!

— Keď všetci podpíšu, — ozve sa na to Tobiáš, — my nie! Pán Ježiš povedal svojim: a budete mi svedkami v Jeruzaleme, i v Samarii, až do posledných končín zeme! Teda i — v Prešporku!

— I v Prešporku, — zdvihne na to hlavu rektor Ján. Kmotrov list odloží medzi svoje veci a zamieša sa medzi druhov. Ich prítomnosť ho dnes akosi uspokojuje. Ba posilňuje.

— A viete, priatelia, čo nového? — hľadá na nich Masnicius s vyjasnenou tvárou.

— Čo také?

— Pred chvíľou bol aj u nás dráb. Zajtra ráno sa máme všetci zísť v hostinci u Bieleho koňa.

— A čože tam?

— V meste sa vraví, — pokračuje Tobiáš, — kráľ si vraj neželá našu smrť. Omilostil nás a tam nám to majú oznámiť.

— Dal by Pán Boh, — poznamená Baltazár.

— Neverím, — pohodí rukou Gressner. — V týchto pánoch je mnoho ľsti, ale srdca málo! Ja ich poznám!

Jednako je to lepšia noc, čo prežijú v akej-takej nádeji. Aj sen im sadne na ustaté mihalnice. Ráno sa vyberú do hostinca k Bielemu koňovi. Jedných tam nájdu, druhí prichodia. Všetko odsúdenci. Tváre majú poblednuté, väčšinou zarastené. Vo vpadnutých očiach kmitá iskierka nádeje.

— Ale sme sa scvrkli! — upozorňuje reformát Korody. — Z vyše tristo sotva nás je deväťdesiat!

— Ťažký čakán kameň láme, — poznamená rektor Ján.

Prijme ich Ludvik Hofkyrcher, komárňanský komandant. Človek drsný, nesympatický, čakajú oznámenie o kráľovskej milosti a on im na ich

prekvapenie predkladá reverzy podpísať. To si vraj želá Jeho Jasnosť kráľ. Keď neposlúchnu na prosby ani na hrozby, oddelia luteránov od kalvínov a vedú ich do arcibiskupského paláca, kde ich so Szelepcsényim čaká i fanatik Kollonič.

— Páni, — natiahne šedivý Szelepcsényi tvár priateľsky, ako neraz počas tohto súdu, — čas kráľovskej milosti vypršal. Vaša žiadosť je vyslyšaná...

— Nech žije kráľ, — ozve sa viac hlasov, čo sa odrazí v irónii na rečníkových ústach.

— Pravda, pod podmienkou, — doloží Kollonič ľstivo a pomazane, — ak podpíšete reverz...

— Teda?! — prejde nepokoj radmi odsúdencov.

— Ináč ortiel, vynesení na vás, sa riadne vykoná, — pokračuje Szelepcsényi, cítiac aj sám ohromné napätie nevinných. — Čaká vás väzenie na zámkoch, práca na šiancoch, na galejach a smrť! Ktorí máte rozum a cit, zachráňte sa! Dáme vám hodinu času, rozmyslite si to!

— Nemáme čo rozmýšľať, — hučí za odchádzajúcimi. — Staň sa vôľa božia!

— Ak nemá tento kalich minúť ma, než aby ho pil, — šepce si rektor Ján, — staň sa vôľa tvoja, Pane!

Vtom ho neznámy vojak potiahne za ruku.

— Pod' za mnou, — vraví mu.

— Kam?

— Nespytuj sa, pod'!

Stisne ruku Tobiášovi a ide. Vojak ho vedie do akejsi bočnej izby. Otvorí dvere a zavrie ich za ním.

Simonides dobre že nespadne z nôh. V izbe stojí známy piarista — vychudnutá tvár, tmavé oči...

— Páter Mikuláš! — prekvapený zabudne aj na svoje kruté postavenie. — Čo vy tu?

— Domine rektor, — ide ten priateľsky k nemu, — staval som sa u Jeho Osvietenosti arcibiskupa Szelepcsényiho na svojej ceste do Viedne k pánovi Zinzendorfovi a pred Jeho cisársko-kráľovské Veličenstvo vymôcť od kráľovskej komory uchvátenú dežmu pre breznianskeho farára. A tu počujem o hroznom stave, v ktorom ste. Ilustrissime domine rektor, — díva sa naňho ustrašene, — viete, čo vás čaká?

— Čo?

— O chvíľu je tu voz, — chveje sa hlas Housenkovi. — Dvanástich vás odvezú na šibenice pre výstrahu ostatným!

— Teda stane sa! — nepohne sa mu sval na tvári. — Na všetko som pripravený!

— A nepomyslíte na svoju krásnu ženu? — stupňuje prízvuk významne. — Na svoje milé dieťa?

— Kto neopustí otca, matku, manželku, dietky pre mňa, — hovorí biely v tvári, ani z druhého sveta, — nie je mňa hoden!

— Dovoľte, domine rektor, — pozrie mu páter celkom ľudsky do očí, — vy Krista pre nich neopustíte. Prosil som za vás Jeho arcibiskupskú Osvietenosť. Aj Jeho kráľovskú Jasnosť, keď prídem do Viedne — poprosím za vás, — vykladá s citom, ako by sa mu pohlo čosi vo svedomí. — Vy môžete slúžiť svojmu Kristovi v tichu. Môžete, ak chcete, aj medzi nami, kde vás ako vysokoučeného človeka čaká závratná budúcnosť! Myslíte, že my neprinášame obeť? Pozrite, mňa mali nedávno na ceste do Ostrihomu zabiť zbojníci, a tu som. I u nás sa môžete dosť naobetovať. Len nehľadte na formality! Podpíšte ten mizerný kus papiera alebo prestúpte k nám!

— Čo osoží človeku, hoc celý svet získa, ak duši svojej uškodí? — zasvieti Simonidesovi zrak presvedčením. — Ved' čím nahradí človek dušu svoju?

— Teda nespravíte to málo za seba?

— Nie!

— A čo povedať vašej žene?

— Nič, reverendissime, — odvetí mu. — Ona vie, ako po Bohu len na nich myslím. A pomyslím si aj v najkrutejšej — poslednej chvíli!

Keď sa rektor Ján vráti k druhom, nájde už len niekoľkých. Komandant Hofkyrcher ich dal v okovách do pút odviezť na Branč, do Komárna, do Šárváru. Niektorých aj do Trnavy a Leopoldova. Dnes sa vraj spraví poriadok aj s reformátmi, ktorí majú byť väznení v Šárváre, Kapuváre a Eberharde. Jedenadvadsať ich je tu na zámku. Medzi nimi aj srdnatý Láni.

Ako to Simonidesovi vyprávajú, zastane na arcibiskupskom dvore ťažký voz, na ňom vozia odsúdených, vykonať ortieľ. Nechýba ani kat a jeho pomocníci. Ani dvanásť hladkých ľanových povrazov so všetkou príslušnosťou.

— Koľko vás je? Jeden, dva, tri, — načíta Hofkyrcher pozostalých až do dvanásť, sputnaných už v okovách. Medzi nimi už aj Simonides. — Vysadne

na voz a ide na smrť, — zazerá na nich komandant. — Spravodlivosti musí byť vyhovené! Rušať!

Putá zarinčia, väzni nastupujú tichunko, pokorne. Iba hlavy zvesia, nepovediac slova. Keby Ježiš nastupoval s nimi, nebolo by ho znať medzi nimi. To nazlostí Hofkyrchera. Ešte však väčšmi tmavozrakého Kolloniča. Szelepcsényi sa aspoň kdesi stratil. Tento však má, ako vidieť, zvláštnu radosť z ich krutého utrpenia.

— Svine, teraz poznáte, v čom ste?! — kope ich a fliaska komárňanský komandant. Ešte však viac surový Leopold Kollonič. — Viete už, v čích ste rukách?!

— V božích, — odváži sa rektor Ján odvetiť biskupovi.

— Čože? — zdvihne palicu a praští ho po hlave. — Ty pes! Ty rebelantský pes!

Voz rachotí po okrúhlom skáli. Po prešporských uliciach ohliadajú sa zvedavci na smutný záprah. Keď ho však poznajú, mnohí sa utiahnu pod brány aspoň sa vyplakať.

Pred Gressnerovcami stojí stavec ako jabloň. Díva sa na ťažké štajeráky, aj na tých na voze. Keď pozná svojich hostí, nevie sa zdržať. Zloží širák z hlavy a hľadá, a hľadá. V duši sa mu ozve kliatba, hrozná kliatba na kráľovský rod, čo takto utvrďuje svoju moc.

— Na krvi! Na vražde nevinných!!

Za mestom ich oveje jar, krásna jar, svojím vonným dychom. Škovránky spievajú, pole sa zelenie. Vedľa cesty kvietia. A väzni to cítia. Aj to je skúška, ťažká, azda však posledná! Niektorí myslia na svojich, druhí sa modlia, tretí rozprávajú.

— A nebojte sa tých, ktorí mordujú telo, ale ducha nemôžu zamordovať, — šepce Niklecius rektorovi Jánovi a zblednutému Tobiášovi.

— Tak je! — stisnú si ruky a pozerú vrelo do očí. — Dnes máme byť s naším Spasiteľom!

— Už sme, — povie Simonides, ktorému v tejto hroznej chvíli predchodí všetko zemské len dymom a parou. — Neboj sa, len ver!

Všetci sa takto bratsky posilňujú. Cítia i vidia, že tá viera nie je daromná. Strachu ani na jednej tvári. Keď uzrú šibenice, želajú si len jedno — mať čím skôr po tom.

Pod šibenicami štajeráky zastanú.

— Dolu z voza! — skríkne na nich ohromný kat drsno. Človek býčieho

krku a širokej tváre s bokombriadkami. — Nepoveziem vás až na ten druhý svet!

Väzni sa bratsky oprú o seba a pokorne schádzajú jeden za druhým, bez slova. Zíde i rektor Ján. Tvár má pokojnú. Ba až sa mu jasá. Nie je tu. Je v Brezne u svojich. Duch víťazí nad hmotou a pre lásku dial'ky niet! Ona je silnejšia ako hrob...

— Katuša, — šepce si. — Samko, dieťa moje!

— Alžbeta moja! Betinka naša! — zahľadá sa Tobiáš dlho, bolestne kamsi do Trenčianskej.

Kat, keď sú už všetci dvanásť dolu pod šibenicami, ani len nemuknúc, díva sa a díva na svoje obete.

„Akí sú to ľudia?“ kmitne mu v ohromnej hlave s tým býčím krkom. Skoro by im povedal — chlapi ste! No, nesmie! I obráti sa k nim a pustí na nich ani lejak: — Nuž vy svine kacírske, už vám je nič nie drahé? Ani život, za ním sa i ten pes škriabe? Myslíte, že si vaše hriechy zoberiem na seba? — iskria mu divo krvavé býčie oči. — Marš na voz! Zavezú vás do Leopoldova. Tam vás jezuita páter Kelio naučí poriadku! Avšak vy — keď sa vytrápate — tomu môjmu povrazu i tak neujdete! Rušať!

V tú chvíľu sa z mesta cestou k Viedni vyrúti ohromný poštový voz. Medzi niekoľkými cestovateľmi sedí v kúte zamyslený páter Mikuláš Housenka.

VII

Viedenská cesta pátra Mikuláša je korunovaná úspechom. Tento húževnatý a za svoju cirkev zanietený človek vari by ani neodišiel s prázdnu rukou z cisárskeho mesta. S odporúčaním Szelepcsénih dostane sa k prefektovi cisárskej komory, grófovi Ludvikovi Zinzendorfovi. Vysoký hodnostár na základe donacionálneho diplomu, ktorý vydal kráľ Žigmund roku 1405, vymôže u kráľa nariadenie, čím sa kráľovskou komorou zhabaná dežma mesta Brezna — po religione catolica et animarum cura — na náboženskú a duchovnú opateru katolícku — oddáva do úžitku pátrom piaristom.

Ťažko si predstaviť tú radosť, s akou sa Housenka po svojej púti, a to najviac per pedes apostolorum, poberá do Brezna. V Trnave sa dozvie, že rektor Simonides je so svojimi druhmi v Leopoldove pod mocou prísneho jezuitu Keliu. Odľahne mu, keď sa dozvie, že je živý. Inak by v Brezne ťažko obstál. Prstom by ukazovali naňho, že on dohnal ich rektora na

šibenicu! Spokojnejšie pozrie na chmúrne leopoldovské múry. Idúcky myslí, Kelio je mních suchého rozumu, a nie piarista. Ten nájde spôsob vybiť takým ľuďom všelijaké kacírstva z hlavy! Ináč uvažuje o svojich veciach, ako sa to už teraz všetko inak zariadi v Brezne, keď pátri nemusia žobrať po okolí.

V Prievidzi sá k nemu pripojí páter Franciscus Hanacius. Asi jeho vrstovník — chybuje mu niečo do štyridsať. Ešte chudší ako on. Reverenda len tak na ňom visí. Ale človek — samý pohyb a nerv. Pochodil už veľkú časť sveta. Nedávno sa vrátil z Varšavy, kde bol v záujme svojej rehole na poľskom sneme. Až pred poľským kráľom. Pracoval vo Spiši. Teraz sa hegá so svojím druhom hore Hronom do Predajnej, kde má prevziať faru.

— Vieš, Franciscus, — vraví mu Mikuláš cestou, — pomaly sa stane skutočnosťou, čo sme si povedali u nášho provinciála. Túto časť Pohronia obsadíme našimi ľuďmi. V Lupči je Šumický, v Dubovej Bajmóczy. Lopejská fara patrí Šimonovi. Ty budeš v Predajnej, ale len do času.

— Ako to myslíš?

— Nuž tak, — zabodne oči do druhových, iskriacich ostro pod vysokým čelom, — ja už v Brezne nemôžem dlhšie ostať!

— Prečo? — diví sa Hanacius. — Dežmu už máš.

— Áno, — stisne pery. — Ale Brežňania ma nenávidia. Vidia vo mne človeka, čo im s pomocou Collaltových žoldnierov vzal kostol, vyhnal rektora Simonidesa. A ešte horšie si myslia o mne...

— Rozumiem! — zamýšľa sa páter Franciscus. — A kto tam sadne po tebe?

— Ty, — lapí ho dôverne za ruku. — Ty si človek učený, sveta skúsený. Páter Šimon je tvrdší ako ja. Má však dobrú povahu a je tým protestantom sympatickejší. Nakoniec aj on prejde do Lopeja a bude ti pomáhať. Ja prejdem do Predajnej a breznianskym farárom budeš ty! Nič odiózneho nelpí na tebe. Zaimponuješ im svojím rozhl'adom a Brezno sa stane tým, čím ho chceme mať.

— Ty si skutočný páter, — stisne mu Hanacius ruku. — Nepracuješ pre seba! Derieš sa pre rehoľu a pre svätú cirkev.

— Deriem, ako i ty! A to nám robí radosť!

— Robí, — prisvedčí mu skromne. — Povedomie, že pracujeme pre veľkú vec, nám umožňuje preniesť najťažšie obete. Povedz, prosím ťa, ako to bolo s tými zbojníkmi na ceste do Ostrihomu.

— Ako bolo? — usmeje sa Mikuláš. — Nuž ideme — Šumický, Bajmóczy a ja. Tí dvaja na koňoch, ja s nimi pešo. Sme blízko Tekova, keď tu jedného večera zaskočia nás traja chlapi, ozbrojení po zuby: — Daj Bohu dušu a nám peniaze! — Kým tých dvoch rabujú, ujdem. Počkám ich v Tekove, kde im dám svoje peniaze, a ja sa vrátim...

— Spravodlivý z viery živý bude!

— Z čoho sú však živí kacíri? — hľadá Mikuláš na druha. — Tí tiež dost prenesú. Aj taký Simonides. V Prešporku už šiel na smrť, a neuhol.

— Hlavatosť, — pohodí Hanacius rukou. — Človek môže trpieť za pravdu a môže si myslieť, že trpí za pravdu. My sa boríme za cirkev, ktorá je tu. Oni za niečo, čo si vymysleli!

— A čo povieš na arcibiskupov súd?

— Keď sa ti mám priznať — pokladám ho za nezmysel! — vykladá Franciscus dôverne. — Narobiť protestantom martýrov, to len zaťažuje našu prácu. A potom, ide o duchovný boj, ktorý má svoje argumenty.

— Z Boha, ale i zo sveta!

— Ako zo sveta?

— Pozri, — uškrnie sa Mikuláš, — nebyť Collaltových žoldnierov, nie sme ani dnes v Brezne. Svetská moc pochodí tiež od Boha. V svetskej moci sa vlastne prejavuje božia moc a i takto je naším argumentom.

— Zato neraz myslím, — privrie Franciscus oči, vhlíbiac sa do seba, — krajšie by bolo opierať sa len o božiu moc.

— Krajšie, krajšie, — prisvieďča aj druh. — Ako si však pomôcť s tými kacírmi, keď sa oni tiež opierajú o ňu? Rozkrušia ti cirkev, nevediac, čo vystavia. Napokon ak je niekde chyba, nedá sa napraviť? Ak chce niekto zbožne žiť, nemôže to v cirkvi katolíckej? Musí revoltovať? A svetská moc je len, kým ju potrebuješ. Pozri, taký prešporský súd! Myslíš, že jeden zmäkol z tých poblúdcov? Kol'ki našli cestu do cirkvi späť! Uvidíš to aj v Brezne! Len pracovať — nájdeme ľudí aj v tejto luteránskej bašte. Svetskej moci nám už potom nebude treba.

Takto uvažujúc, idú a idú. Prídu do Zvolena. Potom hore Hronom do Banskej Bystrice. Tu navštívia prefekta komorného panstva, veľkomožného pána Schultza, ktorý je dobroprajným patrónom ich vecí. Kráľovské rozhodnutie o dežme vezme na vedomie. Prisľúbi im tlačiť na úradníctvo komory v zmysle — či chlieb ješ, toho náboženstvo vyznávajú! Cestou ďalej

skoro uzrú plešivú hlavu mohutného Ďumbiera. Ľudia ich stretajú. Niektorí sa im aj pozdravia. Najviac však odpluvnú — nešťastiu vyhnúť.

Taký je svet!

— Laudetur, — lúčia sa pred farou v Predajnej.

— In aeternum! Amen.

Mikuláš myslí, že pôjde do Brezna, kde ho zastupuje páter Šimon. Keď však prišiel do Lopeja, zložil sa dočasne na tejto fare, ktorá bola tiež pridelená piaristom. Dozvie sa, ako sa jeho námestník vždy smelšie a smelšie chová k Brežňanom. Počuje však o jeho chorobe, odkáže do Brezna, aby mu magistrát poslal voz...

Na druhý deň stojí jednoduchý rebrinák pred lopejskou farou.

— Tí ma ale majú radi! — uškrnie sa páter. Zato vysadne na pohodeny šup slamy a hio!

Šimonovi zablyсне v mdlých očiach, keď vidí Mikuláša pristúpiť k svojmu lôžku. Ožijúc, hneď si sadne. Obzerá vybiedeného kolegu a zvedavý je na všetko. O vydobytí dežmy už počul. Ako to však bolo v Trnave? Ako v Bratislave, a najmä vo Viedni?

Mikuláš by bol zas rád počul, čo ho čaká v Brezne?

— Ako bolo, Šimon, odkedy som ťa nechal samého? — uprie Mikuláš oči na nažltnutú tvár svojho druhu. — Šlo to nejak?

— Ale šlo! Ako by nie? — prikývne ustatou hlavou. — Lapil som hneď vec nakrátko, Sartoriusa a Fabriciusa som vyhnal a zriadil som školu podľa zásad našej rehole.

— Správne, — súhlasí Mikuláš. — A služby božie?

— Zakázal som im súkromne vybavovať, — vykladá oslabený ako prirodzenú vec. — Ak prichytíme nejakého potulného kazateľa, hneď bude vo svätokrížskom biskupskom väzení! Celkom podľa biskupského nariadenia.

— Kaplán Srnka nemáoží? Podpísal reverz, vieš?

— Viem, — uškrnie sa Šimon. — Však tu i počali vykrikovať za ním. Iste to chcel napraviť — zvolal ľudí do Chmeliusov. Keď som mu však pohrozil, prišiel ma i prosiť. Od tých čias chodí aj na svätú omšu!

— V poriadku! A funkcie?

— Nútim ich na riadny katolícky sobáš, — ožíva pri rozprave. — Počúvaj, podnotár Jakub Gronell nadchodí za dcérou pani Zuzanny

62 Odkaz mŕtvych

Chmeliusovej. Tu by bolo treba barana chytiť za rohy. Potom by už ovce šli ľahko.

— Pousilujeme sa. A služby božie?

— Veľkú noc sme už slávil v chráme po katolícky. Na Božie telo šli sme po rínku v procesii!

— Výborne! — mädlí si ruky Mikuláš. — Mešťania, pravda, zazerali!

— Čo mali robiť. Boli tu i vojaci z Polomky.

— No, hľa, — usmeje sa druh spokojne, — svetská moc dopĺňuje božiu, ako som vždy myslel! A našiel si aj vážnejšie porozumenie?

— Starý Baltazár Taxner a Matej Poll, úradníci komorského drevárstva, konvertovali, — oznamuje Šimon povedome.

— Vivat! — objíme ho priateľ. — Tak sme na postupe. Najhoršie už prešlo. Musíme si spraviť matriku konvertitov. Prefekt Schultz prisľúbil pritlačiť komorské úradníctvo v zmysle zásady — či chlieb ješ, toho Boha vzývaj! Teraz príde na Mateja Poscha a Jeremiáša Taxnera. Vec si zariadim. Z dežmy už bude prostriedkov. Nebudeme žiť ako žobráci. Spravíme si niekedy aj hostinku. Povoláme niektorých z mešťanov. Uvidíš, ako im to zaimponuje!

— Ani nevieš, brat môj, — vzpriami sa chorý, — ako sa mi to dobre počúva. Hneď som zdravší!

— A ja, Šimon, nedal by to za pol sveta!

Chorého pátra prevezú na lopejskú faru. Tu je tichšie aj zdravšie. Kde on prestal, Housenka pokračuje. Koná si svoje v chráme, i v škole, kde sú už plnšie lavice. Aj po domoch chodí. Jednu ženu sa mu podarí nahovoriť, príde mu na vädzky. Skoro však zbadá, že plameň nenávisti neuhadol. Šimon bol tvrdší než on. Pre jeho žartovnú povahu mu ani mnoho neodpustili. Kým jemu, Housenkovi?!

— Ale, pán podnotár, — pristaví raz na rínku Jakuba Gronella, — čo ste vy, mešťania, do mňa tak zažratí? Veď páter Šimon vám robil horšie! Nie?

— Áno, reverendissime, — obzrie si ho ten hrdo, — ale vy ste to začali!

— Napraví sa to, — usmeje sa naňho priateľsky. Čo nevidieť zídem sa i vám.

— A ozaj, načo?! — zadiví sa Jakub.

— No, oddať vás s peknou Zuzankou Chmeliusovou.

— Či tak?! — pohodí rukou. — O to sa vy netrápte!

— A kto vás zosobáši?

— To je už moja starosť! Niekde už len nájdeme svojho farára.

— A keď vás spokutujem?

— Mňa môže spokutovať iba mesto a jeho richtárom je Daniel Chmelius.

— A keď nebude? — robí páter, ako by si ho len doberal. — Počkajte, Jeho Jasnosť vydá mandát, v zmysle ktorého úradskí mesta môžu byť len katolíci!

— Keď vydá — vydá, — odvetí Gronell chladno. — O toľko budeme tvrdší. A o toľko menej vám porozumieme...

— Prečo?

— Opierate sa vždy o svetskú moc, — traťí ho podnotár. — Keby vám šlo o pravdu, stačila by vám moc duchovná. A keby vám stačili duchovné prostriedky, — rozhorlí sa, — môj švagor Milochovský by tu bol. Ani rektor Simonides by sa nemusel trápiť v Leopoldove!

— A viete, že pracujem na jeho vyslobodení?!

— Ale vy? — vyvalí Jakub oči.

— Prečo sa čudujete?

— Veď celé mesto vie, že i vašou zásluhou nie je medzi nami!

— To nie je pravda, — bráni sa Housenka. — Prosil som za neho aj arcibiskupa Szelepcsényiho v Prešporoku. Môžem ja za to, že je hlavaj? Mohol byť už doma ako Srnka. Teraz idem rovno do Simonidesov poradiť jeho manželke, čo má robiť v mužovom záujme!

— No, a ja musím sem, — pokloní sa Gronell pátrovi, a ani sa naňho neobzrúc, celý vzrušený skočí do Chmeliusov.

V pitvore nájde Fintoka. Prišiel si vraj k Uli fajku zapiecť.

— A kde sú ostatní?

— Ktože ich vie? — pokrčí plecami. — Iste budú po susedoch. Ani len tej vdovice tu niet. Mohol by im všetko vykradnúť.

Tu buchne čosi na výške. O chvíľu vojde Uľa s poriadnym kusom slaniny, čo treba čeladi na večeru. Zápäť za ňou aj pani Zuzanna.

— Preberali sme si bielizeň, — vraví gazdiná, obzerajúc hostí. Najmä naježeného podnotára. — A čo ty, Jakub? S čertom si sa stretol, keď si ani moriak?

— Keby s čertom!

— A s kým?

64 Odkaz mŕtvych

— S pátrom Housenkom, — nakyslí tvár. — Viete, pani Zuzanna, kam ten šiel?

— A kam?

— Za Katušou Simonidesovou.

— A načo?

— Vraj jej poradiť, ako si má muža zachrániť.

— To je ale vták, ten páter, — podoprie si pani boky. — Najprv potisne človeka, potom ho chce dostať na slobodu. Teda šiel do Simonidesov?

— Áno, — prisvedčí Jakub. — Čo by šiel váš za ním!

— No, starý, — zamyslí sa richtárka, — ten šiel pozrieť na mestskú pílu.

— Tak choďte vy!

— Daj pokoj! — pohodí rukou. — Kata je o chvíľu tu. A tá sa mu nedá. Nemaj obavy. Radšej choď za dievčatami do prednej. Šijú...

Pani Zuzanna vďačne pomôže Jakubovi. Hoc je už i vdovec, jej Zuzanka by v Brezne nenašla milšieho druha. A potom, otec si to praje, keď sú s Gronellom ako dva prsty. Iba dievča je trochu plaché. Nechce sa ešte vydávať. A on sa musí oženiť. Akože bude?

Jakub sa obráti v kuchyni. Pri myšlienke na driečne dievča ani nezbadá, ako sa ujec Fintok fatinkuje Uli, hoc si už fajku zapiekol. Mocnejšie mu buchne srdce a ponáhľ'a sa — zaklopať.

— Voľno, — zaznie ticho zvnútra. — Nech sa páči!

— Ach, a Zuzanka je sama! — podnotár vojdúc, skoro vykrične od radosti. — A mama mi vraví, že vás je tu vraj viac!

— Boly tu Anička Vřbovských a Helena Siedemovie, — zapýri sa dievča, zastrúc si na chvíľku bielučkým šitím horiacu tváričku. — Museli však ísť domov.

— Ako dobre, Zinka, — prisadne si v slušnej dialke, všimajúc si jej štitlu postavu a drobnú, hybkú rúčku. — Aspoň si už raz povieme niečo osamote.

— Neviem, — odpovie, ako by len musela.

— Celé Brezno to vie, — zachvie sa hlas Jakubovi.

— A čo? — zdvihne trochu hlávku, hodiac si vrkoč na pravé miesto. — Čo vie?

— No, že Jakub Gronell chodí do Chmeliusov.

— Chodil, aj keď mu žila Katuša Miločovská. Nie?

— Chodil..., chodil, — zavzdychne si. — Vtedy to však bolo inak. — Teraz ty vieš, prečo chodím. Aj vaši vedia...

— Lenže ja sa ešte nemienim vydávať, — uprie naňho oči.

— Tak mám čakať?

— Čo ja viem? — dá sa dievča zasa šit, ako by robilo od kusa.

— Ale vieš, — podíde k nej a dotkne sa jej rúčky — Ako by si nevedela? Vari ma len nenecháš žiť osamote? Pozri, všetko mám, čo potrebujeme — dom, gazdovstvo, úrad — všetko?

— Tak keď máte všetko?

— Ale ty mi chýbaš, — hľadá na jej vábne pery, červené, priam vyzývajúce. — Budeš moja? Povedz, budeš!

— Nepoviem!

— Nepovieš?

— Nie! — búri sa v nej mladá krv. Cíti, že je to stratený boj. Jakub je pekný muž a múdry. Imponuje jej. Len keby nebol vdovec! — Nie veru, — pokrúti peknou hlávkou.

— Tak ísť?

— Ako sa páči!

— Teda nejdem, — stane Jakub zanovito. A Zuzanka sa ani nenazdá — cup! — bozká ju na ústa.

— Juj, — odstrčí ho od seba, nevediac, čo počať, — hnevám sa na vás!

— Ale nehnevaj sa, dušička, — chlácholí ju Jakub nežne.

— Veru sa hnevám! — zakrýva si horiacu tvár.

— Prečo?

— Keď ste taký!

— No, nie, Zuzanka, — usmieva sa Jakub. — Ak sa už chceš hnevať, hnevaj sa na svoje kamarátky. Prečo ťa nechali samu? Nech sú tu, nestane sa to!

— Hej, stane sa to inokedy!

— Keď sa to musí stať?!

— Nemusí, — mykne hlávkou. — To je hriech!

— Ale, babuľka, ktože ti to povedal?

— Teda nie je to hriech?

— Ak je z lásky, tak nie!

— Ale ja sa predsa hnevám na vás, — nahne sa nad šitím. — To by som ani nebola poriadnou meštianskou dievkou, aby som sa nehnevala!

— No tak sa hnevaj! Hnevaj! — privinie jej chutnú hlávku k sebe. — Ale na jeseň budeme svoji...

Rozkladajú si dlho, ako takí. Napokon rada je i panna Zuzanna, že Anička šla do Vŕbovských a Elenka do Siedemov. Ten Jakub vie cestu nielen k hlave, ale aj k srdcu.

Výruší ich pani Zuzanna, vedúc so sebou i Katušu Simonidesovú.

— No, vidíš, Jakub, — vraví mu s vážnosťou v tvári, — nevravela som ti? Kmotra je hneď tu! Sme viac než rodina.

— A čo bolo, pani? — zahľadí sa citlivým pohľadom na pôvabnú tváričku, bielu ako papier. — Bol u vás páter Housenka?

— Bol! — vzdychne smutno.

— Navrával vás konvertovať?

— To nie, — zachvieva sa aj pri myšlienke na návštevu. — Posiela ma za mužom do Leopoldova. Sľubuje, že mi sprostredkuje stretnutie s Jánom u pátra Keliu...

— A použijete jeho pomoc? — zmatnie Jakubov pohľad i jeho jasné čelo. — Viete, prečo vás posiela do Leopoldova?

— Tuším, — sklopí vyvädnutú pani uplakané oči. — Ale nie, — zrazu sa vzpriami, pozbierajúc sily. — Nechcem pomoc od toho, kto mi muža potisol pred súd. Poprosím kmotra Chmeliusa, aby ma zaviezol ta a ja nájdem spôsob, ako uvidieť svojho drahého manžela...

— Ako, dušička? — spytuje sa pani Zuzanna, kým Jakub obdivuje jej krásu v tom zduchovnení. — Ako si to predstavuješ v takých pomeroch?

— Už to mám, — zdvihne Katuša oči, plné lásky a odhodlania. — Páter Housenka mi vravel, ako ich tam trýznia. Ja však už viem i to, ako sa tam tešia. Minulý týždeň som bola v Bystrici. U rektorov Štellerov mi hovorili, že ženy, čo chcú byť so svojimi mužmi, idú za slúžky do Leopoldova...

— A ty by si šla? — diví sa kmotra.

— Už som sa rozhodla, — zazoria sa jej líčka. — Pôjdem! Samko zatiaľ ostane u strýčka Baltazára. Aj vy mi ho prihlíadnete, však?

— Vďačne, — prisvedčí pani Zuzanna. — Ako by nie? Je naším duchovným deckom. Ale predsa — ďaleká to cesta, plná nebezpečenstva! Ťažko sa uspokojí Samko s nami a bez mamy.

— Neviem si už so sebou rady, — vrhne sa Katuša na stôl, a skloniac hlavu do dlaní, úpenlivo zaplače. — Musím ho vidieť! Musím s ním aspoň slova stratiť. Musím mu aspoň ruku bozkať. Nebudem ho prehovárať, aby

bol slabý. Nie! On vie, čo má robiť. Ale verte mi, — uprie na prítomných oči, plné sĺz, — umrela by, keby som riešia za ním. Musím... musím... Nemám dňa, nemám noci, odkedy odišiel. Jednotaj som pri ňom. Keď sme sa lúčili, povedal — pre lásku niet dialky. Jeho oči, samé utrpenie, stále na mňa hľadia. Stále ma volajú... Musím za ním..., musím.

V poslednú trojičnú nedeľu je u Chmeliusov svadba. Panna Zuzanna podá rúčku svojmu vyvolenému Jakubovi Gronellovi. Nájde sa i evanjelický kňaz, nik ho nepozná. Ich manželstvo požehná v prítomnosti priateľov v rodičovskom dome. Keď stanú vedľa seba, on je zduchovnený a ona ako plný jablonoňový kvet. Jednako je to smutná svadba, keď okrem toho šťastia dvoch duší, čo si prisahajú vernosť do smrti, niet príčiny hlučne sa veseliť. Páter Housenka vie o všetkom. Mohol by zakročiť ako páter Šimon. Nespraví to. Nechce sa načisto rozísť s vplyvným Chmeliusom a s múdрым Gronellom. Zaznačí si mladý pár do matriky, ako by ho on sobášil, a je to.

Chmelius hneď po svadbe splní horúcu túžbu svojej kmotry Kataríny, ktorá začne nápadne chradnúť. Vie, že ak jej nevyhovie, uvädne ako kvet bez vlahy. Odprevadí ju teda do Leopoldova. Tam sa preoblečie do sedliackych šiat a nájde si skromnú službičku v zámku u pani prefektovej.

VIII

V tomto čase sa v Leopoldove i v susednom Hlohovci usadí niekoľko zaujímavých služobných dievčat. Často ich vídať chodiť okolo zámku. Sú to mladé sedliacky, v trnavskom, piešťanskom, ba až lieskovskom kroji. Vojaci si ich všimnú. Oni majú právo vydržiavať si aj milenky na svojom byte. Prirodzene, pri pohľade na tieto dievky jedni-druhí hneď by boli hotoví čarovať.

— Hej, Anča, počkajže, — poponáhľa sa taký žoldnierko za svedčnou, počernou dievkou, ohliadajúc sa placho okolo seba. — Kam ideš?

— Do zámku, — uprie naňho inteligentné oči.

— Dáš sa s nami na vojnu? — treskne ju dlaňou po riasnej sukienke.

— To nie, — odtiahne sa, ako by ju pichol.

— A čo tu chceš?

— Chcela by som sa pozrieť na tých uväznených...

— Hohó, duša moja, — vykrútiac si fúzy, zachechce sa vojak. — Čože teba do tých bláznov?

— Je tam jeden od nás, — červená sa dievča. — Rada by ho vidieť.

— Uvidíš ho zajtra o tomto čase, keď vyjdú záchody čistiť, — uskŕňa

sa ťoldnier, priťahujúc sa k nej bližšie. — Vodíme ich na prácu ako čriedu. Načo sú však hlúpi? Treba im len reverz podpísať, a páter Kelio ich prepustí. Takto vymýšľa, čím ich obmäkčiť. Niekedy ich už aj my ľutujeme. Rozkáže, a my ich musíme hnať do práce, keď je najteplejšie alebo najhoršia zima. Ich pokrmom je plesnivý chlieb a voda. Ak niekto nevládze, musíme ho biť. Ktorýsi deň akýsi Szentmiklósi, sedemdesiatročný starček, prosil Keliu, aby ho oslobodil od práce, lebo už nevládze. Vieš, čo mu povedal?

— Čo? — zjaví sa úžas v plachých dievčenských očiach.

— Starče, — vraví mu jezuita, — nie žeby ti odpustil. Ba keď skapeš, ani tvojemu mŕtvemu telu neodpustím. Lebo ťa dám na hnoj vyhodiť — psom! — To boli jeho slová. Ja som ich počul. Hi, to ti je chlap, ani náš strážmajster. A ty, Anička...?

— Nie, ja som Betka, — osmelí sa dievča.

— Teda Betka, — díva sa jej ťoldnier na jemné črty, — ty by si chcela ísť k nám? Veď ťa zavrú alebo dostaneš niekoľko palíc za zvedavosť, tak! Len s jednou podmienkou by si mohla...

— Ako?

— Keď sa staneš mojou frajerkou, — pohladí ju po tvári. — Pod! — lapí jej rúčku. — Nájdeš si tu kamarátky. Tak uvidíš, koho chceš. Väzni musia aj vás poslúchať a vašu vôľu plniť. Ideš?

— Nie, — vzoprie sa Betka, vytrhnúc sa ťoldnierovi z rúk. — Možno inokedy, — obzrie sa ešte naňho a poponáhľa sa. — Keď zasa prídem...

— Ale si to rozmysli, — volá za ňou. — A príď čím skôr!

Takto obletujú väčšinou mladé, inteligentné ženy hrozné miesto, kde trpia ich manželia — ako pestré motýle kaluž. Sú to farárky a učiteľky, túžiace aspoň zďaleka uzrieť predmet svojej lásky. Ak možno — slovko stratiť a podať väzňom posledných pár zlatých. Ak nie — tak povedať si zrakom, čo biedne srdce cíti. I tak je s nimi zle. Jedna spomedzi tých z Hlohovca podá väzňom chleba a masla. Lapia ju a zavedú do zámku, kde jej hlavu a ruky do klady zovrú a šarha ju vodí v najtuhšej zime po pevnosti.

Katuša Simonidesová to vidí z okna a srdce jej premkne nesmierna úzkosť. Ona má iste šťastie — dostať sa takto do bezprostrednej blízkosti svojho muža. Prefektová je dobrá, staršia pani — vzala si ju pre jej príjemný zjav. Ani drsní ťoldnieri nemajú smelosti natískať sa jej, keď slúži na takom mieste. Čo však bude, ak sa dozvie — kto je?!

Robí, čo môže zatajiť svoj pôvod. Do práce sa chytá s chuťou. Jej

ruky sú skoro tvrdé, mozolnaté. Vedome spraví niečo i zle, ťarbavo — ako sedliačka. Prefekt, starý fúzatý úradník, sa o ňu neobzrie. Pani ju poučča a má ju rada.

Prvý raz uzrie väzňov z okna, keď ich vojaci s krikom a nadávkami vedú do práce. Je treskúca zima — majú šiance kopať. Otrhaní, zarastení idú v radoch — jeden biednejší než druhý. Na pleciach motyky, rýle a čakany. Na rukách a nohách okovy, uvoľnené len umožniť potrebné pohyby. Ak niekto zaostane, hneď je tam vojak. Praští ho pažbou alebo palicou. Ak sa niekto potočí alebo padne na zem — čo potom? Musí sa zdvihnúť a ísť. Na sprievod hľadá mních, vysoký, počerný — tvrdých ostrých črt. Čierny je od päty do hlavy. Pohľad má prísny, kmitá mu ako lesk chladnej ocele pod čiernym širákom so širokou strechou. Tvár ani z kameňa. S rukami, zloženými povedome do ramien, obzerá si smutne vycivené, bradaté postavy. Vidieť, že s pôžitkom počúva tupé rinčanie pút.

— Kelio! — schveje sa Katuša pri pohľade na pátra, počula už o ňom veľa, veľmi veľa. A nič dobrého! — Kde je však on? Kde je môj Janičko? — uvažuje strnule, či je muž nie v niektorom väzení mimo zámku. Zrazu skoro vykrikuje. Pozná ho, svojho Simonidesa! Ani nie po tvári, len po tej jeho štíhlejšej postave a veľkých, múdrych očiach. O chvíľu obráti zrak k oknu, ako by zacítil jej roztúžený, milujúci pohľad. Potom však skloní pokorne hlavu a odchodí v šedivom húfe z nádvorja.

— Ach, Bože môj, — zalomí žieňa rukami, usilujúc sa zo všetkých síl zdržať plaču. Cíti, že srdce jej ide puknúť, zem sa pohne pod nohami. Padne na lavicu a ponoriac hlavu do dlaní — horko zanarieka.

— Čo ti je, Kata? — stane vedľa nej domáca pani. — Čo sa ti stalo? Vojaci ti nedajú pokoja?

— Nie — lapá slová.

— Tak čo? — kmitne obava v tom dobráckom zraku. — Povedz!

— Poviem, pani moja, všetko poviem, — utiera si slzy. — Videla som... — a zasa nevládze ďalej pre hojný prúd slz, čo sa jej roní z očí.

— Čo si videla? — spytuje sa pani ďalej starostlivo.

— Videla som väzňov, — vydýchnuv si konečne. — Viete, tých kazateľov... A prišlo mi ich ľúto.

— No, dievka moja, — vraví spokojnejšie, — to tu uvidíš horšie veci. Nesmieš byť taká citlivá. Aj mne ich bolo ľúto, keď som videla, ako narába Kelio s nimi. Trápilo ma, veď tí ľudia nespravili nič zlého! Iba čo sú verní

svojmu náboženstvu. Aj som povedala môjmu, vojaci horšie zaobchodia s nimi než s tými, čo kradli alebo vraždili. Čo však robiť? Páter Kelio je tu všemohúcim pánom. Čo raz on chce, musí sa stať. Tak som navykla na všetko. Aj ty si zvykneš — neboj sa!

— A kde sú zavretí? — ozve sa v Katuši zvedavosť.

— Až na piatich miestach, dievka moja, — vykladá jej pani ochotne. — V samom zámku na troch. Hrozné sú to miestnosti, kde väzni žijú potískaní, v okovách. Je tam smrad, pach a hmyzu, žiab i hadov. V lete nám Niklecius omdlel od sparna. V zime zas idú pomrznuť. Vlastným telom si vyhrievajú svoje studené žaláre...

— A čo jedia?

— Dostanú komisný chlieb a vodu. Na tom sú, — vidieť, že aj jej je ťažko o tom hovoriť. — Niekedy im dobrí ľudia položia nejaký pokrm do fúrikov, na ktorých navádzajú piesok. Niekedy i spoluväzni, zloději a vrahovia. Najčastejšie poddaní, čo tiež sem chodia šiance kopať a nasypať. Počula som, že v Hlohovci majú pre nich niečo peňazí. Ak prídu vojaci, pošlú im po nich. Tí však to najčastejšie prepijú alebo dajú svojim frajerkám a povedia, že nič nedostali. Tak ich navádza Kelio.

— Ach, Bože, — zavzdychne ticho Katuša, schytiac ochotne drevené krhly, aby priniesla vodu zo studne. — To sú už ako prekliati! Tým ani pomôcť!

— Veru, kto sa k nim priblíži, ľahko sa dostane do klady! — pozrie pani za odchádzajúcou a zamyslí sa.

Na chodbe si Kata utrie oči. Tak vyjde na dvor. Tu sa jej však kolena dobreže nepodlomia. Oproti nej kráča so zdvihnutou hlavou páter jezuita Kelio.

— Pochválen Pán Ježiš Kristus, — vynájde sa slúžka a chce predbehnúť popri ňom.

— Až naveky, — všimne si driečnu postavu a stane jej do cesty.

— Odkiaľ si, dievča? — obzerá si ju, aj jej vyšívany kroj od päty do hlavy.

— Ja... ja... ja, — príde do rozpakov, — z Pobeďíma, prosím.

— No, tam sú dobrí katolíci, — kývne hlavou spokojne. — A ty chodíš na svätú omšu? Akože sa voláš?

— Kata!

— Tak čo, Katka, chodíš? — zmäkne mu ten chmúrny pohľad.

— Chodím, — sklopí oči. — Každú nedeľu.

— No, vidíš, — zosŕkne naraz páter. — A tí predikanti nechcú. Ale ich naučím. Hej, ja tých naučím!!

Kata beží na studňu. Tu stoja vojaci. Obzerajú si ju, mrkajúc na seba. Keď si však položí nádoby, vytiahnu jej vedro sami, aj nalejú.

— Ďakujem, — ukloní sa im a pod!

— A viac nič, — pohodia tí, hľadiac za ňou. — Pekná potvora!

— Len akási usmoklená! — poznamená jeden.

— Ktovie, či je tiež nie jedna z tých, čo majú u nás svoj záloh, — uvažujú vojaci, robiac si klzké vtipy.

— Lahko možno, — vykladá akýsi kaprál, — človek sa tu v nich nevyzná. Ale ja som už prišiel veci na koreň. Ak sa ti dá oblapiť, je sedlička. Ak sa odŕahuje od teba, je pani.

Takto prežíva Kata deň za dňom. Svoju paniu si usiluje získať pracovitosťou. Pritom myslí len na dve duše — na muža a synka Samka. Neraz jej príde na um, ako ju spomína — ako hľadá! Aj by ta šla za ním. Tu je však ich otecko! Čaká ráno, keď ho môže aspoň očami pohľadiť. Čaká i večer, keď ženú húf z práce do tých hrozných pivníc. A on ani nevie. Ale svitne nedeľa. V kostole sa iste uvidia. Tak si stane, nech sa im stretnú pohľady. A nebude mu možné nepoznať ju.

Vo vytúžený deň sa obliečie sviatočne. Taká je ani lusk. Len trochu poblednutá od veľkých starostí a trápenia. Natiahne kožuštek, keď je tam von zima. Na hlave plachetka, sukňa sa osieva, kapčeka klopkajú...

Vyjdúc na dvor, uzrie jednorukého väžňa, rektora z Pápy, a začuje, ako prosí Keliu, aby ho nespôsobného nenútil pracovať. I tak má v žalári a v okovách dosť trápenia.

— Ty sa sám nad sebou nechceš zmilovať, — vyčíta mu jezuita, — a cudzieho prosíš o milosť? Ak si kopal na šiancoch dosiaľ, budeš viac. Stúpaj do kostola!

Katuša sa ohliada a chce ísť. Na bielej, od zimy zružovenej tváričke vidieť zbožnosť. V rukách pátričky, ako sa patrí. Sotva však spraví krok, zamrazí ju výkrok ako spod zeme. Za ním druhý, tretí. Nárek sa nesie chórom po zámockom nádvorí. Väzenia sú otvorené. Vojaci vyvláčajú väžňov z dier za vlasy, za brady, za nohy, takže hlavy cengajú po kameni, iní ich mlátia holými mečmi, palicami a býkovicami, až to duní na vychudnutom tele.

— Len ich dobre! — posmeľuje ich Kelio. — Len ich! Naučiť ich chodiť do chrámu! — A vidiac zarytosť väzňov, skočí ku kaprálovi. Vytrhne mu palicu a počne nešťastníkov mlátiť, kade zasiahne. — Takto! Tak im dať! — ukazuje.

— Slovom božím a nie bitkou máš presviedčať! — smelo si pred neho stane vychudnutý Tomáš Šteller, banskobystrický rektor.

— Tak aj ty? — vrhne sa naňho Kelio a prásk a prásk! — Rušaj do chrámu, počuješ to slovo!

Katuša stane za chvíľu ako omráčená. Chce sa jej vykriknúť! Chce sa jej zaplakať! Aký zlostný je len ten mních! Spamätá sa však a pobehne. Cestou zachytí rozhovor ofcierov.

— Hľadme, čo robia s týmito predikantmi! — povie jeden. — Ak ich nepošľú v nedeľu na šiacu, bijú ich, že musia ísť do chrámu!

— No, — poznamená na to druhý, — ak nie pre inú, pre túto príčinu musí spravodlivý Boh vyvrátiť túto pevnosť.

— Treba povedať komandantovi a vojakom.

— Tým rozkazuje Kelio!

— Teda samému Keliovi!

— Jemu zas nakladá Kollonič!

Keď to počuje Katuša, všetko sa jej točí okolo. Slzy sa jej tsnú do očí. Ledva príde ku chrámu. Jednako sa premôže a zamieša sa medzi postávajúcich pred kostolom. Miesto si hneď nájde — medzi dievkami, pristrojenými ako ona. Nie sú to dievky a slúžky. Sú to mladé farárky a učiteľky, vyčkávalúce svojich mužov, až ich poženú z väzenia pred oltár. Všetky sú bledé s vyplakanými očami. Nevedia si mena a poznajú sa. Čupia ani krdel' splešených holubíc, hľadiac mĺkvo, nemo...

— A vy ste nie sedlička? — dotkne sa vtom Katy susedka.

— Prečo myslíte? — zachveje sa táto.

— Ručník nemáte dobre uviazaný, — pozrie jej priateľsky do očí. — Nebojte sa, ani ja som nie!

— Koho čakáte? — osmelí sa Kata.

— Muža! Aj vy?

— Aj ja!

— Vaše meno!?

— Kata Simonideska. A vy ste?

— Beta Masniciusová — z Ilavy.

Potajme si stisnú ruky. Ostatné si povedia očami.

— Pochválen Pán Ježiš Kristus, — klonia sa ľudia sprava i zľava.

— Až naveky! — prejdú Kelio s kulhavým rektorom, Jánom Benem, horším vraj ešte na väzňov než on.

O chvíľu ich nasleduje aj smutný húf vycivených, zarastených, polonahých kňazov a učiteľov. Podbehnuté oči majú sklopené. Údy sa im hýbu automaticky. Ako by len telesne boli tu. Iba niektorí zdvihnú pohľad. Niektorí sa stretnú aj s užasnutým zrakom, čo k nim hovorí — tajnou rečou nekonečnej bolesti a lásky. Radosť zablyсне na utrápených tvárach, hoc len na chvíľočku. Svit potechy zjasá i v ustatých očiach Tobiáša Masniciusa. Na prísny pokyn rektorov sa však ľudia vhrnú do chrámu. S ťažkým srdcom vojdú i tie smutné dievky. Iba väzni zastanú pred dvermi a nechcú ani krok ďalej.

— Počujte, — skočí k nim rektor Bene, dobre že ich neprebodne surovým pohľadom, — nepokúšajte! Ak nepôjdete dobrovoľne, rozkážeme vás vovliecť.

— Ako chcete!

— Prosím vás, — vtom vyjde za nimi šedivý starček, jezuita Adam Zeiler, — nezdráhajte sa vojsť! Ak neposlúchnete, vidím, ukrutne zakročia proti vám!

— My by sme aj šli do vášho kostola, ale nás nenúťte, — vravia na to väzni. — Ale takto?! Pekne to robíte, duchovní pastieri!

— Práve, ako treba! — pohoďí Kelio, vrátiac sa k nim z chrámu. — Vy máte diabolstvo. To sa musí z vás vyhnať!

Keď ani na to nechcú vstúpiť do kostola, dohrnú sa vojaci. Dvaja talianski dôstojníci počnú mlátiť Masniciusa a martinského rektora Michala Pavloviča. Potom za vlasy, za brady, za nohy — vovlečú väzňov dnu. Prítomní ľudia, a medzi nimi aj uplakané dievky od oltára, zhliadnu skutočný zápas. Väzni sa zapierajú, do čoho sa dá, i hoc im hlavy cengajú po kamennej dlažbe. Jeden-druhý ostáva polomŕtvý ležať pred oltárom. Dobrý starček, jezuita, Adam Zeiler, prosí za nešťastných. Márne!

— Pred Bohom i pred vami, čo ste sa tu zhromaždili, osvedčujem sa, — zvolá vtom od oltára Pavlovič, — keď ma sem dovlečiete tisíckrát, nebudem účastný vašich obradov! A o týchto ukrutnostiach musí sa i Jeho Jasnosť kráľ dozvedieť.

— Vy nemáte Boha ani kráľa, — znie odpoveď.

Nastane ticho, keď páter Kelio slúži svätú omšu pred božím oltárom. V tú chvíľu stretajú a poznávajú sa oči trpiteľov a ich preoblečených manželiek. Pohládzajú sa pohľadom. Rozprávajú si o láske, pre ňu niet diaľky ani hrozby a ťažkostí, lebo je silnejšia ako hrob...

I brezniansky rektor Ján, ukonaný, zbitý, hľadá, hľadá a ešte raz hľadá. Tá biela hlávka medzi dievčatami taká mu je známa! Postava tiež, i rúčky. Len kde sa vzali tie pátriky na nich? Zrazu sa mu rozleje žiara po vpadnutej tvári. Oči sa im stretnú a prehovorí. Áno, to sú jej oči! Ona je to iste! Ako by ju nepoznal?

— Katuša, — zašepce blažene pre seba.

Ona nezačuje, ale cíti, vidí — zbadal ju. Tie jeho veľké, múdre oči upierajú sa na ňu, ako niekedy za šťastných chvíľ v Brezne. Spytujú sa i odpovedajú. Ona sa ich tiež spytuje i odpovedá na ich otázky. Naraz sa jej tento chrám stáva milý, boží. Nedala by za nič na svete toto miesto. Kelio a jeho miništranti, aj vojaci a nábožný ľud, ba i smutné postavy väzňov sa jej strácajú. Napokon nevidí nikoho — len jeho...

— Dominus vobiscum... — ozve sa sonórny kňazov hlas.

— Et cum spiritu tuo, — odpovedá ostro Bene spoza organa.

Nič ju nevyruší. Zdá sa jej, že sní o svojom stratenom a nájdenom šťastí. Čo skúsila, ako by z toho nebolo nič pravda. Pravda je len, že si našla jeho a on ju. Pôjdu si v duchu za svojím Samkom a horúca túžba troch srdc zleje sa vo veľkú radosť.

Vtom sa ozvú jemné zvonky. Ľudia si kľakajú a križujú sa. Aj ona si kľakne ako ostatní. Iba väzni si neklaknú. Meravo stoja ako sochy. Ona to vidí. Uvedomí si, že ani ona si nemala kľaknúť. Pozrie na muža, keď zrazu skočí k nemu akýsi vojak. Obráti proti nemu pažbu a — bác! Udrie ho do prs, až buchne o múr a zrúti sa na zem.

— Ach! — úzkostlivý výkrik sa jej vyderie z hrdla. Pátriky jej zahrkocú na kamennej dlážke. Za nimi odpadne i ona.

Keď otvorí oči, poznáva, že je vo svojej kuchynke u prefektov. Domáca pani sedí vedľa nej a hľadá jej mätko do očí.

— Katuša, čo sa ti stalo? — utiera jej tvár octovou handrou. — Koho si videla v kostole?

— Ja... Ja... — zamrie jej slovo na perách.

— Neboj sa, — pohladí ju po hojných plavých vlasoch, — ja ťa nezradím! Ja viem...

— Videla som ho, — zašepce, ako by sa ľakala tých múrov. — Jána Simonidesa som videla.

— A kto je to?

— Brezniansky rektor, — vzdychne. — Môj muž!

— Tušila som! — skloní sa k nej pani. — Na sedliacke dievča si sa mi zdala priučená.

— A ozaj ma nevydáte? — chytí jej ruku a podnesie k ústam. — Ja by som už ani nedbala. Ak má zahynúť on, nech zhynieme spolu. Ale máme malého synka v Brezne. Ten čaká...

— Neboj sa! — ubezpečuje ju prefektová. — Si na dobrom mieste. A maj trpezlivosť! Za mužom nechod', zmárniš jeho i seba! Príde však čas a vy sa stretnete, aj porozprávate.

— A kde?

— U nás!

Katuša, získajúc si srdce pani prefektovej, teraz už trpezlivo čaká. Dlhو jej je, dlho. Nemôže to však už byť ináč. Keď idú väzni na prácu alebo z nej, úmyselne vyjde k studni. Aj sa neraz stretne s očami svojho druhu. Zbadá v nich radosť, a to ju poteší. Teraz už vie i rektor Ján, koho má v tom kuchynskom okne u prefektov. Raz sa jej podarí nahovoriť jednu ženičku z poddaných, čo odrábajú panštinu na šiancoch s väzňami — podať mu niekoľko riadkov a trochu peňazí. Počuje však, že to odbili na ňom. Dostal na noc ťažké okovy a musel ležať v klade.

— Vidíš! — hreší ju pani. — Nebud' netrpezlivá! Ináč všetko pokazíš!

I dá si povedať. Koná si svoju povinnosť verne, svedomito. Najradšej však ide do mesta. Najmä na trh do Hlohovca. Stretne sa tam so seberovnými, aj s Betou Masniciuskou. Vyžalujú sa, potešia. Tu počuť všetko, čo sa deje. Kelio vraj úmyselne chodí k chorým so sviatosťou blízko pracujúcich väzňov. Ak si nekláknú, vojaci ich bitkou musia prinútiť. Tak zbili nedávno vyše sedemdesiatročného farára Gregora Illéša. Učiteľ Bene mu prebil hlavu. Jeden dôstojník mal toho už dosť a okríkol ho: Nuž ty kulhavý pes, kto ti dal tú moc takto trýzniť nevinných ľudí? — Prečo nevzývajú Boha? — odpovedal Bene. — Vzývaj si ty toho svojho Boha! — ozval sa na to Pavlovič. — My vzývame svojho pravého Boha! — Čože! — vrhol sa učiteľ na Pavloviča a palicou mu zlomil ruku, až sa z nej valila krv. — Chod' a povedz Keliovi, — vraví mu zranený, — nech nehovorí viac, že je jeho obeť nekrvavá! Dnes ju, ako Pilát, zmiešal s krvou nevinnou!

Rany sa množia, zato — rozpráva sa v meste — väzni nie sú zlomení. Nedávno im dali kopať nový žalár. Oni prosia jezuitov, aby ich na to nenútili. Keď sa im vysmejú, povie Štefan Hárssányi: Vy chýrni buntoši, ani Židia a pohani to nerobili s apoštolmi! Apoštolov zavreli do žalára, ale ho aspoň nemuseli pre seba kopať. Na ich ospravedlnenie — zdvihnúc motyku, hovorí — ja prvý zakopem do zeme pred vami...

— Podivní ľudia, — poznamená pani prefektová, keď Katuša rozpovie, čo počula. — Musia byť presvedčení o svojej pravde.

— Sú, — prikývne.

— Ale keď aj tí druhí sú!

— Kto? — zadiví sa slúžka. — Azda i Kelio?

— Aj ten!

— Aké je to smutné, keď je na svete viac právd, — vzdychne si Simonideska, — a pravda môže byť len jedna!

Sneh sa popúšťa, sedmokrásy rastú na pažiti. Oráči kypria drevenými pluhmi drobnú čiernu zem. I škovránok zašveholí nad leopoldovskou pevnosťou, keď jedného dňa pozrie pani prefektová Katuši nežne do očí.

— Pred večerom nechod' nikam, — vraví jej. — Vymohla som si od muža Simonidesa. Príde k nám. Mám preňho prácu!

Žieňaťu sa tisne krv do tváre. Chytí obe ruky pani prefektovej a pritisne k ústam. Nech si neodtiahne, posype ich bozkami.

— Konečne! — zavzdychne si zhlboka. — Ako sa len stretneme? Čo si len povieme? Či ma nevyhreší, keď som prišla sem a Samka nechala na seba? — hučí jej v hlavičke a nevie si nájsť miesta.

Po obede si všetko rýchlo porobí. Potom si sadne v kuchyni niečo šiť. Srdce jej dobre že nevyskočí. Zamýšľa sa, zamýšľa. V predvečer ju vyruší pani.

— Katuša, — usmeje sa na ňu, — padol mi prstienok v izbe. Choď a pohľadaj mi ho!

— Prosím, — ide poslušne. Hľadá prsteň a nájde ho pod stolíkom. Ako však vstane zo zeme a zdvihne hlavu, div nevykrične. Vo dverách stojí vysoký, štíhly muž a díva sa na ňu hlbokým pohľadom, milo, prívetive.

— Janičko! — zastone a je mu v náručí.

— Katuša! — zobjímá si rektor Ján svoju ženu. — Zdá sa mi, že sú to roky, čo sme neboli spolu. A ty si prišla za mnou aj do tohto pekla! Moja, moja Katuša..., moja...

Zamŕknú, nevediac prísť k slovu. Slzy ich zalejú od veľkej radosti. Ani dobrá pani prefektová sa nevie zdržať plaču. Odvráti sa, a vyjdúc, pozorne zavrie za sebou dvere.

Keď prekonajú prvé pohnutie, hľadajú si do očí a nevedia sa vynadívať. Stanú sa na chvíľu deťmi, skutočnými deťmi. Len potom si uvedomia svoj stav i povinnosť, využiť tú štipku času čo najlepšie.

— Čo náš Samko? — spýta sa jej. — Ako si prišla sem? Nevyzradí ťa pani prefektová? Pred vojakmi si istá? — zasýpa ju otázkami, nečakajúc ani na odpoveď.

Ona ho uspokojuje a hovorí mu o všetkom možnom. Je to i dve na tri, ako by strácala rozum. A zasa sa spamätá. Strojnú plavú hlávku si položí na jeho prsia. A znovu im plávajú oči v slzách a pery vlnnú na perách.

— Predsa je len Boh dobrý, — šepce jej do uška, ako by sa niekoho bál. — Nikdy som nemyslel, že tu zažijem takú chvíľu. Ja som ťa poznal v kostole. Aj to viem, že si zamdlela. Nemala si sa to ak rozčúliť. Vieš, my sme na bitku zvyknutí a znesieme veľa. To už Boh tak dáva. Teraz však tu dlho neostaň. Vráť sa do Brezna k nášmu dieťaťu, vychovávať ho! Včera bol u nás Kollonič. Hrozil nám galejami, keď nepodpíšeme. Moji bratia nepodpísali, ani ja som nepodpísal. Nehneváš sa preto na mňa?

— Nehnevám, — vravia jej ústa, ale oči plačú.

— Povedali sme si — vydržať.

— Áno, — zašepce ona. — Len keď je to ťažko! Ja by najradšej umrela tu s tebou.

— Máme Samka!

— Veď to!

— A ty musíš k nemu...

— Pôjdem, drahý, — objíma ho znova kŕčovitú. Potom, skočiac do kuchyne, čosi mu prinesie. — Na, — tisne mu do ruky plný mešec, — vezmi si! Pre Boha ťa prosím!

— Ty... ty... ty moja, — pobožká si ju, usmeje sa na ňu. — Aj tebe sa zide. Mne by to vojaci pobrali. Čo sa nás tí narevidujú! Čo nájdu, poberú. Ja už mám môj najväčší dar, — díva sa jej do očí. — Obrázok tvojej tváričky, čo si v duši odnesiem so sebou.

— Nie, Janičko, — bráni sa zúfalo. — Ak ma máš rád a aj svojich breznianskych priateľov, vezmi si ten groš! Podel' medzi bratov! Tak ho skôr

ukryjete. A tu čo máš? — pozerá odreniny na jeho rukách, usilujúc sa uviesť reč na iné.

— To od okov!

— Keby ťa mohla vykúpiť!

— Vykúpi nás náš milý Spasiteľ, — usmeje sa šťastne. — Ja verím, príde hodina nášho vyslobodenia. Snívalo sa mi, boli sme v Drakšiar, ty, ja i náš Samko. Strhla sa ohromná búrka. Tu sa však naraz rozídu mraky a slnko zasvieti na nás troch. Vidíš, drahá, pomysli si na to...

Ani nezbadajú, len keď je už večer. Simonides odchodí šťastný do svojho žalára. Teraz ho už ozaj nič nebolí. Jeho duch sa teší obrazu tej krásnej ženskej tváre a nezabudnuteľných belasých očí.

Večer dňa 15. marca 1675 stojí zo desať vozov pri bočnom východe zo zámku. Sú tam v hustnúcom šere. Nikto ich nezbadá. Len biela, mladučká sedliacka sa tlačí k múru. Tuší, čo sa chystá. Striehne a tisne k srdcu bielučkú mužskú košeľu.

Skoro nato vyjdú väzni. Vojaci rozkážu nasadať. Tu sa rozhladne po vozoch a skočí k jednému.

— Čo tu chceš, pľuhavstvo! — okrične ju vojak a pristaví ju.

— Len toto, pán vojak, — podnesie bielizeň. — Košeľu mužovi, — povie v slzách.

— Aleže mi id! — odstrčí ju surovo.

— Máš sa načakať, kým si pospíte spolu! Hehehe! — rehlia sa vojaci.

Vozy zrachotia a s Bohom!

— S Bohom! — hľadá dlho do hustnúceho šera Katuša Simonideska.

Po odchode väzňov sa ženy rozletia ako opustené holubice na všetky strany. Aj Katuša sa odoberie od dobrej panej, spokojná s tým, čo dosiahla. Ide do Brezna, a nie naprázdno. Na dne svojej ubolenej duše si nesie obraz svojho muža a Samkovho otca.

IX

Za fortňou leopoldovskej pevnosti sadne na vozy z tridsiatich štyroch väzňov — len tridsaťdva: Dvaja, vyčerpaní na smrť od bitky a hladu, nemôžu už z miesta. Chystajú sa do kraja, kde sú Kelio, Kollonič a Szelepcsényi, ba ešte aj Jeho cisársko-kráľovská Jasnosť Leopold I. — veľmi malí páni.

— Hio! Hio! — potŕhajú opratami pohoniči. Šľahajú bičom do koní. Rozkaz je, majú hnať čo najrýchlejšie. Zbytočne nezastávať a mestám sa vyhnúť. Neisť ľuďom na diváky. Na ťažkých vozoch sedia aj vojaci v plnej

zbroji. Väzni sú sputnaní a v okovách. Ujst' — niet ani myšlienky. — Hio! Hio!

— Kam nás to vezú? — nakloní sa Masnicius k svojmu druhovi.

— Ktovie! — odpovie Simonides, zahľadiac sa do noci. — Ideme azda k vám, do Trenčianskej!

Pri Novom Meste zabočia vozy dolnou cestou a ženú sa Moravským Lieskovým hore dolinou rovno na Moravu. Ľudia už i v obci, najmä však na kopaniciach, vychodia do poľa. Poznajú ich, kto sú.

— Kam idete? — volajú na nich, hoc im aj vojaci hrozia.

— Nevieme! — znie odpoveď i tu, i tam. — Povedzte našim, že nás vezú von z krajiny!

— Pán Boh vás ochraňuj!

Keď prídu na šiance, prejme srdcia úzkosť. Zahľadia sa utrápené oči do očí. Pohľadia kde-tu vynorenú chalúpku, rozložené mladnúce hory. I zaslzia.

— S Bohom, otčina! Či ťa ešte kedy uvidíme?

— S Bohom, Katuša! — zavzdychne si Simonides, obrátiac svoj zvlhnutý pohľad dolu dolinou. — S Bohom, Samko!

— Alžbeta..., Betka malá, s Bohom! — zastone Tobiáš.

Rachocú ťažké vozy dňom, rachocú i nocou. Vezú do šireho sveta nešťastníkov, čo radšej zomrú, než by sa spreneverili svojmu presvedčeniu. Ľudia ich ľutujú, vojaci im nadávajú do bláznov. Oni nič. Ich vychudnuté, vycivené telá sa stávajú bezcitnými. A duch? Ten je pánom vo svojej ríši, kam surová vojenská kliatba nezasiahne. Vedia, že pre tento svet by si ľahko pomohli. Čo však z toho? Svet do času, Boh naveky! Szelepcsényi? Kollonič? Ľudská moc a sláva? Nie! Napokon zvíťazí Boh a verní svedkovia pravdy jeho!

— Hio! Hio!!!

Tak prejdú Hodonín a mesto za mestom. V štajerskom mestečku Schottwiene ich čaká prekvapenie. Tu nájdu svojich spoluväzňov z Branca a Komárna.

— Jurko, Jurko, — pozdravia sa Simonides a Masnicius so srdnatým Láňim, — tak sa zasa vidíme? Čo to len z nás bude?

— Ale netreba sa báť, — usmeje sa ten. — Do smrti vydržíme!

Vojaci ich obstanú. Je ich vraj dve kompánie. Sú naverbovaní v Uhorsku a Rakúsku na pomoc španielskemu kráľovi proti vzbúreným

Mesinčanom. Títo suroví chlapi, pozbieraní zo všetkých strán, majú ich odviezť do Neapola, kde ich už čaká určenie.

— Hej, vy rebelanti, buriči, — kričí vtom na väzňov akýsi zlostný, fúzatý človek v oficierskom odeve, s chlpmi obočia nad pichľavým zrakom, — máte peniaze na povozy?

— Nemáme, — povedia mu väzni ľahostajne.

— Tak vozy obrátiť, — zavelí, — a pôjdete pešo!

— Nech je vôľa božia! — ozve sa po niekoľkých rečiach.

— Kto je to ten pán? — spýta sa Simonides vojaka.

— Kapitán Juraj Gemanner, — pohodí ten sucho. — Kollonič mu vás dal na život i smrť. Dajte si pred ním pozor!

Rektor Ján má nejaký ten groš, čo mu dala Katuša. I kamarátom rozdal — skyť, ako možno. To však má byť len na najnevynutnejšie.

Keď nemajú na povozy, vezmú ich vojaci sputnaných medzi seba a ženú ako dobytok. Iba vonkoncom bezvládneho Johana Večeyho naložia na záprah, ťahaný volmi, a tak idú. Schottwienci, vidiac, ako úbožiakov strkajú a bijú, hľadia na to ako vyjavení. Pohoršujú sa i plačú.

Je jar. Snehy a ľady tu, vo vysokých vrchoch práve púšťajú. A oni sa musia v putách predierať skalnatými cestami po vode i suchu. O polnoci sa pristavia v nejakej krčme.

— Pán kapitán, — vravia Gemannerovi, — prosíme vás...

— No, čo? — pozrie na húf utrmácaných ľudí zvysoka.

— Dajte nám to diurnum, čo sme od Leopoldova dostávali, — postaví sa pred tvrdého oficiera Simonides. — Je to päť krajciarov na deň. Najmeme si aspoň niekde vozy!

— A potom, dajte nám dolu putá, — doloží Láni smelo. — Inak nevieme chodiť!

— A vy rebelanti, — zagáni na nich kapitán s výsmechom na bezcitnej tvári, — čože by ste ešte nechceli?! Ani jedno, ani druhé! Keď ste vy neposlúchli na hrozby a prosby takých vznešených pánov a biskupov, teraz skúste, ako sa vám bude žiť! Ja veru nedbám, keď i všetci podochnete hladom!

Sotva sa zložia na oddych, o tri hodiny rušajú ďalej. Pre putá a hroznú ustatošť padajú na zem. Keď to nijako nejde, na druhý deň im vojaci snímu z jednej nohy okovy. Len na jednej ruke i nohe ostanú sputnaní. Hneď sa im ľahšie kráča.

Takto oni idú horami, vrchmi — hladní, otrhaní, bosí. Kto ich stretne, zastaví sa, nevediac, čo si myslieť. Mnohí, keď môžu, vyhnú sa smutnému sprievodu. Kto nevládze a zaostáva, dostane šablou alebo býkovcom ako nerozumné hoviadko.

— Čo nekráčaš poriadne? — letí s hroznou kľatbou na ustatého Nikleciusa, ktorý ledva údy vlečie za sebou.

— Nevládzem!

— Tak tu zdochni! — praští ho vojak palicou. — Bude nám aspoň ľahšie.

— Ale nebuď taký, — tšísi druh rozkateného. — Čo ti povie kapitán, nech to vidí?!

— Nič, — mrdne plecóm. — Vieš, čo mu naložil Kollonič? Hlavné je, aby sa z týchto blúznivcov nevrátil ani jeden! No, a to bude, keď sa tu vyvrátia. A myslíš, dajú nám za túto čriedu, čo nám patrí?

Pri rieke Mure zastanú. Potrebujú loďku, na nej by sa plavili do Štajerského Hradca.

— Najmite si hajov, — okríkne ich kapitán Gemanner. — Ináč vás pohádzeme do rieky ako žaby!

Väzni hľadia zúfalo jeden na druhého. Peňazí niet.

— Nebojte sa, bratia! — povie Simonides. — Nájdeme, čo treba! — Niečo dá sám, niečo pozbiera od kamarátov a vyplatí desať zlatých za všetkých. — Katuša, Katuša! — zavzdychne si vrelo. — Boh ti odpláť, kde si!

Ináč je jednodaj pri svojich. Duch víťazí nad hmotou a pre lásku dialky niet. Márne vojaci kľajú, márne nadávajú. Daromne i bijú. On prekladá nohy ako druhí. Márne navráva prešibaný Gemanner, že musia podpísať reverz. Nad jeho dušou nemá moc! Láska mu ju sladí, viera učí i hory prenášať. To je jeho šťastie.

Keď vystúpia z loďky, ide sa na suchu ďalej. Raz-dva... raz-dva... raz-dva. Kto zaostáva, ten si to odnesie.

— Čo nekráčaš, ty vôl? — bijú Michala Miškolcyho, reformátorského kňaza.

— Okovy mám na oboch nohách! — napína sa, ako môže, až sa pod údermi zrúti na cestu.

— Aký je toto národ? — zašomre kapitán, idúci na koni. — Ani najmenšieho z nich nevieme obrátiť?!

— Ty to jakživ nepochopíš, — pomyslí si, vlečúc sa vedľa, Simonides.

Dňa 4. apríla zastanú vo svojej trúchlivej púti na ulici Lubľany. Ľud sa zhŕkne. Posmešne hľadá na otrhancov, polonahých, bosých. Na ich ranavé nohy, zarastené, vycivené tváre.

— A to sú vraj klerici! — zaznie zo zástupu. — Hahaha!

— Dobre, že sa nám tu neukážu nahí! — počuť zas. — Čo to máte za biskupa, keď sa o vás lepšie nepostará?

Rektor Ján hľadá na všetko, ako by toho ani nebolo. Jednako ho zaujme, keď zbadá i kňazov v pestrom dave. Niektorí sú aj citliví. Podajú im potajme niečo pokrmu. Ale prídu jezuiti a chcú sa s nimi hádať.

— Vy máte inú múdrosť a my inú, — povie im.

O dve hodiny nasleduje cesta ďalej a ďalej. Už len pod vojakmi a koňmi sa ozýva zem. Väzni sú bosí. Len blato ak sa rozčľapne pod ich doráňanými nohami. Kade idú, ostávajú stopy krvi a hnoja. Údy si už ani necítia. Len idú a idú — raz-dva... raz-dva... a ako kto. Najviac ich trápi, keď im ani len rozhovor nedovolia. Vojaci však jedni idú ďaleko vpred, druhí sú vzadu. Nuž vyprávajú si potichu. A keď nie inak, teda očami.

— Všetkému príde koniec, — pohodí Láni kamarátom.

— A všetko na svoju pravdu a spravodlivosť, — prisvedčí Tobiáš.

Vedľa nich sa mlkvo vlečie rektor Ján. On rád blúdi zrakom po skalnatých vrchoch a kypiacich bystrinách. Pripomínajú mu rodný kraj. Niekedy mu obrazotvornosť predvádza hotové vidiny, miesta i postavy. V duchu na ne hľadá, s nimi konverzuje. Ľahšie mu je takto. Niekedy si zas sám kladie otázky, hľadá odpovede. Uvažuje, uvažuje...

— Čo len trvá v nás? — aj teraz stúpa ako stroj, hoc okovy na ľavej nohe sa mu vžierajú do mäsa. — Hlas a nahota, kliatba a bitka — sú naším údelom. Zviera by to už neunieslo. Pomaly nás je len hŕba kostí, kože, uzly natrhnutých nervov. Jednako vžierame sa ako červiacik do stromu života pre ten lúč nádeje! Čo to má za zmysel? Hanibal šiel svojho času cez Alpy na Rím. Čo tento trúchlivý pochod nás rabov a otrhancov? Prerodí naša obeť svet k lepšiemu? Zúrodní sa kamenistá cesta, pokropená krvou nášho tela? Je každý človek ozaj stvorený na obraz boží, keď tak mnohí nosia obraz diablov v najzrejšom veku? A takých je veľa, veľa! Čo z boja proti presile? — Hneď sa mu však ozve v duši: a mohol by si inak? Veď sa ti celý tvoj svet zrúti na hromadu! Čím ospravedlníš ohromnú prázdnotu, čo ňa obstane? Láskou k žene a k dieťaťu? I túto lásku zušľachťuje viera v Boha, ktorý je

dáva pravý zmysel a tebe káže vydávať svedectvo až po kríž Golgoty. Ťažká to úloha? Iste! Ty ju však musíš vyplniť. Musíš, lebo inak nemôžeš!

Takéto myšlienky mu rozrývajú vnútro. Trápia ho i bavia. Na šťastie vždy sa to skončí otázkou: — Keď Boh s nami, kto proti nám?!

— Počuj, Janko, — vyruší ho Láni z dumania, — hovoriť nám nedovolia. Čo by sme si teda zaspievali.

— A to nám dovolia?

— Skúsme to!

O chvíľku najprv tichučko a ojedinele, potom čoraz silnejšie a širšie znie pieseň Gustáva Adolfa. Vzmáha sa v chorál a letí do vrchov:

„Nezoufej stádečko malé
byť tvých nepriateľ tá vôle
byla konečne ťe zhladiť...“

odbíja sa mocne od skál a vracia, pršiac v opätovaných zvukoch, na trúchlivý zástup.

„Nechť v zlosti své jak chťi, běží,
to však, co chťi, neobdrží...“

Bůh ví, jak svých má ohradit...“

spievajú spoločne Slováci, Maďari i Nemci pod tlakom jednej bolesti a v zápale jednej nádeje.

Prekvapení vojaci pozrú jeden na druhého. Niektorí sa i rozbehnú za rabmi, zaraziť hymnu palicou a šablou. Keď však vidia, že zástup oživa, údy sa vystierajú, pochod je istejší — vrátia sa k svojmu veliteľovi oznámiť mu to.

— Čo s nimi? — spytujú sa kapitána Gemannera.

— Hovoríte, lepšie stúpajú?

— Lepšie.

— Tak ich nechajte, — pohodí rukou, — nech si stelú svoje pesničky pod nohy! Bude i nám veselšie.

Dve míle pred Terstom dostanú rozkaz sňať si okovy. Nech nezbudia zbytočnú pozornosť! Sadnú si teda vedľa cesty a skalami na skalách pretĺkajú železá a retiazky až si ich snímú. Nie je to ľahká vec. Mnohým sa vrezali do opuchnutých nôh. Ako viacerí, i Láni a Simonides si musia kúsky visiaceho mäsa vyrezať. Tak sa oslobodia od okov a zahodia ich od seba.

„Jak v pravdě Bůh Bohem vždy jest,
tak všech nepřátel zlostných lešť,

i jich zlé usilování
 jistě v posměch Bůh uvede...“
 zaspievajú si oslobodení od pút radostnejšie:
 „A svých předivně vyvede
 ze všech bíd a sužování!“

V Terste ich čaká nová skúška. Všetkých ich zavrú na predmestí do maštale, páchnucej hnojom a nečistotou. Sotva si oddýchnu, príde k nim kapitán Gemanner so sekretárom a zástavníkom.

— Povyzliekať sa! — zavelí prekvapeným.

Väzni hľadia jeden na druhého, tu zas na kapitána v nedorozumení.

— Vyzliecť sa, svine! Nerozumiete? — zareve na nich znova. — Vizita!

Úbožiaci zhadzujú na to svoje handry. Len bielizeň si nechajú. Odev, i čo okrem toho u nich nájdú, vojaci všetko odnesú.

— A teraz vás dám všetkých ostrihať a oholiť, — oznámi im kapitán svoje rozhodnutie. — Tak radom!

Vtom vojdú vojaci s potrebným náčiním a strihajú i holia väzňov jedného za druhým. Za niekoľko hodín sú všetci obriadení na nepoznanie. Hľadia na seba ako cudzí. Len po hlase sa vyznajú, kto je ktorý.

— Tak nám dajte späť aspoň naše šaty, — nástoja takto pokorení.

— Vojenské dostanete! — odsekne zástavník.

Táto odpoveď ich ešte viac zarazí.

— Vojenské! Aké vojenské? — strkajú holé hlavy dohromady. — Vari nás len nechcú zaradiť medzi vojakov? Pošlime ku kapitánovi poslov! Nech nám povie, čo chce s nami! Kam nás to vedie?

Posli aj idú ku Gemannerovi. Ten ich však nakrátko odbaví.

— Keď teda chcete vedieť, vedzte, — vraví im tvrdo a zvysoka. — Jeho Jasnosť kráľ dal vás Kolloničovi, Kollonič zas mne. Mám vás odviesť na miesto, odkiaľ by ste nikdy viac neprišli do Uhier. Tomu sa môžete vyhnúť, ak vstúpíte do vojska. A to do služby Jeho Jasnosti španielskeho kráľa. Hneď vám doručia písmo, z čoho porozumiete všetkému.

Sotva to posli oznámia svojim, vyženu všetkých na dvor. Dve hodiny tam sedia v prachu a na slnci. Príde zástavník so sekretárom a chcú popísať mená, čas a miesto narodenia, rodičov atď.

— Ani slova! — mrkne Láni na priateľov.

— My sme bojovníci za pravdu božiu, a nie za moc tohto sveta, — povie rektor Ján.

Medzitým vojaci už vynášajú celé stohy vojenských šiat. Vidieť, čo mienia s nimi.

Vyjde k nim aj kapitán a natiahne vľúdnu tvár.

— Pozrite, — vraví im, — lepšie vám je stať sa vojakmi, než ísť na galeje. Ináč i tak, všetkého pozbavení a nahí, zahyniete hladom. Ako vojaci dostanete každý po päť grošov na deň. Ak nepristanete, nečakajte odo mňa nič!

— Pán kapitán, — pozrie mu Simonides smelo do očí, — my sme nie súci za vojakov. Jedni pre vek, druhí pre telesné chyby a slabosť. Všetci však pre svoje povolanie. Kráľ i Španieli majú dosť zdravých a silných vojakov. Naše služby nepotrebujú.

— Ba je to ako na posmech i pre vojenský stav, i pre tých mocnárov, — ozve sa Láni, — nás — takýchto bedárov — za vojakov verbovať!

— Sme vašimi väzňami, — doloží Tobiáš. — Robte s nami, čo sa páci!

— Taák? — zgáni kapitán na Masniciusa a zdvihnúc palicu, počne ich mlátiť. — Nate teda! Nate! Nate! — praští na chrbtoch i hlavách. — A vy čo tu stojíte? — skrikne na vojakov. — Bite ich! Bite, kade pochytíte!

Vrhnú sa na nich i tí, bijú ich, kopú, zauškujú. Nešťastníci len čo si hlavy zakryjú rukami.

— Oblečte ho! — ukáže Gemanner na Štefana Fileckého, obstojného chlapa.

Vojenský odev mu navlečú násilím. Tu ten počne zúriť. Pozhadzuje vojakov zo seba. Strhá šaty kus za kusom. Žoldnieri ho schytia, mlátia — darmo! Keď ustanú, pripojí sa ubitý Štefan k svojim druhom.

— No, — zastrája sa kapitán, — prasce! Vojakmi nechcete byť, do horšieho prídete. Prisahám!

Nastupujú na loď, aby pokračovali v púti. Na väzňov však nedopadne jedinký úsmev modrého Jadranu. Vženú ich do tmavej, úzkej, smradľavej miestnosti, čo len malým otvorom zvrchu sa dostáva niečo čerstvého vzduchu. Mdloba, závrat sa ich chytá. Keď niekto letí z nôh, zdravší mu pomôžu pod tú dieru zhora — nadýchať sa povetria. Vypukneorská choroba, nevedia si rady. Ešte aj v tých surových vojakoch sa ozve svedomie. Kožky z jablák a citrónov pohadzujú otvorom úbožiakom, aby si uľavili neduh.

— No, to už nevydržím, — vraví Láni svojim, rektorovi Jánovi a Tobiášovi. — Len čo vystúpime, spravím niečo!

— Čo by si len spravil, Jurko, čo? — hľadia naňho bezradne.

— Skúsim utiecť!

— Lapia a zabijú ťa...

— Nech! — mihnú sa mu bielka. — Čo utratím? Takto žiť, lepšia smrť!

A troje priateľských očí nevie, čo na to povedať, len sa nemo zadávajú do prázdna.

V noci sa strhne krutá búrka. Loď letí do výše a zasa bezvládne klesá do hĺbky. Víchor skučí. Divé vlny bijú, v bokoch práska. Z cestujúcich nikto nezaspí. Vojaci vo svojom oddelení sedia, čakajúc, čo bude. Dvaja jezuiti prišli medzi nich. Kľacia pri dverách a modlia sa.

— Len sa modlite za nás, pátri! — ponúkajú ich ešte vojaci — Ináč nás do rána ryby zjedia!

— To je trest! — zdvihne hlavu jeden z mníchov. — Trest boží veru!

— Čože by sme spravili Pánu Bohu?

— Vy nie, — vraví páter, — ale tí, čo sú pod nami.

— Predikanti?

— Tí!

Vtom počuť z hĺbín spev, čo ani povyk divej búrky neutlmí. Raz slabšie, raz zasa silnejšie nesie sa chodbami až do miestností pre vojakov.

„Buď jen dobré myslí, malé

stádečko boží, té chvíle,

bojuj smele za česť boží!...

On tvých nepřátel ukrutnosť

porazí a dá je v lehkost,

když pomstu zla na ně složí!...“

— Čo to? — spytujú sa cestujúci.

— Predikanti!

Nad ránom búrka stíchne. Ľudia si odpočinú, hoc loďou ešte vždy hádže. Aj väzni zabudnú na svoje trápenie. Na špinavej dlážke opretí jeden o druhého spia kamaráti, Tobiáš, Juraj, Baltazár, i Ján — posediačky. Ich duše sa iste tešia v jase večného svetla, v ňom miznú tmy aj najkrutejších chvíľ.

V Pescare vystúpia na breh. Znovu im dajú okovy a putujú ako stádo, hnaní vojakmi ďalej. Sýtobelasá južná obloha hľadá len a hľadá na smutný pochod ranavých otrhancov. Z ľudských očí srší najviac oheň výsmechu. Kde-tu sa stretnú so súcitom. Slabosť a všelijaký neduh im podtína nohy a oni musia do príkrych Abrúz. Vlečú sa, ako môžu. Kde opierajúc sa jeden

o druhého, kde štvornožky. Citrónové a pomarančové sady ich nepotešia, tmavé cyprusy a pínie nepoľutujú. Skôr sú prejavmi ich nekonečného smútku a nešťastia! Strkaní a bití — padajú bezvládne. Trúchlivá silueta padá na biele steny brál, kade sa vlečie pochod odsúdených na smrť. Chudák Korody, už je len tóna! Kto nemôže ďalej, dostane sa na osla. Dostane sa i Štefan Seley. Ale osol nestúpa dosť rýchlo, preto vojak mláti Seleyho. Praští ho do tváre palicou a zláme mu nos. Úbožiak zakrvaví seba i osla. Grego Illés, starec, zničený bitkou a červenou chorobou, ide tiež na oslovi, podopieraný druhmi z dvoch strán. Letí však na všetky strany, pracujúc už k smrti. Na veľmi príkrom mieste ho vzpäté ruky neudržia. Padne na zem a skoná. Vojaci siahnu z neho zodrané handry a nahého ho hodia — ako zdochnutého psa — vedľa cesty.

Juraj Láni sa na to díva a zatne zuby! V jeho vzdorovitých očiach ešte vŕdy je ohňa. Priatelia nemo pozrú na neho. Vedia, čo v ňom búri.

Tak zídu do mestečka Capracotta, kde im zničeným a krváčajúcim snímu nič z pút.

Na ceste z mesta do Neapola sa už ani vojakom nechce dohliadať. Kompánia ide popredku, kompánia za väzňami. Kráčajú najprv pomedzi záhrady, potom pomedzi vinice.

Južné slnko už dobre pripeká. Stromy vedľa cesty sú dobrodením. Podivný zástup mučených vzdelancov sa vinie nadol k moru.

— Počuj, Tobiáš, — mrkne Simonides na druhu, — Jurko je už tam.

— Ozaj? — obzrie sa. — Mohli by sme aj my.

— Mohli! — prisvedčí mu viac očami. — Keď prídeme na vhodné miesto.

Srdce im silnejšie zabúcha. Ohliadajú sa vpred i vzad. Vojaci sú ďaleko. K tome ešte na ceste oblak prachu. Láni zmizol, čo keď sa stratia i oni? Nepodarí sa? Dobre! A čo ak podarí? Veď toto sa už vôbec nedá vydržať! A svet je predsa len pekný. Aj žiť sa chce. Chce, chce, chce!!! Ako by sa nechcelo?!

Neváhajú dlho. Na zákrute zbadajú niektorí z väzňov, ako sa dve postavy spomedzi nich vrhnú do viníc.

— Kam idete? — volá ktosi za nimi.

— Na stranu, — odsekne Tobiáš.

Večer je však potom súdny deň. Vojaci zbadajú, že traja z väzňov sú preč.

— Kde sú? — vyšetrujú zlostne.

— Vy musíte vedieť, kde sa stratili! — zúri Gemanner ako besný.

— Nevieme!

— Neviete? — zareve a zasa sa začne tortúra. Hlava, nehlava — všetkých tlčú, ako vedia. — Ešte nevíete?

— Nie!

— No, ja si poradím aj bez vás, oplani! — zaprisahá sa kapitán a už aj ide niekoľko vojakov späť do Capracotty.

Pobehajú mesto, prekutajú okolie. Vrátia sa bez väzňov. Čo robiť? Kapitán vyzve vrchnosť, aby ubehlíkov vystriehli. Sto dukátov odmeny dostane ten, kto ich dochytí. Tak! A smutný sprievod sa pohne ďalej...

X

Ubehlíci, hodiac sa do viníc, uchušia sa najprv v listnatých kľúčoch ani splašená divá zver. Zaprášená, biela cesta sa vinie nablízku. Nepozorný beh by ich mohol prezradiť a bola by veta. Ťažko dýchajúc, pritlačia sa k zemi, čo je na šťastie taká špinavá ako oni. Počkajú, kým zmlknu ťažké kroky vojska a galop koní.

— Už sú preč? — pýta sa Simonides druha viac očami než šeptom.

— Ešte nie, — odvetí Tobiáš posunkom. V jeho pohľade sa odzrkadľuje nádej uštvaného človeka, čo vie, že je medzi životom a smrťou. — Hľaď, hen je akási búda! Poďme ta!

Pobechnú. Naraz im však krik búši do tváří. Akýsi sedliak s vínom a dvoma oslami sa sem utiahol pred vojskom. Kričí zo strachu pred ubehlíkmi. Mohol by ich hneď prezradiť.

— Nadol, Tobiáš, nadol! — nestráca rektor duchapritomnosť. Hodia sa do veľkého údolia. Dúfajú, že ich tu vojaci nevidia.

— Hav — hav — hav, — vtom sa na nich vrhnú ovčiarski psi. Aj pastieri s krikom.

— Naľavo, Janko, do jarku! — volá zas Tobiáš.

Skočia ako štvané jelene, tušiace kopovy. Povedomie nebezpečenstva ženie im dušu na jazyk. Možnosť slobody im zas vybieleným dodá veľkej sily. Putá majú len okolo pása a na jednej ruke. Bežať môžu, ľahko sa však môžu prezradiť. Po okovách by ich poznal každý, kto by sa s nimi stretol. Ale nech!

Učupia sa do veľkého trnitého krovia a vykuknú len po dobrej chvíli. Nevidia nikoho. Iba staviská Capracotty sa črtajú v diali za stromovím.

Obloha upiera na nich svoj usmiaty belasý pohľad a zo zeme sa do nich prelieva nevšedná sila. Oči sa im stretnú a — hybaj! — pohnú rezko najprv trochu nahor a potom dolu do údolia. Tam vidieť šire kroviská. Myrtový hájnik, aj tmavý pás pínii, kde sa možno ukryť. Srdce im buchoce a silná túžba žiť im dodáva krídla. Ani sa neobzerajú. Keby aj niekoho stretli, povedia — sme počestní a prešmyknú sa popri ňom prv, než si ten domyslí, kto sú... Tak sa pustia medzi kroviská a myrtovie. Zapadnú do veľkej húštiny. Už by si mohli aj oddýchnuť. Hľa, tam je i voda! Aj pramienok sa nájde... Ale nie, nie! Nemožno si sadnúť! Nemožno vystierať ukonané údy! A ak kapitán Gemanner rozposlal svojich vojakov? A ak sa tí ženu, kutajúc po celom okolí? Slniečko sa níži, níži, — ale ešte nezapadlo do šireho mora. Myrty a pínie hádzu dlhú a vždy dlhšiu tónu na sýtu zeleň okolo. Ale človeka možno ešte jasne badať a streliť naňho ako na zajačika.

— Ešte, Janko? Ešte?

— Len ďalej, Tobiáš, — mrkne Simonides. — Čím ďalej, tým lepšie! A oni idú, idú, kam ich oči vedú. Prebývajú sa krovím, nekrovím. Dotrhajú sa i skrvavia. Čo však to? Navykli na rany, na krv, na všetko. Vycivené, chudučké svaly sa pružia, oči im horia tajomným ohňom nezlomnej túžby žiť, žiť, žiť! A to na — slobode!

Keď zastanú, obloha je už vyhasnutá. Smelšie sa rozhliadajú okolo seba. Na severovýchode pne sa do výšin mohutný Monte Petroso. Na západe je už more, širočizné — diaľne more. A vókol kúzlo pekného južného večera ako v prvé májové dni.

— Sme slobodní, — vzpriami sa Masnicius, ako by len chcel zvýsknuť od radosti. — Je to možné, Janko?

— Pán Boh je dobrý, — vzdychne si Simonides a padnú si do náručia.

Dlho, predlho stoja v objatí a plačú. Teplý večer chlácholí ich bolesť a sladký slávičí spev pohľadza roztúžené duše. Keď sa utíšia, sadnú si na pažiť pod rozrastené myrty. Vo svojich handrách zháňajú, či niet tvrdého chleba, čo si opatril cestou u dobrých ľudí. Gemanner i päť krajciarov diurna zriedkakedy vydá. Márne!

— Vypadol nám cestou, — vraví smutne Tobiáš. — Vypadol!

Zájdu k prameňu, príľahnú si k vode. Uspokoja telo, ako sa dá. Dnes necítia hlad pre radosť.

— Ba čo robí náš kapitán?

— Bije našich kamarátov pre nás!

— Chudáci!

Na oblohu vychodia veľké jagavé hviezdy. Masnicius sa vystrie na pažiti a zdriemne. Simonides sedí a položíac si ruky na kolená, hľadá kamsi do tej sivej diaľky. Ta za Monte Petroso... ta... ta... ta, kamsi na severovýchod, za mohutné Abruzy. Pred jeho zrakom vystupuje zo šera príjemná tvárička peknej mladej ženy. Žiaria očká drahého dieťaťa. Aj pohľady priateľov tam od brehov Hrona šero prenikajú.

— Ach! — zavzdychne zhlboka, — Katuša, Samko môj, keby ste vedeli! Keby ste tušili! Modlili by ste sa dnes na holých kolenách z vďačnosti — za milosť!

Vtom začuť štekot psa. Aj vravu ľudí nesie vetrík, a to dosť určito.

— Tobiaš, — potrasie Simonides druha. — Vstaň!

— Čo je, čo? — vyskočí zo spánku.

— Gemannerovci sľedia za nami!

Čo urobíme? Pustia sa do behu v inú stranu, než odkiaľ čuť štekot. Zapadnú do ohromného pichľavého krovia. Tu tŕpnú a modlia sa. Zaspia len nad ránom.

Keď sa prebudia, slniečko stojí už vysoko nad Monte Petrosom a pevnou reťazou abruzských hôľ. Spočiatku nevedia, čo sa to deje? Kde sú? Ohliadajú sa po svojich druhoch, navykli si na nich ako na údy svojho tela. O tých však ani chýru. Okolo trnistá húšť, nad nimi široká belasá obloha.

Pozbierajú sa zo zeme, kde si vyležali miesto. Zťažka im to ide. Údy zoslabnuté. Ani spánok nenahradil, čo mal. Vo vnútornostiach im čosi zaškvrcí.

— Počuj, Tobiaš, — vraví Janko, — mali by sme si niečo nájsť.

— Zjest? — pozrie trpko.

— Veru! Nie si hladný?

— Hrozne som hladný, — prisvedčí. — Ale to prejde, ako vždy, keď nám Gemanner nedá grajciara. Azda je tu nejaké ovocie. Čerešne, višne by o tomto čase mohli už byť.

— Mohli!

Dolu medzi krovím sa leskne tenký pás vody. Zídu k pomalému potoku. Napijú sa i umyjú. V potočnom zrkadle uzrú, ako na ich vycivenom tele visia handry. Jednako sa vzpriamia a vystrú smer úbočím nevelkého kopca, rozhliadnuť sa krajom.

Cestou stretnú kŕdel' kôz. Tieto múdre zvieratka obozretne pozrú na

nich. Nikdy im neboli milšie ako práve teraz. Obzerajú si ich rozumné hlávky a neplné vemienka. Nepovedia slova, ale sú jednej myšlienky. Pastiera nikde, kozy rozlezené. Keby si odviekli takú kozičku niekam do húštia, a nadojili mliečka, hoci do priehŕstia! Nebol by to hriech v ich ťažkom stave!

— Na, na, na! — privráva sa Tobiáš jednej. A tá aj ide za ním prítomne, domácky, ako by ho znala.

Niekoľko krokov a sú v kroví. Rektor Ján obdivuje druhovu zručnosť. Myslí, predsa sa len niečím posilnia. Kozie mlieko je zdravé a výživné. Tobiáš mu kývne, aby prišiel k nemu.

— Nadstav priehŕstie — povie mu, — stisnem vemienko.

A už si aj prikláknú ku krotkému zvieratku. Len chvíľočku a mali by po starosti. Vtom ich ovalí hrozný krik a divé oči akéhosi otrhanca, skoro ako oni — vyrútia sa na nich.

Kozička odskáče. Aj pastier prestane nadávať a ide ďalej. Len oni ostanú za krovím bez pomoci a zahanbení.

Čo majú robiť? Keby hneď aj vedeli prehovoriť s tým rozhnevaným človekom, márne — úplne by si to uňho pokazili. Pozbierajú zvyšné sily a pustia sa hore kopcom, kam ich oči vedú. Hľadajú si šťavnaté lístky. Tými tíšia hlad.

Z kopca je pekný výhľad na rovinu, tiahnúcu sa na Capuu k Neapolu. Na severovýchode zas zastierajú horizont mohutné Abruzy. Najvyšším sa zdá Monte Petroso, lebo je najbližšie. Vyššie za ním sú — Salmona a Gran Sasso...

— Tie sú azda vyššie než naše vrchy tam doma, — poznamenáva Masnicius.

— Možno!

Slnko pripeká a oni sa vysilení vlečú, vlečú. Kdesi v diaľke vidieť krový Capracotty. Tu im hrozí hlad, tam istý žalár. Pohnú, aby boli čo najďalej! Trochu im aj hlad ustúpi. Prejde ich to, ako to už býva. Druhé — okrem šťavnatých lístkov iste nájdu aj niečo iné.

Ako sa hore-dolu túlajú, zrazu len vyletí z krovia akýsi väčší vták. Inštinktívne idú k tomu miestu. Nájdu hniezdo a v ňom niekoľko bodkavých vtáčích vajec.

— No, Janko, — vykrikuje Tobiáš, — nebojme sa hladu! Keby tu bol oheň a nejaká panvica, upražíme si ich.

92 Odkaz mŕtvych

— Aj tak nám budú dobré, aké sú, — vytreští ten oči. Vezme z hniezda vajce, nechtom naštrbí a prevalí obsah na hlavu.

Vajce mizne za vajcom. Napokon ostane len jedno jediné.

— To ty, — vraví Janko. — Si starší!

— Nie, to ty, — odvetí, — ty si ich našiel. Kaplán ho naštrbí a vypijú ho spolu.

— Boh má o nás starosť ako o Eliáša! — vzdychne si rektor.

— Má! — doloží kamarát. — Nech je jeho meno od nás pochváleno!

Po zvláštnej hostine sa oči zalesknú. Stratené sily počnú sa im vracat'. Zamieria neďaleko k vyčnievajúcim tmavým píniam a ľahnú si do trávy. Času dosť, môžu si pohovieť podľa vôle.

Dlho neprevravia slova. Myslia však na jedno: ako ďalej?

— Kamarát, — sadne si zrazu Tobiáš a ukazuje na juhozápad, — tam musí byť more.

— Iste aj je, — zdvihne sa a priclóní si oči. — Ten tmavomodrý pás, to je ono!

— Ta by sme sa mali dostať.

— Načo?

— No, sú tam rybári. Stali by sme si medzi nich.

— A ak nás chytia?

— A tu ak zahynieme hladom?

— Veď to!

— Tak pôjdeme k moru?

— Pôjdeme, — odpovie Ján. — Len si ešte trochu pohovorme. Tak je tu dobre. Ako som zahnal hlad, obkľučuje ma spánok.

— Ba povedz pravdu, — usmeje sa Masnicius priateľsky, — chceš si zájsť niekam aspoň vo sne.

— Keby Boh dal!

Za chvíľu usne Simonides. Jeho kamarát skoro za ním. Ukonané a vyhladovené telo hľadá náhradu. Iste i duch. V zapadnutom vonnom zátiší dobre sa spí a sladko sníva.

Ako si tam hovejú, čosi nablízku zaprašťí. Nevyrúši ich. Ani výstrel by ich nevyrúšil. Z krovia sa vynoria dvaja urastení chlapi, ozbrojení po zuby. Iste zbojníci.

— Pst, — položí prvý prst na ústa a potrhnúc druhého za ruku, podídu k spiaci.

Uprene sa dívajú na hŕbku kostí, kože, handier a rán. Neujdú im odreniny na nohách a rukách.

— Zobudiť ich? — povie jeden.

— Nechaj! — mrkne druh. — Sú biednejší než my!

Po ich odchode nastane pokoj. Len drobné vtáčatko si sadne na vrchol tmavej, štíhlučkej pínie a spieva a spieva.

Slniečko sa už nakláňa k moru, keď sa preberú. Vstanú osviezení a dajú sa na cestu, ako si umienili. Na mori sa nájde i loď, čo ich vezme ako sluhov a odvezie ďaleko z tohto nebezpečného miesta. Nájdu prameň, občerstvia sa a vykročia za svojím cieľom. Ich obraznosť sa rozjarí. Vyprávajú si, ako ľahko by sa mohli dostať do Janova a potom cez hory domov.

— Áno, Tobiáš, — mrkne trpkó Simonides na priateľa, — či my však máme domova? Čo by spravil Kollonič, nech sa zjavíme — ty v Ilave a ja v Brezne? Čo?

— No, dal by nás chytiť, — odvetí Masnicius rezignovane.

— Tak to máš, — skloní rektor hlavu. — Sme vyhnanci a bez vlasti!

— Šli by sme do Nemecka, — premýšľa mladík. — Do Wittenbergu... do Vratislavi, kde sú Sextiusovci, Trusius, Milochovský, aj iní...

— To už hej, — usmeje sa rektor, — zišiel by som sa s kmotrovcami bola by radosť. Dozvedeli by sme sa niečo o svojich. Aj o našej cirkvi, ako je. Tí sa tam musia mať!

— Myslíš, že zahynie tá naša cirkev, keď ju Leopold a jeho kolloničovci tak prenasledujú?

— Nemyslím, Tobiáš, — zdôrazní Ján presvedčivo. — Slzy a krv nevinných mučeníkov len zúrodňujú jej pôdu. Tak to bolo aj za prvých kresťanov. Cirkev začne kostnatieť a hynúť, keď sa dostane do rúk veľkých pánov, kniežat a biskupov. Od čoho ráč nás uchovať, milý náš Otec nebeský!

— Mohlo by to azda byť aj s našou cirkvou?

— Prečo nie? — pozrie naňho rektor ako človek vo svojom elemente. — Duchovné prúdy sú ako láva pod Vezuvom. Najprv sú tečúce, potom skamenejú. Ľudské sa usadí na božské. Tak je to aj s kresťanstvom. Preto bola potrebná reformácia.

— Ale aj tá mala svoje kniežatá, — nadpriada Tobiáš. — U nás v Uhrách nebude dobre, kým sa nezjaví nejaký mohutný defensor fidei. Leopold a

jeho kolloničovci nedajú nič na dôkazy ducha, kým nepovstane proti nim človek, ktorý má v ruke posekán. A povstane...

— Koho myslíš?

— No, Imra Thökölyho, — zasvieti tvár Masniciusovi. — Myslíš, že zabudne na Oravský zámok a na to hrozné krviprelievanie pod ním? Zabudne na svoje majetky, zhabané cisárom a jeho ľuďmi? To, čo sa deje u nás, nebije len farárov a rektorov. My sme len obeťami toho. Ale uráža a bije do tváre uhorské zemanstvo, ktoré neodpúšťa! Veď u nás sa horšie žije ako pod Turkom. Turek pachtí len po tvojom striebre a zlate, ale Leopold a jeho Kelio po tvojej duši.

— Eh, slabí sú naši zemania, — krúti Simonides hlavou, — neodvážni. Boja sa o svoje kúrie. Kým im nehorí krov nad hlavou, nepohnú sa.

— A ja si myslím, že sa pohnú! Uvidíš! — presviedča Tobiáš svojho druhu. — Leopold seje vietor — búrku bude žať. Povstane mocné knieža na obranu našej náboženskej slobody. Boh vždy pošle niekoho, keď je s jeho pravdou zle. Ani u nás nebudú cisárski generáli beztretné hospodáriť. A vtedy, Janičko môj, — utkvie na rektorovej tvári s nadšením, — sa aj my vrátíme do svojej rodnej vlasti.

— Amen, amen! — zdvihne rektor hlavu. — Hovoríš ako prorok. Aj ja z toho tuším niečo. Mal som kedysi sen. Strhla sa veľká búrka a my so ženou a synkom sme boli spolu v našom Drakšiarí. Potom sa zase pekne vyjasnilo. Ale tá búrka bola hrozná!

— Bude i táto! — zaostrí tmavé oči kamsi doďaleka. — Mnoho slz vyleje, mnoho krvi na čiernu zem. Tá krv i slzy však raz azda prehovorí. Keď nie dnes, tak po storočiach — k svedomiu nášho potomstva.

— Len aby porozumelo odkazu! — zamýšľa sa Simonides. — Človek je zvláštny tvor. Potrebuje obeť. Hľadá ich ako šelma raz tam, zas inde.

— Historia est magistra vitae, — neupustí Tobiáš z optimizmu. — Ak sa nepoučia z biedy nášho pokolenia, pochopia to na svojej škode.

Takto zabudnú na svoj hlad i na trápenie. Cestou-necestou kráčajú neznámym krajom. Niekedy by chceli stretnúť človeka. Keď ho zbadajú, skryjú sa pred ním ako divá zver. Pomaly siahajú zasa po šťavnatých listoch a korieňoch. Keď sa zotmí, radi by nocou ďalej. Naďabia však na pastierske koliby. Psiská i rozzúrení valasi sa vrhnú na nich. Prenasledovaní si ľahnú do brázdy, kde vyčkajú ráno.

Na druhý deň blízko akéhosi mestečka stretnú mládenca. V uzlíku nesie kus chleba. Zdá sa im prístupný a prívetivý.

— Čo je to? — ukážu mu na mestečko, zbierajúc svoje rečové vedomosti.

— Majorana! — odpovie ochotne.

— A toho chleba by ste nám nedali? — posunkami mu prezrádzajú, akí sú hladní.

— Ale áno, — zasmejú sa mu čierne oči. Rozlomí chlieb a polovicu im dá.

To je prvý človek, čo sa im dostal do cesty.

Na tretí deň stretnú tuláka ako oni. Predajú mu vrchný odev, dostanú nejaký groš na chlieb.

— Kam idete? — spýta sa ich z akéhosi tuláckeho súcitu.

— K moru! K moru! — ukazujú.

— Ta nechod'te, — krúti hlavou a temperamentne posunkuje. — Chytia vás. Ta chod'te, — ukáže na sever. — Na Rím!

Prikývnu mu, ale nedôverujú. Ďalej idú len po svojom. Hlad sa po čase ozve znova.

Potáčajú sa ani opití. Ak si sadnú, ledva sa odtrhnú od zeme. Spočiatku sa tešia slobode, riešia problémy a debatujú. Pomaly však nevládku jazykom hnúť. Idú, vlečú tie údy, nie ako ľudia, ale ako stroje. Myšlienka, ak sa im zrodí v mozgoch, rozplynie sa prv, než by si ju celkom uvedomili. Napokon nemajú nijakej myšlienky. Len svaly pracujú a túžba horí v nich: K moru! K moru!

Uvedomujú si, že to je už dávno, čo utiekli zo smutného húfu najnešťastnejších. Tí sú už iste v Neapole a majú to najpotrebnejšie. Alebo aspoň niečo z toho. Kým oni — iba nádej! Prebývajú sa horami, lúkami, barinami. Ako tak putujú, zrazu Tobiáš zastane, vytreští oči, trhne svojho druhu za rameno, a ukážuc pravicom na čosi belasého medzi stromami, zvolá podivným, hrdelným hlasom: more! more!

— Kde? — ohliada sa Ján vzrušene.

— Tam! — hodí rukou smerom, kde tuší rozliatu hladinu. — Sadneme na loď a pôjdeme do Janova... Z Janova cez vrchy domov, domov...

— Blúzniš, Tobiáš, — zachveje sa Ján, ktorý má slabšiu obraznosť, ale tým silnejšiu myseľ. — Nestrácaj ducha! Tu met nijakého mora. Zato sme v ochrane božej.

— Ale prečo nás Pán Boh takto skúša? Povedz! — utkvie na Simonidesovi zvláštnym pohľadom.

— To je Jeho vec.

— Veď už nevládzem nohy dvíhať.

— Tak si sadnime, — nájdú si miesto pod akýmsi suchým krom.

— To je náš život, — ukáže na ker Masnicius.

— Nehreš, Tobiáš, nehreš!

— Čo nehrešiť? — vyšľahne mu oheň z očí, žiar zranenej mladosti, boriacej sa o sebazachovanie. — Janko, Janko, — lapí ho prudko za ruku, — čo sme my spravili Pánu Bohu, keď nás takto tresce? Čo Savonarola? Čo Hus? Tí zhoreli naraz! My však zhárame toľkí — celé dni! Celučké týždne, ba mesiace...

— Tobiáš, nezúfaj! — objíme ho prudko a pozrie ju do zakalených očí. — Čo to vravíš?

— A povedal som niečo? — ozve sa naraz ako zo sna.

— Ako tak sedia, zastane pri nich akýsi človek, iste pastier.

— Mare? Mare? — posunkujúc ide k nemu Simonides.

— Nie, — pokrúti ten hlavou udivene. — Capracotta!

— Capracotta? — pozrú utečenci zúfalo jeden na druhého. — Tam sme, odkiaľ sme vyšli! Chodíme okolo Capracotty!

Posunkami prosia neznámeho, či by im nedal niečo jesť. Ten sa však len usmeje a ukazuje, že nič nemá. Keď sa stratí, ponoria nešťastníci hlavy do dlaní. V suchom kroví zašuští vetrík. V sluchu im zaznie príšerne. Ich dlane sú vlhké, celkom vlhké...

— No! Čo teraz? — prehovorí Tobiáš.

— Pôjdeme do Capracotty vypýtať si niečo, — mieni Ján, ktorého neopúšťa rozvaha ani v najväčšom vyprobovaní. — Takto to ďalej nevydržíme.

— Poznajú a chytia nás.

— Nech! Ak nechceš, pôjdem sám. Ty ma niekde počkaj!

— Nie, — lapí sa ho Tobiáš ako decko otca. — Pôjdem s tebou.

Pred večerom sa prikladnú do mesta. Stanú na ulici a držiac otrhané čiapky v rukách, oprú sa o nejaký starý, šedivý múr, aby sa udržali na nohách. Ľudia si ich obzerajú. Niektorá pani im aj hodí niečo. Ich úbohý zjav predsa len vylúdi aj súcit z ľudského srdca. Telo do nemožnosti vycivené a na ňom handry, handry!

— Azda to tu nebude najhoršie, — mrkne Ján.

— Azda!

Vtom ide niekoľko vojakov. Žobráci sa inštinktívne pritlačia o múr, aby im nestáli v ceste. Márne! Tí sa pristavia a obzerajú si ich.

— A nie sú toto tí vtáci, čo ulietli z kliecky rakúskemu kapitánovi? — hľadajú im do tváří. — Ktože ste?

Len čo otvoria ústa, vojaci sú hneď načistom. Zoberú ich a oddajú mestu, ktoré má Gemannerov príkaz tulákov lapiť a uväzniť. Mestskí drábi postrkujú úbožiacov z kúta do kúta. Okujú ich do pút a vrhnú do tmavého, vlhkého žalára. Zľutujúc sa nad ich biednym stavom, dajú im niečo jesť. Potom ich strčia na noc do drevenej klady, takže sa nemôžu pohnúť. Ani len potrebu si nemôžu urobiť. Tak ich týrajú niekoľko týždňov.

— Tobiáš, — vraví Simonides kamarátovi, — tá naša sloboda nebola lepšia. A tí v Neapole možno vytrpia viac!

— Nič to, — odvetí ten. — Navykli sme na to!

Aj tak ich tu trápi čosi, na čo si ešte celkom nenavykli. To sú vši, čo sa v nečistote rozplienia do nemožnosti. Vžierajú sa im do ranami pokrytého tela a stovili by azda aj poslednú kvapôčku ich krvi.

— Janko, — zastane v jednu trápnu noc Tobiáš, ako tam ležia zovretí v drevenej klade, — a spíš?

— Nespím, — šepce ako z polosna, — myslím na Boha a svojich.

— A nezdá sa ti, že nás tie vši zjedia?!

— Byť mi se dostalo jíti přes údolí stínu smrti, nebuduť se báti zlého, neboť Ty se mnou jsi... — spomenie rektor odovzdané slová žalmistu a ukája si trezlivou bolesťou živou predstavou na svoju ženu a dieťa.

Nad ránom sadne úbožiacom na oči tvrdý sen. Keď im otvoria kladu, ostanú nehnuto ležať na zemi. Ich údy sú dlho meravé a necitlivé ako z dreva.

XI

V prvej polovici mája roku 1675 sa jedného večera prehrabuje bohatý neapolský obchodník, Juraj Weltz, na najvyššom poschodí svojho veľkého domu v rozsiahlej knižnici. Je to starší, štíhly, prešedivený pán, nápadne mäkkých očí. Vyberá knihu za knihou, listuje si v nich — tu dlhšie, tu kratšie, a pohľadiac, vkladá ich späť do radu k ostatným. Napokon si vyberie veľkú koženú knihu, tlačenú poriadnym švabachom. Pritiahne olejovú

lampu a začíta sa. Ani nezbadá, ako vrznú dvere a do svetlice vstúpi človek jemu veľmi podobný. Len trochu mladší a tmavších vlasov.

— Si doma, Jurko? — vlúadne pozdraví prichodzí. — Čo robíš?

— Ako vidíš, braček, — pohladí veľké, potlačené strany Lutherovho prekladu Biblie. — Čítam a čakám na teba, Filip. Kde si chodil? Čo nového v Neapole?

— No, v tomto meste je toho vždy dosť, — pohodí rukou a sadne si proti nemu k stolu. — Miestokráľ, De los Velez, zháňa vojakov na pomoc Španielom.

— Stará vec, — pozrie Jurko mätko.

— Áno, brat môj, — prisvedčí Filip, — ale akých vojakov! Mal by si ich vidieť. Sú len kosť a koža. Už sú však šťastne po tom.

— Koho myslíš, hovor! — obráti sa prudšie k nemu.

— Asi pred týždňom priviedli rakúski vojaci tridsiatich väzňov z Uhier v hroznom stave. Hroznejších si ani nemožno predstaviť.

— Nejakých zločincov?

— Čoby, — stiahne Filip obočie. — Farárov a učiteľov, evanjelikov, ako my.

— Preboha, — ustrnie Juraj. — A čo vykonali?

— Nič zlého. Chcú ostať verní svojmu náboženstvu. Aj povolaniu.

— A zaradili ich medzi vojakov?

— Oni vzdorovali, hoc od hladu a rán ledva stáli na nohách. Včera ich však už zapísali do lajstra smrti, predajúc ich na geleje po päťdesiat šudov. Dnes im železom vypálili na chrbát znamenie. Ostrihali ich a oholili ako Turkov a prikovali na lavice k veslám.

— To je hrozné, — zamieňa sa mu v očiach úžas s nesmiernym záujmom o vec. — Hovoril si s nimi na lodi?

— Tam sa už nedá, — pohodí rukou. — Ono je to veslovanie ťažké. Keď príde prudšia vlna, dobre ruky nevytrhne z tela. Preto im oficieri dávajú do úst rubík, aby nekričali. Oni ti iné nevedia vyriečiť, len hu-hu-hu! Ten rubík sa im v ústach rozpučne a rozšíri. Vyberú im ho len vtedy keď majú jesť.

— A čo dostanú?

— Napchajú im do úst vo víne alebo v octe namočené sucháre, — vykladá Filip bratovi, ako je obyčajne na galejach. — Po pätnásť-dvadsaťhodinovej hroznej práci v čase oddychu nasypú — či už nalejú — do válova pred každých šiestich veslárov niečo otrúb, fazule alebo nejakej kaše.

— A koľko ich je, vravíš? — zbledne Juraj a zamyslí sa.

— Keď som bol s nimi predvčerom, hovorili o tridsiatich. Ale v Theate ich ostalo šesť. Pri Capracotte traja utiekli. Z nich dvoch lapili a držia ich v žalári.

— To je úloha pre nás, — skloní Juraj hlavu a pohladí si čelo. — Vieš, Filip, — zdvihne po chvíli pohľad, žiariaci akýmsi pevným rozhodnutím, — práve čítam v Biblii o bohatom mládencovi. Ako je ťažko vojsť bohatému do kráľovstva nebeského. A tu, hľa, máme príležitosť, ako niečo dokázať. Pozri, ja mám toho bohatstva a okrem teba nemám nikoho. Tým nešťastníkom by sme mohli pomôcť. Dúfam, že súhlasíš!

— S radosťou, Jurko, — objíme si brata. — Len ako sa k tomu dostať?

— Ako? — o chvíľu má už plán. Filip, — pozrie mu významne do očí, — vojaci vždy potrebujú peniaze. Pôjdeš zajtra k nim, či by nám tých dvoch v Capracotte nepredali?! Týmto na galejách pomôžeme, ako budeme vedieť. Pôjdeš?

— Vďaka, — prisvedčí ochotne. — Vykonáme niečo pre Krista. Na druhý deň zájde Filip k vojakom, ktorí mu hneď prezradia, že sú s výsledkom a opaterou na svojej ceste naskrze nespokojní. Prepustiť tých v Capracotte za dobré peniaze? Čoby nie! Ale kapitán Gemanner odišiel s kompániou vojska proti povstalcom k Mesine. Bez neho to nejde. Treba naňho počkať.

Keď sa však minie týždeň za týždňom a kapitán len nechodí, ba dôjde i správa, že tam zahynul — zariadi sa vec aj bez neho. Filip vyplatí slušnú sumu oficierom a vojaci zájdu do Capracotty po väzňov a oddajú ich novému pánovi.

Mladší Weltz čaká na nich v postrannom hostinci na neapolskej ceste. Keď ich vojaci privedú vycivených, ostarnutých, zarastených — srdce mu stisne nad ich stavom. V očiach ľad ľahostajnosti, na rukách povrazy. Postavy nalomené, ledva stoja na nohách. Hľadá na nich Filip, hľadá. Rád by ich hneď potešiť. Ale musí byť k nim tvrdý.

— To sú vaši väzni? — vraví vojakom. — Akože tí budú na našej lodi veslom zaťahovať? Veď je to len hŕba kostí a kože, čo som kúpil od vás?

— Hja, — stisnú plecami, — to nám povedali aj v Neapole. Čo však my? Čo máme, to dáme...

— No, dobre, — pozdraví sa s vojakmi, ktorí vykonali svoju úlohu. — A vy, — obráti sa tvrdo k privedeným, — rušajte hen do izby! Obriadite sa...

Tobiáš a rektor Ján sa pohnú ani stroje. Vedia, že ich nečaká nič dobrého. Im je už jedno. Lahostajne pozrú na nového pána, ktorý ide s nimi. Ako však vojdú do izby a zavrú sa za nimi dvere, jeho tvár sa zmení. Namiesto tvrdosti, kmitne na nej priateľský úsmev.

— Lační ste, pravda?! — počne im snímať povrazy a retiazky z údov. — Hneď vás opatria. Musíte však byť pozorní aj pri jedle — neprezdraďte sa! — vraví im dobrou nemčinou.

— Nemáme sa prečo skrývať, — povie Simonides. — Sme otroci a vy ste naším pánom.

— Mýlite sa, dobrí ľudia, — stíši Filip hlas. — Oddnes je vašim pánom iba Ten, ktorý je pánom všetkého na nebi i na zemi. Len poslušnite, čo vám poviem. Najprv si zajedzte, potom sa dáte ostriať, oholiť a preoblečiete sa do rúcha, čo vám prinesú.

Po týchto slovách sa namiesto radosti zjaví v ich očiach najhlbšia nedôvera. Ján a Tobiáš pozrú významne na seba. Sväte sú presvedčení, že je tu nové pokúšanie. V ich duši sa vynorí Terst. Kapitán Gemanner, jeho holiči, vojenské šaty a ostatné.

— Čo váhate? — vraví im vlúdne, vidiac ich hrozné rozpaky. — Nie ste viac väzňami! Ide len o to, aby ste mohli ísť so mnou do Neapola. Tam býva Juraj Weltz, bohatý obchodník, ktorý je vlastne vašim dobrodincom. Ja som jeho brat, Filip. Mám vás doviešť k nemu. Tak však, ako ste, nemôžeme do mesta... Hneď by vás poznali. Poslušnite a spravte, čo treba.

— Pane náš, my podobné reči nepočujeme prvý raz, — odvetí mu Simonides odmerane. — Pravda, Tobiáš? — zasvieti mu tvár jasom presvedčenia. — To sú praktiky našich nepriateľov, ktorí nás chcú obrať o vieru a o náš duchovný stav! A my sa tej viery nezriekneme a svojmu stavu sa za nijakú cenu na svete nespreneveríme. Vojakmi nebudeme! — vraví rozhodne užasnutému Filipovi. — Ste našim pánom, robte s nami, čo chcete. Najlepšie bude, keď nás čím skôr zavediete za ostatnými na galeje. Či tak, Tobiáš? — obráti sa k priateľovi.

— Tak! — prisvedčí mu bez rozmýšľania.

— Chápem vás, — usmieva sa Weltz prekvapený. — Vytrpeli ste veľa. Nemôžete len tak dôverovať. Ale pozrite, ja nie som vojak, — vyťahne akúsi knižku z bočného vrecka a položí ju pred nich na stôl. — Som toho istého náboženstva ako vy. Idem obstaráť, čo treba. Zatiaľ si vec múdre rozmyslite!

Keď ostanú sami, inštinktívne siahnu za knižočkou na stole.

— Arndtova „Rajská záhrada“, — konštatuje Tobiáš, berúc knihu do ruky.

— A naozaj! — zadiví sa Ján. — Ale aj v tom môže byť faloš. Oni nás obchodia v rúchu ovčom, z vnútra sú však vlci hltaví. Čo ty na to?

— Vydržali sme — vydržíme!

Keď sa Filip vráti, nájde ich, ako nechal. Nevie si s nimi rady. Musia sa ostrihať, oholiť a preobliecť, ináč ich do Neapola nedostane.

— Tak, priatelia, — vraví im mäkko, — keď mi ešte vždy nedôverujete, oblečte si to rúcho na tie svoje handry. Keď budete u nás, môžete ho zasa zo seba zhodiť.

— Ozaj môžeme? — zasvieti im v očiach.

— Naozaj! — prisvedčí. — Ale s vašimi bradami, fúzmi a povesnami na hlave neviem si inak poradiť. Nebuďte deťmi. Teraz sa najedzte, v noci si spópite a ráno sa obriadte. Nech nebudíme pozornosť zvedavcov, akých je vždy v Neapole dosť. Dobrú noc!

Keď znova ostanú sami, večera ich už čaká na stole. Užasnutí hľadia si do očí a nevedia nájsť slova. Veriť tomu, či neveriť? — mihá sa im v mozgu. Ani nemajú odvahy sadnúť si k jedlu. Hlad a dobrá vôňa ich predsa len prevládne. Keď sa najedia, skrúšene sa pomodlia a ľahnú si spať. Po prvý raz od dlhého času na prichystané a upravené lôžko.

— Tak čo, Janko, — ozve sa ešte Tobiáš. — Čo to má znamenať?

— Sme v rukách božích, — odpovie ako zo sna. — Nech Boh spraví s nami sám, čo ráci!

Vyspia sa ani v oleji. Ráno vstanú čerstvejší a spokojnejší na myslí. Spočiatku sa nevedia spamätať, kde sú. Keď však vidia na stole raňajky, na stolcoch pripravenú bielizeň a odev, príde im všetko na myseľ. Zaklope holič a oni nevzdorujú. Odovzdajú sa mu do rúk a ľahostajne hľadia, ako im v chlpoch padajú na zem vlasy, brada i fúzy.

— Ako ste spali? — vojde Filip Wetz a osloví ich kamarátsky.

— Raňajkovali ste?

— Raňajkovali.

— A šaty sú vám dobré? — ohliada si naobliekaných, lebo si na sebe ponechali aj svoje handry.

— Dosť, — dívajú sa na človeka, nevediac, čo počať.

— No, vidíte, ste celkom iní, — všimne si ich inteligentné tváre.

— Tak by sme mohli ísť. Pred hostincom stojí zavrený voz. Sadnete si

so mnou. Keď prídeme k bratovi Jurkovi do Neapola, myslím, že budete uspokojení.

O chvíľu švihne pohonič bičom ponad kone a oni opúšťajú šedivé múry Capracotty. Idú nadol — nadol cez Capuu peknou úrodnou rovinou. Všade ich stretajú stromy, vinič, kozy, somáriky a usmievavý južný deň. Cestou hovoria málo. Iba pán Weltz sa im niekedy prihovorí a upozorní ich na zvláštnosti. Neskôr i na more, čo sa modravo rozlieva do diaľky. Oni sa usilujú ukázať vďačnú tvár. Odpovedajú však len krátkymi slovami. Vhlbení do seba uvažujú, čo sa to vlastne s nimi deje? Je to prechod k novému utrpeniu, či radostná skutočnosť? Človek normálneho života by iste radšej uveril to druhé. Oni, ktorí už toľko podstúpili, neprestali veriť v Boha, prestali však dôverovať ľuďom. Už sa im zdá, že sú nerozdielnymi druhmi svojho majstra z Nazaretu, ktorý kráča na Golgotu. Rektor Ján žije síce kúzelnéj predstave o svojich, Kate i Samkovi. Tak ako u Tobiáša, aj v jeho duši dozrela túžba — nech je už voľajaký koniec tomuto hroznému divadlu! Keby aj duch vydržal, to telo už i tak dlho nevydrží. Márne sa Filip usiluje chovať k nim čo najpriateľskejšie. Aj keby chceli, nemôžu mu veriť. Nevedia...

Vežu sa oni, vezú, bojujú v hĺbinách strápanej duše so sebou. Na obzore sa vynorí kužeľovitý, dymiaci vrch, pod ním ohromný belasý záliv, vrúbený domami a domami.

— Vezuv, — upozorní ich Filip. — O chvíľu vojdeme do Neapola.

A skutočne, vhrčia do ulíc rušného prístavného mesta. Kade idú — všade vojska a vojska. Na prvý pohľad vidno, že miestokráľ don De los Velez má iste dosť starostí. Pútnici si pritiahnu vrchné rúcho, aby ich neprezradili spodné handry pri vyhliadnutí oknom. Zrazu len Tobiáš potrhne druhu, mrknúc smerom na ulicu.

— Poznáš ho? — ukazuje na vojaka, stojaceho pred akýmsi krámom.

— To je on! — prisvedčí rektor. — Ten nás najviac bil a trýznil, keď nás vliekli z Pescari cez Abruzy. Bože, odpusť mu, — zavzdychne, — nevedel, čo činí!

Voz napokon zastane pred vysokým niekoľkokoposchodovým domom v rušnej obchodnej ulici.

— Sme doma, — skočí Filip a pomáha tým dvom. — Nech sa ľúbi k nám!

Vojdú na prízemie, kde sú rozsiahle obchodné miestnosti, plné

najrozličnejšieho tovaru i ľudí. Tu ich pristaví svieži, usmiaty starší pán. Juraj Weltz!

— Boh vás pozdrav, priatelia! — privíta došlých ochotne a ide s nimi na najvyššie poschodie. Zavedie ich do svojej najmilšej svetlice, kde je knižnica. — Šťastne ste došli? — spočinie na udivených mäkkým modrým pohľadom. Vyobjíma ich a vybozkáva ako vlastných bratov. — Mám radosť, veľkú radosť, — utiera si zaslzené oči. — Viem, idete z jamy levovej. Pán mi vás posielal a ja vás ako takých prijímam. Cítte sa tu ako vo svojom...

— Len či sa ti budú, Jurko! — pozrie naňho Filip významne.

— A prečo by nie? — ponúka ich, aby sa zložili. — Veď sme deti jedného Otca, ktorý je v nebesiach!

— Ale oni — po tom, čo prežili — ešte vždy nechcú veriť, — vykladá bratovi. — Keby si bol videl, čo som s nimi mal, kým sa dali ostrihať a oholiť! Odev vzali len na svoje úbohé handry. Keď sem prídu, hneď ho vraj zložia. Pozri, — ukáže na hostí, ktorí v rozpakoch nevedia, čo robiť. — Pod vrchným odevom majú svoje mučenícke rúcho. Mysleli si, že ich chceme zverbovať za vojakov. A radšej vraj pôjdu rovno na galeje, než zrieť sa svojej viery a povolania.

— To je krásne! To je krásne! — žasne Juraj nad ich heroizmom a znovu ich vyobjíma. — Dúfam, bratia, že sa skoro presvedčíte, že ste na omyle. Ste u svojich, kde niet miesta pre nedôveru. Dom môj je domom Pánovým a domom vašim. Ani neviete, aký som dnes bohatý, keď vás mám za hostí... — prejavuje až detinskú radosť nad ich príchodom a dá im všetko potrebné a dobré.

Hostia sa čudujú jednej veci viac než druhej. Pomaly sa im na tvári roztápa nedôvera ani ľad na slnku. Konečne sa počnú tešiť aj oni. Večer, keď ostanú sami, otvoria knižnicu a prezerajú si knihy. Sú to dobre udržiavané zväzky v koženej väzbe a v peknom poriadku. Prvé, čo im napadne, je Heilige Schrift, Lutherov preklad Biblie. Potom Concordia, evanjelické spevníky a postily...

— Janko, — pozrie zrazu Masnicius so slzami v očiach na kamaráta, — to je divné!

— U Boha je všetko možné, Tobiáš, — odvetí rektor a strhne ho s plačom do náručia. — Všetko! Aj naše vyslobodenie, vieš?

Dlho tak stoja rozčítaní a šťastní. Nikto ich nemýli. Vezuv nesoptí a

rušný Neapol spí. V snách je celý Weltzov dom, keď oni padnú na kolená. Konečne pochopia, čo sa stalo, a vrúcne ďakujú dobrému Pánu Bohu.

Simonides a Masnicus sa z pohostinného Weltzovho domu nehnú niekoľko dní. Predovšetkým preto, aby ich niekto nepoznal, ale aby sa trochu pozbierali z útrap a nedostatku, veď sú len koš a koža. A oni predbežne ani netúžia po inom. Zahrabú sa do krásnej knižnice, žijú spomienkam a radosti.

— Rozprávajte mi niečo o svojej vlasti, — povie im jedného dňa hosťiteľ, keď si prisadne k nim do svetlice. — Najbližšie k vám som bol vo Viedni.

A hostí, prichodiacich už pomaly k sebe, netreba ponúkať. Tobiáš rozpráva o krásnom Považí. O prudkom, striebropennom Váhu. O bielych kostolíkoch v hlbokých dolinách a o pevných hradoch na skalitých kopcoch. Rektor Ján zas zájde v reči na mestá, plné hmotného i duchovného bohatstva. Spomenie i svoje Brezno, ako si leží pri šumiacom Hrone pod vysočným Ďumbierom medzi horami. Vykladá o jeho udatnom richtárovi, kmotrovi Chmeliusovi, o rozumnom notárovi Gronellovi. O pátrovi Housenkovi, ako odobral evanjelickým mešťanom s pomocou Collaltovho vojska chrám a jeho potisol pred hrozný prešporský súd...

— A máte more? — zvedavý je Juraj.

— Len more Turkov, — pokračuje Ján, vďačný dobrodincovi za toľký záujem. — Hranica Mohamedovho mocnárstva je na dva dni cesty od nás. Jeho janičiari robia útoky na naše územie a berú, čo môžu — zlato, striebro, dobytok i ženy. Ale kostoly neberú. Našich pre náboženstvo ani na svojom území neprenasledujú.

— Tak cisár Leopold je horší než sultán Mohamed IV.?

— Žiaľbohu, horší! — prisvedčí Tobiáš. — Alebo má veľmi zlých radcov. Veď len čo sme my nevinne prežili! A ešte tí na galejach!

— A to je jediná vaša vina, že ste evanjelici?

— Jediná!

— Tak viete čo? — zväžnie Weltz. — Musíme sa veci ujať. Napíšeme o tom našim protestantským panovníkom do Nemecka a Holandska. Podám prosbu na Jeho Jasnosť nášho miestokráľa, De los Veleza, aby vec nešťastníkov dal preskúmať súdne. Dobre?

— Veľmi dobre, — súhlasia ochotne.

— Vy ostanete mojimi hosťami, dokedy chcete.

— Ste priláskavý, — ďakujú obaja dojatí.

— Konám si len svoju bratskú povinnosť, — zdôrazní Weltz. — Máte nejakú žiadosť?

— Radi by sme navštívili našich na galejach a uľaviť im.

— Stane sa, — prikývne ochotne. — Aj ja pôjdem s vami. Pravdepodobne i brat Filip. A čo ešte?

— Nechceli by sme príliš využívať vašu dobročinnosť, — poznamená rektor Ján. — Radi by sme bližšie k svojej vlasti. Do Nemecka, k našim vyhnancom...

— Dobre, — neodporuje hosťiteľ. — Musíme však počkať na príležitosť. Nemôžem dopustiť, aby ste sa dostali do nejakého nového nebezpečenstva. Ináč myslím, že tu máte všetko, čo potrebujete. A vaša vlasť je vám macochou. Čo vás ťahá domov? — pozrie na Tobiáša.

— Tí, ktorých sme zanechali, — zvlhnú mu oči. — Rodina! A potom naše rodné kraje, hory, mestečká, dedinky. Naš pekný ľud, ktorému sme pastiermi. Oň by sme sa mali starať.

— Na tú prácu neprišiel ešte čas, — zachveje sa Jurajov hlas. — A čo zve, brat môj, v rodné kraje vás? — obráti sa k zamyslenému Jánovi.

— Mám doma ženu i dieťa, — odpovie, chvejúc sa ako štep vo vánku.

— Rozumiem, — prikývne Weltz.

— Rád by som, — tlmí svoje vzrušenie Simonides, — vidieť aspoň z diale vrchy, pod ktorými žijú. Aspoň oblaky, ktoré sa nesú v ich stranu. A keby som im mohol hoc len slovičko napísať!

— To môžete, brat môj, — zjasnie hosťiteľova tvár. — Postarám sa dostať váš list do Viedne. Odtiaľ už dôjde do vášho domova.

— Ale ozaj? — zažiari rektorovi tvár, na ktorej sú ešte hlboké stopy utrpenia. Dostáva však už svoju niekdajšiu farbu. — Môžem svojej Katuši napísať, čo sa stalo s nami? — zalejú ho slzy radosti.

— Môžete! — usmeje sa dobrácky Juraj, šťastný, že im môže vykonať takú maličkosť. — Napíšte si svojim obaja. Napíšte aj iným. Tam je papier, všetko. Černidla i husích pier jest. Zastrúham vám...

— Ó, nie! — bránia sa. — My si to už spravíme. Predsa sme od toho?!

Večer, keď ostanú sami, položia si lampu naprostred stola a píšu. Vo svetle, padajúcom na ich črty, zjaví sa pokoj a šťastie.

Tobiáš píše svojej počernej Alžbetke, ktorá ho už iste dávno oplakala na krásnom Považí. Rektor Ján zas svojej drahej Kate a kmotrovi Danielovi

Chmeliusovi do Brezna. V poslednom poznamená — ak žena odišla do Prešova k rodičom, pošlite list za ňou!

Na druhý deň Juraj Weltz zapečatí listy svojím veľkým prsteňom. Pošle ich obchodnou poštou na Rím, Terst do Viedne, a tak do Uhier.

XII

Na dobrej strave pri všestrannom pohodlí Weltzovie hostia rýchlo prichodia k sebe. Pomaly by nik neuveril, že im len nedávno hrozná búrka prehmela ponad hlavu. Spočiatku sú len doma, študujú v bohatej knižnici a naučia sa čo-to i miestnej reči. Neskôr sa už nevedia zdržať a vyjdú nenápadne do rušných ulíc, plných domácich, ale, ako v prístavnom meste, i príslušníkov najrozličnejších národov, Španielov, Francúzov, Grékov a Afričanov. Pre zovňajšok sa naši môžu slobodne pohybovať. Ak by ich niekto pristavil, kto sú, v najhoršom prípade povedia, že Nemci! Tak si oni obzerajú chrámy a bohaté obchody pekného mesta. To je však všetko len naoko. Kam ich tiahne, to je prístav a morský breh. Srdce im prudkejšie bije, keď na modrastých vlnách uzrú stožiare vojenských i obchodných plachtenic. Niektoré sú celé koráby, iné menšie, ako veľké tekvice. Ešte prudkejšie im krv udrie do tváre, keď vidia vchodiť do prístavu loď s dlhými veslami po oboch bokoch.

— To je galej, — ukazuje Tobiáš. — Tam budú naši. Poďme na jej stanovište, uvidíme ich!

Pozorne sa približia. Aké však sklamanie! Loď je nákladná a po pristaní okov zbavení veslári vynášajú ťažké debny tovaru na ohnutých chrbtoch. Vyholení, vystrihaní bedári. Len na vrchhlave majú pár vlasov ako copf. Prihovoria sa im, tí však nič. Slovka nerozumejú. Sú to Turci, predaní na galeje. Keď niektorý z nich klesá pod bremenom alebo ho nevládze zdvihnúť, hneď je tam vojak. Zatne ho býkovcom, až mu krv vymokne z prečatej kože.

— To sú galeje! — hrozí sa rektor Ján.

— Tak bijú aj našich?

— A ako inak?!

Rýchlo sa poponáhľajú z miesta. Všimnú si však druhú veslárku, šinúcu sa po hladine ako korytnačka. Niekoľko holých hláv žltie sa spod krytu, kde hýbu veslami.

— Azda tu budú! — myslia si priatelia, pristúpiac bližšie k brehu.

Loďka pristane, ale aj tu len neznáme, cudzie tváre. Idú teda ďalej

do prístavu. Obzerajú sa vpravo-vľavo, či by predsa len nezhladli nejakú známú tvár. Dobrodinec im dal nejaké groše. Aspoň to by nechali bratom.

— Počuj, kamarát, — vraví rektor Ján. — My tých azda ani nepoznáme!

— Prečo?

— No iste sú zas vyholení a ostrihaní ako v Terste. Oni nás tiež nepoznajú, — mieni Simonides. — A azda už aj zabudli hovoriť.

Pri jednom novom skladišti však vidia sklúčené, biedne postavy, ktoré sa im zdajú známe. Mlčky vláčia z lode ohromné bremená a padajú pod nimi ako Ježiš pod krížom.

— Chudáci!

— To sú oni! — ubezpečuje Tobiáš. — Ja mám dobré oči.

— Poďme teda k nim!

Pristúpia bližšie a zastanú, ako by sa podivovali práci. Oni však vlastne poznávajú tváre mlkvých, zhrbených otrokov. Vo svojej duši necítia radosť. Skôr výčitka sa v nich ozýva, že nie sú medzi nimi. Akým právom sa majú oni lepšie než títo nešťastníci? Hľadia na nich, hľadia a váhajú: — upozorniť ich na seba? Pri lodi aj pri skladišti stoja vojaci s býkovcami. A ten býkovec neraz zasviští. Chrbát sa ohne, hoc sinavé pery nevydajú hlasu.

— Baránok, vedený na smrť bez slova, — poznamená Masnicius.

— Strašné, čo sa to tu deje, — šepce rektor Ján. — Kým sme boli v tom, ani sme to nevnímali. Ako si to povedal pri Capracotte? Majster Ján Hus zhorel na Rýne, ale zhorel naraz. Naši svedkovia pravdy božej zhŕajú po kuse — za dni a dni. Až sa telo navráti do zeme, z nej je vzaté a duch k Otcovi nebeskému, ktorý ho dal. Martýrium za presvedčenie, a to vo veľkom...

Vtom sa k ním priblížia dvaja galejníci. Tobiáš využije príležitosť. Pristaví ich ako náhodou a jednému strčí do ruky peniaze.

— Vezmi si pre Krista, — povie mu po nemecky, aby ich prekvapený neprezradil.

Človek splašene pozrie naňho. Odtisne mu ruku, potom však prijme.

— Korody, — blysne Simonidesovi. Pozná ho hneď po tmavej pleti. Nepovie však slova.

— Danke, — poďakuje zhrbený väzeň. Ide s druhom na loď, znášať ďalšie debny.

Prečo však Korody najprv odtískal dar a hľadel splašene, to hneď pochopili. Sotva sa nešťastníci priblížia k lodi, skočí na nich ohromný,

surový vojak s krikom a počne ich sekať býkovcom, aby mu vydali, čo dostali. Oni mu i dajú. To ho však neuspokojí. Zazerá, vykrikujúc aj na dobrodincov a býkovcom šľahá preúbohé telá. Prestane, keď sa Korody zrúti na zem k jeho nohám...

— Poďme, vyzve Tobiáš druhu. — To je ohavné miesto.

Kráčajú dlho, dlho mŕkvo, zamyslene po morskom pobreží. Slnko rastie a pomaly sa skláňa vždy nižšie a nižšie k nesmiernej morskej hladine. Biele lodné plachty zružovejú a na vlnách zahýri tisíce jagavých farieb. Neďaleko opravujú rybári siete a do diaľky sa nesie plnučkým, skvelým tenorom:

„O dolce Napoli,
o sol beato...“

Iba more neprestajne hučí svoju mohutnú pieseň, presýtenú večným tajomstvom o živote i smrti. Keby vedelo ľudsky prehovoriť, povedalo by rozčítaným pútnikom, ako včera o tomto čase vyvrhli z galeje úbohé, nahé telo býkovcom dosekaného veslára. Ten veru nikdy neuvidí svoj rodný kraj. Hlboko na dne odpočíva v húšťave morského rastlinstva, v kruhu podivného vodného tvorstva.

— Requiescat!

Ohromný červený kruh slnka sa už dotýka dýchajúcej, rozvírenej hladiny a stavia podivný purpurový most od konca horizontu k ich nohám. Nádherná apoteóza dňa!

— Pekný je skon spravodlivého, aj keď neraz hrozný! — poznamená ticho rektor Ján.

— Ale kým k tomu príde! — zavzdychne Masnicius.

— I to sa preniesie, kde nechýba viera, — všimnú si, ako i posledný pás slnka včľupne do kovového mora a ostáva len rozprstená gloriola na znamenie veľkosti a krásy. — Všetko sa zdoľie. A po nádhere večera nasleduje veľeba večného rána...

Nad mestom zošedivie kuželovitý Vezuv. Na oblohe však, vysoko nad morom, zaskvie sa krásna veľká hviezda. Priatelia sa vracajú do ulíc a do pohostinného domu svojho dobrodinca.

*

— Tak čo, už poznáte Neapol? — spýta sa Juraj Weltz svojich hostí toho večera, keď sa i s bratom Filipom zídu v knižnici ako obyčajne. — Pekné mesto, čo? A sotva kde krajšieho kraja.

— Veru sotva, — prikývnu mu. Len akosi smutne.

— Niečo sa stalo? — vystihne domáci nepokoj v ich očiach. — Pozri, Filip! Museli skúsiť aj čosi nemilého...

— Boli sme s našimi, — ozve sa Simonides a rozpráva, čo sa im prihodilo.

— Hja, moji milí, — položí si Juraj ruku pod bradu, — to sa musí inak. Galeje sú iste tým najhroznejším miestom, kde ľudský život nemá cenu. Vravíte vojak ich zbil a vzal im peniaze?

— Áno, — odpovedia smutne.

— Počkajte, priatelia, keď bude čas, pôjdeme ta spolu. Pôjdeš aj ty, Filip?

— S radosťou.

— A poznali vás bratia?

— Nepoznali.

— Musíme im nejako dať na vedomie, že ste tu a my všetci im chceme pomáhať. Tak si aj oni zariadia, ako sa stretnúť. Prípadne aj pohovoriť. Na druhý deň pred večerom dá Weltz zapriaťnuť do koča. Vezme hostí i brata Filipa a vyhrčia ulicami z mesta po morskom pobreží. Večer je, ako včera, príjemný, vonný a teplý. Slaný dych rozkolísaných modrastých vln a morský vánok — schládzajú rozpálenú zem. Znova sa zjaví podivná hra tisíc farieb. Kade sa ženú, čítajú z očí mimoidúcich, že žiť sa vyplatí!

— Pozrite, — ukazuje Juraj na more, — tam je krásny ostrov Capri so svojou ametystovou jaskyňou. Najbližšie sa tam prevezieme a potešíme sa v božej prírode.

Pekné čierne tátoše hrčia s nimi hlboko do kraja. Už je šero, keď sa vracajú. Z rozhučaného mora sa nesie čerstvota. Veľký bledý mesiac vystupuje z vln. Z rybárskych chát sa nesie spev a rozcíti aj srdcia na koči. Ako sa v prístave priblížia k miestu, kde by mohli byť na noc galejnici, Tobiáš čosi pošepne svojmu druhovi. Ten poprosí, aby zastavili.

— Čo chcete? — zvedaví sú Weltzovci.

— Upozorniť našich, že sme nablízku. Prosíme počkať.

Hostia zídu z cesty. Podídu pomedzi staviská, kým Weltzovci čakajú pri koči. Tiché, pokojné šero sa rozlieha vôkol, z času na čas ho preruší len hukot vln. Odrazu sa zvučne ozve pieseň, silná, s prudkým rytmom:

„Nezoufej, stádečko malé,
byť tvých nepriateľ ta vôle
byla konečne tě shladiť...“

vyšvihne sa Tobiášov tenor a Jánov barytón nad krovy pochmúrnych skladíšŕ, vysoké stožiare zakotvených lodí a letí ponad široký záliv, ožiarený zlatým mesačným svetlom. Letí rovno pred trón Hospodinov:

„Nechť v zlosti své, jak chŕtí, běží,

to však, co chŕtí, neobdrží.

Bůh ví, jak svých má ohradit...“

Dojatí bratia Weltzovci poznávajú známú pieseň švédskych vojsk za Gustáva Adolfa. Nezdržia sa. Podídu za spevom, až uzrú svojich hostí stáť v mesačnom svite. Ešte viac ich však prenikne velebnosť chvíle, keď z jednej zo zakotvených lodí sa slabunko, zakríknuto ozve:

„Amen, popřejť to, Ježíši,
jenžs' náš ochránce nejlepší...“,

udrie im v sluch zrejmä odpoveď galejníkov. Pritom nevedia sa už ďalej zdržať. Prídu za hlasom až k veslárskej lodi, stojacej mlkvo na tichej tmavej hladine. Necítia obavy. Voľačo mocného ich priťahuje, aby videli a potešili tie utrápené, rozspievané, nájdene bratské duše. Akási nevysvetliteľná radosť ich všetkých prejíma, že tí nešťastní už vedia a na spev odpovedajú:

„Bychom vši lsti, i chytrosti
nepřátel našich ujíti
mohli a v tvé ochraně žiti
po vše dni k tvojí líbosti!“

— Stoj! Kto tu? — vtom sa ozve vojenský hlas. Blysnú oči aj zbraň. Nemilo prekvapených pristaví strážnik ako hora.

— Som Juraj Weltz, neapolský obchodník, — hlási sa. — Tu je môj brat, Filip. A to sú naši hostia.

— Čo tu chcete? — znie drsno ďalej.

— Radi by sme vidieť tých, čo tam spievajú.

— To je zakázané!

— Ale, — strčí mu starší Weltz peniaze do hrsti, — veď len na chvíľu!

— No, — vystúpi sa im hneď z cesty, — nech sa páči! Nech sa len páči!

Oficieri sa zabávajú v meste.

Vojak ich celkom ochotne vyvedie na galeju. Zapáli aj svetlo. Vo veslárskejších kútoch ich zarazí smrad. Z otrokov väčšia časť už leží na laviciach i pod lavicami ako uťahané zvieratá. Len niekoľkí sú hore, prekvapene vyvalujú oči, nevediac, čo si o tejto návšteve myslieť. Či ich predávajú na inú loď, či čo?

— Nepoznáte nás, bratia? — zašepce rektor Ján v rodnej reči.

Na to sa do jeho tváre zabodne niekoľko podbehnutých, kalných očí.

— Si-mo-ni-des, — zašepce v kúte hlas. — Mohlo by to byť?

— Tak je to, Baltazár, — rozpozná i v pološere črty dolnostrehovského Nikleciususa. — A ako je s vami?

— Predvečerom hodili z galeje do mora mŕtveho nešťastného Timkoviča, — vraví mu tlmene. — Nevydržal ďalej šľahy býkovca a hlad. Ostatní čakáme, kedy príde rad na nás.

— Nestráčajte nádej! — povzbudzuje ho aj s Tobiášom. — Pán Boh sa zmiloval nad nami, ani vás neopustí! My tiež nezabúdame na vás. V týchto pánoch, — ukáže na Weltzovcov, — sme našli svojich i vašich dobrodinco. Rozpísali sme listy protestantským panovníkom — do Nemecka, Holandska, Anglicka i Švédska. Celý svet sa dozvie o vašom utrpení. Pán Juraj Weltz, zas požiadal miestokráľa De los Veleza, aby vás omilostil. Len neklesajte na duchu! Deň božej milosti a vyslobodenia svitne i vám...

— Pán Boh uslyš! — vyhrknu slzy z očí chatrnúckého Nikleciususa. Weltzovci hľadia na úbohých ako prikovaní. Juraz sa nezdrží slz. Keď vidí, že vojak zavesil lampáš na klin a vyšiel, nechá Nikleciusovi nejaké groše preňho i pre bratov. Lúčia sa s prísľubom, že najbližšie ich navštívia zas.

— Príďte aj inokedy, — povie im siahodlhý vojak, keď schádzajú z lode. — Proti takej návšteve nemajú nič ani páni oficieri.

— Prídeme!

Mesiac je už vysoko nad morom. Zalieva ho striebrom ako ohromná lampa. Na východe sa však vyčnievajúci Vezuv počína mračiť. Vietor sa obrátil a možno nesie i búrku. Nad sopkou sa sucho zablysne.

— Nedivil by sa, — vraví Juraj, keď sadajú na koč, — keby z toho vrchu vybuchol stĺp ohňa, vychrlila žeravá láva a pochovala všetko ako niekedy Herculanium, Pompeje a Stabie... Taký je človek zlý k svojmu blížnemu, k — človeku!

Odvtedy Tobiáš a rektor Ján deň po deň slobodne navštevujú väzňov. Poznajú už ich galeje. S pomocou Juraja Weltzera poznajú sa aj s ich dôstojníkmi, ktorým sa groš alebo pekný dar vždy dobre zíde.

Jedného dňa sa s nimi vezú na ostrov Capri. Veslá sa zaprú do vlín, úbohé tkanivo vycivených svalov sa vzpruží a — šou-člap... a šou-člap... razí si loď cestu k ostrovu.

Väzni sa necítia väzňami. Oči vpadnuté, tváre vyžltnuté, okovy ťažké

a loď len musí ísť za svojím určením. Vojaci nie sú však k nim dnes takí suroví, ako bývajú. Nenarábajú býkovecami a nenadáávajú im ako vyvrheľom. Márne sa však smeje obloha a hladina belasie ani ultramarín. Nôta vesiel predsa len znie príšerne: šou-člap... šou-člap...

Na Capri vyberú veslárom z úst rubík. Nasypú do válovcov varenej fazule. Kým oni jedia, Weltzovci využijú chvíľu, aby si s nimi pohovorili.

— Len vydržte, bratia, — zasvieti dobrotou ducha Jurajova tvár. — Mnoho sa robí za vás, ešte viac sa bude. Priniesol som vám prosbu pred nemeckých panovníkov. Tu je verne opísané, ako nevinne trpíte. Podpíšete to?

— Podpíšeme!

— A viete, Holanďania idú španielskemu kráľovi na pomoc proti Francúzom. Ich lode sa už plavia do Stredozemného mora. Buďte si istí, všetko spravíme: pomoc Španielsku musí byť aj vašim vyslobodením!

— Pán Boh zaplať, — zalesknú sa vážnom slzy v očiach. Predloženú prosbu podpíšu trasúcou sa rukou. Niektorí splašeno pozrú, kde sú oficiari. Či býkovec nezasvišťa na ich úbohej kostre? Ale nie! Tí sa ani neobzrú v tú stranu. Za dobrý groš — všetko! Popíjajú si na palube ohnivé červené víno.

Kým sa Tobiáš rozpráva s bedármi, rektor Ján hľadá na všetko ako vyjavený. Ostrov Capri je iste krásny kút sveta a div boží. Ale vidieť Weltzovcov, a najmä dobrácky pohľad Jurajov, i čo vie svojou štedrosťou a zanietením dosiahnuť, presahuje zázrak.

— Azda je to ani nie človek, — zamýšľa sa Simonides, — lež anjel boží na zemi! Čím sme si len zaslúžili, že sa nám tak venuje?

Z citlivého dumania ho vyrušia len povely a trhnutie veslami. Vidí, zasú všetci na svojom miestne a nasleduje monotónne — šou... šou... člap... šou-šou-člap...

Ešte však len doma otvárajú hostia oči, čoho je schopná láska, v Bohu pracujúca. Míňajú sa týždne, i mesiace sa míňajú, ani nezbadajú ako. Všetci žijú v napätí za veľký plán — vytrhnúť nevinných z pece ohnivej. Galejníci vyčkávajú v nádeji, kým oni pracujú.

Dušou všetkého je neúporný Juraj Weltz.

— Viete, čo nového? — povie im jedného večera, keď zasadnú v knižnici ako obyčajne. — Pruský a švédsky kráľ písali do Viedne cisárovi Leopoldovi, aby sa zmiloval nad nevinnými väzňami. Naša vec nie je už len našou. Vedia o nej v Anglicku, aj v Holandsku. Pomaly prenikne do celej

Európy. Môj advokát i ja — chodíme k miestokráľovi, dať ich vec — ak nie inak — vyšetriť riadnemu súdu. Už nám to i sľúbil.

— Ich a tým i naša nevina sa iste dokáže, — poznamená Tobiáš.

— To by bolo dobre, — pokračuje Juraj. — Napokon svoj súd by zrevidoval aj sám Leopold. Nemohol by zavrieť oči pred faktom, čo uznal celý svet.

— Dal by Pán Boh!

— A ešte vám poviem niečo, — usmeje sa domáci pán dobrácky. — Zajtra bude u nás hostina.

— Ach, braček, to je novina, — ozve sa Filip. — Kohože si pozval?

— Rakúskych generálov, — stíši hlas. — No a z nich najvyššieho. Štaremberga. Oni totiž hovoria, že galejníci sú ich väzňami. Mohli by ich teda za dobrú odmenu prepustiť.

— Mohli, ak do toho niečo nepríde, — upozorňujú hostia.

— A čo by mohlo prísť?

— Zákrok jezuitov.

— No, uvidíme! — nedá sa Juraj odstrašiť. — Skúsiť musíme všetko, čo je poruke. Vy všetci, pravda, budete aj tam mojimi hosťami. Ty, Filip, postaraj sa o najlepšie víno. Nech sa tí páni cítia u nás čo najlepšie.

Druhého večera sa u Weltzov zide v priestranej, pekne prizdobenej obedovni čakaná spoločnosť. Generáli na čele so Štarembergom štrngajú šablami a chvália láskavosť domáceho pána. Tobiáš a rektor sa v ich prítomnosti necítia najlepšie. Pripomenú si ich krvavých druhov tam pod Tatrami, ako v mene kráľovom pustošia nešťastnú krajinu. Ale tak, ako ich dobrodinec, Juraj, aj oni sa tvária veselo. Keď prinesú na stôl výborné jedlá i dobré vína, jedia i oni. Aj si štrngnú s ostatnými. Na čo však najviac dávajú pozor, je rozhovor hostiteľa s kráľovskými vojenskými hodnosťarmi.

— Ozaj ste k nám milý, Herr Weltz, — vraví zdvorilo Štaremberg, keď je už hostina v plnom prúde. — Veľmi by nás tešilo, keby sme sa vám vedeli nejako odslúžiť, — vykrúti si fúzy a la Leopold I.

— Ale maličkosť, — bráni sa hostiteľ. — Som šťastný, keď sa mi dostalo tejto cti od takých vysokých vojenských hodnosťarov Jeho cisársko-kráľovského Veličenstva. Ak by vás, páni moji, však smel o niečo prosiť, dovolil by som si...

— Čujme! Čujme! — ozve sa zo všetkých strán.

— Je tu v Neapole na galejach niekoľko nešťastných ľudí, — začne

Juraj v najvhodnejšiu chvíľu. — Sú to bývalí farári a učítelia, odsúdení prešporským súdom. Títo ľudia, ak aj mali nejakú vinu, svoje si už vytrpeli. Sú koš a koža. Niekoľkí z nich zaplatili aj životom. Zaslúžili by si už milosť Jeho Jasnosti. Ale čo vám, páni, vykladám? Iste viete o nich!

— Vieme, — prikyvujú hostia v najlepšej nálade. — Ako by sme nevedeli?!

— To sú naši väzni, — vraví Štaremberg. — Vydáme vám ich, ak chcete.

— Nechcem zadarmo. Za každého z nich dám sto dukátov, — prisľúbi hneď Weltz, zajasajúc v duši.

— Čo peniaze! — počuť od bohatého stola, až sa veľký luster so sviecami pohne z miesta. — Dáme vám ich zadarmo. Robte si s nimi, čo chcete!

Hostina sa vydarí báječne. Generáli sa rozídu. Weltz čaká deň i dva. Navštívi galejníkov. Keď je však aj na tretí deň všetko postarom, zájde za Štarembergom.

— Tak čo, môj drahý pane, — pokloní sa mu, — vydáte mi tých sľúbených väzňov? Povedal som, dám sto dukátov za jedného a jedného.

— Hm, môj milý Herr Weltz, — prevráti oči s úškrnom, — čo je tu už z toho! Náš spovedný otec prišiel hneď s tým za nami, že to sú väzni Jeho Veličenstva cisára Leopolda, a nie vaši! Z jeho vôle majú ostať na galejach. Čo tu robíte? — pokrčí plecami. — On má pravdu. A my ešte dnes ideme na Sicíliu proti Francúzom. Ale prisahám, nezabudneme na to. Požiadam miestokráľa v Syrakúzach, aby odpísal miestokráľovi v Neapole, nech sa nájde spôsob, ako nešťastníkov prepustiť.

Juraj Weltz sa vráti domov sklamaný.

— Mali ste pravdu, — vraví svojim hosťom. — To niečo prišlo.

— A čo? — zachvejú sa, lebo očakávali lepšiu zvesť.

— Zákrok jezuitov, — smutne zvesí hlavu hostiteľ. — No, nič! — zažiari mu dobrácka, biela tvár, — veci už nedám zaspáť, aj keď by ma stála celý môj majetok. Vydržím do konca. Chyba je, že tí miestokráli sa rýchlo menia. Jedného nakloním, hneď je tu druhý, a práca sa musí začínať znova. Dnes je tu už don Antonio Pedro Alvarez. Namiesto neho má v krátkom čase prísť miestokráľ Ferdinand. O ňom sa hovorí, že je vraj ľudský. S ním sa dá skôr vyjednávať než s týmito. Ináč dostal som správu, že vec má na starosti holandský vyslanec vo Viedni. Dnes-zajtra sa do Neapola priplaví s pomocným loďstvom holandský viceadmirál Ján de Haen. Potom má prísť

sám admirál loďstva Adrián Ruyter. Už si len s božou pomocou nejako poradíme. Cítim, že úsvit vyslobodenia nevinne zotročených sa blíži. Ale vy, — zadíva sa na nich ostrejšie, — ako vidím, chcete mi niečo povedať.

— Áno, dobrodinec náš, — odvetí rektor Ján. — Už sme vám tu dlho na starosti. Dlhý čas, čo využívame vaše dobrodenie. Radi by sme už ďalej.

— A kam? — zmäkne mu pohľad.

— Do Nemecka, — sklopia hostia oči. — Tam sú mnohí z našich. Iste ta prídu aj tunajší naši bratia, keď im svitne radostný deň oslobodenia. V Nemecku nás pritúlia všetkých, kým budeme môcť odísť do vlasti...

— Darmo je, — zväžnie Juraj. — Vás tiahne sila rodnej vašej hrudy. Aspoň bližšie sa dostať k svojeti. Verte mi, nič nám tu s bratom nechýba. A predsa aj ja neraz zatúžim po svojom rodnom Nemecku. Boh vás teda šťastne sprevádzaj! Pozajtra vypláva loď do Ríma. Dám vám odporúčajúce listy pre našich v Ríme, Siene, Florencii, Padove, až po Zürich. Všade sa postarajú o vás, ako ďalej. Tak pôjdete. A... — vystúpia mu slzy do očí, — pozdravte Wittenberg!

*

Lúčenie s bratmi Weltzovcami je ťažké. Ešte ťažšie s tými na galejach.

— Pozdravte našich, ak sa vrátite domov! — uprie na nich v slzách vycivený Baltazár Niklecius čierne, smutné oči. — A povedzte im, že nás ani tu v tomto pekle nič neodlúči od lásky Kristovej. Ani smrť, ani život, ani anjeli, ani knežatstvo, ani mocnosti, ani nastávajúce veci, ani budúce! Nech sú aj oni verní až do smrti! Zaneste im tento náš odkaz a pozdravte ich!

— Pozdravte! Pozdravte! — rozplačú sa zrazu všetci, hoc im už slzy vyschli a zabudli plakať.

*

Keď ich loď vyťahne kotvy a plnými plachtami sa pohne z Neapola, na Vezuve sedia mraky a z krátera vystupuje čierny dym.

— Čo nás to len ešte čaká! — vraví Tobiáš priateľovi. — A čo doma? Toľké hriechy Leopolda a jeho radcov neostanú bez božieho trestu.

— Na čo myslíš?

— Na to, čo som ti neraz povedal, — odvetí. — Zemianstvo to nevydrží. Vypukne povstanie. Ak už nevy puklo.

— Tobiáš, ty rád prorokuješ, — usmeje sa Ján zhovievavo. — No, nebol by div, keby sa ti to splnilo.

— Splní sa, pamätaj, — zasvietia mu hlboké oči. — U nás je nahromadené toľko krívd a neprávostí, len vodcu treba. I ten je!

— Thökölyho myslíš... Imra Thökölyho?

— Áno, ak ho dosiaľ neposlali za Nádasdym, Zrínyim a Frangepanom...

— Sme v rukách božích, — zakľúči Ján ako obyčajne.

Tak sa oni plavia, brázdiac rozčerené modrasté vlny. Prejdú večné mesto Rím. Obzrú si aj jeho pamiatky. Odtiaľ idú rovno na Sienu, Florenciu, Bolognu, Ferraru, Padovu až po Benátky, kde sú práve dôstojné slávnosti pri úvode Hieronyma Justiniána, novozvoleného dóžu Benátskej republiky. Odtiaľ sa vrátia na Piačencu, Veronu, Bresciu — do Bergama. Potom na Mezolto cez vysoké zasnežené Alpy. Začiatkom októbra priesmykom sv. Marka dorazia do Zürichu, kam ich predíde Weltzov list. Tu ich prijímú ako poslov božích, obdarujúc ich všetkým možným. Zdržiavajú ich, aby ešte ostali. Oni však pokračujú v ceste.

Začiatkom roku 1616 sú už v stredu evanjelického sveta, vo Wittenbergu. V izbici kláštora, kde žil Dr. Martin Luther, nájdu svoj nový tichý domov. Obaja sa zapíšu za poslucháčov univerzity. Pracujú, študujú a vyčkáávajú svoj deň, keď sa budú môcť vrátiť do rodnej vlasti. Robia si plány, ako využijú svoje podivné literárne zážitky. Píšu listy. Tobiáš svojim do Ilavy. Rektor Ján žene do Prešova, veď iste bude tam. Kmotrovi a bratovi Baltazárovi do Brezna. Milochovskému do Vratislavi.

Po odoslaní listov žijú v jednotajnom očakávaní.

— Dostali ich, či nedostali? Žijú a sú zdraví? Majú, čo potrebujú? Čo sa robí doma? Odpíšu, či neodpíšu?

Čakanie, netrepezlivé, stále vyčkávanie!

Jedného večera počuť klopať na dvere.

— Voľno!

Vstúpi vysoký, plecnatý muž v uhorskom odeve. Pozrie na prekvapených a priateľsky im podáva ruku.

— Jurko, — vykrične Tobiáš, — Jurko Láni, kde sa tu berieš?

— To je radosť, — zvolá rektor a padnú si do náručia. — Nuž ako si sa dostal z tej jamy levovej? — Usadia ho k praskajúcemu kozubu.

— Hja, kamaráti, to je dlhá história, — usmeje sa srdnatý Jurko. — Niekedy vám to všetko porozprávam. Teraz len čo-to. Okolo Capracotty som sa nablúdlil. Aj ma chytili, aj ma pustili. Dňa 21. mája som sa dostal

do Ríma. Tam som sa pridal k jednému pútnikovi. Šli sme z dediny do dediny, z mesta do mesta. Živili sme sa: on spieval na uliciach a pred dvermi, ja som mu sekundoval. Tak sme prišli do Benátok, kde sme sa rozišli. Potom som šiel sám na Lubľanu, po horách, po vrchoch, kade nás vliekol kapitán Gemanner. Na Jána som už bol na uhorskej pôde. Dobří ľudia mi všade pomohli. Jeden človek mi dal nielen uhorský odev, ale ma priviedol aj k Matejovi Langovi, kazateľovi v Šoprone. Tam som pobudol 14 dní. Medzitým som tajne zašiel aj na Branč za človekom, ktorému som nechal svoje písma. Keď som videl, že mi vo vlasti hrozí nebezpečenstvo, šiel som s jedným kupcom do Viedne. Prešiel som do Lipska. Počul som o vás, že ste vo Wittenbergu. Vyberiem sa ich, reku, navštíviť.

— Pekne od teba, Jurko, — objíme ho rektor znova. — A povedz, ako je tam doma? Je to pre nás ozaj ešte také nebezpečné?

— No, je! — prisvedčí Láni. — Keby si si šiel pozrieť ženu, Kollonič by ťa iste našiel a znova oddal katom. Ináč, ako mi vravel Lang, už je dobrá pahreba pod popolom. Tyranstva a hrabivosti Leopoldových generálov majú už naši po krk. Čaká sa vraj len na človeka, čo by sa odporu postavil na čelo. Potom to už pôjde a azda sa aj my vrátíme domov.

— Dal by Pán Boh! — pomyslí si Simonides na svoju ženu i synka a zvlhnu mu oči. — Dal by Pán Boh!

Tak sa oni rozprávajú v spomienkach i dúfaní dlho do noci.

XIII

Jurko Láni ostane so svojimi kamarátmi vo Wittenbergu. V kláštornej izbičke je miesto aj pre neho a dobre sa im tam žije v trojici.

Všetci pracujú na svojom. Tobiaš študuje, rektor Ján píše svoje „Collegium apostolicolutheranum“, dišputáciu proti Keliovi. Jurko si najradšej zájde do mesta za kupcami, ktorí chodia na jarmoky až do Prešova a Levoče a prinesú odtiaľ najnovšie zvesti. Od nich sa naši vyhnanci dozvedia, ako je v Uhorsku. Ako hospodária a trápia ľud Leopoldovi generáli, krvilačný Cob, Špankau! Čo najnovšie navaril kancelár Jeho Veličenstva, surový Pavol Hocher a úskočný pán z Lobkovic, uhorskému zemiaľstvu, protestantom i poddanému ľudu! Čo nového v Spiši, ale i v Sedmohradsku, kde pod tureckým protektorátom panuje knieža Michal Apaffy. Kde a ako sa hýbu kuruci a aké boje majú s cisárskymi labancami...

— Tak čože nového, Jurko? — zvedaví sú vždy kamaráti, keď sa vráti. — Čo si počul?

— Ej, hriech je na Uhriech! — odpovedá. — Po toľkých vraždách a nevinne vyliatej krvi hýbe sa zem. Generál Cob sa vraj vyslovil, že zbojníkovi šibenica, živáňovi kôl, a viete, čo mu povedali kuruci?

— Ozaj, čo?

— Ak si vraj ty, Farkaš Cob, myslíš, že zbojníkovi patrí šibenica a živáňovi kôl, tak najprv sám seba daj obesiť a seba naraziť na kôl. Lebo ty si zo zbojníkov a živáňov všetkých čias najväčší zbojník a živáň!

— Ide to teda ozaj doostra, — poznamená rektor.

— Ešte len pôjde, priatelia, — zdôrazní Jurko, pevný v presvedčení. — Niet zločinu a krivdy, čo by nepomstil spravodlivý Boh! Kuruci vraj hľadajú len vodcu. Keď ho nájdu, pohne sa lavína. Ľud sa k nim pridá, aj zemianstvo. Leopold je zamestnaný vojnou s francúzskym kráľom Ludovítom XIV. Len toho vodcu nájsť!

— Aj ten už dorastá, — ozve sa Tobiáš.

— Koho myslíš?

— Imra Thökölyho, — zamieša sa do reči Simonides. — Náš Tobiáš má akési prorocké tušenie. Neraz mi o tom hovorí.

— No, Thököly je kežmarský gróf a bohatý magnát, — zamýšľa sa Láni. — Narodil sa, tuším, roku 1657. Všimol som si, keď gróf Eszterházy obliehal Oravský zámok. Umierajúci otec mu oddal svoj meč a on ako chlapec ušiel na zámok Likavu. Je to dobrá krv i dobrý duch. Lenže sotva bude mať viac než 20 rokov.

— A aj tak on bude naším Gedeónom, — neupustí Tobiáš. — Uvidíte!

— Uvidíme! — usilujú sa vyhnanci z rozličných chýrov nazrieť do prázdnej, žičlivejšej budúcnosti. Tak si uľaviť ťažkú prítomnosť. V tom im pomáhajú aj dobrí Wittenberčania. Starajú sa o nich, aby mali aspoň to najpotrebnejšie. Pozývajú ich do svojich domácností aj škôl. Vždy ich pohostia a poprosia, aby rozprávali o svojej ujamenej, nešťastnej vlasti. Ich veľká pozornosť preda len nevynahradí stratený domov. Najmä Simonidesovi nie, ktorý neraz stojí vo wittenberskom veľkom chráme pred oltárom, pri hroboch Dr. Martina Luthera a Filipa Melanchtona. Postojí si tam v zamyslení so zvlhnutými očami, prosiac Boha v skrúšenej modlitbe, aby sa mohol vrátiť k svojim. Domov, domov!

V prvej polovici februára 1676 ho stihne radosť. Z Vratislavi dostane list od spoluvyhnanca a kmotra, Jána Milochovského. Ruky sa mu zachvejú,

keď ho otvára v tichej kláštornej cele. Veď je to prvý list, čo má od tých, ktorí v Brezne patrili spolu.

...1) Mužu výtečný a výborne učený pane kmotre a priateľu vypobovaný, — číta známe písmo svojho niekdajšieho farára. — Tenže pozdrav so šťastným začiatkom a priebehom tohto 1676 a ešte prajnejším ukončením mnohých liet prajem, plniac dielo ľudskosti a pobožnosti. List písaný rukou cteného pána kmotra a priateľa, dávno vytúžený a milý, dňa 26. januára som dostal hneď ráno s veľkou radosťou. Z toho som sa dozvedel, že ctený pán kmotor po mnohonásobnom väznení, mnohých nepríjemnostiach a prenasledovaní je konečne už na slobode. Buď za to pochválený Pán Boh náš a požehnaný naveky! Lebo pripustil pred seba vzdychy prenasledovaných a synov smrti vzkriesil k životu. Nech ešte pridá v stave ťažkého vyhnanstva svätej trpezlivosti a nás v krátkom čase vráti na naše miesta. Nech sa zmiluje aj nad ostatnými na lodiach, galejach vzdychajúcimi, za oslobodenie ktorých ho neprestávame prosieť. Nech navráti rozptýlených do ich otčiny! O domácich nech sa ctený pán kmotor netrápi a nestrachuje. Počuť, sú zdraví a chýr o príchode cteného pána kmotra do Nemecka im iste spôsobil veľkú radosť. Bude im duševným liekom v macošskom stave. Pani kmotra sa i so Samkom bavia vskutku v Prešove. Keby na vašu žiadosť ozaj mali do Nemecka cestovať, boli by cestou do Vratislavi nielen opatrení, ale mojím prostredníctvom i na cestu potrebnými vecami obdarení.

Medzitým dá Pán Boh, nemusí pani kmotra k nám prísť, ale my sa vrátíme k nej. Zhliadajúc sa na svojom prvom mieste, spolu s ňou sa poďakujeme za vyslobodenie. Dôvera, zložená v Bohu, nás nesklame. Môj a mojich domácich údel je smutný a tvrdý. Ako takých, čo vyše dvoch rokov z božieho dopustenia bývajú v cudzine. Ťažko je nám užiť sa. Keď však ruka božia na plecía moje zvalila, musím to jarmo trpezlivo niesť a šliapať po ceste vyhnanstva, ktorú svojím vyhnanstvom posvätil i náš Spasiteľ... Skôr znesieme hocijaké ťažkosti v cudzine, než by sme v slzách vzdychajúc mali hľadiť v domovine na žalostnú biedu našich opustených veriacich... — číta rektor riadok po riadku, kým vládze. Keď mu oči zájdu slzami, musí chvíľu prestať, utrieť zrak a utíšiť sa.

O breznianskych známých mnoho, ale tým menej milého dostávame, — pokračuje. — Na nový rok sa obnovila breznianska vrchnosť. Pozostáva z richtára a štyroch katolíckych radných. Richtárom je Hlohovčan Franciscus

Padlicius. Vedľa neho sú katolícki radní – Johannes Pelionis, Posch z Hronca, Czáki z Beňuša a Maretinský ako na to zrodení senátori. Pán kmotor Chmelius šiel do Viedne. O ňom sa toto píše: obávam sa, aby sa pán Chmelius nevrátil ako iný človek. Honores enim mutant mores... Apostata Vřbovský ostal rektorom školy a veľkým nenávisníkom i prenasledovateľom svojich vlastných. Pán Srnka pilne chodí do kostola na omše a kázne. Dňa 10. februára sa iste vrátia naši kupci z prešovského jarmoku. Čo prinesú, to čím skôr odpíšem pánovi kmotrovi. Moja Apolónia veľmi pekne ďakuje za pozdrav a ubezpečuje pána kmotra o svojej úslužnosti. Počujúc o vašom väzení, vyliala mnoho slz. Prijmúc chýr o vyslobodení, plakala od radosti. Z úprimného srdca si želá, čo najskôr sa stretnúť s pánom kmotrom a milou pani kmotrou ako s osvedčenými a drahými priateľmi. Mne sa často sníva s pánom kmotrom, že sa spolu prechádzame v Drakšiarí. Dá Boh, ešte my spolu poslúžime cirkvi. Nech nám božská milosť umožní tento rok 1676, ktorý sme z vôle božej začali pod cudzím nebom, zakončiť v Uhorsku. Každému v svojom dome. Amen! Ináč do milosti božskej a do ochrany jeho otcovskej porúčajúc cteného pána kmotra, ostáva verný cititeľ Ján Milochovský.“

„P. s. Pani Čermáčka sa vydala za pána Rostariusu, kde dietky sotva, podagru však iste bude pestovať. Náš Jacobus sa stal P. Chmeliusovým zaťom. V rýchlosti vo Vratislavi Anno 1676 d. 2. febr. Ak sa dozviem niečo z Uhorska, bezodkladne vám to oznámim do Wittenbergu.“

Po prečítaní kmotrovho listu zavládne na Simonidesovej tvári pokoj. Oči mu žiaria ako po dobrej kázni v chráme pod Dúbravkou.

— Keď sa ozvala Vratislav, ozve sa i Prešov a Brezno, — myslí si a pracuje si v tichu ďalej. Znova píše svojej žienke, Kataríne i kmotrovi Chmeliusovi. Z Prešova čaká niečo o rodinke. Z Brezna o tamojších pomeroch. Pritom sa už zamýšľa na druhom svojom dielci: Exul praedicamentalis — Povestné vyhnanstvo, — v ňom chce zaznačiť niečo z utrpenia pre potomstvo. I vyrobí si niečo odpisovaním na školách. A keď stretne kupca, čo sa strojí na prešovský jarmok, pošle od neho svojim nejaký groš.

V takomto vyčkávaní sa mu mŕňajú týždne, ba i mesiace. Svitne aj máj a okrem od Milochovského a od brata Baltázara Simonidesa — čo mu dá znať o biede rodičov na Spiši, niečo i o tých v Prešove — nedostane riadku odnikiaľ. To ho počne mrzieť. Naplní až nedôverou. Zamýšľa sa a často celý

deň nepovie slovka. Najmä keď Masnicius dostane list od svojej Betky, a on nič.

— Čože ti je, Janičko? — aj Tobiáš si všimne jeho stav. — Keď sme prechodili cez Alpy, bol si veselší. Čo ťa trápi?

— Nič, — odpovie mu krátko.

— Aké nič, keď chodíš ani zarezaný? Nepíše ti z domu? — zadíva sa mu dôverne do hlbokých, precitlivených očí. — Len maj trpezlivosť! To je k nám nie ako z Brezna do Bystrice.

— Ale iba kúsok ďalej, ako z Ilavy do Vratislavi, — zvesí smutne hlavu.

Masnicius poteší druhu, ako vie. Pomaly sa však začne oňho obávať. Vidí, že svojej Kate píše znova a znova. Poverí i kupca, idúceho v tie strany, dať jej 15 toliarov, z nich 5 utrápeným rodičom. On mu to potom svojim časom všetko vráti. Pohľad jeho je však pritom prísny. Až zlostný. Keby už niečo prišlo! Už je aj on nespokojný. Koncom mája sa však vrúti k Jankovi s radosťou v očiach.

— List si dostal, — zamáva ním v ruke, — list!

— Odkiaľ? — skočí ako podstrelený.

— Z domu.

— Ukáž!

— No, na! — podá mu ho.

— Aha, kmotor Chmelius, — i teší sa, i hľadá sklamane. — Iba žena Kata mi nepíše...

— Napísala ti možno veľa listov, len si ich nedostal, — prevráva ho Tobiáš. — Paciencia jest bylina hojiteľná. Poteš sa s kmotrom, potešíš sa i so ženou. Azda ti píše niečo i onej.

— Všetko už nejako ešte za čas vydržím, — zašomre rektor. Otvorí list a číta najprv len očami sám pre seba. Tobiáš stojí vedľa a čaká, či mu niečo povie. List z domova, to nie je maličkosť. I keď nie je jeho, predsa je v ňom vždy niečo, čo patrí aj jemu.

— No, Janko, čo nového? — vystúpi mu netrzeplivosť na počernú tvár. — Už mi len povedz niečo!

— Poviem, poviem, ty netrzeplivec, — zadíva sa teraz už i on pokojnejšie naňho. — Len dočítam, no! List sa i tak viac ráz číta. Tak počuj! „... Výborne učený milý a drahý pán kmotor, — číta mu teraz už nahlas a s dôrazom. — Milostivý a dobrotivý je Hospodin, ktorý činí divné veci. On

vyslobodil malého Dávida z rúk hrozného Goliáša. Tak isto i vás. Nech mu je za to česť a chvála!

Už vám tretí raz píšem a s prekvapením čítam, že od nás nič nedostávajú. I pani kmotra nám píše z Prešova, že jej vyčítate to isté. Pani Kata sú i so Samkom zdraví a čakajú vás s vŕcnosťou. My tu u nás sme ešte ako u vôd babylonských. Nástroje hudobné sme zavesili na vrby a čakáme, čo nám prinesie budúcnosť. U nás sa tiež splnia slová — bítí budú pastýře a rozprchnou se ovce stáda! Páter Hanacius volá neraz i našich popredných na hostiny do kláštora. Tak si on rozmnožuje čísla v matrike konvertitov. Za poslednej reštaurácie na jeho žiadosť vyprostredkovala komora kráľovský mandát voliť magistrát len z katolíkov. Keď sme mysleli, že v meste na to ani niet súcich katolíkov, oznámil si na naše veľké prekvapenie ako svojich — Tomáša Padliciusa, Baltazára Taxnera, Juraja Závodského, Martina Gratzu a iných. Tak ostal richtárom Padlicius, notárom komorský úradník Eördögh, senátormi Posch, Závodský, Pelionis, Taxner, Gratzta a Maretinský, ktorý je i kapitánom. Z nás starých, čo dobre poznáme pomery mesta, keď už nemali svojich, nechali — Staxa, Fašku a mňa. Podnotárom ostal náš múdry Jakub Gronell, lebo tiež ho niet kým nahradiť. Taxnerovcov a Poscha, ako úradníkov, donútila komora spraviť to. Čí vraj chlieb ješ, toho pieseň spievaj a ako on, modli sa! Ináč si rozumieme. Raz oni, raz zasa my chceme si svoje mesto brániť. Páni piaristi majú zato dosť ťažké časy u nás. Svoj kostol nám márne nanucujú. O svoje potreby sa musia najčastejšie sami starať. Mesto je aj tak len naše. Pracujeme za vás a chceme vás mať tu čím skôr. To sa i stane. Znaký časov sa ukazujú. Kuruci sa množia a tí, kam prídu, vracajú evanjelikom odobraté chrámy, katolíckych kňazov vyhánajú a bijú. Náš opatrný Hanacius vydobyl s pomocou Kolloniča pre mesto osem kanónov a cisársku posádku. Strach je mrcha! Dňa 15. mája t. r. napadli kuruci susednú Valaskú. Vyrabovali kostol, faru i blízky Hámor. Plebána Štefana Višnóczyho, kantora a dvoch spevákov chytily, zviazali a odviekli. Pustily ich vraj len za 3 000 toliarov. U nás búchalo z kanónov. Kuruci na ten hluk utiekli. Náš Hanacius napísal verš — *Duma captivorum Valascensium ad Brezno A. 1676.* — z neho podávam aspoň toto:2

Zlé noviny od Levoce,
od Muráňa, i od Boce,
ale jesce horší z Brezna,
neni tam hodina rezna.

Rebeles často bivaji,
rabujú, bijú, morduji,
z Jelšavy Hnušca, Klenovce
prez hori chodi z Tisovce.
Veselem majú v mesici,
patnacti den po pulnoci,
v den slavnej, svate Sofie
ve Valasce se zle deje.
Kuruci mnoji pribiehli,
kostel i Faru oblehli,
pana patra valskeho
chitili jakobi sveho.
Život bil jako na vlasku,
však prece obdrzel lasku,
zie mu hlavicku nestiali,
ale hrdlo darovali.
Všecku Faru zrabovali,
konie z maštale pobrali
a niceho nenechali.
I reverendu mu vzali.
Z Fari do kostela prišli,
tam nemieli dobre misli,
vzali kalichi, ornaty,
i kostolne Aparati.
Nevinneho organistu
z parobkem, mate viac istu,
i dvuch Šoltišuv poiali,
jako barani svazali.
V ten den kdi vzali Farara
z Hamra svazali Safara,
Cisarskeho služebnika,
pisara i robotnika.
Škodi Jasnosti cisarske
pocinili nekrestianske,
bieda vam za to kuruci,
varujte se Bantovnici.

Ešte je toho veľa, čo koluje u nás z veršov pátra Francisca. Nestačím však viac písať, keď on má i celkom iné písmo ako my. Spieva sa to ako „Jesu dulcis memoria“. To vám posielam, pán kmotor, aby ste poznali, ako Boh nikomu nedaruje a vaša krivda vyvoláva odplatu. Chystá sa všeličo. Ja však dúfam a dúfajte i vy, že sa skoro uvidíme v Brezne.

Tu rektor Ján zastane. Ruka mu klesne a dlhým pohľadom sa zadíva na kamaráta.

— Čo ty na to, Tobiáš? — prehovorí k nemu, ako by sám mal už tých dojmov priveľa a nevedel si to v svojej hlave usporiadať.

— No, už sa to začína, — zväžnie ten. — Ešte je z toho len ohník. Keď bude požiar, popáli nielen našich hanaciusovcov, ale i szelepcsényovcov, kolloničovcov a samého krvavého Leopolda. Kto vietor seje, búrku žne! Myslím, Janko, aj ty si spokojnejší. Dozvedel si sa voľačo o svojich.

— Voľačo, — vzdychne rektor. — Len mi je to málo.

Niekoľko dní trpezlivo čaká — príde niečo od Katuše, či nepríde? Keď len nechodí, osmutnie zas. Ani práca mu nejde od ruky. Mesiace sú už od tých čias, čo jej písal. Koľko listov! Aj peniaze jej poslal. Nech vie, že i vo svojom vyhnanstve má o nich starosť. Doma si nenájde miesta. Sám vychodí do prírody a díva sa smerom, kde myslí, že sa pnejú strmé končiare Vysokých Tatier. Napokon hľadá ako do prázdna. Zjaví sa mu prešovské kolégium, široká ulica s veľkým gotickým chrámom i Machnerovie dom. Dnu sú však len rodičia a malý Samko. Kde je Katuša? Azda si niekoho našla? Azda sa práve zabáva v spoločnosti šťastnejších, preto mu nemá času napísať riadku?!

— Uh!

Domov sa vráti otrávený.

— Vieš, čo nového? — víta ho Masnicus s netajenou radosťou v očiach.

— Čo?

— Adrián Ruyter, holandský admirál, vyslobodil našich galejníkov, — zvestuje mu, nevediac skoro slov nájsť. — Počul som na univerzite. Previezol ich do Holandska.

— Naozaj? — zakmitne na chvíľku svetlo v očiach, tvár však ostane chladná ako prv.

— A ty sa ani netešíš?

— Teším, brat môj, veľmi sa teším, — pozrie naňho smutno. — Ale vieš,

mám ťažkosť na srdci. Pôjdem do Vratislavi, Tobiáš, — prekvapí ho naraz.
— Tam sú kmotrovci. Azda mi to nejako prejde.

— Dobre, choď, — nezdržiava ho. — Pani kmotra Apolónia ťa rozvraví.

— Ak by mi však prišlo niečo z Prešova, pošli to za mnou, — pozrie naňho prosebne.

— Pošlem, — povie Tobiáš so súcitom. — A nevrátiš sa?

— Možno hej, — zamyslí sa. — Možno aj nie!

Lúčenie je ťažké. Ak však pomôže?!

A potom — nelúčia sa naveky.

XIV

Rektor Ján, objímajúc svojho verného druha, vysadne na poštový voz a hio! Takto cestovať je mu už len hračka. Najmä keď sa čoraz viac blíži k svojej vlasti.

Dôjduc do Vratislavi, prekvapí kmotrovcov pri skromnom obede. Deti s oteckom sedia za stolom. Mama, Apolónia, vyšla práve do kuchyne.

— Ach, podívajme sa, — skočí pani kmotra od sporáka. Poblebnutá a krotká, len niečo pustejšia ako prv. Na prívitivej tvári poznať vrývané brázdy starostí. — Však je to náš pán kmotor! Pán Boh vás priviedol, — víta ho srdečne a ponúka do izby k ostatným.

— Pane Bože, — skočí Milochovský, okrúhly a biely, ako vajíčko od stola a objíme milého hosťa, kým Janko a Helenka hľadia akosi nerozhodne.
— Deti, krstný otec z Brezna! Poznáte ho...?

— Áno! Áno! — osmelia sa už i ony, živé a podrasené napodiv. Pobehnú pobozkať mu ruku.

O chvíľu sú už ako v Brezne. Nevedia sa, pravda, dosť naopytovať. Toľko je už toho za nimi, i v duši, čo sa nevideli! Milochovskovci sa málo zmenili. Len tie deti! Najmä Helenka. Rodičia sú ako prv. On, tichý filozof, ona, starostlivá gazdiná. Iba šedivých vlasov im obom pribudlo. Rektor je strhanejší. To, čo pretrpel, otrhalo ho ani korunu pekného stromu sychravý jesenný víchor. I sniežku má v bujných tmavých vlasoch. Jest od čoho! Nevedia sa dosť nahľadieť na seba. Čítajú si z očí, aj z tváre. Zvedaví sú na všetko.

— Ťažko vám, kmotrovci? — spytuje sa Simonides. — Niečo viem z listu. Máte, čo vám treba?

— To najpotrebnejšie, — usmeje sa Milochovský. — Sme medzi

dobrymi ľuďmi. Ináč musíme pracovať. Niečo si vypíšem a niečo vyhládam...

— Otecko píše knihu, — ozve sa Helenka, s mandľovým zrakom na matku.

— Vytlačia mu ju, keď bude s ňou hotový, v Drážďanoch, — doloží o niečo mladší Janík s hrdosťou v očiach.

— Ach, knihu? — milo prekvapí krstného. — Aj ja som sa pokúsil o čoto. Veď my máme o čom písať! A, — obráti sa k hostiteľovi, — ak sa smiem spýtať, na čom pracujete, pán kmotor?

— Na spise Ornamentum magistratus politici — Ozdoba vrchnosti svetskej, — odpovie skromne, keď už Janko vec vykričal.

— Viete, pán kmotor, mne sa zdá, že na svete sú len dve nationes alebo národy. Jeden, z neho sú verní, pobožní, úprimní, statoční, a tak dobrí ľudia. Druhý, kam patria ľudia neverní a zlí.

— Hlboká pravda! — zažnú sa silné rektorove oči. — Len to spracujte, pán kmotor. Zíde sa o tom niečo vedieť i našej vrchnosti tam doma.

— A pani kmotra sa ako má? — zamieša sa prívetivo Apolónka do reči. — Čo píše?

— Nič, — osmutnie kmotor. — Nič veru.

— Naozaj? — zjaví sa jej údiv na tvári. — Čože je s ňou?

— Však preto som prišiel do Vratislavi, — usiluje sa skryť výraz bolesti na tvári. — Vo Wittenbergu som už ďalej nemohol čakať.

— Ach — ach, — kývne Apolónka prešedivenou hlavou. — Nebude to azda nič zlého? Vari je len nie chorá!

— Neviem, — onemie kmotor, akoby odľal.

— Nič to, — pochopí zrazu farárka svoju úlohu. — Len nezúfať! Túžba za domovom a svojimi je exulantská choroba — vraví môj muž. Listy sa aj nám tratia. Dnes-zajtra sa všetko vyjaví a bude dobre.

Simonides sa hneď vynájde vo Vratislavi. Dostane byt, aj prácu si nájde. Oboznámi sa s vyhnaneckou slovenskou kolóniou — so Sinapiom, bratmi Sextiusovcami, Hiobom Trusiusom a inými. Chodí za kmotrovcami, kde mu najskôr prejde chvíľa. Vyprávajú si a majú vždy o čom. Tu o galejach, tu o vyslobodení väzňov admirálom Ruyterom z otroctva, tu o pátrovi Franciscovi Hanaciusovi a jeho starostiach v Brezne. Iba o Katuši hovoria čoraz menej. Simonides pritom onemie a nepovie viac slova, niekedy aj celý deň.

— Pán kmotor, vy akosi marniete. Čo vám je? — pozrie mu Apolónka sústrastne do očí. — Však ste pomaly ani tí na galejach. Čo by ste ostali u nás. Potrebujete opateru.

— Eh, prejde to, — pohodí ľahostajne rukou. Jedného dňa ho však kmotra víta so žiariacim úsmevom.

— Pán kmotor, voľačo máte tam v izbe na stole, — dobre ho nevyobjíma od radosti. — Chodte si to vziať.

Simonides myslí, že nejaký milodar, čo dostávajú vyhnanci od miestnej cirkvi. Rezignovane vojde dnu. Ako však zastane pri stole, dobre že nepadne z nôh. Na stole je list a už z kmotriných očí vie, od koho. Siahne po ňom a trasúcimi rukami ho otvorí. Srdce mu prudko zatlčie. Jemné písmo svojej ženy pozná na prvý pohľad.

— Konečne! — vydýchne si, ako by spadlo z neho ohromné bremeno, čo ho už išlo pridusiť...

„Dobrého zdravia, v smútku a prenasledovaní Potešiteľa D. Sv. vám, ako milému a vždy úprimnému manželovi a pánovi svojmu, vinšujem a svoje manželské, vždy hotové služby oferujem, — prechodí Simonides zvlhnutým zrakom so slova na slovo.¹ — Toto je už siedmy list, čo som prijala. Na každý, ako teraz na tento, odpoveď, ako ste mi kázali dať, som sa usilovala. Však že ste žiadneho nedostali, s veľkou bolesťou srdca svojho z vášho terajšieho listu musela som vyrozumieť. Kde tie moje listy zostali, bude najlepšie vedieť sám Boh Všemohúci. Mňa za ospravedlnenú majte. Píšete, že mi niečo peňazí posielate. Neprijala som nič. Aj ja som vám bola niektorý kremnický dukát (ako ste si žiadali) odoslala. Rada by vedela, či ste to prijali. Čo sa mňa a stavu môjho týka, ešte zostávam u svojich rodičov. Nášho synáčka podľa najväčšej možnosti v bázni Božej a v ctnostiach kresťanských podľa napomenutia vášho vychovávam. I naďalej, keď pre náboženstvo nijakého nemám prenasledovania, u týchže svojich rodičov chcem zostať. Ak by Pán Boh niečo protivnejšieho na nás dopustil, hotová som všetko zanechať a ísť za vami, ako za svojím úprimným a milým manželom a Pánom. Len sa príliš odo mňa nevzdial'ujte. Dúfam, že i to Pán Boh môže dať, že nie ja k vám, ale vy k nám prídete. Čoho ráč nám Boh Všemohúci popriať a daj sa nám zhliadať veselo v krátkom čase. Eperjesini 3. Juni A. 1676. Manželka vaša úprimná Catharina Simonideska.“

Dočíta list a zloží ho na stôl. Díva sa naň a očami hladká písmeňá. Čo písmeňá? Ju, svoju Katušu, čo mu už siedmy raz odpovedá a dostáva to len

teraz. Ju, i so synáčikom, Samuelkom. Vynoria sa mu ako z hmly a zdá sa, že sú vo svetlici na dosah ruky. Ona biela, zazorená mladá mamička a ono decko ako decko. Veľkooké, zlatovlasé, štebotavé. Nech sa nechveje, že je hneď po všetkom, vstane a zobjíma ich. Vybozkáva. Lepšie však povolíť duši, nech sa pokochá v najmilšom zjavení.

— A ja som ti tak prísne písal, — utkvie mu zrak v diaľke a prosí o odpustenie. — Nevedel som sa dočkať tvojich slov. Myslel som, si mladá, krásna a opustená. Červ žiarlivosti zavítal mi do duše, kým ty mi posieláš posledné dukáty. Eh! — zakryje si tvár rukami a zaplače.

Keď zdvihne hlavu, list je celý mokrý.

— No, pán kmotor, — vtom otvorí Apolónka dvere, — už vám je srdce na mieste? Čože píše pani kmotra?

— Dobre! Všetko dobre, — podá jej list prečítať. — Chuderka, dobrá, verná duša, ako to ona všetko znáša trpezlivo! A ja som už i zle myslel o nej.

— Veď ste vy, chlapi, takí! — počne hneď ona káravým hlasom. — Myslíte si, že žena je len na to — pochabiť sa! Katuša je pekná, ale má dosť trápenia, nedať sa na daromnice. Má chutného synka. Čo jej viac treba? A dúfam, že ste jej to, pán kmotor, nenapísali?!

— Ba napísal, — prizná sa Simonides hanblivo. — Napísal ja veru! Keď som odchodil z Wittenbergu.

— To ste jej priliali blenu do pohára, — zvažnie Apolónia. — Nemali ste, kým sa nepresvedčíte, čo je vo veci. Teraz jej len rýchlo napíšte! Nech sa zbytočne netrápi pre chlapské vrtochy.

— Napíšem, pani kmotra, napíšem, — neodkladá rektor Ján chvíľočky. Vezme papier, ostrúha husie brko a do obeda napráva a napráva, čo tá mužská netrepezlivosť pokazila.

O niekoľko dní príde wittenberský obchodník a prinesie mu tri kremnické dukáty od pani Simonidesky z Prešova. Hľadal ho vo Wittenbergu. Sem do Vratislavi mohol to len príležitostne priniesť. Preto sa oneskoril. Skoro na to sa uňho ohlási známy vratislavský obchodník a prinesie mu pozdrav od pani manželky aj s listom. V ňom okrem iného číta: „... Som zdravá i so synáčkom. Buď Pánu Bohu chvála...“2 jemné písmo sa mu zlieva pred očami. „Veľmi sa z toho radujem, že i Vy ste zdravý. Ako by sa ja mala spravovať — z Vášho poučenia, môj milý drahý Pane, a z rozkazu božieho — usilujem sa s pomocou božou každú hodinu. Obcovanie moje je spokojné podľa duše i tela, každodennej živnosti, i

zachovaní dobrých vecí, zverených nám od Pána Boha. Takže preto sa nepotrebujete zarmucovať a trápiť sa. Vašu veľkú pozornosť môj milý drahý Pane, poznávam v tom, keď mi kážete od vratislavského kupca vziať 15 toliarov a 5 z nich dať zarmúteným rodičom. Z požehnaní božieho ja však mám pri svojej poctivej práci toľko, čo každodenne potrebujem. Preto Vás prosím, o to sa nestarajte. Ja Pánu Otcovi radšej dám zo svojho a dlžoby vám nenarobím. A tak vedzte, môj milý Pane, nevzala som ani peniaze od toho kupca. Čiastočne mám radosť, čiastočne však zármutok. Ale poznávam, že je to božia próba ako na Vás, tak i na mne. Na Vás, keď ste ešte nijaký list odo mňa neprijali. Na mne zas, keď ste ma teraz priveľmi a nad mieru zarmútili svojím odchodom a prísnyim dohováraním, pripisujúc mi nedbanlivosť. No, utešujem sa tým, že milý Pán Boh nenaloží na mňa viacej okrem toho, čo vie, že môžem zniesť. Veď on dobre vie o našej krehkosti. Pre potechu Vašu i moju máme každodenne príklady pred očami. V ktorúkoľvek príležitosť sa môžete u nás pristaviť. V tom všetkom verím a dúfanlivo verím, že nás zármutok sa za krátky čas obráti na radosť. Lebo spravodlivé je slovo božie. Vaša úprimná a vždy verná manželka

Catharina Machner.

1. S. Naši spoloční rodičia sú zarmútení. Pozdravujú Vás na stotisíckrát, so mnou, i so Samuelkom.“

— Vidíš, Johan Simonides, — uškrnie sa sám na seba, — čo si hľadal, našiel si! Ty si už-už na ňu skálím, a ona — na teba chlebom, — díva sa chvíľu do prázdna, ako by ju zas mal pred sebou tichú, pokornú a milujúcu. — Ach, Katuša moja, Katuša! — otvorí náruč zovrieť ju. — Seba som ponížil, nie teba! Ty si čistá ako madona. Oči tvoje žiaria až sem ku mne. Cítim ich dotyk kdesi na dne svojej duše. Prosím ťa, odpusť mi!

— No čo, pán kmotor, — vyruší ho Milochovský, — nešli by ste sa prejsť k Odre? Človek nemôže vždy pri knihách vysedať. Krv by sa mu obrátila na cmar. Šli by ste?

— Prečo nie? — odkladá rektor list uspokojene.

— A čože je to za list? — usmeje sa naňho dobrácky.

— Vari len nie zas od pani kmotry?!

— Ba! — zajasá mu radosť na tvári. — I tri kremnické dukáty mi poslala.

— No, počujte, pán kmotor, — doberá ho, — to je už ozaj zlatá žena. A čo píše? Sú zdraví?

— Sú, chvalabohu.

— A majú, čo im treba?

— Musia mať, — preglga slová, — keď nevzala ani tie toliare, čo som jej ponúkol kupcom vratislavským.

— To je žena! — diví sa farár. — Takej azda ani viac niet. To ja mojej Apolónii ani nepoviem.

— Pani kmotra by vám tiež dala i to najposlednejšie.

— Povedzme, — idú ulicami na nábrežie. — Tu je však hotový fakt. A je rada, že sme takto spolu? Neprišla by za nami?

— Prišla, — zväžnie. — Na všetko je pripravená. Aj sa teší — a keď vám mám pravdu povedať — aj ma hreší!

— Hja, pre tú netrpezlivosť, — vyhrnie bledé obočie. — Dúfam, že jej slová nie sú pritvrde...

— Čoby, — prihladá si vlasy, rozcučané vetrom. — Vôbec nie sú tvrdé. Tým však horšie pre mňa.

— Nič to, pán kmotor, — teší ho druh. — Zaslúžili ste si to. Zaslúžili. Naše ženy nevedia, čo je nevernosť. No, nič — len keď je už dobre.

Príjemný jesenný večer sa zadíva na nich, ako idú raz pri rozprave a zas mŕkvo hore tokom. Niekedy zastanú a zahľadia sa v priezračnú diaľ. Kamsi na juhovýchod. Vratislavské krovy a veže sú už za nimi. Na západe sa zapaluje obloha a slnko primalúva bielučké oblaky.

— Tam asi je Oderberg, — ukazuje po chvíli Milochovský. — Odtiaľ ďalej na juhovýchod — Tatry. Hen bude Prešov. O niečo hlbšie na západ — Brezno.

— Brezno, — vzdychne si rektor Ján. — Či ťa len kedy uvidíme!? Dlho tam stoja na nábreží s obnaženými hlavami. Ich postavy sa odrážajú v blednúcej hladine, čo preberá farby chladnej, lesklej ocele. Vody šumia tajom. Jesenný vetrík im k nohám pohadzuje žltkasté, šuštiace lístie z neďalekej lipy.

Zachváti ich melanchólia. Pozrú na seba a zaplačú.

— To je naša exulantská choroba, — utrúc si oči, zamrzí sa farár na svojej precitlivenosti. — Človek by už ani nemal vyjsť do božej prírody. Hneď ho tá zem volá. Tá rodná, drahá zem...

Vrátia sa do mesta. Keď sa majú rozísť, klope si Milochovský prstom na vysoké čelo.

— Skoro by som bol na čosi zabudol, — zastane kmotrovi cestu. —

Veď ma moja poslala za vami. Nech sa vám, pán kmotor, páči večer k nám! Zídeme sa u nás.

— Kto?

— Nuž bratia, — lapí ho za ruku, ako by mu nechcel dať ujsť. — Sextiusovci, Sinapius, Trusius. Celá rodina! Poslúžime Pánu Bohu a potešíme sa.

— Príde aj niekto cudzí? — zvedavý je rektor. — Keď som ja dnes akýsi rozčítaný. Nechcel by kaziť spoločnosť.

— Budeme len svoji, — upokojuje fárar kmotra. — Iba Peter Sextius mi niečo vravel. Je tu vraj jeden brat z galejníkov, ktorí šli s Ruyterom na Holandsko.

— A kto je to? — ožije hneď Simonides.

— Neviem, pán kmotor, — stisne plecami. — Ak príde, uvidíte. Poďte!

— No, tak už musím, hoc o jednej nohe, — usmeje sa a povolí.

— Výborne! — potľapká ho po ramene. — Apolónka bude mať radosť, — zajasá, a pojmuč kmotra pod rameno, vyjdú úzkymi schodmi do bytu.

Pani kmotra má prácu v kuchyni. V izbe okrem detí — ešte nikoho. Skoro však čuť kroky na vŕzgavých schodoch. Dvere sa otvoria a do izby vstúpia... Sinapius s bradatým Hiobom Trusiusom. Vzápätí za nimi vojdú aj veľmi si podobní bratia Sextiusovci, Peter a Ján. S nimi i neznámy hosť, chatrný, vyholený, zato bystrých očí. Jediný, okrem domáceho, čo nepúšťa bradu.

— Dobrý večer, — pozdravia sa ticho, ako by sa niekoho obávali.

— Pán Boh daj, bratia, — privíta ich Milochovský. — A kohože tu máme? — zastane pri novom hosťovi.

— Baltazár Niklecius, dolnostrehovský fárar, — povie ten ticho.

— Niklecius? Niklecius?? — skočí zrazu Simonides a zovrie ho do náručia. — Ach, Baltazár, naozaj si to ty?

— Ja, braček, živý a zdravý, — sadne si s úsmevom medzi ostatných.

— A odkiaľ ideš?

— Nuž z Holandska, — rozpráva ochotne. — Bol som vo Švajčiarsku. Možno sa ta i vrátim. Ale mi už nedalo, — zmäkne mu hlas. — Chcel som sa s vami vidieť. A byť, čo i len na čas o niečo bližšie vlasti.

— Tak i ty? — díva sa naňho rektor Ján s hlbokým porozumením.

— I ja, — prisvedčí prešedivenou hlavou.

— I my... i my, — opätujú ostatní.

— Prišiel si ako na zavolanie, — objíme ho domáci srdečne. — Vieš, o vašich biedach vieme mnoho. Menej o vašom podivnom vyslobodení. Aspoň nám to porozprávaš...

Vojde Apolónka, a milá, prívetivá ku všetkým, hneď začne prestierať. Aj pri tolkej biede a trápení nájde ešte vždy, čím si poctiť hostí. Aj vyhúknutá Helenka, tenká — ako šašina, jej pomáha poznášať náčinie. Modlitba, skromnučká večera, pohľady sa stretnú, rozviažu jazyky. Tu sú, ako najbližší, rôzni postavou i vekom. Ich tváre majú však jednotnú, určitú črtu, v nej je vážnosť a stopa utrpenia. I keď sa usmiejú, tá trpkosť ostáva. Ak spomenú na smutné veci, len čo sa prehlbuje.

Rozpráva sa o chýroch, čo idú z vlasti. Aké hostiny vraj stroja vo viedenskom Hofburgu a aké skvelé poľovnícke výpravy! Claudia Felicitas, druhá Leopoldova žena, umrela ešte len v apríli. Teraz je už tetí raz novomanželom. Vzal si Eleonóru z Pfalz-Neuburgu. Všade ju vodí so sebou. Jej najvrelšou túžbou je — stať sa čím najskôr korunovanou uhorskou kráľovnou. A on jej to iste neodoprie.

— Korunuje ten i Pána nášho Ježiša Krista, — uškrnie sa Hiob ironicky.

— Nechcel by byť na súdny deň v jeh cisársko-kráľovskej koži — ozve sa Daniel Sinapius. — Skape, a čo zanechá?

— To, čo i jeho slávna Eleonóra, — ponúka pani Apolónka hostí. — Krv a kliatby na ich bezsrdcom rode. A kliatba je zrno, ktoré raz dozrie.

— Kde by také zrno nedozrelo?! — rozhorčuje sa starší Sextius. — Keby jeho dvoranstvo usporiadalo poľovačky len na nás, biednych predikantov! Ale Cob, Špankau a ostatní ich generáli prepadajú zemianstvo. Ba i magnátov a ich ženy. Uväznia ich alebo povražia. Potom už môžu skonfiškovať majetky pre kráľovskú komoru. Z toho hýri dvor vo Viedni a žijú si v prostopaši aj oni. Kde by to mohol Boh strpieť?

— Čo však generáli? To sú ľudia na to. Martalúzi vo veľkom, — vykladá Peter Sextius. — Ale služobníci Pánovi, — uškľabí sa, — arcibiskupi, Szelepcsényi a najmä Kollonič. Viete, aké ten má heslo?

— Aké? — pozrú naňho všetci zvedavo.

— Uhorsko najprv ožobráčim, potom ho spravím sluhom, napokon — pokatolíčim.

— Ba čo by na to Kristus, nech by tak zostúpil medzi nás?

— Ukrižovali by ho, — volajú zo všetkých strán. — Predali by ho na galeje a tam by skončil.

— Možno, — súhlasí Trusius. — Čo je však v tom, keď si tí ľudia myslia, že konajú vraj tým len svoju povinnosť? To si azda mysleli aj Anáš a Kajfáš, — ohlásil sa Sinapius. — A náš Spasiteľ sa modlil za nich na kríži, keď volal — odpusť im, Bože! A že nás stíha prenasledovanie? Kristus to predpovedal! Vypovedíť vás ze škol. Ano príjde čas, že všeliký, kdož vás mordovati bude, domnívaťi se bude, že tým Bohu slouží! Či nie, Janko? — pozrie na Milochovského veľkého znateľa Písma.

— Tak je! — prisvedčí ten. — Myslím, že na svete sú len dve naciones, náklonnosti dobrej a zlej. Jedna je pre kráľovstvo božie, druhá pre pohoršenie. Obe prenikajú tvary ľudského organizmu v národe i v cirkvi. Poddaných i vrchnosť. My tiež máme takých i onakých. A páter Adam Zeiler, staručký jezuita, čo sa ujímal našich v Leopoldove, iste nepatrí ta, kde Kelio, jeho predstavený... — spomínajú, čo im príde na myseľ. Na chvíľu zabudnú, že sú vo vyhnanstve a cítia sa ako doma. Iba Niklecius nepovie slova. Sedí a počúva. Zo zamyslených očí mu hľadá únava.

— Čo mlčíš, Baltazar? — zadrápí sa doňho Simonides. — Ty vieš toho najviac. Povedzže nám, ako ste sa dostali z tých okov?

— Poviem, bratia, — prebehne mu tieň bolesti po tvári. — Čo sme zažili, kým ste boli s nami s Masniciusom, — pozrie krotko na rektora, — iste si im, Janičko, rozpovedal. Keď ste odišli, raz sme dúfali, raz sme drevneli a ostávali ľahostajnými. Bratia Weltzovci — Boh im odpláť — nás navštevovali a zapalovali v nás vieru. Naša bieda však neprestávala a rany sa nám nehojili. Keď bolo s nami najhoršie, dňa 12. decembra lanského roku, priplavilo sa do Neapolu holandské loďstvo, vedené viceadmirálom Jánom de Haen. Hneď vyslal k nám svojho kazateľa, aby sa nás povypytoval na všetko. Keď sa to dozvedel, šiel aj so svojimi k vicekráľovi, ktorý ako spojencovi španielskeho kráľa proti Francúzom prisľúbil, že nás prepustí. Holandské loďstvo muselo však k Sicílii, biť sa s nepriateľmi. Hneď zas bolo po všetkom. Holandský admirál Adrián Ruyter poslal však svedectvo holandského vyslanca vo Viedni o našej nevine. Juraj Weltz to dal preložiť do taliančiny. Potom to predložil vicekráľovi, ktorý zas vec postúpil krajinskému súdu. Súd nás uznal nevinnými a rozsudkom dňa 22. januára t. r. nariadil prepustiť nás na slobodu. Viete si predstaviť, ako sme sa tešili, keď nám to Juraj i Filip Weltz prišli na galeje zvestovať. Ešte aj tí vojenská katani tak ukazovali, ako by sa radovali z nášho šťastia. Vicekráľovi písal za nás i vicekráľ zo Sicílie. Aj napriek tomu naše prepustenie na slobodu

odkladali zo dňa na deň. Mysleli, že holandské loďstvo sa vráti domov a bude všetko, ako bolo. Tvrdili, že väzni vraj nemôžu byť vyložený na suchú zem pre slabosť tela. Neprepustia nás, iba keď admirál Ruyter príde po nás do Neapola. A tu nás znova ostrihali, oholili a počali s nami zaobchádzať ako predtým. Konečne dňa 11. februára sa do neapolského prístavu blížilo holandské loďstvo. Neapolské loďstvo mu vyšlo v ústrety so strelbou na počtu a s veľkou parádou. V ten deň o druhej hodine popoludní nám sňali okovy a usadili nás na galeju. Keď sme večer vystúpili na suchú zem, potackávali sme sa od slabosti a vliekli údy, ako sme vedeli. Kázali nám, aby sme išli rýchlejšie, ako niekedy Egypťania izraelských. Ako sa tak vlečieme, vidíme, že nám idú v ústrety. Prídeme bližšie a tu nás vítajú holandskí vojenský hodnostári a dvaja kazatelia, Teodor Westhof a Egidius Wyret. Všetkým nám vyhrkli slzy radosti. Ideme na holandskú loď so spevom žalmov 124, 125. Ozaj sa cítime ako v snoch. Na admirálskej lodi nás najprv prijal viceadmirál Ján de Haen. Na druhý deň, 12. februára, nás všetkých prijal, aj bratov Weltzovcov, z ich lásky sme ešte všetci dostali poriadne, slušné rúcho...

Tu sa Niklecus odmlčí, ako by bol na konci.

— A potom? — všetky oči v nadšení zvedavo pozerajú na neho.

— Potom? — usmeje sa Baltazár. — No, viezli sme sa do Holandska, kde nás nosili na rukách. Podobne vo Švajčiarsku. Prečo som doputoval až sem k Odre, som vám povedal. Boh je dobrý, — zvýši hlas, — a všade dobre, ale doma...

Všetky hlavy sa sklonia na to, ako by oťaželi. Z očí sa im vynoria slzy radosti a bóľu. Pani Apolónia tíši rozčítenu Helenku a sama narieka. Ťažké ticho leží na nich všetkých, prerývané tmeným plačom a fikaním. A tu sa stane niečo, čo zdvihne ducha a slzy osuší.

— Kedyž zase vedl Hospodin zajaté Sionské, — zaintonuje plným, krásnym barytónom rektor Ján žalm galejníkov, — zdálo se nám to, jako ve snách... — zazvučí z dobrých hrdiel mohutne ako na najkrajšom organe.

— Tehdáž byla plná radosti usta naše, a jazyk náš plesání; tehdáž pravili medzi národy: veliké věci s nimi učinil Hospodin.

— Učinilť jest s námi veliké věci Hospodin: a protož veselili sme se.

— Uvediš zase, ó Hospodine, zajaté naše, tak jako potoky na vyprahlou krajinu.

— Ty, kteříž se slzami rozsivali, s prospěvováním žiti budou.

— Sem i tam chodící lid s plačem rozsíva drahé símě; ale potom přijda s plesáním snášeti bude snopy své!

— Sláva budiž Bohu Otcí, i Synu, i Duchu svatému, jakož byla na počátku, tak budiž i nyní, i vždycky i na věky věků! Amen.

Žalm sa nesie posvätné, mohutne. Naplní miestnosť. Rozleje sa otvoreným oknom do šerých mestských ulíc. Vzlietne nad tmavú hladinu Odry a stúpa hore, hore k hviezdnej oblohe.

A tým dnu zdá sa to všetko ako v snoch.

— Wer Singt? — vystrkujú zvedavci hlavy v uliciach nablízku. — Kto to spieva?

— Die ungarischen Exulanten, — vysvetľuje hen pri lampe akýsi územčistý kupec tvrdým, sonórnym hlasom.

— Und was ist neues in Ungarn? — ozve sa z viacerých úst otázka.

— Was? — Revolution!!

XV

Príšera vojny a občianskeho povstania valí sa ozaj ako povodeň od Sedmohradska k Tatrám. Leopold, obstatý svojimi radcami z duchovného i svetského stavu, žije si vo viedenskom Hofburgu v presvedčení, že múdrejšie vládnuť, než on, nemožno. Hoc mu nepriateľstvo s francúzskym kráľom Ľudovítom XIV. robí dosť starostí, pamätá i na nepokojné Uhorsko. Pomaly vidí v ňom len svoju kolóniu, exponovať bezcitných úradníkov a žoldnierov. Posiela sem generálov s úpravou, ako mu odporúčajú Kollonič, Szelepcsényi, Lobkovitz alebo kancelár Hocher. Sú to tvrdé rozkazy. Keď si to strasie z hlavy, venuje sa poľovačke alebo svojej milej žienke, švárnej Eleonóre, ktorej sľubuje, že jej vyplní túžbu — korunovať ju na kráľovnú Uhorska.

Hrozné výčiny cisárskeho vojska, takzvaných labancov, vzbudia tvrdý vzdor a odpor, pokračovanie bojov predchádzajúcich desaťročí. O náboženstvo, majetok i slobodu obratí zemaná, magnáti a pospolití podľa príkladu svojich protestantských kňazov a učiteľov stanú sa exulantmi. Utiahnu sa do Sedmohradska pod moc kniežaťa Apaffyho alebo na Turkom obsadené územie. Hľadajú spôsob a príležitosť vy dobyť stratené. Kuruci rastú ani huby po daždi. Najprv ich je len asi osemtisíc, neskôr viac. Sú to tvrdí, vyprobovaní vojaci, ktorým je už všetko jedno. Pred nimi, za nimi tečie krv, vznáša sa oheň k oblohe. Večerom rozplače sa do šire — do diale zázračná fujara — poľnica — rozrýva srdcia, zapaluje duše a zve do

boja za slobodu náboženstva, i rodu, i krajiny proti vierolomnému cisárovi. Rebelantsky znie pieseň v tábore i mimo neho po kúriách a kaštieľoch:

„Never, bratku, Nemčiskovi,
hoc ti dušu vydá slovy,
i keď spíše čertov priateľ
list, jak ten tvoj veľký mantel',
udrie pečať naň, i sopár,
mesiaca jak plný lopár...
Niet v ňom virtu, nedbaj lhára,
nech ho Ježiš Kristus skára!“

Letí podivná pieseň, letí z úst do úst, od duše k duši. Kam zasiahne, čiernu zem zafarbí krvou, šedivú oblohu plameňom. Konské kopytá dupocú, kanóny hučia, šable rinčia a z krásneho, urasteného chlapa ostáva neraz rozsekaný večeť. Never, bratku, Nemčiskovi! — volajú tisíce nešťastných, strýznených duší. Hľadajú vodcu, ktorý by si stal na čelo, na miesto nevel'mi schopného Michala Telekyho. Kade prejdú, šibenice značia cestu, na nich visia raz kuruci, raz labanci. Len dobrého vodcu a túto ohnivú povodeň nikto nezastaví! Vybuchuje ako spod zeme, neskrotnou pomstou i za utrpenie, rany a smrť nevinných galejných otrokov.

Iba v Brezne je ešte ticho. Na färe si sedí superior piaristov, páter Franciscus Hanacius. Útok kurucov na susednú valaštiansku faru ho trochu vyrušil. Ináč je so svojím úspechom v tomto banskom meste celkom spokojný. Reštaurácia mestského magistrátu sa mu podarila. Richtár Padlicius, notár Eördögh a časť senátorov sú jeho ľudia. Do matriky konvertitov pripisuje nové a nové mená. I na vidieku sa darí pátrom piarum scolarom veľká práca za cirkev svätú. A čo najhlavnejšie, generál Karol Strassoldo porazil kurucov pri Debrecíne. Azda bude s nimi aspoň na čas pokoj! Tu doma páter Franciscus zriadil už i školu, kde má niekoľkých rehoľných pomocníkov. Pre bezpečnosť mu Kollonič poslal na obranu mesta 8 kanónov. Komora zas 100 vojakov. Ba keď šiel Strassoldo v júni cez mesto, zanechal tu z deviatich kompánií dve, keď vraj do šesťsto kurucov sa túla chotárom. Načo však i to, keď je tento, hoc i cisársky, jednako len nezriadený hyd obyvateľstvu iba na ľarchu? Ta ich poslal. Je pravda, Brezňania, okrem tých niekoľko získaných, nechodia do kostola. Ani dobré obedy na färe nepomáhajú. Azda si však navyknú a poddajú sa!

— Ťažko to pôjde, reverendissime, — vraví fráter Lambertus, učiteľ

parvistov, keď sú spolu, svojmu predstavenému. — Brezňania sú zvláštni ľudia. I majú sa k nám, keď vidia, že za nami je komora. I nemajú nás radi. Myslíš, že si nerozumejú? Počul som, ako raz náš Padlicius vysvetľoval Danielovi Chmeliusovi, prečo sa má magistrát skladať z ľudí, čo sú prudentes et circumspecti — múdri a obozretní...

— A ozaj, prečo? — zvedavý je superior.

— Keď je vraj vrchnosť katolícka, mesto bránia katolíci. Keď zasa evanjelická, teda protestanti. Ale oni sú predovšetkým Brezňania.

— Múdre! Celkom múdre, — prikyvujú s Hanaciusom i ostatní prítomní. — Ved' tej protestantskej vrchnosti sa tak ľahko nedočakajú. Generál Strassoldo porazil kurucov pri Debrecíne!

— Nebola to porážka na hlavu, — namieta objemný páter Dominius, jemu patria v škole scriptura a principia. — Kuruci sa ľahko pozbierajú, keď majú všade spojencov.

— Azda i v našom Brezne?

— Veru, reverendissime, — ozve sa i učiteľ aritmetiky, bystrý Ondrej Bojar. — Márne my tým zriadijeme skvelé disputaciones. To sú hugenoti — hugáni! I prídu, i pochvália, i toliare nám pošlú z magistrátu ad honorem. Zato hudú si len svoju pieseň. Počúvajú svojich tajných kazateľov, ktorí nám ich štvú za chrbtom. Myslíte, — rozohňuje sa pri všeobecnej pozornosti celej rezidencie vždy väčšmi, — že azda tí zabudli pre nás na svojho farára Milochovského a rektora Simonidesa? Čakajú ich späť. A dobrá časť čaká i kurucov. Ja by neveril z nich ani jednému...

— Nono — no, — zdvihne ruky Hanacius, — zveličuješ, priateľu. Veľmi zveličuješ! Už sme tu len niečo vykonali medzi nimi, nie? Taký Padlicius, Pósch, Taxnerovci...

— No, tým by som veril najmenej, — stiahne obrvy nad ostrým pohľadom mladý aritmetik. — Padlicius má dve tváre, ako mesiac, jednu jasnú, druhú tajnú. Pósch a Taxnerovci? — uškrnie sa. — To sú komorskí úradníci. Keď je vrchnosť katolícka, pre chlieb sú katolíci. Keď bude protestantská, aj oni budú protestanti. Naši konvertiti a Chmeliusovci sa medzi sebou žerú, nás však rovnako nemajú radi. Najmä, keď sa im staráme tu i tu do magistrátu. Ja som presvedčený, nech — nedaj, Bože — prídu kuruci, nikto nás nebude brániť. Všetkých nás vyženú, ako ich ľudí vyhnal Collalto...

— Pričierny pohľad, — pohodí rukou Hanacius.

— Bol by som veľmi rád, reverendissime, keby tak bolo, — ukloní sa vtom i páter Dominicus. Mám však určité obavy a príčinu nedôverovať. Vieš, jeden z nich napomínal už našich, aby mysleli na kalichy a kostolné náčinie. Keď sa vraj niečo stratí, budú za to zodpovední. To už dal pocítiť, že si oni na náš kostol ešte uplatnia svoj nárok.

— Daromnice! — uspokojuje svojich Hanacius. — Cisár je mocný pán, Cob, Karaffa, Strassoldo sú poruke. Aké tu obavy? Len sa treba pričiniť a naša spravodlivá, pre spasenie aj ich duší užitočná práca prinesie svoje ovocie. Vydržať! Keď sme presvedčení, že pracujeme v záujme tohto poblúdeného ľudu i ohrozenej krajiny — vydržíme. Viete niečo o pokútnom kazateľovi? Kedy má prísť?

— V nedeľu večer, — ohlási sa fráter Lambertus. — Kapitán mesta Maretínsky mi vravel: z Prešova sem príde pani Simonideska na návštevu ku švagrovi. Večer má byť veľké zhromaždenie. Len ešte neviem, kde.

— Prezveď sa, — nakladá páter Franciscus vážne. — O ostatné sa postarám. Teraz vám však ja niečo prezradím. Nech vidíte, ako treba pracovať. Počuli ste o Fintokovi?

— O tom sukničkárovi? — pozrie posmešne Bojar.

— O tom, — prisvedčí Hanacius. — Tento človek chodil za Ul'ou Čermáčkou, keď ešte slúžila u Chmeliusov. Vtedy ho nechcela. Ako sa však vydala za starého Rostariusu, oddala sa mu. Rostarius ich však prichytil v stodole a milého Ondreja Fintoka udal magistrátu pre cudzoložstvo. Tento človek sedí v mestskom krimináli. Čaká na svoj trest, čo je smrť. Tak je to v paragrafoch mestského trestného práva. A zajtra má byť súd...

— A čo ty teraz, reverendissime? — hľadia naňho všetci zvedavo, tušiac, ako vždy, aj teraz ich niečím prekvapí.

— Uvidíte, — vstane s tichým úsmevom na perách. — I také niečo sa musí pre našu vec zúžitkovať. Dokážeme i Fintokovi, i celému magistrátu, že naše náboženstvo je viac než ich paragrafy. Laudetur, — pozdraví sa a ide.

— Ten chce Fintoka získať, — poznamená, keď zavrie dvere, páter Dominicus.

— Len aby mu tým priveľmi nepokazil, — ozve sa aritmetik Bojar.

— On vie, čo robí, — zažiarí obdiv a úcta k tomuto mužovi v Lambertových očiach. — Ten vie pracovať za cirkev o hlade a smäde, v Poľsku, v Uhorsku, i v žalárnej kutici.

Hanacius skutočne ide rovno do mestskej väznice. Drábi si ho

podozrivo obzrú. Keď však povie, že chce navštíviť nešťastného Fintoka, úctivo ho vpusťia dnu k nemu. I tak vedia, že richtár Padlicius je len tieňom tohto pátra. Skutočným richtárom mesta je dnes páter Franciscus Hanacius.

Keď vojde do väzenia, nájde obžalovaného v okovách. Je z neho len hŕbka nešťastia. Ako by aj nie? Stalo sa, čo sa stalo, a on vie, čo je mestská spravodlivosť. Dopálený Rostarius bude nástojiť na paragrafe a jemu nepomôže, že má ženu, deti, gazdovstvo...

— Tak čo, priateľu, — osloví ho, ako iných ľuďí, Hanacius. — Zle sa máte, zle?

— Zle veru, — pozrie na neho prekvapene.

— A ako ste do toho prišli?

— Či ja viem?! — vraví Fintok, ako by sa hneval sám na seba. — Neviem. Uľa mi azda porobila, keď bola ešte u Chmeliusov. Zajedol som sa do nej očami ani do chleba.

— A čo ona teraz?

— Bráni sa, že som ju prepadol, — stisne väzeň plecami. — Iné však ani nemôže. Napichli by ju na kôl. Mne by to nepomohlo. A jej?

— Tak sa nemáte čím brániť?

— Mám, — stiahne pery trpko. — Starým Rostariusom! Načo si taký človek v rokoch a s podagrou vezme ženu ani pahreba?

— To môže byť pravda, — uškrnie sa Hanacius. — Lenže pred zákonom to nie je dôvod. A čo vaši priatelia?

— Veď im odkazujem, — zvesí hlavu. — Aj ich prosím, aby ma zastali u sudcov a senátorov! Oni vraj spravia, čo sa dá. Keď sa ma však stránia ako prašivého. Niet pre mňa — zdá sa — pomoci.

— Čoby len nie, Fintok, — potľapká ho piarista. — Je u Boha. Ak chcete, i u mňa!

— Mohlo by to byť? — pozrie naňho teplejšie.

— Pod jednou podmienkou...

— A tá je?

— Stanete sa katolíkom, — díva sa mu priateľsky do očí. — Neľakajte sa, nemusí to byť hneď. Len mi sľúbte, ostatné ja zariadim. Ak nie, nič ste nestratili. Ak áno, poznáte, kto je vašim skutočným priateľom.

Fintok nepovie dlho slova, ako by uvažoval — voliť smrť, či konvertovať a žiť teraz už sporiadaným životom ďalej? Napokon však ako

zobudený zo sna zdvihne poblednuté oči, uprie ich na piaristu. Prikývne súhlasne hlavou, že — áno!

Hanacius, vyjdúc z väzenia, teraz sa už chytí do práce. Najprv zájde za Padliciusom a rozpovie mu vec. Ale len toľko, že si u Fintoka želá zmeniť prípadný trest smrti za peňažnú pokutu. Tá, prirodzene, pripadne cirkvi. Ak sa to stane, cinz — čo patrí komore — vymôže obrátiť na opravu mestského opevnenia. Padlicius to pochopí. Ešte v ten večer si zvolá všetkých katolíckych senátorov. Len s chmeliusovcami, najmä s Faškom, si už musí zajtra páter Hanacius sám poradiť.

Na druhý deň je súd. Zíde sa magistrát, i radní sudcovia. Tváre sú prísré a vážne. Žalobcom je na cti poškodený starý, nahrbený Rostarius. Keď drábi privedú zlomeného Fintoka, len sa mu tak zablyсне v očiach. Všetci tušia, tu môže byť len jediný ortiel: smrť, a to skrátčením o hlavu. Rokovanie je už v prúde, keď sa otvoria dvere a dôstojne vstúpi páter Hanacius.

Všetky oči sa obrátia naňho. Na prvý pohľad vidieť, že to je nielen superior miestnej piaristickej rezidencie, ale i skutočný pán mesta. Pri jeho príchode za richtárom Padliciusom a katolíckymi senátormi povstanú i evanjelici, hrdý Chmelius, i jeho zať Jakub Gronell, podnotár mesta. Iba zarytý orátor Faško i vstane, i nevstane.

Ondrej Fintok na lavici obžalovaných za chvíľu ožije. Vie, že ten mních nejde sem darmo. Nemrzia ho už natoľko tí dvaja drábi, čo mu stoja za chrbtom. Spokojne vypočuje tvrdú obžalobu z úst starého, šedivého Rostariusu, ktorý si tu bráni svoju česť a pokoj svojej rodiny. Vypočuje i ortiel smrti nad sebou. Len sa trochu zachveje a poobzerá po prítomných. Napokon uprie oči na Hanaciusa.

— Slávny súd! Slávny magistrát, — vstane, prosiac si slovo. Keď mu ho dajú, pokračuje: — Váš výrok, páni, je správny v zmysle mestského trestného práva. Kto prestúpi zákon, musí niesť následky. Napriek tomu orodujem u vás za tohto nešťastného človeka. Je právo litery a je právo srdca. Keby nás Boh súdil podľa litery, zavrhol by nás všetkých. On nás však súdi podľa svojho otcovského srdca, a tak podľa milosti. Preto ako sám odsúdenec, i ja vás týmto prosím — nech mu je rozsudok smrti zmenený na peňažný trest...

— Zaslúži si, — zaškripí ostrý hlas orátora Fašku do hrobového ticha.

— Kde by potom bolo právo a spravodlivosť? — protestuje proti návrhu Rostarius.

— Právo? — neuhne Hanacius. — Magistrátny súd má právo zmeniť trest smrti na peňažnú pokutu. Použite teda len svoje právo, keď to vykoná. Ináč, ak sa to stane, osvedčuje sa u kráľovskej komory vymôcť, nech by jej patriaci cinzový poplatok ostal pre mesto a použitý bol na opravu mestských múrov.

Hrobové ticho. Na mnohých tvárach badať, ako im odľahlo. Hlavy sa klonia k hlavám. Iba Faško a žalobca Rostarius nechcú ustúpiť. A tu použije páter ešte posledný prostriedok.

— Páni, dovoľte, — narovná sa a prejde pohľadom po protestujúcich. — S mojím návrhom — tak vidím — katolícki členovia magistrátu súhlasia. Ktorí ste evanjelici a nesúhlasíte, otvorte si Bibliu, o nej tvrdíte, že je pravidlom vašej viery i života. Prečítajte si teda, čo povedal Ježiš farizejom vo VIII. kapitole ev. svätého Jána, keď chceli ženu hriešnicu podľa zákona ukameňovať. Kto je z vás bez hriechu, najprv hod' na ňu kameňom! Farizeji sa na tieto slová ticho rozišli. A vy, Brežňania, boli by ste horší ako oni?

Účinok týchto slov nevystane. Najmä Gronellovi sa veľmi pozdajú. Nakloní sa k svokrovi Chmeliusovi. Keď aj ten prikývne, vec je vyhratá. Napokon súd vypovie: Ondrej Fintok, pre cudzoložstvo na smrť odsúdený, zaplatí pro redemptione capitis 50 zl. in Aeclae muros convertenda — čo sa má použiť na opravu kostolnej ohrady!

— No, už ho má! — poznamená Faško zlostne pri rozchode.

— Ale, Maco, — tšísi ho Gronell s úsmevom. — Druhí nás mordujú, máme sa aj my?

Výsledok súdu, pravdaže, rozruší celé mesto. Jedni to schvaľujú, druhí, a najmä ženy, protestujú. Hanacius si však z toho nerobí ani zbyly. V rezidencii prijme blahoželanie svojich verných a ešte v ten deň zapíše nové meno do matriky konvertitov.

Sotva však skončí jednu vec, stará sa o druhú. V nedeľu má dôjsť tajný kazateľ do Brezna. Porobí teda potrebné poriadky. Nech sa mu odnechce viacej sem chodiť.

Nedeľný deň uplynie pokojne. Ľudia nadchodia do Simonidesov, kde je u švagra Baltazára hosťom pani Katarína so Samuelkom z Prešova. Zídu sa panie, Zuzanna Chmeliuska s dcérou, Gronellovou. Poschádzajú sa aj iné, aby sa dozvedeli, čo je s nešťastnými vyhnancami. Do kostola veru nejde,

len tých niekoľko konvertitov. Ani z tých nie všetci. U Simonidesov je to rušnejšie. Jedni prídu, druhí odídu. I mužskí sa tu obrátia. Vyprávajú sa a potešujú sa do samého večera. Márne chodia prestrojení vojaci po meste i okolo mesta. O nejakom náboženskom zhromaždení nevedia do rezidencie nič priniesť.

Zato, keď sa zmrkne, vychodia ľudia dvormi a prikrádajú sa ako tieň k ohromnému Futasovie humnu. Tu sa zídu v šere a nabijú sa do humna hlava ku hlave. Svetla niet. Iba na konci holohumnice je stolík s dvoma sviecami a Bibliou. Za ním stojí mladý človek v luteráku, s bielymi tabličkami pod bradou. Káže, modlí sa a prisluhuje večeru Pánovu... Vôkol je hrobové ticho. Okrem kazateľa nikto ani nehlesne. Zástup kľáčí na kolenách. Medzi kľáčiacimi je i Katarína Simonideska. Na miesto nej všetko rozpovie kazateľ. Kto príde, ide na oferu, čo sa má poslať do Vratislavi pánovi farárovi a rektorovi. Nech si pomôžu! Neraz cvengne medzi ostatné i ťažký toliar na taniar, prikrytý bielym.

— Kto je ten farár? — spytuje sa Zuzanka matky šeptom.

— A ho nepoznáš? — nakloní sa k nej. — Miško Srnka.

— Ved' on podpísal reverz!

— Podpísal, keď musel, — šepce Katarína. — Nedalo mu to. Prišiel. Ja som už dnes bola s ním. Lutuje to, veľmi ľutuje...

Ľudia pristupujú tichí, pokorní. Ponechanou medzierkou odchodia. Prijímajú chlieb a víno. Kalich zablyсне v rukách prisluhujúceho v podobe kríža nad sklonenými hlavami. Ozve sa tlmený plač.

— Vojaci sú tu, vojaci! — počuť naraz zvonku.

— Nebojte sa, ľudia! — tíši splašených Chmelius, ktorý je v zlých časoch i duchovnou hlavou mesta. — Slúžime Bohu, čo sa nám môže stať?

„Hrad přepevný jest Pán Bůh náš,

zbroj výborná i síla,“

ozve sa smelo z mnohých hrdiel a nesie sa po lúkach. Pieseň sa rozlieha. Zato je úplný zmätok. Niektorí chcú ujsť.

— Obstatí sme zo všetkých strán! — volajú tí, čo sa vracajú.

Vtom sa už vojaci pretískajú pomedzi ľudí ku stolíku, kde je Michal Srnka, obstatí staršími.

— Čo tu chcete? — spýta sa ich prísne Daniel Chmelius.

— Hľadáme kazateľa tohto zhromaždenia, — odvetí komandant.

— Tu som, — postaví sa Srnka smelo, ako by to čakal.

— V mene Jeho kráľovskej Jasnosti zatýkam vás, — premeria ho, odseknúc. — Idete s nami.

— Kam? — zastane im cestu Chmelius.

— Do rezidencie, — odvetia, poznajúc hneď najväznejšieho mešťana, o niečo tichšie. — A potom? Uvidíme!

— Čo to robíte s nami, mešťanmi? — okrikujú ich ľudia. — Kde sú naše práva? Za kráľa sa modlíme, a vy nás rozháňate!? — počuť zo zástupu, ožiareného vojenskými fakľami.

Pohoršenie sa lapá od srdca k srdcu. Niektorí plačú. Iní nábožne spievajú. Chmeliuska zoberie dcéru i Katarínu Simonidesku a idú domov. — No, pani kmotra, — vraví cestou. — Už máte čo našim do Vratislavi napísať.

— Oni z toho budú mať len radosť...

Chmelius so zaťom Jakubom nenechajú Srnku na seba. Idú za vojakmi do rezidencie. Táto, ako vidia, je celá vysvietená. Vo fare nájdú ľudí a ľudí. Superior má dnes okolo seba aj hostí. Okrem domácich sú tu, a to v najlepšej vôli, i vidiecki — lopejský páter Mikuláš Housenka, dubovský Michal Bajmóczy, z Predajnej páter Mattheus a fráter Emericus. Keď vojaci predvedú Hanaciusovi kazateľa Srnku, všetci sa zhŕknu okolo nich.

— Tak ste to vy?! — pozrie na zatknutého superior vyčítavo. — Podpísali ste reverz v Prešporku! U nás som vás zas neraz videl na omši svätej. Čo to má znamenať?

— Nemal som spraviť ani jedno, ani druhé, — zdvihne kazateľ odhodlane hlavu. — Od tých čias mi svedomie nedalo pokoja. Musel som prísť a poslúžiť osirelým Brezňanom.

— A viete, čo vás za to čaká?

— Nech čaká, čo chce, — narovná sa mladík. — Nemohol som vzdorovať ďalej tomu vnútornému hlasu.

— Viete, že mám právo poslať vás do svätokrížskej biskupskej väznice, kde vaša mladosť môže zhnieť?

— Nech!

— Pán komandant, — zatne na to ostro, mrknúc na oficiera, — tak ho ta zavediete!

— Pán superior, — vtom spoza vojakov vystúpi Chmelius, — vy to nespravíte! Moc je teraz v našich rukách, — hovorí mu odmerane, vyvolajúc údiv prítomných piaristov. — Ak chcete s nami, Brezňanmi, v pokoji nažívať, nespravíte to!

— A čo mi chodí ako vlk do košiara? — očervenie Hanacius. — Proti takým je cisársko-kráľovský reskript a biskupská väznica!

— Odpusťte, páni, — ohliadne sa Daniel po piaristoch, — my sme nie vašim košiarom. My sme protestanti!

— Ja som však farár mesta Brezna, — pokračuje superior povedome. — Nechcem vás mať po humnách, ale v chráme. Či vám ja kážem zle robiť? Nekážem vám evanjelium? Aká je to škoda takto cirkev krušiť! Čo si potom pomyslia Turci, ktorí sa na to dívajú?

— Žiaľbohu, pán môj, my to tu nerozriešime! — stíši hlas Chmelius.

— To veru nie! — pokyvujú si i piaristi, z nich niektorým zdá sa výjav zbytočný a trápny. Gronell hľadá raz na svokra, raz zasa na nich. Znovu mu prídu na myseľ dve obrovské vlny, rozbehnuté zo šireho sveta, čo sa tu stretajú, hukocú a penia.

— Tak čo spraviť? — pozrie Hanacius nerozhodne raz na kolegov a zas na Chmeliusa a Gronella, k nim cíti úctu i rešpekt.

— Nechajte Srnku voľne odísť, — navrhuje Chmelius. — On neprišiel k nám zo svojej vôle. My sme si ho zavolali, aby poslúžil našim duševným potrebám. Vinníkmi sme teda vlastne my!

— Dobre, páni, — podíde Hanacius k Srnkovým obrancom. — Spravím to kvôli vám. Ale mi musíte vydať na písme, že sa tu viac neukáže. Lebo ak ho ešte raz tu dostanem, nebude zmilovania!

Srnka odmieta čokoľvek podpisovať. Radšej nech ho vŕaj odvedú do Sv. kríža. Chmeliusovi sa to aj páči. Napokon ho však prehovorí múdry Jakub. Podpíšte a aféra sa skončí pokojne.

*

Páter Franciscus takto bdie nad Breznom. Jeho ruky zasahujú všelikde. Jeho oči vidia všetko. Neraz sa ide utrápiť, keď sa mu práca nedarí. On v nej žije a je hlboko presvedčený, že úlohu v tejto háklivej pozícii svojho poslania musí víťazne splniť.

— Čo sa toľko trápíš, — pozrie mu raz do ustarostených očí okrúhlučký páter Dominicus. — To je starosť pre mnohých, a nie pre jedného.

— Eh, — pohodí on rukou, — ty to nevieš! Pozri, keď sa mi to nedarí, vždy sa cítim ako človek, pod ním sa prepadá most, po ktorom ide.

Pri starostiach v drobných mestských bojoch sa mŕňajú časy.

A kurucké povstanie sa zatiaľ plazí zo Sedmohradska a spoza Tisy. I

keď on, Hanacius, priviera pred ním oči. O tomto čase zavíta do Brezna s dvoma Poliakmi fráter Ladislaus, ktorý sa v Tepličke vo Spiši dostal do rúk kurucom. Podarilo sa mu však ujsť. O krutosti boja rozpráva hrozné veci. Košický kapitán Farkaš Cob odsúdil na smrť šesťdesiatdva zajatých kurucov. Rozkázali im stáť na košickom rínku. Prizerať sa, ako ich jedného za druhým štvrtia, narážajú na koly, vešajú. Čakať, kým príde na nich rad.

— Bolo by to možné? — zakryje si oči Hanacius.

— To je pravda, — pokračuje skleslý Ladislaus. — Odvtedy kuruci každého Labanca, i katolíckeho kňaza, ak im padne do rúk, zabijú. A čo len to! Keď však nedávno kurucké vojska grófa Bohama nabilo cisárskych pri Ňalábe a v Satmári, z tisícpäťsto zajatých takmer šesťsto z pomsty za svojich druhov odpravili tým istým spôsobom, ako to spravil v Košiciach Farkaš Cob s ich kamarátmi.

— Hrozné! — zbledne superior. — To je už nie viac boj. To je vraždenie národa. Dúfajme, že po nás to nepríde!

V ten večer sa Hanacius dlho-dlho modlí s hosťami i so svojimi za odvrátenie hrôz a nebezpečenstva. V noci nemôže zohnúť oka. Tretej noci nad ránom počuje netrpezlivo búchať na farskú bránu. Domáci spia ako zarezaní a buchot je vždy netrpezlivejší. Napokon vstane, zažne sviecu a vyjde na širokú chodbu.

— Kto je? — zavolá, mysliac, že niekomu je zle. Idú pre posledné pomazanie.

— Fráter Emericus z Predajnej, — znie odpoveď. — Otvor, reverendissime!

Kľúč zaškrípí, dvere zavŕzgajú. Do fary však namiesto frátra vstúpi — sedliak, vykrpcovaný a v halene.

— Kto si? — zasvieti mu do tváre prekvapený Hanacius.

— Neľakaj sa, reverendissime, — hovorí prichádzajúci udychčane. — Som naozaj Emericus. Idem z Predajnej, kde sa zle robí. Kuruci prepadli Dubovú. Na Michala Bajmóczyho, ako šiel od nás, strelili. Možno je už mŕtvy. Prepadli aj Predajnú. Hľadali nás na smrť. Naši ľudia nás však ukryli. Páter Mattheus sa tiež preobliekol do sedliackeho. Ostal na svojom mieste potošovať našich. Ja som tu...

— Hrozné! Rebélia — zdá sa — blíži sa i k nám! Poď, Emericus, — pojme ho popod rameno, — zlož a vyspi sa!

— Čo je? Čo je? — zjavujú sa na chodbách ospalé tváre piaristov. — Čo sa deje?

— Nič! — upokojuje ich superior. — Alebo ešte nič. Keby sa však čokoľvek dialo — neustúpime, iba presile! Choďte, bratia, a vyspíte sa pokojne! Sme v rukách božích. Uvidíme, čo nám prinesie zajtrajšok!

XVI

Hanacius zájde navštíviť pátra Štefana Bajmóczyho do Dubovej. Nájde ho na lôžku medzi životom a smrťou. Keď sa vráti do rezidencie, kolegovia vidia, že chodí zadumany.

— Čo ti je, reverendissime? osloví ho dobrácky páter Dominicus, rodený optimista. — Chodíš zamyslený a slovka nepovieš.

— Čo mám hovoriť? — uprie naňho prenikavé oči. — Vidíš, čo sa robí. Kuruckí zbojníci prepadajú naše fary. Tu vo Valaskej, tu v Predajnej. Dubovského farára takmer zabili. Katolícky kňaz nie si je istý životom.

— A nie je to pomsta pre cisárskych? — podotkne ticho mních.

— Aká pomsta? — pozrie naňho skoro urazene. — Cisárski, pravda, odstránili z fá a škôl protestantských kazateľov a učiteľov. Ale ich aspoň nepovraždili.

— Odpusť, domine superior, — skloní Dominicus pokorne hlavu, — po Brezne sa však roznáša, že na galejach vraj len z jedného transportu do Neapola zahynulo dvanásť protestantských predikantov. Veľký počet ich je vo vyhnanstve.

— To je iné! To je iné! — pohodí rukou. — Keby to však hneď bola i pravda. Dominicus, — položí mu ruku na plece, nazrúc sa mu bôľno do očí, — či jeden omyl a zločin ospravedľuje druhý? Prenasledovať niekoho pre náboženstvo som nikdy neodobroval. Pozri, pamätáš sa, keď som mal v rukách toho kazateľa. Prepustil som ho na reverz, viem o ňom — nedodrží ho. Keď však Cob popraví 62 kuruckých rebelantov, oni tým istým spôsobom popraví takmer šesťsto cisárskych, brániacich legitímne právo panovníka. Nie je to už úplná zdivenosť?

— Iste, — zdvihne mních hlavu. — Farkaš Cob to však nemal spraviť. Či ten človek nechápe, ako zle robí i Jeho Jasnosti, i nám?

— Ak on i nie, náš Leopold to chápe, — pokračuje Hanacius. — Kráľ vidí, že národ takto vykrváca, a to pred očami pohanských Turkov. Nedávno už Coba odvolal. Veliteľom cisárskych je Strassoldo, s ktorým sa dá hovoriť. Na kráľovskú žiadosť povolal kancelár Hocher popredných ľudí

do Prešporka poradiť sa o uhorskej otázke a pokojne ju riešiť. Namiesto štvanic veľkvaradínskeho biskupa, Bársonya, prijal radu Jána Gubasóczyho, vacovského biskupa, ktorý odporúča slušne pokračovať. Pán Boh však vie, čo je v tom! Na porade, kde sa mala nájsť cesta k vyrovnaníu, musel Tomáš Pálffy, nitriansky biskup, povstať na obranu cti zhromaždených proti urážajúcemu, surovému Hocherovi. Schôdzku, čo mala priniesť nešťastnej krajine pokoj, rozbil sám kancelár!

— Čo robiť? — skloní Dominicus hlavu ešte nižšie, na nej sa mu lisne už rozšírená tonzúra. — Obloha je chmúrna a čoraz chmúrnejšia. Niet však čo zúfať. Bude, ako bude!

— Vidím a nezúfam, — poznamená superior a zamyslený, ako prv, ide si po svojom.

Hanacius dohliadne teda ďaleko a dobre, zato neupustí od svojej úlohy. Naopak! Rastúce nebezpečenstvo ho ešte povzbudzuje k väčšej húževnatosti — získať a zachrániť, čo sa dá. On vie, že Brežňania spravia všetko, len aby dostali späť svojich vyhnanco, farára Milochovského a rektora Simonidesa. Potom i faru a všetko ostatné. Zato pri najbližšej výročnej reštaurácii s pomocou kráľovskej komory sa postará o potvrdenie Padliciusa a jeho ľudí v mestskom magistráte. Svoj vplyv, z roka na rok rastúci, sa usiluje upevniť v meste i v rodinách. Dňa 7. júla 1678 odsúdil magistrát Annu Sobotskú pre zavraždenie svojho nezákonného dieťaťa na smrť kolom. Páter Franciscus, ako niekedy za Ondrejom Fintokom, ide do väzenia i za touto nešťastnicou. Navštívi ju, poteší. Keď mu sľúbi prestúpiť, ide na magistrát. Sľubuje, prosí, oroduje za ňu. Nepodarí sa mu viac, len že odsúdenú nenarazia na kôl. Zotnú jej hlavu na Viselniciach. Mrzí ho, keď sa mu nepodarilo zachrániť ju. On si však vykonal povinnosť a do matriky konvertitov si spokojne zavedie nové meno.

Obloha sa však mračí a vždy silnejšie mračí. I ohnivý blesk sa zhadí a zďaleka tupo zahrní. Hanacius tým tvrdsie stíska päste, ako by chcel celé mesto na uzde držať. Chýry sa valia Pohroním. Nosia ich kupci a furmani, od nich sa nesú z dom na dom. Sú ľudia, čo si posedia v mestskom hostinci. Nikto nevie, za čie pijú. Zato vídať z nich raz toho, raz zasa onoho zájsť si do rezidencie za pánom superiorom.

— Čo nového, pán Závadský? — privíta páter Franciscus prichádzajúceho hosta. — Čakajú Brežňania kurucov?

— To by ani netvrdil, — upíja si starý, plešivý Ďuro vínka z farskej pivnice. — Niektorí i možno. Taký krvnatý Matej Faško, orátor ľudu...

— A Daniel Chmelius? Jakub Gronell? — usiluje sa hostiteľ vybrať z neho, čo sa dá.

— Ani tí veru, reverendissime, — odkašle si preštvaný mešťan. — Ak vám mám pravdu povedať, poviem vám.

— Povedzte! — hľadá naňho superior zvedavo.

— Nuž viete, — otvorí oči naširoko, potrhnúc ústa ironicky, — my, Brezňania, sa rovnako bojíme i cisárskych, i kurucov. S nami je to ako s líškou: byť za psa, či za poľovníka? Vždy je strach o kožu.

— Ale niektorí sú za tých kurucov! — prižmúri Hanacius oči.

— Sú, pravdaže sú, — uškrnie sa Ďuro. — Tí však jednoducho nenumerujú.

— A pani Simonideska je ešte tu?

— Ach, tá už dávno odišla do Prešova, i so synkom, — diví sa na otázke, čo to môže pána superiora zaujímať?!

— Pekná žena, — usmeje sa. — Keby bola naša, prizdabila by nám chrám. Iste písala tu i listy. Vo Vratislavi asi všetko vedia o nás.

— Ako by nevedeli, reverendissime? — mrdne starý plecom. — Píše kmotor Chmelius, píše podnotár Jakub, píše žena. Musia všetko vedieť.

— Tak vlastne neviete mi nič nového povedať, — pichne ho hostiteľ.

— Akože by nie! — zamrzí sa Ďuro. — Azda darmo vysedávam v hostinci? Prišiel som vám zvestovať, že vraj kuruci majú nového kráľa, slovenského kráľa...1

— Ba kieho? — skočí Hanacius a počne sa smiať, tak od žalúdka.

— Ozaj kráľa? Hahaha! A koho, prosím vás?

— Akéhosi Imra Thökölyho...

— Thökölyho Imra? — zdvihne ruku k čelu, ako by si ho len chcel lepšie predstaviť. — To je predsa kežmarský gróf. Jeho zubatý zámok poznám. Ale je to ešte len chlapčisko. Nevie, či má dvadsaťjeden rokov!

— No, a ten chlapčisko má vraj už okolo seba do dvadsaťtisíc vojska a bije cisárskych ako žito.

— To sú chýry, čo sa ešte len majú stať, — upokojuje Závadského i sám seba. — Strassoldo má vojska dosť. Ten mu ukáže, — prechodí sa s rukami na chrbte dlhým krokom po izbe. — Ale jednak, — naraz zastane a pozrie vážne starému do očí, — povedzte Padliciusovi, i mladému Maretínskemu,

že treba ísť medzi ľud. Informovať mešťanov. Kuruci nie sú ochrancami slobody a náboženstva. To je zbojníč, ktorá — kde môže — vraždí, rabuje a páli. Nech sa Brežňania zbytočnými nádejami daromne neotravujú. Poviete to, Závadský?

— Poviem, — prevráti pohár na hlavu. — Čoby nepovedal?

Za Ďurom príde Padlicius. Príde i Maretínsky, mladý a usilovný kapitán mesta. Fintok, ktorý od toho súdu je pánovi superiorovi veľmi vďačný a hotový na služby, prikvitne tiež. Hanacius je teda informovaný o všetkom. Pozná i háklivé veci po domoch, hoci evanjelici nechodia k nemu na ušnú sponď. Takto vie vplývať na jednotlivé mešťianske rodiny. Ináč popri svojej úradnej povinnosti takmer denne sedí zamyslený vo svojej pracovni. Vezme brko a píše listy kráľovskej komore v Banskej Bystrici, generálovi Strassoldovi a iným potentátom, s ich mocou tu vlastne hospodári.

Zlá zvesť o kurucoch, pustená po meste, nesie sa z mestského hostinca po krčmách i po domácnostiach. Kto im verí, kto zas nie. Niekde sú ľudia splašení, či im neodoženú statok a dobytok z hôľ a zo salašov. Inde sa z toho len vysmejú.

— Je to pravda, čo hovoria o tých kurucoch? — uprie mladé žieňa u Gronellov krásne belasé oči na svojho Jakuba.

— Ale, duša, — ovije jej muž ruku okolo hrdla, pritiahnuť ju k sebe. — Vari sa mi nebojíš? Vojaci ako vojaci! Keď prídu cisárski — berú, keď prídu kuruci — berú. A kde si to počula? — pohladí ju po gašťanových vlasoch.

— Bola som u našich, — stiahne plné červené pery. — Tam to vedia od Maretínskych.

— No, pravda, Hanaciusovi pošli, — usmeje sa Jakub. — Neboj sa, nedám si ťa im! — vtisne jej bozk na rumené ústa. — Nie veru.

Thökölyho čaty spoza Tisy víťazne prenikajú. Niet dňa, že by neprišiel nový chýr do Brezna o kurucoch a ich úspechoch.

— Thököly vraj zaujal Tornu, — zvestuje Padlicius v rezidencii.

— Kuruci sú už v Putnoku, — prinesie zas kapitán Maretínsky.

— Vypálili košické predmestie a zaujali mesto.

— Vo Spiši sú, — koná si verne svoju úlohu i Ďuro Závadský.

— Oravu zaujali. Idú na banské mestá, — príde Fintok, celý zmätený.

— Pri Banskej Bystrici je ich veľký tábor. Už razia i svoje peniaze!

Piaristov to, pravda, poriadne vyruší. Vedia, že ich moc v Brezne závisí

od úspechov cisárskych. Pozerajú na seba, usilujúc sa vyčítať si z tváří, čo nového? Zlé, či dobré...?

— Zle je to, zle! — vraví fráter Lambertus vzrušeným pátrom.

— Z Bystrice je k nám už len skok.

— Musíme azda niekam do Podolína, — potešuje druhov aritmetik Bojar.

— Na to je ešte čas, — neustúpi len tak ľahko Hanacius. — Opustiť pozíciu, znamená skoro — stratiť ju!

— Sme v rukách božích, — zvesiac hlavu, zašepce pokorne Dominicus.

A rozliate vlny kurucov nedajú dlho na seba čakať. Jedného októbrového popoludnia roku 1678 len keď sa bleskurýchle rozletí chýr mestom: kuruci sú tu, kuruci!

— Zavrieť brány a nepustiť ich! — rozkáže hneď dráбом Chmelius, ktorý, hoc je len senátor, v rozhodných chvíľach vždy je vlastne richtárom mesta. Tu je už i Hanacius bezradný a pošle k nemu posla — zariadiť to nejako.

V domoch je zmätku a zmätku. Padliciusa nevidieť. Ktovie, kde sa skrýl. Poplašné zvesti, roznášané z rezidencie prinášajú ovocie. Mešťania myslia najviac, ako si uchrániť najcennejšie. Na lúkach niže mesta je skutočne koní a koní. Vojakov fúzatých, počerných, tmavého pohľadu. Vyšujťášovaných, v pestrej rovnošate — v operených kalpakoch alebo kučmách a ozbrojených po zuby. Na nohách čižmy s vykrojenými sárkami. Na čižmách ostrohy, len im tak brinkocú. Dajedni sú i žltastí, s vystavenými lícnymi kosťami. Hovoria po slovensky, maďarsky, i akousi podivnou rečou. Vodia svoje hladké, pekné kone k Hronu napojiť a hľadia, čo bude. Ich vodcovia, Fabián Farkaš a Ondrej Géczy, junáci pri sile, čakajú na príchod mestského posolstva, s ním vyjednávajú, čo treba. Mestské brány sú zavreté. Keby sa však neotvorili, kuruci a Tatári udrú na ne a vylámu ich rukami. Osem kanónov síce ponuro hľadí z múrov na nevítaných hostí. Čo je to však oproti trom práporom vojenskej sily, odhodlanej na všetko?

Dolná brána sa však otvorí. Niekoľko starších senátorov na čele s Danielom Chmeliusom a Jakubom Gronellom kráča k hlavnému stanu. Za nimi, pravda, hneď i niekoľko vozov, na nich chlieb, maslo, syr, údenina, súdky piva a vína a čo všetko.

Kuruci a Tatári vedia, čo to znamená, a sú spokojnejší.

V hlavnom stane ich prijmu priateľsky.

— Vidíme, Brezňania, že viete, čo sa patrí, — víta ich Farkaš, vzpriamený vojensky.

— A čo treba nám vojakom, — doloží Géczy spokojne sa usmejúc. — Vy ste tu evanjelici.

— Sme, páni, — odpovie vážne Chmelius. — Preto vás i prosíme, majte ohľad na nás. My vám dáme, čo len môžeme. Vašich ľudí opatríme ako priateľov. Vám nech sa páči na noc k nám. Ale vojsko nám nevpúšťajte do mesta!

Komandanti, najmä keď im múdry Jakub oddá do daru pekné líščie kože, pristanú. I pohostia posolstvo dobrým vínom. Iba vyčítajú, prečo sa Brezno nepridá hneď k Thökölymu, ktorý bojuje za ústavu a náboženskú slobodu? Chce im vrátiť chrám i školy a osadiť v nich vyhnanco, Milochovského a Simonidesa...

— Prečo? — prehovorí Jakub za všetkých úprimne. — Viete, páni, my sme srdcom s vami. Čo však také mesto ako naše? Dnes ste tu, zajtra odídete a príde Strassoldo so svojimi cisárskymi.

— No, tým my už stúpime na krky, — poznamená Géczy povedome.

— Ale majú pravdu, — zastane sa ich Farkaš. — Biť sa musíme my, a nie oni.

Tak sa pri sklenke skamarátia. Vojsko dostane prísny rozkaz nocovať na lúkach. Komandanti potom idú s posolstvom do mesta na nejakú večeru a na pokojnejší nocľah. Nezbadajú pritom, ako najmä Tatárom — turecký sultán Mohamed dal ich na pomoc Thökölymu — nezdá sa dosť proviantu. Od Ďumbiera pofukuje chladom. Na lúkach nocovať nie im je po vôli.

— Skúsili oni už i horšie veci! — uškrnie sa Géczy, keď ho na to upozorňuje strážmajster.

Ako spríjemniť v meste večer vzácnemu komandu, do toho sa už rozumie i Padlicius. Pani Andráška, okrúhla, buclatá, najlepšia kuchárka na okolí, navarí a napečie, čo treba. Maco Faško, temperamentný orátor ľudu, postará sa o dobré víno. Aj zo senátorov prídu mnohí. Jedni zo zvedavosti, akí sú to ľudia, tí kuruci, druhí zo sympatie. Tu sú i Chmelius a Gronell, ktorí sa vedia s hosťami najlepšie porozprávať. Mesto je v tme. Mešťania sa pokojne utiahli na odpočinok. I rezidencia je v tme. Zato pri jednom z okien, keby zablysko, bolo by vidieť napnutý, prenikavý Hanaciusov pohľad. Tento človek nemôže spať. Čosi čaká. Vyčkáva, kým v hostinci sa ozýva huk i spev a je veselo, veselo.

„Vojakovi dobre je,
nič nerobí, len pije...“
počnú mladší od komanda.
Nájdu sa hneď i Cigáni a spustia do melódie:

„Štyri groše na deň má,
ešte z toho milej dá.
Ale sedliak chudobný
každému je poddaný...“

halačí už i Fabián Farkaš, až mu nôta srší z očí, Géczy sa len furtácky usmieva, či by tu nebolo nejakej švárnej kamarátky? Ale niet. No, tak i on vpadne do spevu:

„Príde vojak, príde pán,
slúžnodvorský, vicišpán... Ichuchú!“

Keď je nálada na najvyššom stupni, zrazu medzi rozzabávaných vhupne kuruc. Zastane pred Géczym, hrkne opätkami, brnkne ostrohami a zasalutujúc, spustí:

— Pán kapitán, poslušne hlásim, — hľadí ako hrom, — v tábore je nepokoj! Vojaci sú okolo vatier. Nie sú spokojní s proviantom.

— Ale, syn môj, — vstane Géczy a potľapká ho po pleci, — vypiješ si pohár vína. Potom pôjdeš a povieš im: dostali rozkaz, nech sa toho držia! Ráno ideme ďalej.

Kuruc vyprázdni pohár na dúšok, hrkne ostrohami a ide.

„Never, bratku, Nemčiskovi,
hoc ti dušu vydá slovy —“

vykrámi zas Fabián a už i hučí slávna rebelantská. Kuruci výskajú, kým Brežňania sa pokradme dívajú jeden na druhého, ako Gronell na Chmeliusa, či by tomu nemohlo byť už koniec. Vtom do izby vhupne nový kurucký posol:

— Pán kapitán, — odsekne rezko, — Tatári chcú do mesta a idú proti Dolnej bráne. Čo sa má robiť?

— Vypi si, braček, pohár vína, — vraví mu Farkaš. — Potom choď a povedz tej tatárskej zberbe: ak sa opovážia do mesta, korbáčom ich vyženie. Tu nie sme vojaci. Tu sme hostia.

— Na rozkaz! — brnkne ostrohami a zmizne.

Brežňania už trpnu, blednú a jeden po druhom sa tratia z hostinca. Najmä keď o chvíľu vhupne i tretí posol a úsečne oznamuje:

— Poslušne hlásim, — iskria mu čierne oči a pichajú namastené fúzy, — vojaci vylámali bránu, vrhli sa do mesta... jedia, pijú, rabujú...

— A Krisztusát nekik! — skočia kapitáni, opášu si šable a o chvíľu sú v meste. Chmelius a Gronell s nimi.

Svetlá sa začínajú po domoch. Zdola počuť krik i spev. Vidieť, nie je dobre. Pohnú nadol — brána dosekaná, vylámaná a otvorená dokorán. Posledné čiastky kurucov sa tisnú ešte dnu.

— Čo to robíte, blázni? — okríkne ich Farkaš. — Nedostali ste rozkaz?

— Dostali, pán kapitán, — znie odpoveď. — Tatári to vykonali. Zima je i hladní sme. Čo máme len my ostať von z mesta?

— Jakub, — potrhne Daniel zaťa za kabát, — bež domov, čo je u nás! Ja ešte v záujme mesta ostanem chvíľu s nimi.

— Dobre, — porúča sa, hnaný najmä túžbou zaviesť si svoju mladú žienku do bezpečia.

— Čo ten už ide? — mrknú komandanti na Chmeliusa.

— Vidíte, čo sa robí, — pokrčí bezradne plecami. — Máme svojich doma.

— No, nebojte sa, — ubezpečujú ho obaja. — Naši kuruci nie sú zlí ľudia. Len si už s nimi neporadíme. Zato nič. Dajú sa pohostiť, zaspievajú si a ráno ideme.

— Čo sa tu však všetko porobí do rána?!

A veru! Vojaci splášia gazdov. Zasadnú si po niekoľkí do vylákaných domácností. Dajú sa hostiť. Vyžadujú si to i to — na pamiatku. Ešte dobre, keď si, ako Tatári, čo vidia, nezoberú sami. Niekde si aj zaspievajú a zatancujú. U starého Rostariusu musí gazda do pivnice po víno. Uľa, žena ani pahreba, tá zas obsluhovať vojakov. Tancovať s nimi a vyhovieť im, čo si zažadujú. A dnes už ani starý nedbá. Veď by mu ináč vyrabovali majetok.

— Ako si mohla ísť za takého starého? — objíma ju driečny mladý kuruc a dobre že ju nezje očami.

— Keď ma iný nechcel, — vynájde sa žena.

— Čoby len nie, — udrie ju po chrbte. — A ja ťa chcem.

„Ponižej Fričovec vykvitnul jedlovec,
počekaj ma dzivče, však ja z Bertanovec...“

spustí, za ním aj kamaráti, kvaterkujúci za stolom a Uľa už letí naokolo.

„Keď ti z Bertanovec, ja zos Širokého,
budzeme še ľubic do rana bileho.“

Do soboti večer, i do ňedzeľi rana,
keď ťe ci zachciva teho ľubovania...“
duní v izbe.

Kamaráti tľieskajú do taktu a pár sa zvrta a zvrta.

„Jakí ti parobek, taká i ja dzivka,
podzme ťe poľubic do huťeho chľivka.

Kedz sme ťe ľúbili, ta huťi gagali.

Bodaj tote huťi ťicke pozdichali —“

ide Uľa z rúk do rúk. Starý Rostarius bledne. Raz musí po to, raz po oné. Čo vťak robiť. Majetok je majetok a žena je len žena! Kto tým dnes rozkáže nerobiť, čo chcú?

*

A tak je to v nejednom dome tejto bláznivej noci. Vojsko je vojsko! Hospodári hľadia vyjsť s ním ako najmúdrejšie. Neskrľbia najmä nápojom. Keď sa požerú, zaspia!

V rezidencii je vťetko pevne pozamykané. Piaristi sú vťetci hore. Môže sa stať vťeličo a ujsť ani niet veľmi kam. Vťetci sú spolu na poschodí, čakajú, čo bude. Priťli im aj dvaja noví pátri, staručký Thomas a Stephanus, čo je eťte chľap pri sile.

— Vidíte, ako dobre, že sú tu kuruci, — vraví Hanacius so zadosťučinením. — Evanjelici ich čakali ako osloboditeľov, a tu ich majú. Dobre im — tak! Aspoň si zapamätajú, akí sú to rebelanti!

— Len aby z toho nebolo horťie. — zloží ruky Thomas, ako by sa modľil!

V tú chvľiu sa tmavá obľoha ožiarí. Vťetci vidia v izbe ako vo dne. Z rínku vníká hľuk veľkého zmätku.

— Horí! Horí! — vrhnú sa do okien. — Eťte aj to?

— Áno, aj to, — ozve sa Hanacius vážne, hľadiac, ako ľudia pobehujú po rínku. — Aspoň pochopia v Brezne, čo hovorím, je pravda!

— A ak to príde i k nám? — začuť udierať na zvon.

— Ak príde, príde, — obráti páter Mattheus oči k červenej obľohe. — Sme v rukách božích!

Do rána je v hanbe niekoľko domácností, v rumoch 11 domov, 12 koní na uhoľ, i dvaja kuruci, ktorí nápojom dorezaní — nevládali už vyjsť z horiaceho domu.

Vojaci sadnú na kone a rýchľo sa stratia. Zanechajú po sebe smútku,

trápenia, no i smiechu. Najviac si podávajú v meste starého Rostariusu. Jeho Uľa je vraj ako vecheť. Ba či si starý len pôjde pred magistrát znovu česť ratovať?

Hanaciusova autorita sa zvýši o niekoľko stupňov. On si ju však chce i udržať. Ubezpečí mešťanov o cisárskej pomoci, ktorá príde na jeho slovo. Aj hneď sadne a píše komore i generálovi Strassoldovi. Od neho dostane odpoveď, že ak Brezno ostane verné cisárovi, postará sa oň.

XVII

Páter Hanacius si takto zaumieni brániť svoju pozíciu, ako sa dá. Nielen v chráme a na magistráte, ale i využitím cisárskej vojenskej moci proti divým nájzdom na mesto. Chrániť majetky a životy Brežňanov, myslí, že tým si najistejšie získa ich srdcia. Azda zabudnú aj na vratislavských vyhnancoch, s ktorými sú v stálom spojení. Preto dobre nevyskočí z kože, keď jedného dňa obedom zazrie zo svojej rezidencie do 150 dragúnov na koňoch, mieriacich z Valaštianskej ulice rovno k jeho fare.

— Strassoldo, — svitne mu v hlave. Schytí klobúk a beží privítať vojakov.

— Ach, pán generál, pán generál! — nevie nájsť slova od radosti, poznajú ho hneď, urasteného, plecnatého chlapa. — Aké šťastie, že sa k nám uponíte.

— Chcem si obzrieť opevnenie mesta, — ide so superiorom do fary. — A potom okolie, okolie! — vykladá ako skúsený vojak. — Kuruci nás môžu napadnúť od juhu. Pozriem, či by sa tu nedala na ceste z Tisovca nejaká pevnôstka vystaviť...

— Môžem i ja s vami?

— Ale nech sa páči... nech sa páči, reverendissime! — usmeje sa, vypnutý po vojensky. — Lenže my ideme na koňoch.

— Ja si už nájdem spôsob, Vaša Eminencia, — dá hneď pocítiť vysokému hosťovi, že mu nechce robiť nijaké starosti. Naopak, ak dovoľí, postará sa i oňho.

Po krátkom obede sa pohnú. Na rínku zaznie ostrý povel a konské kopytá počnú svoj trapový rytmus. Hanacius usadí Strassoldu do koča a prisadne si k nemu. Nech Brežňania vidia, kto im je ochrancom!

Vyjdú hronskou bránou na tisovskú cestu. Kde len pozrú, všade hory, husté jedľové hory. Iba biela stuha cesty z Gemera delí ich na dve strany.

Touto cestou vezú sa na koči, vezú. Za nimi 150 dragúnov na koňoch v trape. Na „Čiernom blate“ rozkáže generál zastaviť.

— No, tu, — rozhliada sa Strassoldo, keď zídu, — tu treba vystavať pevnôstku! Na východe bráni prechod Muránsky zámok. Juh zasekáme tu a na západe sme my pánmi.

— Aké to bude šťastie pre Brezno, Vaša Eminencia! — ukloní sa mních.
— Aké šťastie!

— Treba to vystavať čím skôr, — zdôrazní generál, pozrúc na Brežňanov, čo sú tiež prítomní i s richtárom. — A neodkladajte! Časy sú zlé. I ja vám pošlem pomoc z Bystrice.

Generál dostane od mesta krásneho koňa do daru. On zas o niekoľko dní pošle poručíka s 22 dragúnmi, aby dohliadali na stavbu. Hanacius prijme i tých a pobáda, aby len starostlivo vystavili, čo treba. Richtár ich počastuje za mesto. Hneď nato niekoľko mešťanov s tesármi a robotníkmi už s chuťou pracuje. Zarubujú cestu, kopú zákopy a krešú brvná na pevnôstku.

Poručík je tiež na ceste k nim. Príde mu však na myseľ, že tam sú jeho dragúni a dosť múdrych majstrov — z polcesty sa vráti. Lepšie bude kvaterkovať si v mestskom hostinci. Čakať, kým pani Andraška navarí dobrý obed a ešte lepšiu večeru.

— A vy ste už spáť? — čuduje sa okrúhla, bystrá kuchárka, keď ho vidí pred sebou. — Pred polhodinou ste šli na koni, — zmeria si ho od päty po hlavu. — Štramák!

— Počkám si na obed, pani, — hrkne ostrohami. — Bude dobrý?

— Dobrý, — usmeje sa. — Aspoň vám ho nemusíme poslať.

— A večera?

— Ešte lepšia, — otočí sa Andraška ako vreteno. — Len aby to nebolo ako v tej rozprávke, viete? Variš tú kašu, variš? Ale jesť ju nebudeš!

— Prečo?

— Keď sú časy také neisté, — berie varechu do buclatej ruky. — Človek nevie, na čo vstane, na čo ľahne.

— No, len vy pokojne navarte, pani Andraška, — pohodí poručík rukou povedome. Sadne si do hostovskej, rozkáže si holbu vína a baví sa s hostinského dcérou. Po dobrom obede si zdiemne vo svojej izbici. Keď sa zobudí, príde mu na myseľ, že večera pre tých na „Čiernom blate“ by sa mohla poslať a oni nech tam prenocujú. Čo majú toľkou cestou čas strácať? Zariadi, čo treba, a pošle hajdúcha, aby im to oznámil. Potom si zas

spokojne sadne do hostovskej a kvaterkuje. Nazrie aj do kuchyne, pohodiac: — Teda bude dobrá večera?

— Bude, pán poručík, bude, — čistí pani Andraška moriaka.

Ako si tak dragún diškuruje, zrazu sa otvorí dvere a vhubne hajdúch, čo šiel na „Čierne blato“, bledý ako smrť, trasúc sa na celom tele.

— Zle — zle — zle je, po-poslušne hlásim, pán poručík, — ledva vyjaktá, čo chce povedať. — Ku-ku-kuruci napadli... ve-vel'ká strel'ba... za-zabili... na-naši utekajú...

— Čože? — skočí dragún na rovné nohy. Keď však vidí, že z hajdúcha je nič, sadne na koňa a pohne cvalom cestou na „Čierne blato“.

Nemúsí však ísť ďaleko. Skoro stretne robotníkov s kopáčmi, s lopatami. I dragúnov, kde jedného, kde druhého.

— Čo sa stalo, preboha? — spytuje sa ich.

— Pán poručík, poslušne hlásim, — oznamuje mu desiatnik, — kým sme my všetci boli zamestnaní, kuruci sa nebadane pretiahli horou a udreli na nás. Mešřana, Ondreja Dolňana, nám zabili. Bránili sme sa proti presile, kým sme mohli. Keď sme však zbadali, že kuruci sa na nás valia horami zo všetkých strán, za múdrejšie sme považovali ustúpiť.

— A ste všetci — nevie na iné prísť poručík.

— Všetci.

— Tak za mnou!

Na mrku je už celé mesto splašené. Na lúkach pred Hronskou bránou kurucov a kurucov. Vraj až sedem zástav. Vykrikujú spoza Hrona, vyhrážajú sa šablami. Všetko vypália, vyplienia a rozsekajú! Zasadá magistrát. Čo spraviť? Sprotiviť sa im? Ani Hanacius, ktorý je bledý ako smrť, to neradí. Zas len vyjde na to ako minule: — nech páni Daniel Chmelius a Jakub Gronell vyjednávajú s nimi!

Idú teda do tábora za komandantmi — Adamom Ráczom, Michalom Tetényim, Michalom Kassaym a Pavlom Nagyom, ináč i Bernátom menovaným. Jednajú sa o výkupné, vysoko jednajú, až sa rozhodnú — dojednať to nejako v mestskom hostinci. Zatiaľ pani Andraška pečie a varí, len sa tak kúri v kuchyni.

— Pán lajtnant! Pán lajtnant! — volá na dragúna, ktorý je už so svojimi hotový na cestu. Kone osedlané, dragúni pri nich hľadia vôkol. — Pán lajtnant, — volá dobrosrdečne kuchárka, — zavolajte pána richtára Padliciusa! Môžete sa navečerať. Polievka, ryby, moriak, všetko je hotové!

Namiesto odpovede však začuť z rínku dupot konských kopýt. Do hosťovskej vstupujú kuruckí dôstojníci s Chmeliusom a Gronellom.

— Pani Andraška, — zavolá Jakub do kuchyne, — nejakú večeru. Ale nás je viac!

— Ježišmária, kuruci? — splasne kuchárka rukami, keď sa rozhliadne. — No, nedarmo som tušila, ten dragúnisko nezje tej večere! Mne je však jedno, — pokrčí plecami. — Keď sú také časy!

Kuruci si sadajú k dobrej hostine a dvadsaťdva labancov na čele s poručikom Hornou bránou vyrazí k Banskej Bystrici. V hostinci to nechýba. Veselo sa je a pije. Vojaci sa rozspievajú a príde aj Cigán, ako to už pri takej príležitosti býva.

„Never, bratku, Nemčiskovi,
hoc ti dušu vydá slovy...“

zaštrngajú poháriky a ako obyčajne zahučí spev. Je to, zdá sa, hymna, čo nesmie chýbať ani pri jendnej slávnosti. Dôstojníci ju spievajú od žalúdka. Najmä jej záver.

„Niet v ňom virtu, nedbaj lhára,
nech ho Ježiš Kristus skára!“

Príde aj richtár Padlicius. Prisadne si a tvári sa, ako by sa nič nestalo. Zato jednostaj žmurká na Chmeliusa.

— Tak, páni, — obráti sa už niekoľký raz k dôstojníkom, — čo žiadate od nás za výkupné? Povedzte!

— Veď sme sa ešte ani u vás neohriali, — vraví Zetényi, vykrútiac si fúzky.

— Dosť ešte času na to, — hrknú si ostatní. — Musíme u vás aj niečo užiť, nie? Nech vieme, akí ste ľudia!

— A zaspievať si musíme, — skríkne Kassay, ktorému vínko ženie krv do hlavy. — Počkajte! Hej! Cigán, — obráti sa k mordošovi, — túto iste neznáš:

„A ti, Cigán, a ti, Cigán, dobre hraj,
na nevesti, na nevesti pozor daj, — “
spustí z plného hrdla:

„na nevesti, na nevesti, na šumne,
naj nechodza, naj nechodza po humne! — “

vpadnú i ostatní, ktorí, aj keď sú Maďari, peknú slovenskú pesničku vedia zaspievať.

„A ti, Cigán, a ti, Cigán šaleni,
čerajme še, čerajme še na ženi!

Tvoja čarna, tvoja čarna — kaňdrata —
moja bjela, moja bjela — bohata...“

Kuruci dvíhajú poháriky. Pochytajú sa okolo krku a spievajú, halačia.

— No, pán richtár, — nakloní sa Gronell k Padliciusovi, — tí sa vedia zabávať!

— Za naše peniaze, — pošepne mu ten. — Drahá to bude pre nás muzika!

— Čo to? — nahne sa Zetényi zvedavo.

— No, vravíme si, akej ste dobrej vôle, — vynájde sa Jakub.

— Však sme medzi svojimi, — ozve sa Kassay. — Vy ste tu protestanti!

— Sme... sme, — prisvedčí Chmelius.

— A prečo ste nie za Thökölyho?

— Keď máme na krku Strassoldu.

— No, dobre, — zaiskria oči Ráczi. — A pátrov tu máte?

— Prečo? — stŕpne Chmelius, kým Padlicius práve ozelenie.

— Vieme, zobrali vám kostol, vyhнали fárara i rektora, — pokračuje Adam, dosť už nachmelený. — Pomohli by sme vám od nich! Chcete?

— Ach, — pozrie obozretný Daniel na svojich druhov, — naši pátri sú pátri ako pátri. Ale sa ešte dosť znášame...

— To ste vy tu divní ľudia, — krúti kapitán hlavou. — Bránite pátrov? Tak ste labanci. Nuž a keď ste labanci, za ustávanie nám zaplatíte sedemtisíc toliarov!

— Sedemtisíc! — zhíknu Brežňania, vytrezvejú vo chvíli, ak mali niečo v hlave.

— Azda ste nie toľko hodni? — smejú sa im kuruci. — Nestoja viac vaše kone, kravy, svine, dobytok? Nestoja vaše domy a čo máte v nich až po dievku a ženy? Keď pustíme tých sedem zástav na vaše mesto, nič je nie vaše. A peniaze odovzdáme pánovi Thökölymu i na vaše oslobodenie...

— Veď-veď, — premôže sa Chmelius, — len kde vám ich vezmeme?

— To je vaša vec, — zmraští čelo Adam Ráczi. — Ak nepristanete, povedzte! Nájdem si ich sami.

— Vyjdeme sa poradiť, — utiera si šperlené čelo rukávom richtár Padlicius.

— A privedte nám i nejaké dievčice! — volá za nimi Kassay, horiac už ako fakľa. — Zabavíme sa — nič sa im nestane!

Idú z hostinca a tu vidia, že kurucká stráž stojí na všetky strany a niekoľkí dôstojníci sa tisnú za komandom. Krásna májová noc. Na rínku je ticho, ale v domoch sa všade svieti, hoc je už polnoc. Za Hronom žiare a žiare. Vojaci sedia, vyčkávajúc svojich — pri táborových vatrách. Tancujú tak — chlap oproti chlapovi. Spievajú a hrajú. Prenikavý hlas poľnice sa nesie ponad mesto do nočného ticha: trarara-trarara...

V rezidencii je tma. V temnom okne však svietia čiesi hlboké oči. Nedôverčivé, bdelé oči pátra Francisca.

— Tak čo? — pozrie Chmelius na svojich druhov. — Máme pristať, alebo...

— Poďme do rezidencie, — radí Padlicius. — Nejaký spôsob len nájdeme.

Hanacius je skutočne hore. Nespí. Trápi ho, čo teraz urobia Brežňania? Nezvalia to naňho pre pevnôstku na „Čiernom blate“?

Neskorú návštevu prijme bledý a rozochvený. Predsa sa len ovládne. Keď mu prezradia žiadosť kurucov, hneď odporúča — neodporovať.

— Kde my tu však dnes zhrnieme toľké peniaze, reverendissime? — zalomí Padlicius rukami.

— Pôjdem do Bystrice za Strassoldom. Vymôžem vám pôžičku.

— Lež dotiaľ?

— Dáte, čo máte...

— Na ostatné im ponúkne dlžobný úpis, — hľadá múdry Jakub nejaké východisko. — Azda pristanú!

Kým Padlicius s Chmeliusom zháňajú v mestskej pokladnici i po jednotlivcoch nejaké tie toliare, zatiaľ Jakub zájde do Rostariusov. Zaklope na okno.

— Čo je? — ozve sa starý, ktorému aj tak nejde sen na oči.

— Ujec, — vykladá mu Gronell opatrne, — pusťte Ulianu! Potrebujeme ju pre mesto.

— Aha, — zdvihne hlas, — azda pre kurucov, nie? To si, Jakubko, ta daj svoju Zinku. Nepôjde ani na krok!

— Tak vám podpália dom!

— Podpália? — splaší sa hneď gazda a skočí z postele. — Uľa, Uľa! — budí ženu. — Nože vstaň! Potrebná si magistrátu. Chod'!

Uľa je raz-dva von. Keď vidí pred sebou podnotára, prejde ju všetka nedôvera.

— A kamže to mám ísť?

— Do mestského hostinca zatancovať si so švárnymi vojakmi.

— A ak nepôjdem? — začne váhať.

— Vyrabujú a vypália nám mesto, — lapí ju za ruku. — Podí!

— Ved' keby nás šlo viac!

— Zavoláme ešte zo dve, — uspokojí ju Gronell. — Také, vieš, čo sa neboja. Nemudruj! Toto musí byť. Ináč sa môže všeličo stať.

— No, — poddá sa Uľa, — keď sa vám už len i ja zídem na voľačo!

Svedčná Rostariuska si kamarátky vyberie sama. Také k sebe — na veľkú radosť Jakubovu, ktorý si svoju plachú žienku nemusí búriť. Keď vojdú do hostinca, tam je už všetko hore nohami. Cigáni hrajú. Hostinského dcéra sa vykrúca s kurucmi. Aj pani Andraška musí do tanca. Keď sa ukáže Uľa a jej kamarátky, schytia ich ani berbunkoši a ide čardáš, až sa zem otriasa.

„Činom Paľko, činom Janko,
sladkým s karabínom...“

hafrí sa i spieva, až kožovka zo stien padá. Najmä keď to spustia všetci:

„Ta sa, dobrí vojendoši,

napime sa v zdraví!

Nech sa každý s milou svojou

vytančí a baví!!“

Brezňania sedia v kúte ako sprazení. I Chmelius má dosť. A ten vie toho uniesť. Oddajú kurucom 800 toliarov, ktoré horko-ťažko našli a vypožičali. Podpíšu dlžobný úpis na celú žiadanú sumu. A nie im je dosť, potvorám! Ešte žiadajú i dvoch rukojemníkov, ktorí by stáli životom za mesto.

— Povedal som, — chmúri sa Padlicius, — drahá to príde muzika!

— Ba tá pevnôstka na „Čiernom blate“, — poznamená Gronell ironicky.

A zábava zúri veselo ďalej. Hudba sa leje, piesne sypú. Kuruci výskajú, dubasia nohami. Rozlietané ženské sukne robia vietor a prach.

„Za hurami, za lesami —
tancovala Marijana s husarami,“

vyspevuje švárný vyšujtášovaný vojak, krešúc nohami a tleskajúc si do dlaní proti rozohnenej Uliane Rostariuske.

„Prišli po ňu otec i mac,
 Marijanko, moja dzivko, poc domu spac!“
 vpadnú do toho i ostatní.

„Ja ňeidzem — ice sami,
 bo ja budzem tancovala s husarami.
 Bo husare ťumne chlapci,
 budzem s nima tancovala do pulnoci.
 Od pulnoci do svitaňa
 zarekla ťe Marijanka tancovaňa — “

Cha-cha-cha!... Ichuchú! — otriasa to celým stavaním.

Kuruci sa vyzabávajú. Ul'a Rostariuska sa spokojne vráti domov nad ránom. I záručníci sa nájdu, ľudia obetaví a odvážni. Sú to mladí mäsiarski majstri — Ján Štefanko a Ondrej Fašang. Do večera ostanú stopy len v srdciach po zbojníckych kurucoch, ktorí idúcky späť k Jelšave natrafia na čriedu mestských koní. I tie zoberú so sebou.

Hanacius cíti, že musí za mesto čosi spraviť. Celá jeho autorita letí nadol. Jeho ľudia mu skoro prinesú, ako ho všade obviňujú, že pevnôstkou len vyprovokoval kurucov. Preto hneď na druhý deň ide s richtárom a dvoma mešťanmi do Banskej Bystrice za Strassoldom, oznámiť mu, čo sa stalo. I pôžičku u tamojších bohatých mešťanov sprostredkovať. Aj sa mu to podarí. A keď kuruci súria závislosť vyplatiť, mesto si dobrú časť vyrovná. Koncom júla sa už Fašang dostane domov za výmenu. Štefanko zas kurucom utečie s pomocou božou...

— Ako sa ti to podarilo? — spytujú sa doma.

— Utiect' ľahko, — vraví s úsmevom, — ale domov sa dostať!

— Prečo? — spovedajú ho senátori.

— Jaj, viete, — siahne si Štefanko rukou na zadok, — zatratená vec. Idem od Jelšavy, — natiahne ustaranú tvár, — prídem ja do prvej dediny. — Kto si? — pristavia ma chlapi. — Kuruc a či labanc? Myslím si, tu asi budú kuruci. Kuruc, — poviem, — kuruc! A tu ma tí stiahnu na dereš a vylepia mi päťadvadsať. Idem na druhú dedinu. Aj tu ma pristavia, čo si? Kuruc a či labanc? Labanc, — poviem, — labanc! Labanc? — zgánia na mňa. — Dolu s ním! Znova dostanem päťadvadsať. Na tretej dedine zas len — čo si? Kuruc či labanc? Vravím im: ani sa nespytujte, len bite!

— Nič sa neboj, — potešia ho prední mešťania. — Však sa ti odmeníme!

A slávny magistrát uváži obetovať svojich najvernejších. Odhlasuje — z

mestskej pokladnice vyplatiť ako bolestné — Fašangovi 5, Štefankovi 10 zl. v striebre.

— Časy sú zlé, — vzdychajú Brežňania, neodvážia sa z mestského chotára. Ani dobytok nevyženú na hole. Pasie sa len bližšie mesta. Pri reštaurácii roku 1679 si za richtára vyvolia svojho Daniela Chmeliusa ako človeka pevnej ruky. Eördögh sa vzdiali a notárom je múdry Jacobus. Páter Hanacius by aj protestoval, ale vidí, že Padlicius je slabý a časy sú zlé. Zato on neupustí zo svojho a usiluje sa svoju pošramotenú autoritu upevniť. Je to kňaz, ale i vojak, ktorý je s cisárskym vojskom v stálom spojení. V meštianstve budí dojem, ako by ho on sám sem komandoval.

Lenže dojem nie je bez nebezpečenstva. Pátrovu vážnosť vo chvíli stavia, vo chvíli zas rumí. Cisárske vojská sa prevláčajú mestom ako ťažké mraky po Ďumbieri. Mraky, z nich raz prší, raz zas hromy bijú. Dňa 1. júna 1679 dorazí do Brezna Strassoldo s peším Tyrheimovým plukom. Vojsko sa rozloží na neskosených lúkach pod Čachovom. Za tri dni žije na útraty mesta, čo ich kŕmi potravou i pivom. Po odchode vojska ostane v meste posádka, pravda, na jeho útraty. V júli tiahne vojsko pod generálom Kufflandom na Horehronie, a pravdaže, na čas sa usalaší v meste. Títo obrancovia proti kurucom sa ubytujú čiastočne na nepokosených lúkach, čiastočne po 10–30 v meštianskych domácnostiach. Mestský účtovník má čo značiť — výdavky do mestských lajstrov. Nebyť silného richtára, gazdovia nie sú pánmi vo svojich domoch. Chmelius vždy rázne zakročí na komande proti akýmkoľvek vojenským prechmatom. Starý Rostarius však má i tak dosť trápenia s tou nezriadenou vojenskou čeliadkou. Jeho Uľa, ako s kurucmi, aj teraz musí prinášať obeť za mesto. Ešte dobre, že jej je to nie veľmi na ťarchu. Nikdy si tak nevyberala v gavalieroch ako teraz...

— Vojaci a zasa vojaci! — zalomí rukami i statná pani Zuzanna Chmeliusová, keď sa jej všelijakí dôstojníci hrnú do domu za pánom richtárom. — Povedzte, pán manžel, — volá za Danielom, — kedy bude tomu už koniec?!

— Bude, bude, moja drahá, — upokojuje ju, ale aj mešťanov. — Len trpezlivosť!

— Pán richtár, — vchodí pred žatvou niekoľko ináč dobrých gazdov do Chmeliusov deň po deň. — Požičajte nám groša z mestskej pokladnice! Nech si kúpime múky na chlieb. Deti nemajú čo do úst vložiť. Vyžrali nás tí obrancovia prašiví...!

— Dám... dám, — pomáha hned Daniel. — Len majte trpezlivosť!

— A vo Venecii1 za Hronom sa šíri akási hrozná choroba, — zvestujú zas. — Ľudia chorejú a mrú. Vravia, že je to mor. Umieráčik sa každú chvíľu ozýva z veže...

— Prosme Boha o zmilovanie, — upravuje zúfalých richtár, ktorý je dnes i duchovnou hlavou oviec bez pastiera. — Pomodlime sa k Nemu!

— Kde? Keď nám vzali kostol?

— Doma! — nepohne obrvami, ako tvrdý kapitán na topiacej sa lodi. — Každý čeladný otec nech je kňazom vo svojej domácnosti!

— A čo naši v Nemecku?

— Dúfajú, — pobledne trochu od rozčítienia. — Dúfajte aj vy!

Pod Dúbravkou zahlaholia zvony. Aj pátri piaristi prosia Boha, aby odvrátil všetky pokuty, skrúšeno sa modliac. Aj Hanacius prosí, pozrúc niekedy do takmer prázdnych lavíc, kto je tam. V jeho duši tiež buráca. Vidí chyby, čo robia cisárski. Chápe ten chlad mešťanstva k nemu, a tak zatmí sa mu v očiach. Zdá sa, že na chóre vedľa organa vystupujú z hmly dve postavy, dve tváre, dvoje podivných očí. Nikdy ich nevidel, nikdy nepoznal. Čosi mu však šepce — sú to Milochovský a Simonides! Čo tu chcú? — prebleskuje mu mysl'ou — kým si ako stroj koná svoju povinnosť. Ach, tak mu je ťažko v duši! Čo sa jeho práca, jeho svedomitá práca nemá dariť? To klenutie ako by sa malo zosunúť. Nech nehľadí, pretrhne obrad. Vrhne sa na schodík oltára a zaplače. Kto je toľkému trápeniu na vine? Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum... adveniat regnum tuum... fiat voluntas tua...

A po domácnostiach všade otec, matka, deti okolo stola s hrubým obíjaným Transociom. Spievajú litánie:

„Od moru a hladu.

Od boje a mordú.

Od rozbroje a ošemetnosti — zachovej nás, Pane!

Tě prosíme, uslyš nás!

Abys nepřítel, Turka, daleko od nás zahnatí ráčil.

Abys za dní našich pokoj dáti ráčil.

Abys nevinne zajaté věznie vysvoboditi ráčil.

Tě prosíme, uslyš nás!“

A všetky tieto spevy i modlitby z katolíckeho chrámu i z evanjelických domácností vznášajú sa, ako obetný dym k nohám jediného Boha.

Generáli a ich vojská maširujú ďalej po doline — hore-dolu, hore-dolu. Najmä na jar roku 1680. V máji sa v Brezne baví generál Aeneas Caprara. Začiatkom júla Ludvik Schewerelli. V septembri povestný plukovník Antonio Caraffa, ktorého hordy nedbajú na mestské ochranné listy a drancujú, kde môžu. Richtár im dá zabiť desať volov. Im sa to však máli. Prepadnú ľudí, pracujúcich na jesenných poľných prácach. Odoberú im deväť volov a zabijú v tábore.

— Akí obrancovia? Odrancovia sú to! — vravia si Brežňania rozhorčene. — Ved' ani chlieb, ani dobytok, ani šatstvo a odev, ani žena — nič nie je isté pred nimi! Tě prosíme, uslyš nás!

— Ba tí kuruci by boli azda lepší, — začne sa znovu povrávať. — Keby len prišli!

A ono nedajú na seba dlho čakať. V meste je stála posádka cisárskych, čo má brániť s mestskou strážou Brezno i pevnôstky, vystavané na okolí. Takou je i pevnôstka vyše Mýta. Dňa 10. novembra 1680 dostane veliteľ chorvátskej pechoty Arnold Wolf správu, že kuruci vraj chcú z liptovských hôr udrieť na Brezno. Na to on odvolá odtiaľ svojich a nechá len občiansku stráž. Kuruci sa zjavia, pevnôstku napadnú. Deviatich Brežňanov porúbu. Desiaty — Matej Porubský, ťažko zranený, ostane ležať na pažiti.

Smutný je to pohreb v Brezne, keď pochovávajú svojich junákov. Źalostne zakvília zvony nad Dúbravkou. Ale kuruci sa neodvážia ďalej na mesto.

Kto sa však odváži, je Mikuláš Vukoviš, kráľovský komisár. Ten príde vykonať reštauráciu. Zhromaždeným mešťanom prečíta kráľovský mandát, vydaný v Linci dňa 19. decembra 1680. V jeho zmysle sa majú voliť richtár, senátori, úradskí mesta, zas len z katolíkov, ktorých je už dosť. Chmelius a jeho druhovia ďakujú v prítomnosti ustrnutého mešťianstva. Richtárom sa stane drobný, chatrný človečik, Ján Ochrnial.

V meste, kde sa mnohým zdalo, že pri toľkom súžení bude mať už aspoň kráľ nejaký ten ohľad, vybuchne vlna nespokojnosti. Ani sám Hanacius sa neteší novému úspechu. Chodí, ako by si nevedel nájsť miesta. Vie, že sympatia ku kurucom rastie a po stodolách odvážnejší spievajú:

„Never, bratku, Nemčiskovi,
hoc ti dušu vydá slovy...
Niet v ňom virtu — nedbaj lhára,
nech ho Ježiš Kristus skára!“

Tak sa živorí zo dňa na deň, týždne a mesiace. Nikto nevie, čo je ozaj jeho, a najmä — čo prinesie zajtrajšok. Napokon nikto nepozná zmysel tých hrozných neľudských bojov. Imro Thököly postupuje od úspechu k úspechu a stáva sa obdivovaným vodcom. Skutočným slovenským kráľom, ako ho nazývajú jeho ctitelia. Všade, kde sa len obráti tento vzdelaný, kvitnúci mladík, v operenom kalpaku, v mentieke a čižmách na svojom vraníkovi jeho pohľad raní ženské srdcia. Mužské zažiha ohňom žiť alebo mrieť! Jemné črty na jeho tvári, nevelké fúzy, jamôčka na brade a v duši odvaha. Všeličo sa hovorí o ňom a o krásnej vdovici Ilone Zrínyičke. Tá je až štrnásť rokov staršia od neho. To je však už ich vec. Hlavné je, že mladý gróf nehľadá pohodlie ani výhody života. Vidí hrozné krivdy, čo pácha Leopold na nešťastnom ľude. Vystihne násilie, namýšľavého, či krátkozrakého panovníka, ktorý je na slovo svojich radcov pripravený sputnať rozum i srdce a nadiktovať aj náboženstvo. Preto nestačí v pokoji užívať svoju mladosť. Roznáša oheň a meč v boji za slobodu...

„Never, bratku, Nemčiskovi,
hoc ti dušu vydá slovy!“

Také sú pomery, keď sa Leopold vo svojej jasnejšej chvíli rozhodne na deň 28. apríla zvolať snem do Šoprona, kde by sa pokazené napravilo. I mesto Brezno dostane povolávací dekrét, dať sa zastúpiť. Richtár zvolá mešťanstvo a sotva vec spomenie, už je poslanstvo hotové, — Daniel Chmelius a Jakub Gronell nech idú! — hromove hučí zo všetkých strán. — Chmelius a Gronell! Tí nech povedia tam, čo nás bolí! Nech vrátia slobodu mestu a magistrátu! Nech nám vrátia náš kostol, faru a školy! — vylejú si mešťania, čo sa z roky nazbieralo v duši. — A nech dovoľia vrátiť sa k nám nevinným vyhnancom, Milochovskému a Simonidesovi!

— Prosím o slovo! — vtom sa hlási páter Hanacius, poblednutý v tvári, rozochvený v duši. — Slávny magistrát! Drahí mešťania! — pokračuje v hrobovom tichu. — Nie som proti navrhovaným poslancom. Uznávam, že oni sú najpovolanejší a najschopnejší zastúpiť naše mesto na krajinskom sneme. Ale každá stolica a každé mesto už zo zvyku vysielajú aspoň jedného poslanca rímskokatolíckeho náboženstva. Želal by som si, nech sa tento zvyk zachová aj v Brezne.

— A kohože ta poslať? — zavolá naňho Faško, prudký orátor ľudu.

— Bývalého richtára, Tomáša Padliciusa!

— No dobre! — súhlasia mešťania. — Nech teda idú v mene božom! A nech nám prinesú, čo sme stratili — právo i slobodu!

XVIII

V druhej polovici apríla 1681, jedného daždivého dňa, pohne sa z Brezna mestský koč s poslancami na šopronský snem. Vyvolení zástupcovia mesta v priestranom krytom voze sa pohodlne zmestia vedľa seba. Cesta je dlhá, k tomu daždivým počasím premoknutá, majú sa teda kedy vyrozprávať. Preberú domáce problémy, aj krajinské, tak ako sa patrí na poslancov!

— Ej, lepšie by bolo doma sedieť, — omaká sa Padlicius, dobitý heganím. — Keď už človek ťahá do sedemdesiatky, pocíti každú skalku.

— Hja, ujec, — zasmeje sa Jakub, — pre slávu sa vždy musí aj niečo vytrpieť.

— Len sa nedať! — mrkne významne Chmelius na Tomáša. — A v ničom sa nedať! — povie so zvláštnym prízvukom.

— Daniel, Daniel, — pochopí hneď jemnú narážku Padlicius, — myslíš na to, keď som sa stal konvertitom! Ale či vieš, prečo naši magistrátni majú byť prudentes et circumspecti?

— Niečo viem, niečo nám povieš...

— Nuž aj poviem, — narovná sa bývalý richtár. — Pozrite, — vykladá im jednoducho — moc je raz v rukách katolíckych, raz zasa v protestantských. K jednému Bohu sa modlíme. Pre mesto je však dobré mať svojich zástancov raz v tých, raz zasa v oných rukách. Ako príde!

— Taktika je dobrá vec, — uzná Daniel.

— A my, — zadŕha sa mu trochu hlas, — keď sme aj katolíci, nie sme proti mestu. Ba ani proti vám. Leda taký Vŕbovský. Ale ja? S vami idem žiadať naše mestské slobody. Odstrániť nové ťažké dane, aj cudzincov z komorských a vojenských úradov, nemeckých žoldnierov z krajiny. Som katolík, ale s vami som za náboženskú slobodu, za ústavu krajiny!

— Aj za to, aby nám vrátili odobraté chrámy a pripustili našich vyhnancov k nám?

— No, s tými kostolmi neviem, ako bude, keď sme ich už prerobili a nanovo vysvätili?! — zamýšľa sa Tomáš. — Ledva by mesto vystavilo ešte jeden pre vás alebo pre nás, Milochovský a Simonides, tí zavádzajú azda pátrom piaristom, ale nám veru nie. Ani Taxnerovi, ani Póschovi, ani starému Ďurovi u Gratzov, ani Maretínskemu. Čo sa stalo, stalo sa a svet

je veľký. Všetci sa pomestíme v ňom, katolíci i evanjelici. Len, Pane Bože, chráň nás od Turka a od kurucov!

— Od labancov nie, ujec? — uškrnie sa Jakub.

— Horkýže nie! — pohodí Padlicius rukou. — Ved' mi minule všetku slamu vynosili. Aj do komína sa mi dostali a pôlt slaniny je tam. Na slúžke Dore šaty dotrhali...

— No, vidíš, — povie Chmelius, — nám, Brežňanom je jedno, či nás kto derie sprava a či zľava.

— Aj či nám spievajú na pohrebe circumdederunt a či tú: Ó, smrti bolestná! — poznamená Jakub.

— Naposledy jedno, — prikývne Tomáš hlavou.

— Hio, — potrhne kočis kone, vezúc bolesti celého mesta. — Čože nepoznáte cestu do Komárna? Hio!

Prešporku musia vyhnúť pre peštiš. Pred ním aj kráľovský miestodržiteľ Gašpar Ampringen ufrkol radšej do Viedne. Idú dva dni a dve noci, len čo si trochu oddýchnu a nakrmia kone v prícestných hostincoch. Takéto povozy sa zo všetkých strán uberajú po cestách–necestách k Neziderskému jazeru a za ním k starobylému, Keltami a Rimanmi Scarabanciou menovanému mestu — Šopronu. Tak sa sem zväža nesmierna bolesť nešťastnej krajiny a nábožensky rozbitého, trpiaceho ľudu.

Na tretí deň pred obedom zahrkoce po ulici šopronského predmestia i brezniansky povoz. Všade plno kočov a nevídaného stisku. Do vnútorného mesta, obohnaného vodnou priekopou a opevneného poriadnymi baštami, sa nemôžu dostať. Ostanú teda na predmestí a ubytujú sa v hostinci k Čiernemu koňovi. V prvý deň ani z domu nevyjdú. Len čo sa obriadia, niečo si zajedia a ľahnú si spať. Po tol'kej ťažkej ceste zide sa to telu i duchu.

Na druhý deň idú už včas ráno do vnútorného mesta, kde má byť snem. Všade je už neúrekom ľudstva. Ako poslanci však majú cestu voľnú. Prejdú popod mohutnú kamennú bránu na rínek, kde im udrie do očí starobylý benediktínsky kostol a pekný mestský dom. V jeho zasadacej sieni sa majú zísť na zasadanie poslanci slobodných miest a žúp. Pre panskú snemovňu je pripravený Zelený dom. Pred mestským domom je najčulejšie. Tu sa poznávajú účastníci. Tu si vykladajú svoje bolesti a žiadosti, prečo sem prišli.

— A vy ste odkiaľ? — spytujú sa Chmeliusa.

— Sme zástupcovia mesta Brezna.

— Hja, Brezno! — poznamená poslanec Banskej Štiavnice. — Tam sú krásne hory a báječné poľovačky.

— A najlepšia bryndza, — doloží Kremničan.

— Eh, čo, priatelia, všade je niečo dobrého, — zamieša sa naraz do reči veľmož ušľachtilého zovňajška, Ondrej Zay. — Vcelku je to u nás všade zle. Ide o to, nejak to napraviť. Ste evanjelici — nože potom držíme spolu ako reťaz! Za ústavu i za naše náboženské práva!

— Za vrátenie kostolov a vrátenie našich vyhnancom! — pritiahne sa i staručký šedivý Gressner, jeden zo zástupcov mesta Prešporka. — Ja som, páni, videl, ako ich vliekli, na vozoch pod šibenice. Masniciusa, Simonidesa, Lániho, asi dvanástich! A vy ste, prosím z Brezna? — obráti sa dôverne ku Gronellovi.

— Z Brezna, — odpovie Jakub.

— Poznáte Simonidesa?

— Ako by nie?

— A čo sa s ním stalo?

— Z Neapola sa šťastne vyslobodil a je vyhnancom aj s naším pánom velebným, Milochovským, vo Vratislavi.

— Pozdrujte ich, keď im napíšete, — zapne sa im trasúcimi sa rukami do ramien. — Že som rád, keď som sa dožil aspoň tejto zvesti. A pripíšete im: moje slová sa vyplnia, — zdvihne oči k nebu, — vy-pl-nia!

— Len neustúpiť, — zdôrazňuje magnát Zay. — Tak najlepšie pomôžeme aj vyhnancom.

— Tak je! Tak je! — podávajú mu radom ruky na znak vernosti.

Aj Padlicius mu podá. On je síce katolík, ale z Brezna. A Brežňania si to žiadajú. Vlastne ani iní katolíci nie sú proti tomu. Každý má taký život, ako od niekoľkých rokov — vyše hlavy.

Povolání údovia nastávajúceho snemu sa pomaly zhromažďujú. Len kde-tu zastane koč a z neho vystúpi nejaký zástupca. Zvedavcov je však plné mesto.

— Ozaj, príde kráľ? — vypyujú sa na každom kroku.

— Predbežne nie, — čerstvo vysvetľuje starý Gressner. — Má tu predsa svojho zástupcu!

— A Thököly?

— Ten čaká výsledok, — vraví Zay. — To je podmienka ďalšieho.

— Čo by sa ten teraz sem ustával, kým mu nemá kto dať salvus conductus? — poznamená Gronell. — Ešte palatína nemáme.

— Keď ho aj budeme mať, aj tak ľahko nepríde — ozve sa banskobystriický poslanec. — Teraz je prímerie. Dobre je tomu niekde v Munkáci dvoriť krásnej vdovici, Ilone Zrínyičke.

— Ten má šťastie na pekné vdovy, — poznamená ktosi. — Ved' sa zasnúbil s Telekyho dcérou. Vdovou po Mikulášovi Apaffym.

— Keď však videl pred troma rokmi pani Ilonu, hneď vrátil prsteň Telekyčke.

— A Zrínyička je o štrnásť rokov staršia ako on, — počuť okolo.

— Ej, pekná je to žena! A bohatá!

— To, to, — letí úsmev z úst na ústa, — bohatá veru! A Imro má zmysel pre ženskú krásu, ale nie menší pre majetky a dukáty!

— To máme všetci, — pohodí Zay, vycítiač ostrie narážky. — On však na svoje peniaze dal aspoň vyryť, čo sa nás všetkých týka.

— Čo?

— No, pro justícia, et libertate!

— To je pavda, — prisvedčia i katolíci.

V označený čas vojdú údovia snemu do starobylej, peknej zasadacej siene. Len teraz vidia, ako ich je málo.

— Kdeže sú poslanci, čo mali prísť? — obzerá sa múdry Jakub a ráta hlavy. — Všetci sú tu len čast!

— Nechce sa ľuďom, — mrkne otec Daniel. — I naši už majú po krky všetkého a sú radi, ak môžu ostať doma.

— Nie div, — nakloní sa Padlicius, ktorý si ináč zakladá na tom byť údom takého významného telesa, — veru tú cestu niet čo závidieť! Ale víno je tu dobré!

Práca sa začne rýchlym tempom. Snem sa utvorí a ide to. Pri všeobecnom súhlase vyvolia za palatína najprv grófa Pavla Eszterházyho. Nech je už koniec nenávideným kráľovským miestodržiteľom. Ved' pán Ampringen aj tak nevydržal. Ani krajine nerozumel, a keď ho nevyhnali kuruci, vyhnal ho peštiš. Nasledujú žaloby protestantovi katolíkov, o nich sa môže každý člen vyrečniť do sýtosti. Niet tomu, pravda, konca. Všetci rečníci hovoria o žiadostiach, ktorými sú poverení župami či mestami. Žiadajú, aby sa vrátili ústavné slobody. Občiansku a stavovskú, i náboženskú. Deň za dňom sa miňa. Aj keď je účastníkov málo, rečníkov

je vždy dosť. Priebeh je rušný. Súlad naštrbia len vzájomné žaloby o náboženských krivdách. Protestanti vykladajú svoje, katolíci svoje. Krívd je totiž toľko, že vystačia pre obidve stránky dokonale. Aj Chmelius si zareční, ako dobrý latinák, o krivdách mesta Brezna. Za vrátenie odobratého kostola evanjelikom a za slobodný návrat vyhnančov Jána Milochovského a Jána Simonidesa...

Gronell nereční, on len podáva všetko otcovi Danielovi a pracuje v komisiách. Tomáš Padlicius si hrdo sedí a prikyvuje, prikyvuje...

— Azda len bude niečo lepšie! — vraví Jakub druhom v hostinci — u Čierneho koňa.

— Dúfajme, — prisvedčí otec. — Stavia sa tu nový kameň na schodoch k lepšej dobe. I k návratu našich z Nemecka.

— Stavia, stavia, — prisvedčí Padlicius.

Večer potom píšu všetci traja listy. Padlicius svojej Bete, o dvadsať rokov mladšej, aby dala pozor na domácnosť i na hospodárstvo, kým si on tu vykoná významnú povinnosť. Jakub píše domov pani matke i svojej Zuzanke. Nech im je nie smutno, kým sa oni vrátia! Otec Chmelius zas píše kmotrovcom do Vratislavi o všetkom, čo sa tu deje. Aj o pánovi Gressnerovi, ktorý tu bojuje a spomína si na nich.

— Len trpezlivosť, — značí okrem iného husím brkom na papier. — Bojujeme za vás verne, a to nielen v Brezne. Aj na najvyššom mieste. Na diéte! A nielen my, Brežňania. Mnohí, veľmi mnohí! I staručký pán Gressner, niekdajší váš domáci. Pekne vás pozdravuje. Dá Pán Boh, vidíme sa skoro...

— Chudáci, — vraví kamarátom, keď pečatia listy, — ako tí len to svoje vyslobodenie musia vyčakávať. Páni kmotrovia, pani kmotra a najmä deti, — utrie si oči, zvlhnuté od rozčítania. — A ešte i literárne tvoriť! Sú to otvorené hlavy — majetok pre cirkev i národ a nemajú mať ani len domova?!

— Smutné, — zdvihne Jakub so súcitom hlavu. — Najlepší synovia národa si vždy najviac vytrpia. Tak je to i v histórii. Voľačo sme však zabudli, otec...

— Čo, synak, čo?

— Odpísať pani kmotre do Prešova, — zvýši hlas. — Katuši!

— Á, máš pravdu, — dotkne sa prstami čela. — No, to už, Jakubko, ostane na teba. Ty sa i tak do takých vecí najlepšie rozumieš. Napíš jej, chuderke, že si na ňu spomíname. Do ochrany božej ju i Samuelka

porúčame. A nech nezúfa! Bojujeme tu nielen za tých v cudzine, ale i za ňu. Nech sa čím skôr stretne v breznianskom chráme pred Hospodinom. Aj u nás s deťmi okolo nášho stola. Napíš jej, môj. Nech sa poteší!

Svitne pekný máj a snem len zasadá a zasadá. Poslanci i mesto čakajú na kráľa. Konajú sa prípravy — prijať ho čo najslávnostnejšie. Hovorí sa, že sa strojí do Šoprona i so svojou, už treťou manželkou, Eleonórou z Pfalzu-Neuburgu, ktorú tu chce slávnostne korunovať. Pravdaže, celé mesto i snem sú vo veľkom napätí. Prídu, či neprídu? — keď sa to tak ľahko môže všetko zvrtnúť.

V deň pred 22. májom obsadia mesto vojaci. Na druhý deň pred obedom trúbia heroldi po celom meste a zvestujú: — Ide kráľ! Ulice sú plné ľudstva. Vojsko a mestskí drábi ich upravujú do pekného špaliera. Nech vysokí hostia majú kade prejsť a ľud zasa vidí Jeho Veličenstvo Leopolda I. a kráľovnú Eleonóru.

Vtom sa na početných starobylých chrámoch rozhučia zvony.

— Nech žije kráľ Leopold! Nech žije kráľovná Eleonóra! — nesú sa špaliermi výkriky a sypú sa kvety na cestu, kade sa pod ochranou troch vojenských plukov vezie po preplnených uliciach kráľovský pár na šestorke. — Nech žije kráľ! — pozdravuje ho zhromaždený národ, nie z lásky, ani z vďaky — len z úfnosti, že azda nastane nový život! Ústava sa vráti a prestanú hrozne prehmaty úradov i vojska. Krivdy sa zahoja a pre náboženstvo rozbité, Kolloničom ožobráčené, generálmi v krvi potlečené, jarmené občianstvo sa nájde v jednote. — Nech žije kráľ!! — volajú s ostatnými aj Padlicius a Jakub Gronell. — Nech žije!

Iba staručký Gressner a Chmelius stoja nemo, aj keď kráľ a pani Eleonóra zasadnú v krajinskom sneme.

— A čo ty, otec, — hrkne ho zať laktom, — si akýsi mĺkvy. Nevoláš?

— Keď vykoná, čo má, — odpovie chladno Daniel. — Never, bratku, Nemčiskovi!

Na galérii sedia vznešené dámy. Obzerajú si kráľa chatrného zovňajška, bledej tváre s čiernymi fúzkami, s ovisnutou spodnou gambou a ospanlivosťou v očiach. Pani Eleonóra je rozhodne zaujímavejšia. Hrdo si sedí vedľa muža v drahocenných šatách s kniežacou korunkou na hlave.

— Svieža je a mladá, — šepcú si dámy, — koľko môže mať rokov?

— Dost, — znie odpoveď.

— Dost, dost, ale koľko?

— No, asi dvadsaťšesť.

— A on?

— Vyše štyridsať.

— Slušný pár, — poznamená ktosi pichľavo. — Ona je ta. A Jeho cisársko-kráľovské Veličenstvo krásy nepotrebuje!

Vyholený palatín v nakučeravenej parochni pozdraví Veličenstvo a jeho manželku pri povinných ováciách snemu. Kráľ povie, čo má. Prislúbi, že vráti ústavu i všetky slobody. Nastane jasot, pochopiteľný len tomu, kto vie, čo Uhri vytrpeli od niekoľkých rokov. Nato protestantské stavy predložia kráľovi svoje krivdy písomne. A katolíci svoje. Potom to už ide ako na sneme. Rozprúdi sa diskusia. Nástojí — vrátiť krajine ústavu, zabezpečiť náboženskú slobodu, odovzdať zhabané kostoly, školy a majetky a práva — povoliť vyhnancom vrátiť sa slobodne do vlasti i k svojmu predchádzajúcemu povolaniu. Poslanci rečnia, hádajú sa, dopĺňujú. Pracuje sa i na konečnej štylizácii paragrafov, ktoré majú byť základom pokoja a spolužitia národa s korunou.

Tu to už nejde tak ľahko a súladne. Breznianskym poslancom, najmä starému Padliciusovi, je pridlho vyseďávať. Doma by sa už mali sená sušiť. K tomu z domu prídu nedobré správy. Dňa 20. júla bol tam zasa búrlivý deň. S kurucmi je prímerie, zato pod vodcovstvom Bartóka dovalili sa vraj od Tisovca a udreli na mesto. Drancovali z domu do domu. Vtrhli aj do chrámu. Mníchov nabili, kostolné náčinie, kalichy, monštranciu a prikrývadlá zobrali. Z mestského domu zas ukradli vzácne listiny. Všetko to sa muselo vymeniť za 86 zlatých a za anglické súkno v cene 25 zl.

— No, to tam muselo byť! — zaochká Tomáš.

— Dobré, že životy nepadli v obeť, — potešuje sa Gronell.

— Mali by sme byť doma, — zamýšľa sa Chmelius. — Čo však robíť, keď nás sem poslali? Musíme vydržať.

A snem sa preŕahuje v samých hádkach a škriepkach. Reč je o tom, že protestanti dostanú späť len tie chrámy ktoré mali v rukách roku 1670. Tým by sa z 880 kostolov zachránilo len niečo vyše päťdesiat. Na nové stavby by sa vyznačili miesta. V každej župe dve... Leopold Kollonič podá hneď aj proti tomu protest v hornej snemovni.

— To je pekná spravodlivosť! — okrične ho Andrej Zay. — Najprv nám chrámy zoberiete. Keby ste ich mali vydať, hľadáte formulky, ako nám ukázať straku na kole.

— Apelujte, pán gróf, — pohodí mu arcibiskup ironicky. — Nás je tu väčšina.

— Nás je tu zas práve dost, — odvrkne mu veľmož. — Ak odídeme, spravíme vám diery, v ktorej sa prepadnete.

— Probujte!

Koniec snemu je naozaj taký. Protestantské stavy a poslanci sa zoberú a vzdialia, keď podali kráľovi až deväť protestných listín. V týchto vyratujú svoje krivdy a podvracajú tvrdenie katolíckych stavov. Nástoja na práve a spravodlivosti.

V peknom benediktínskom chráme slávnostne korunujú pfalz-koneuburskú Eleonóru za kráľovnú Uhorska. Na tejto slávnosti sa však už protestanti nezúčastnia. Rozídu sa s trpkosťou v dušiach po svojich župách a municípiách.

Aj Brezňania sa šťastne vrátia do svojho mestečka. Veru poriadne oddýchnutí.

— Veď sa tam len jedlo, pilo. No a rečnilo! — vysvetľuje starý Tomáš svojej Bete doma. — Nuž ako s takými pánmi na sneme!

— A čože ste nám už len vykonali? — zvedaví sú páni senátori a s nimi aj ostatní. — Pátri sa nám už nebudú miešať do magistrátu?

— Nesmú, — vysvetľuje zhromaždeným notár Gronell.

— A to odieranie dve na tri vojskom a čím — prestane?

— Áno!

— A chrám, faru a školy nám vrátia?

— Mali by nám, — zamieša sa Chmelius. — Roku 1670 bol v našich rukách.

— Ak nám ho nedajú podobrotky, vezmeme si ho sami, — ozve sa hneď prudkokrvný Matej Faško. — A naši z Vratislavi sa môžu vrátiť?

— Môžu, — prisvieďča otec i zať. — Len aby to kráľ podpísal. Nech je akokoľvek, neboli sme tam toľký čas darmo. Azda bude inak!

U Chmeliusov je radosti. Píšu sa listy do Prešova, i do Vratislavi, ako by už bolo všetko v poriadku. Ženy si robia plány, ako privítať kmotrovcov — pani Apolóniu a Katarínu aj s deťmi. Budeže to, keď piaristi musia oddať chrám i školy starým majiteľom! Najmä však, keď sa naši vrátia a sadnú si do svojho! Budeže to!

— Pátri už chodia ako zarezaní, — vraví švárna Zinka Gronellová.

— Raz oni, raz my, — sedí mať pod kúdeľou a šúľa vretienko. — Raz

oni, raz my! Deti, tak je to na svete. Ale toho Hanaciusa od určitého času ani nevidieť. To je pravda.

Páter Franciscus sedí ozaj najviac doma, čo sa toto deje. Vie o všetkom, ako by mu to len vietor nosil do ucha. Brezňanom vidí do žalúdka – ako tu dnes rastie vlna nádeje, že sa všetko vráti. V prednejších domácnostiach sa usilovne čítajú spisy Milochovského a Simonidesa, vydané v Drážďanoch a vo Wittenbergu. Všetko to je superiorovi dobre známe. Neraz si prejde rukou v zamyslení po chmúrnom čele. Naoko sa do ničoho nestará. Zato veliteľ miestnej nemeckej posádky, pán Straub, sa naznepokojuje mešťanov. Najmä — ak sa odvážia zísť na súkromné služby Božie. Hneď sú tam jeho vojaci a bez milosti rozháňajú zhromaždených.

Tak sa minú Vianoce.

Prichodí čas reštaurácie a vlna povedomia stúpa. Čoby aj nestúpala? Načože bol šopronský snem?

— Ochrnial, — zavolá Faško za richtárom posmešne, — už pôjdeš! A my si veru už vyvolíme svojho!

— Pre mňa? — obráti sa chatrný človečik pokojne. — Maco, vieš — byť breznianskym richtárom nie je nijaká lakota.

— Ale 200 zlatých nám ostávaš dlžen!

— Keď budem môcť, zaplatím.

Koncom roka sa zídu mešťania, aby volili nový magistrát. Chmeliusov dom je plný, plnučký. Pani Zuzanna, okrúhlučká, červenková ako jej muž, ich vďačne privíta, aj keď jej nanosia nečinu. Veď predsa veľmi dobre vie, že je to najväznejšia mestská udalosť!

— Napredok, napredok, nech sa páči! — ponúka tých, čo zablúdia až do kuchyne. — Vitajte, ujec Futas, aj vy, Oleríni. A pozrime, aj báťa Rostarius zanechali posteľ! To je povedomie povinnosti — to je! A Uľa akože sa má? Počúvam, že akosi chrchle!

— Ej, — mávne starý rukou, — akási je od istého času skapatá! Ako by aj nie od toľkých tancovačiek? A vždy ju čert bral za tými vojakmi, či boli takí, či onakí.

— Veď to robila za mesto, ujec!

— Horký ho za mesto, — kaše i on. — Ona má už takú krv. Teraz si to odskáče doma.

Pomaly sú plné izby, aj kuchyňa. Tu sa oblakuje Ondrej Fintok.

— Vy, vy, — okrične ho pani Zuzanna, — museli ste to vykovať?

— Ja veru musel, — uškrnie sa ešte vždy rezký chlap. — Veď by ma boli Brezňania pripravili o hlavu.

— Ale, — pichne ho táto, — najprv vás pripravila Uľa! A ten ortiel? To bolo len na špás.

— Hej, u nás je všetko najprv na špás, — poškrabe sa Fintok za uchom. — A potom človeka obriadia na Viselniciach — ani — Bože, odpusť — brava! Ale, pani Zuzanna, — fľochne do zadnej izby, kde sú ženské pod kúdelami, — máte len švárne tie dievky! Neúrekom...

— Starosť je s tým, starosť, — zamračí sa Chmeliusová.

— Aká starosť? — zabúda pomaly, načo prišiel. — Na fašiangu vydáte za Fabriciusa Helenu. I Kata už má svojho. Ostanú vám len Judka a Miško. Také deti mať! — zdvihne hlavu. — A vy ste ešte svieža, ani dobrá jabloň...

— Eh, choďte, vy pochlebník, — zaženie sa naňho metlou. — Veď máte richtára voliť! Ani nezbadáte a je po voľbe.

Ondrej sa vtisne medzi ostatných. Voľba je už v prúde. V prednej sedia i postávajú najvážnejší mešťania. Ostatní kde ktorý môžu. Predseda, ako obyčajne, Daniel Chmelius. Značí Gronell. Z katolíkov sú prítomní len Taxner a Maretínsky, Jakubov syn, vystretý ako struna. Vedľa Chmeliusa sedí zdravý, vysoký šesťdesiatnik, Gottfried Stax.

— Páni mešťania, — hovorí vážne predseda, — poslali nám i mandát voliť ako prv. Ale ja myslím...

— Aké mandáty? — strhne sa krik po všetkých kútoch. — My máme právo! Tu je zákon! Nikto nám nemá čo rozkazovať!

— Aj ja si to myslím, — prisvedčí Chmelius. — A tak navrhujem, aby sme si teraz zvolili už nášho za richtára, vzácneho človeka, — pozrie bokom za kandidátom, — pána Gottfrieda Staxa.

— Nech žije! Nech žije! — hučí po izbách, i v kuchyni, i na dvore, až okná rinčia. — Nemá detí, nech sa stará o nás všetkých! Nech žijeé!

Stax, keď vidí toľkú jednomyselnosť, vstane, pohladí si briadku, a poďakujúc za dôveru, teraz už on upravuje ďalšie. Všetko ide ako po masle. Z katolíkov, i keď neprišli, ponechajú v senátorstve viacerých. Nech je tu pokoj a spravodlivosť!

Na druhý deň zasvitne jasnučko, až sneh oči slepí. Celé mesto je v bielom a v nálade ako na Nový rok. Senátori, vyvolení úradskí a mnohí mešťania po druhom zvonení kráčajú vážne do chrámu. Nech tu duchovná osoba podľa doterajšej obyčaje vyhlási zvoleného richtárom mesta, prijme

jeho prísahu a v svätej omši vyprosí pre neho božie požehnanie! Vstúpia do kostola, dnes je výnimočne plný. Chmelius vojde do sakristie, kde sú len dvaja, páter rektor Valerián a páter Venceslaus, obaja prišli len nedávno. Oznámi im žiadosť mesta. Vďačne ju vezmú na vedomie.

Služby Božie sa začnú a páter Venceslaus vyjde na kazateľňu. Zhromaždení ho počúvajú. Iba za organom sedia dvaja ľudia, čo majú celkom iné starosti. Padlicius a Vřbovský.

— Páter Venceslaus asi nevie, čo sa stalo, — šepce zarytý Vřbovský, tiež organista, svojmu druhovi. — Mali by sme mu to povedať.

— Ale nechaj! — vraví Tomáš. — Nech majú raz i oni radosť! Podľa zákona im to aj patrí.

— Kráľ Leopold vraj ešte nepodpísal zákon.

— No, sprav si, ako chceš, — pokrčí starý plecami. — Aj tak musíme ísť dolu!

— Tak to pošepni pátrovi Valeriánovi, — nástojí Vřbovský. — Stax je protestant! Len toľko.

— Nedám sa na to, — pokrúti šedivou hlavou. — Keď chceš, pošli si mendíka.

Vřbovský napíše mendíkovi kartičku a pošle ho s ňou. Páter Valerián ju prečíta a kostolníka pošle, aby ju podal kazateľovi. Ten oduševnene káže o veľkej milosti božej v novom roku. Superior i ostatní pátri sú už tu. Pslucháčstvo je pozorné — všetko v poriadku. Zrazu však, keď by bolo ešte toľko čo povedať, Venceslaus skončí, ako by odšal. Ruky sa mu zachvejú, črty na tvári sa nervózne myknú. Čaká sa, že oznámi, čo treba.

— Oznamujem nábožnému zhromaždeniu, — zachvie sa mu hlas — pri veľkej napnutosti v chráme — a to v mene Jeho Velebnosti pána superiora, pátra Francisca Hanaciusa, ako i celej svätej rímskokatolíckej cirkvi, že včerajšiu voľbu richtára neuznávam za zákonitú. Vyvoleného zvyčajne úradne nespriahám, kým nepríde na našu písomnú otázku odpoveď od palatína a Jeho Milosti arcibiskupa ostrihomskeho. Dovtedy ostane voľba in suspenso!

— Hrozná! To je potom úcta k zákonom! — zašumí zhromaždením. Ľudia vstávajú z lavíc a nebyť rozvážneho Chmeliusa, stane sa tu niečo. Ten utíši zmätok, služby Božie sa však prerušia.

— Ale, páni mešťania, — ozve sa hlasno neohrozený orátor, Matej

Faško, — či my už v Brezne nikdy nebudeme mať to, čo nám patrí? Však ja to poviem tým pánom! — zoberie sa červený ako fakľa rovno do sakristie.

Tu sú už všetci pátri pospolu, čakajúc, čo bude. Keď Faško vojde s niekoľkými mešťanmi, oveje ho chlad zarazených pohľadov.

— Čo si prajete? — obráti sa k prichádzajúcim Hanacius — bledý ako stena.

— Pán superior, — seká slová rozrušený orátor, — prišli sme vám oznámiť, že voľba mestského magistrátu sa konala v zmysle zákona! Práve preto nás Vaše dnešné pokračovanie hlboko uráža a proti tomu tu protestujeme.

— Veľmi ľutujem, — ovládne sa Hanacius. — Ja však proti vašej voľbe znovu protestujem. V ničom vám neustúpim. Keď vás už k niečomu mám pripustiť, tak vám povolím ísť na oferu.

V kostole je nová búrka. Už-už to vybuchne a bude zle.

— Ľudia boží, sme v chráme! — prenikne hluk silný Chmeliusov hlas. — Dŕm mŕj dŕm modlitby jest!

To je úspešné. Richtár, senátori a za nimi aj ostatní so zaťatostou v očiach kráčajú okolo oltára. Cinkajú denáre, cinkne i viac. Daniel Chmelius hodí tvrdý toliar!

— Nech majú! — nakloní sa k zaťovi. — Nás už nemajú viacej. Dnes sa tu čosi zlomilo.

— Ich moc, — pochopí hneď Jakub.

— Keď teda nie v chráme, ideme k nám, — ohlási Chmelius na dvore. — Nič sa nestalo! Pán Boh je všade!

Kostol ostane prázdny. Smutne sa to ozýva pod svätou omšou. Richtár, senátori, úradníci, sprevádzaní veľkým zástupom rozhorčeného i jasajúceho ľudu, kráčajú vážne spod Dúbravky do Chmeliusov. Tu si vypočujú prísahu richtára, ktorý riadne nastúpi na svoj úrad.

XIX

Červené zore, zvestujúce pekný deň, dohoria skoro. Na vyjasnenú oblohu sa tisnú nové mraky. Šopronské paragrafy ostávajú paragrafmi a nič sa nemení. Nemecké vojsko vydiera od miest, čo môže, cudzinci ostávajú v úradoch, rakúski žoldnieri v krajine. Ich chrámy neodovzdávajú bývalým majiteľom, vyhnanci sa nevracajú. Ľudia všade krúčia hlavami. O kráľovi a jeho radcoch sa vraví všeličo. Hovorí sa po banských mestách, a tak aj v Brezne. Iba páter Hanacius márne vypisuje palatínovi a arcibiskupovi. Nik

si jeho protesty nevšima. Richtár Gottfried Stax úraduje i bez jeho súhlasu. Meštianstvo sa zas schádza vždy smelšie a smelšie na súkromné služby Božie. Ba ohliadajú sa i po dočasnom farárovi a rektorovi. Zákon je raz tu, a zákon je zákon!

— Ba kde je len ten Thököly? — príde na um mnohým, keď sa pomery nelepšia, tak ako sa čakalo. — Azda sa poddal kráľovi?

— Čoby len, — vraví Jakub. — Iste je niekde pri svojej neveste. Ale ten sa ozve, ak nebude lepšie. Uvidíte!

Imro Thököly, comes de Kesmark, v kvete svojich mladých rokov, sa namiesto v Šoprone veľa baví v Munkáči. Márne mu palatín poslal salvus conductus! Čo po ňom? Buď sa vyplní žiadosť národa, alebo sa bude ďalej bojovať. Tu je však ešte vec srdca. Tú si chce zariadiť. Prímerie má, aj svojich pohromade. Môže si teda zájsť do munkáčskeho zámku, kde si s nevlastnou matkou, Žofiou Báthoryovou, žije jeho krásna vyvolená. Matka je nie za tento zväzok, veď on je protestant a vodca povstalcov proti korunovanému panovníkovi. Ilona si však nevie rady so svojím srdcom. Uraštený, vzdelaný a zápalistý mladík si ju úplne podmaní. Jej zapálená duša sa odrazí v hlbokých očiach, v jemných črtách na pôvabnej tvári. Ona sa už od neho nevie odtrhnúť. Len ho prosí, aby si vymohol kráľovo povolenie na ich sobáš.

A gróf Imro sa o to pokúsi.

V apríli roku 1682 ho vyhľadajú v kráľovom mene potocký kapitán Filip Saponára a sedmohradský biskup s dobrým návěstím. Jeho Veličenstvo nemá proti jeho ženbe s krásnou Ilonou nijaké námietky. Aj krajine a protestantom vyhovie. Dúfa však, že zloží zbraň, bude mu verný aj so svojimi, a čo môže, spraví aj u Turka v záujme pokoj udržať...

— Dobre! Dobre! — prikývne Thököly, uhostiac poslov, ako sa svedčí. Priateľsky ich ešte aj vyprevadí.

— Nezabudnite odovzdať môj úprimný pozdrav a hold Jeho Veličenstvu. A na svadbu rozhodne prídte!

— Prídeme! Prídeme!

Thököly je však spokojný len s prvou časťou správy. S tou druhou o čiastočnom vyhovení evanjelikom — naskrze nie. Niektoré chrámy sa vrátia, niektoré postavia — aká to sloboda? Vyhnancom sa zabezpečí návrat do vlasti? Tí už mali tu byť!

— Never, bratku, Nemčickovi! — v mladej duši skrsne silné podozrenie.

Vyberie sa rovno do Budína k veľbašovi, Ibrahimovi, aby sa poriadne zabezpečil.

Aj sa mu to podarí.

V zmysle uzavretej dohody stane sa kniežaťom Uhorska. Po jeho smrti si Uhri vyvolia kráľa zo svojej krvi. Ale len protestanta. Sultán dostane ročne 40 000 dukátov, za čo on zasa uzná i vojensky podporí ich kniežatá i kráľa...

Iba teraz sa Thököly rozbehne, kam ho srdce tiahne. Rovno na Munkáč.

Je máj. Kvetu a kvetu všade. Najkrajšia doba zavesiť šabl'u na klin a pohrkútať si so svojou najmilšou. Nejednen krásny večer v zámočkej záhrade samých, samučkých. Mäkušké, vonné šero hustne. Vtáčatá dospevujú svoje radosti. Svrčky cvrkajú a vo dvoch dušiach sa ozýva to najsladšie, čo život môže dať.

— A povedzte, — skloní Ilona peknú hlavu na jeho prsia, — nemrzí vás to, že som už bola inému v náručí — hoci ten už nežije?

— Ale, drahá, — zdvihne jej malú, mäkkú rúčku k ústam a pritisne si ju k hrudi, — viem, koho si beriem, a som na to hrdý!

— A keď som ja o štrnásť rokov staršia?

— Ale nevyrovná sa ti ani o dvadsať rokov mladšia, — privinie ju tesnejšie k sebe. — Si krásna! Ruža nie v puku, lež v plnom rozkvetu. Nech Petrarca vidí teba, neospievuje Lauru. A tá moja mladosť? Dvadsaťpäť rokov, pravda! Ale cez toľko všeličoho som prešiel a žil toľko ako málokto. Moje roky možno dvojnásobne počítať. Chcem ti byť dobrým manželom.

— A ja vám dobrou a vernou manželkou... — pritúli sa k nemu, chvejúc sa ako slnka lesk na vodnej hladine.

— Dobrá si, — mäkne Imro pri horúcej krásavici. — Budeš mi strážnym anjelom, — vyderie sa mu vzdych zhlboka. — O mne hovoria všeličo. Vravia, že som hmotár, násilník! Pravda, vravia?

— Vravia, — prizná sa mu otvorene.

— Túžim vraj po tvojom obrovskom majetku, a nie po твоjich sladkých perách, — zvesí smutne hlavu. — Vieš, moja drahá, slobodu bez groša nemožno vybojovať. A boj bez násilia nie je možný. Ale aj ja ťa o niečo prosím Ilonka!

— O čo?

— Pozri, — zadíva sa jej do očí, čo i v šere žiaria, — teraz sme s dvorom ešte ta. Rád by som žil tebe i sebe. Preto si ťa beriem.

Ale keby naša sloboda znova potrebovala obranu, nebudeš mi vyčítať, ak vykonám svoju povinnosť?

— Nie, — zašepce dôverne, — som z krvi Zrínskych. — Aj môj nešťastný otec, Peter, vždy vedel, čo je povinnosť k svojeti, — schveje sa jej hlas trpkosťou a bôľom. — Musím to vedieť aj ja, jeho dcéra...

— To som chcel počuť, — strhne ju do náručia a ústami nájde jej horúce, drobné pery. — Duša drahá!

— Ty môj hĕros! — zašepce ona. — Ty môj slovenský kráľ!

Dlho nepovedia slovka, opojení vôňou svojej horúcej lásky. Nikto ich nemýli, iba slávik sa ešte rozšveľil v kroví, svrček zacvrká na zvlhnutej pažití a teplý dych od juhu pohladí ich rozhorúčené tváre. Keď už kráčajú hradným nádvorím, zakvíli kdesi poľnica ťahavú bolestnú kuruckú pieseň.

Dňa 15. júna zaskvie sa Munkáč vo svojom lesku i kráse. Panské kočy hrkocú zo všetkých strán — plniac nielen zámok, ale i mesto. Z kočov vystupujú zemianske a magnátske dámy i páni. Skvelá nobilita. Ani kapitán Blatného Potoka nechýba. Kuruckí vodcovia, medzi nimi aj Fabián Farkaš, Andrej Géczy, Zetényi, Kassay, Rác, Nagy — prikvitnú na nebyvalú slávnosť, ako sa patrí, na koňoch. Lesku, bohatstva, krásy, na ničom niet chyby. Keď je všetko hotové, zjaví sa nevesta, pristrojená v bielom. Na hlave diadém, na perách bájný úsmev, v hlbokých očiach — nadčiarnutých dúhou čiernych obrv — neha. Priestranná, ozdobená sieň zmĺkne prekvapením. Všetky oči sa obracajú v tú stranu, kde si mladý zať, vo skvostnom veľmožskom rúchu, prijíma svoju nevestu.

— Kto by povedal, že je medzi nimi rozdiel štrnásť rokov? — šepocú si prekvapené dámy.

— Ba kto, že hen Fraňo a to ružové dievčatko, — mrknú oči bokom, — sú jej deťmi?

— Ani dnes niet krajšej ženy v celom Uhorsku, — vravia si páni. — Nie je už ako pena, lež ako žiadostivé ovocie života. Imro je však tiež chlap, že ho pohľadať. Nezišli sa zle.

— Len aby nám ho neodviedla, — šomrú si kuruci. — Čertovsky pekná žena! Z toho náručia sa mu nebude chcieť ísť do tábora!

— Eh, však — ak bude treba, pôjde s ním aj ona, — poznamená Rác. — Nie je voda v jej krvi.

Zvon hlaholí. Pázatá vezmú do náručia kvety, krásne ruže, ďalšie siahnu po dlžiznej vlečke. Všetci nájdu svoj pár i miesto. Skvelý sprievod

sa pohne. Na ceste sa klonia hlavy citeľov a kuruckých bojovníkov. V zámockej kaplici si pekný pár pohnute stane pred božím oltárom. Imro Thököly a Ilona Zrínyička si prisahajú vernosť až do smrti.

Dvadsaťštyri výstrelov z hradných diel oznamuje šíremu okoliu, že sú už svoji.

Len teraz nastane radosť nad radosť. Hostina nad hostiny v zámockých sieňach i na dvore. Je sa, pije sa, od výmyslu sveta. Hudba, spev, všetko sa mieša dovedna. Srdcia poskakujú. Kuruci na dvore, vyspevujú, tancujú a vyhadzujú kalpaky do vzduchu.

— Sláva nášmu vodcovi! — hučí na všetky strany. — Sláva!

— A sláva jeho krásnej žene, pani Ilone! — vyrazí ostrý hlas.

— Sla-áva! — zaburáca po celom zámku, až sa zachvejú jeho základy.

Thököly je veľmi pozorný k svojej žienke. Ale i k vzácnym hosťom. Najmä ku kráľovmu zástupcovi, potockému kapitánovi — Filipovi Saponárovi. Nech sa tu dnes všetci cítia dobre!

Po polnoci však, keď sa Ilona venuje dámam, Imro sa stratí. Vyjde do odľahlej časti zámku, kde sú jeho najvernejší. Tu sa radia skúsené, zorané kurucké tváre. Oni, hoci je i v hlave niečo toho vína, nezabudnú na to, čo je na Thökölyho peniazoch vyryté: pro justicia et libertate!

— Všetko je v poriadku, — oznamuje im vodca, z neho sa hneď vylúpnie skutočný vojak. — Prichystaní sme na akýkoľvek prípad.

— A v takom mäkkom, krásnom náručí nezabudneš na nás, vodca náš? — obracajú sa k nemu oči starých skúsených bojovníkov.

— Nezabudnem, — pokračuje Thököly. — Chcel som si zariadiť vec srdca.

— Vivat! — zašumí miestnosťou tlmene.

— Zato hľadíme pozorne na to, čo sa deje. Žoldnieri v krajine, vyhncani v cudzine, kostoly neoddané, ľud zdieraný, — kladie vždy väčší dôraz na slová, — ostáva povinnosť! Viem, okrem maličkostí, všetko je po starom. Čakáme so zbraňou pri nohách. Ak však kráľ Leopold poslúchne svojich zlých radcov a nedodrží zákony, ani len šopronské — pohneme sa znova proti nemu pro Deo et Patria!

— Pohneme! — zašomrú vojaci.

— Na život — na smrť!

— Na život — na smrť! — opakujú slová.

— Tak nám Pán Boh pomáhaj!

— Tak nám Pán Boh pomáhaj!! — zaiskria oči a kúty prehovorila.

V komnatách i na dvore búri svadba ďalej. Na nádvorí horia fakle i vatry. Cigán hrá. Kuruci sa raz roztancujú a zas rozspievajú po maďarsky, po slovensky, ako príde! Práve spustili jednu zo Šariša:

„Či ma tu pobožkáš, či ďalej pujdzeme?

draha duša moja, šak i tu môžeme!

Božkal ši mi ličko — keľo še ci chcelo.

Pobožkaj i druhe, šak to jedno celo!

Pobožkaj... neukuš, oblap a... ňezaduš,

pobožkaj mi ličko, ti draha dušičko!..“

hučí nádvorím pri hudbe, potlesku i chichote skoro do bieleho rána.

Svadba trvá niekoľko dní, až jej majú všetci dosť. Potom sa rozídu na všetky strany. Novomanželia konečne majú svoj pokoj — vyžiadany, medový...

— Lepšie je takto ako v tábore, môj milý? — milkuje sa s mužičkom Ilona, ako žena, ktorej sú už dobre známe všetky fortiele ľúbosti.

— Lepšie, duša!

— Vedel by si ma nechať samu a ísť? — pristrú jej ohnivé oči dlhé mihalnice.

— Nevedel, — posadí si ju na kolená. — A šla by si so mnou, keby to muselo byť?

— Šla!

Pani Ilona ani netuší, ako tento sľub vyplní. Len niekoľko sladkých týždňov, a do ich šťastia vpadnú časti kuriéri a návštevy kuruckých vodcov. Na Thökölyho bezstarostné čelo vystupuje vážnosť. Potŕha si nevelké fúzky, chodiac zamĺknutý, ako by o čomsi uvažoval.

— Čo vám je, pán manžel? — priplichtí sa k nemu žena, najprv skoro obradne, hneď však ako skutočná milenka. — Čo ti je, holúbok? Leopold nedodržiava sľub?

— Uhádla si, duša, — pozrie jej dôverne do očí. — Ten človek mal byť kňazom, a nevie, čo je dané slovo. Ešte menej, čo je kráľovská povinnosť! Uhorsko čaká, splní svoje zákonné zaviazanosti? On je však v rukách svojich radcov, kancelára Hochera a arcibiskupa Szelepcsényiho. Palatínom nie je Pavol Eszterházy, ale Leopold Kollonič. Ak nepohnem proti nim kurucké vojská, pohnú sa proti mne...

— Imro, — oprie si mu hlavu o plece, — viem, čo chceš povedať. Sprav, ako ti káže časť a svedomie!

— Pro Deo et Patria! — nesie sa znova bojovné heslo v táborech povstalcov, k nim sa, na Thökölyho vyzvanie, pripájajú zemaná aj ich ľud. Agitátori sa rozídu po mestách, obsadených cisárskymi. Vysvetľujú, čo chce ich pán, a usilujú sa získať nespokojné občianstvo. Niet sa čoho báť — kuruci nie sú sami! S nimi je i francúzsky kráľ Ludovít XIV.! S nimi aj turecký sultán a jeho veľvezír Kara Mustafa! Mestá sa chytajú plameňom ako stoh od stohu. Povstanie vybuchne nebývalou silou a hrmí po Slovensku revolučne:

„Never, bratku, Nemčiskovi,
hoc ti dušu vydá slovy...
Niet v ňom virtu, nedbaj lhára,
nech ho Ježiš Kristus skára!“

Valia sa odvážne kurucké vojská, vedené ostrieľanými vodcami, ktorým je Thököly supremus generalis — najvyšší generál! Túžba vy dobyť slobodu a nesmierna nenávisť proti kráľovskému dvoru sú hybnou silou bojovníkov, akým ťažko zahatať cestu. V horúcom lete — dňa 14. augusta 1682 — s pomocou obyvateľstva padnú Košice. Tu si supremus generalis založí hlavný stan. Poddá sa i Prešov, do ktorého vtiahne Thököly na čele svojich vojsk ako skutočný víťaz.

Trúby zahučia, zarachocú bubny, zem zaduní pod ťažkým krokom čiat. Celé mesto je na nohách. Meštianstvo je s kurucmi duševne jedno. Okná sú plné zvedavcov. Najmä ženy si nedajú ujsť príležitosť. A ani nie pre ohorené, počerné tváre kurucov. Iné je, čo ich vyvádí práve pod brány a na chodníky.

— Aha, — ukazujú rúčky, prstom, — tam je Thököly! Ten na tom vraníkovi. Pekný muž! A aký mladučký!

— A vedľa neho? — napínajú sa pohľady, kým sú ešte ďalej a len ohorené tváre čo sa mihajú širokou ulicou pochodom: raz-dva, raz-dva.

— Vedľa neho? To bude generál Štefan Petröczy!

— Ale z druhej strany... na tom krásnom belušovi...

— Aha! To je ona! — napne sa zvedavosť do krajnosti. — Jeho žena, Ilona!

V tú chvíľu vybehne spod brány štíhla pani, oblečená v čiernom a zahalená ako v smútku. Napne sa ponad hlavy zvedavcom a utkvie pohľadom na Thökölyovcoch. Počká, kým prejdú po ováciách. Potom,

nedbajúc, čo sa môže stať — pustí sa chodníkom za nimi. Pred Rákoczych domom spravia kuruci špalier. Pod bránu vbehne len Thököly na svojom vraníkovi. Pani Ilona a generál Petröczy za ním.

— Tu sú ako doma.

Meštianstvo stojí v úctivej vzdialenosti. Ani nik nezbadá, ako sa žena v smútku ľahučko dostane pod bránu. Pani Ilona už zoskočila z koňa. Práve ho kamarátsky potľapkáva po krásnej hrive, keď dáma v čiernom klesne pred ňou a plačúc jej objíma kolena.

— Čo je, čo? — priskočia hneď muž, Petröczy i sluhovia, odtrhávajú podivnú ženu od nej.

— Čo to má byť?

— Nechajte, páni, to je moja úloha — odtisne ich nežne rúčkou, kým druhou dvíha neznámu zo zeme. — Vstaňte, pani! Neplačte! Čo si želáte?

— Len niekoľko slov, osvietená pani, — vraví dáma. — Len niekoľko slov! Prosím vás...

— Hneď, len čo sa zložím, — vezme ju so sebou na poschodie, kde ju vyšujtášovaný hajdúch vpustí do komnaty.

Sadne si k vyrezávanému, pozlátenému stolu. Trochu sa pozbiera.

Asi o polhodinku vstúpi aj pani Ilona, oblečená jednoducho, ale vkusne. Pôvab jej krásnej pleti a súmernej postavy sa uplatní nadmieru.

— Pani moja, kto ste a čo si želáte? — pristúpi k neznámej, ktorá si práve odsunula závoj, spod neho sa zabelie poblednutá, krásna tvár a prosebne hľadia veľké belasé oči.

— Odpusťte, milostivá pani, moju veľkú smelosť, — skoro by jej znova padla k nohám. — Som Katarína Simonideska a žijem tu, v Prešove, u svojich rodičov. Môj muž, brezniansky rektor, Ján Simonides, bol so Szelepcsényim a Kolloničom odsúdený na galeje. Z božej milosti sa vyslobodil. Teraz však už roky žije vo vyhnanstve v nemeckej Vratislavi.

— Váš muž, hovoríte, je bývalý brezniansky rektor, — pozrie na ňu vľúdne a ponúkne ju sadnúť si. — A čo vykonal, keď ho pohnali pred súd? — príde jej na myseľ otec, Peter, popravený vo Viedenskom Novom Meste; a — zachveje sa.

— Nič, milostivá... — ticho znie odpoveď.

— Ale našli nejakú vinu...

— Iba že je protestant.

— Nie iné?

— Nič!

— Vidíte, tomu už, ako žena, nerozumiem, — vraví hneď dôvernejšie.

— Ja som katolíčka, môj muž je protestant. Aj vekový rozdiel je medzi nami — na jeho újmu. A máme sa radi. Čoby aj nie. Ved' máme jedného Boha!

— Áno! — prisvedčí jej Katarína.

— Jedno evanjelium...

— Tak!

— A jeden krátky život, ktorý si nemáme čo navzájom otravovať.

— Isteže nie!

— Na druhom svete, myslím, niet osobitného neba pre katolíkov a osobitného pre protestantov. Čo myslíte?

— Niet!

— Ani pekla...

— Ani...

— Ľudia sú buď dobrí, alebo zlí, — uvažuje pani Ilona, ako by bola rada, že to má komu povedať. — Dobrý alebo zlý, či sú protestanti a či katolíci. Jedni patria Bohu, druhí čertu. O nás, ženách, vravia, že nám vraj len vareška do ruky chýba. Ale, zdá sa, my skôr vystihneme to najživotnejšie a porovnáme s večne božským než muži, ktorí rozmyšľajú aj za nás. Ale ja vám tu hovorím také veci, — strhne sa naraz, ako by zabúdila. — Počujte, máte deti?

— Mám, — skloní Kata zarosené oči.

— Aj ja mám, — zdvihne vyššie hlavu. — Syna a dcéru po prvom mužovi. A vy čo chováte?

— Synka, — zrumenia sa jej líca, — Samuelka.

— Čaká otca, kedy sa mu vráti, však?

— Čaká, — skloní smutne mihalnice. — Čakáme ho spolu, a už dlhé roky...

— A povedzte, milá pani, — pozrie Ilonka na sklené dvere, či nejdú pre ňu, — čím by som vám mohla pomôcť? Chýba vám ešte niečo?

— Nie, osvietená pani, — vstane a chce odísť. — Nie preto som prišla!

— A?

— Prosím vás, — nezdrží sa ďalej slz. Prepukne v plač a klesne jej k nohám, — buďte strážnym anjelom svojmu veľkému mužovi! A povedzte mu, že sa zaňho modlíme. A nech nezabudne na najnešťastnejších... Na

našich vyhnancov! Vy ho môžete nadchnúť v spravodlivom boji. Vy môžete veľa, veľa, veľa...!

V komnate nastane velebné ticho. Len tlmený vzlykot čo trhá srdcia, keď sa slzy dvoch krásnych žien a matiek stretajú na hrubom koberci.

— Vstaňte, priateľka, — skloní sa a pobožká ju na čelo. — Vykonám, čo si prajete...

A ozaj, odvtedy ako by len niekto nalieval sily Thökölymu. Nie je supremus generalis, ale skutočný titan. Vrhá svoje čaty na juh i na sever. Strassoldove vojská utrpia porážku za porážkou a sťahujú sa na západ. Cestou rabujú, čo môžu. To tiež len kurucom pomáha. Už 24. augusta sa cisárski labanci sypú cez Čertovicu na Banskú Bystricu. Z Mýta odnesú, čo sa im zídne, Brezno sa proti nim obráni. Všeobecná kurucká nálada sa preleje aj ponad breznianske múry. Márne sa usiluje páter Hanacius i so svojimi situáciu zachrániť. Zhrozený cíti, ako sa mu trhajú v rukách všetky vlákna moci a autority.

On to nesie ťažko, veľmi ťažko. Ako keď niekomu ide o život a zacíti studený dych pominuteľnosti. Po meste už večerom verejne počuť kuruckú:

„Never, bratku, Nemčiskovi,
hoc ti dušu vydá slovy...“

Nikomu ani len nepríde na um spevákov zahriať. Ktovie, čo bude zajtra?!

— Veď už robte niečo — vraví Chmeliusovi jedného dňa aj starý Tomáš Padlicius. — Prečože ste prudentes et circumspecti?

— Veď-veď! — odpovie ten akosi nerozhodne.

— Veru, už treba robiť, — nástoja i senátori na zasadnutí magistrátu, čím je bližšie k jeseni. — Mestá sa pridávajú k Thökölymu. Obklopení sme kurucmi zo severu i z juhu. Skoro budeme zo všetkých strán. Načo ešte čakať? A napokon Thököly bojuje za pravdu. Bráni slobodu a spravodlivosť. Hýbme sa, Brezňania! Nech nie je neskoro!!

— Dobre, — ochotne súhlasí richtár Gottfried Stax. — Čo teda spraviť?

— Thököly je práve pod Filákovom, — vstane Chmelius. — Pošlime ta svojho zástupcu, nech holduje za mesto a sprostredkuje od neho ochranný list.

— Správne, — súhlasí richtár. — Kto pôjde?

— Nech ide orátor, Matej Fabricius, — navrhne Gronell.

— Nech ide! — počuť zo všetkých strán.

Druhého dňa vyvolený dostane poverujúcu listinu a vyberie sa na cestu. Len čo sa vzdiali, roznesie sa mestom: kurucký vodca Ondrej Farkaš lapil v Slovenskej Lupči Jakuba Maretínskeho, mestského kapitána, na ceste so záprahmi z cisárskeho tábora. Prepustí ho vraj len za 335 zlatých.

— Joj, keby ten Fabricius vykonal, čo má!! — vzdychajú mešťania.

A on sa i ponáhľa, ako vie. Keď dorazí, kurucké vojská práve dobývajú Fil'akovský zámok. Prekvapí ho ich množstvo. Ešte viac však odvaha a chrabrosť, ako sa ženú na bašty. Oheň sa sype z diel, oheň z pušiek, oheň i z pohľadov. Takému náporu ťažko odolať. Zámok im aj padne do rúk a oni s ohromným nadšením vykričia Thökölyho za kráľa Uhorska. Ibrahim, budínsky baša, deň po páde Fil'akova zhromaždí v tábore všetko zemianstvo a v ich prítomnosti odovzdá mu ako odznaky moci sultánske atnáme, zástavu, meč a kalpak. Thököly však vymenovanie za kráľa neprijme. Uspokojí sa s titulom kniežaťa a správcu Uhorska.

— Teraz si mi už ozaj slovenským kráľom, — ovinie mu nežne pani Ilona ľaliové rúčky vôkol hrdla, keď sú chvíľku sami.

— Kniežaťom, moja drahá, — zovrie ju do náručia. — A ty si moja kňažná!

— A nezabudneš na tých vyhnancov? — zadíva sa mu nežne do očí.

— Nezabudnem, — pritúli ju ešte úprimnejšie. — Dúfam, že sa skoro vrátia domov ku svojim.

Keď sa Fabricius prihlási na výsluch, Thököly ho prijme bez akejkoľvek väčšej obradnosti. Vypočuje hold i prosbu Brezňanov a svojmu tajomníkovi rozkáže, aby pre nich vyhotovil ochranný list.

— A vy ste tam evanjelici, prada? — spýta sa ho supremus generalis.

— Áno, Vaša Milosť, — odvetí ten.

— Prečo sa hlásite len teraz?

— Nie sme dosť silní a mali sme na krku Strassoldu.

— Rozumiem, — zaujíma sa o mestské veci Thököly. — Chrám, faru a školy vám už vrátili?

— Nevrátili.

— Povedzte doma svojim Brezňanom, — zdôrazní tieto slová tónom panovníka, — hold ich prijímam, ochranný list im vydávam a za ich vernosť a pomoc sa postarám, aby sa im čím skôr vrátilo všetko to, čo im bolo neprávom odňaté!

XX

Návrat Fabriciusa čakajú v Brezne ako božie zmilovanie. Kde by aj nie? Kuruci sa už tisnú na všetky strany. Najmä k banským mestám, kde tušia zlato a drahý kov. Z Liptova i od Tisovca dochádzajú zlé chýry o ich zámeroch. Cisárska posádka je už preč z mesta. Mestská stráž proti takému Bartókovi alebo Adamovi Ráczovi je len ako psovi mucha. A bez vážnej ochrany je mesto stratené.

Tým väčšia je však radosť, keď vyčkávaný orátor ľudu zavíta živý, zdravý a s dobrým výsledkom.

— Tak nesieš nám ten ochranný list, Maco, nesieš? — volajú už naňho, ako mu záprah uháňa ulicou.

— Nesiem, — kývne im rukou. — Nemajte strach!

V meste zavládne radosť a istota. Celý magistrát je hneď spolu v mestskom hostinci. Páni magistrátni si vypočujú, čo je v ochrannom liste, a ako prudentes a circumspecti štrngnú si na zdravie Jeho kniežacej Výsosti a supremus generalisa, Imra Thökölyho a jeho krásnej manželky Ilony. Ved' evanjelické Brezno s iným ani nemôže byť než s ním...

— Ale dnes kdesi nebude radosť, — poznamená orátor Faško.

— A kde? — uprú naňho senátori oči.

— No, v rezidencii...

— Hja, pomáhame si, ako najlepšie vieme, — ozve sa Chmelius.

— Tí páni nás dnes neochránia...

V rezidencii je ozaj smutno. Ba skutočný zmätok. Pátri Dominicus, Bojar, Lambertus si pripravujú potrebné veci pre školu a nejde im to. Superior páter Hanacius sa ani neukáže. Zavretý vo svojej izbe modlí sa. Iba staručký šedivý páter Thomas si spokojne chodí, ako by sa nič nového nedialo.

O deň neskôr sa rezidencia naplní vidieckymi bratmi. Príde Mikuláš Housenka z Lopeja, Mattheus a Emericus z Predajnej, horko-ťažko uzdravený Bajmóczy z Dubovej. Tu je i páter Stephanus, ktorý chodí vypomáhať z fary na faru. Najviac sa však zdržuje tu — v Brezne...

— Ideme do chrámu, bratia, — vraví superior prítomným tupým chorobným hlasom. — Zvonia na svätú omšu.

Spod Dúbravky sa ozaj ozýva hlas stredného zvona, povolávajúc na služby božie veriacich. V očiach pátrov sa tají nejedna otázka. O chvíľu však neprehovoria ani slova. Nemo vystúpiť v rade za superiorom, a zložiť ruky na prsiach, kráčajú do chrámu.

V kostole ich oveje chlad. Na chóre, tam je organista Padlicius. Ináč — ani živej duše.

Vojdú do sakristie.

— Počkáme chvíľku? — ozve sa Lambertus nesmelo. — Ešte tu nemáme ľudí.

— Počkajme, — prikývne superior, obostatý prítomnými. — Azda len prídu! Aj tak si máme dnes veľa čo povedať. Časy sú veľmi vážne...

— Vážne, — sklonia hlavy a ruky zložia ako k modlitbe.

— Mesto Brezno si vyžiadalo ochranný list od Thökölyho, — pokračuje Hanacius, na tvári mu badať stopy duševného boja. — Kurucké Brezno, to je pre nás nové vyprobovanie. Už sme dosť podstúpili. Teraz ide o to, či sme aj na viac hotoví?!

— Náš ľud, — ozve sa ostarený páter Housenka, — žiaľbohu, postavili agitátori proti nám, — stiahne bolestne vráskavé čelo.

— Tak je to aj u nás v Dubovej, — potvrdí poblednutý Bajmóczy.

— Ani u nás nie je lepšie, — doloží predajniansky prešedivený Mattheus.

— Vidíte, bratia, — hovorí superior ďalej, — celý náš kraj, azda celé Uhorsko sa dvíha proti svojmu zákonitému kráľovi Leopoldovi a proti svätej cirkvi katolíckej. Naša práca je ohrozená, náš život je v nebezpečenstve. Možno, že je to len dočasná búrka. Predsa sa len musíme na všetko prichystať.

— Ak bude veľmi zle, môžeme sa utiahnuť na Muráň, — mieni skleslý, až zlomený Housenka. — Ten je, a iste i dlho ostane, v cisárskych rukách.

— Nejde o to, kam sa utiahnuť, — zdôrazní páter Franciscus, ako na také slová obyčajne. — Ustúpiť, to je škodiť veci, za ňu sme sa napracovali. Užitočná je len obeť a hoc obeť samého života. Bratia, — obzrie sa okolo, — sme na to pripravení?

— Pripravení! — nesie sa sakristiou — vážne, odmerane.

— Tak je dobre, — zdvihne Hanacius hlavu. — Pripravený som aj ja. Poďme slúžiť svätú omšu! Jest už tam ľudí?

— Dve či tri ženičky, — vraví fráter Emericus.

— Jedno, — oblečie sa superior. — Bratia, ideme!

Smutne sa ozýva priestranný chrám pri obrade. Tupý Hanaciusov hlas chvejne dopadá na prázdne lavice. Podobne aj Padliciusova odpoveď spoza organu.

— Dominus vobiscum...

— Et cum spiritu tuo...

— Oremus...

Piaristi kľáčia pred oltárom na tvrdom kameni v rade dvaja a dvaja za sebou. Ruky zložené, hlavy sklonené. Neveľká tonzúra im svieti na hlavách. Modlia sa v pokore, až v slzách. Po modlitbe nasleduje tichá omša. Po nej sa monotónne nesú prosby Otčenáša pod chladnou klenbou, i v rozochvených dušiach.

— Kuruci sú tu! — s krikom vrazí do kostola organista Vŕbovský. — Kuruci! Ráczovi kuruci!

— Et ne nos inducas in tentationem, — nezmenene dopadá Hanaciusov tupý hlas. — Sed libera nos a malo!

— I neuved' nás v pokúšanie, — zdvíha srdcia do prosieb ponorených piaristov, ako by sa nič nedialo. — Ale zbav nás od zlého...!

Nik sa neobzrie. Nik nevstane. Nik nepreruší začatú modlitbu. Pokračuje sa až do konca.

Až potom sú pátri zvedaví na to, čo sa robí. Dozvedia sa: od Tisovca sa sem dohrnul Adam Rácz so svojimi. Ten, čo vydral od mesta šarcu 7 000 toliarov. Iste mu šlo o novú korisť. Chmelius mu však dal vyniesť pred zavreté mestské brány Thökölyho ochranný list. Už je spokojný, lebo dostane nejakú podporu.

— Chvalabohu! — oddýchnu si pátri a idú ticho, odovzdane do svojej rezidencie.

Ich spokojnosť však netrvá dlho. Do mesta príde šesť kuruckých salvagardov pod vedením Štefana Farmadyho udržať poriadok. Pristavia sa otrhané kurucké čaty Štefana Kassayho, pre nich richtár zháňa bielizeň. Vážnejšie však je, keď sa začiatkom októbra vráti z Thökölyho tábora pri Leviciach Chmelius. Privedie zajatého Maretínskeho i nového veliteľ'a salvagardov, Jána Horváta, zvaného Pacera, so siedmimi jazdcami. Páter Hanacius so svojimi až teraz vidí, na čom je. Víťazná moc kniežaťa Imricha Thökölyho sa začne uplatňovať nielen na juhu, ale aj v Brezne.

Veliteľ Horvát, územčistý, zdravý chlap s malými fúzikmi a orlím zrakom sa hneď chytí zašŕfovať mesto a čistiť jeho okolie od tulákov a zlodejov. Aj siete na nich pripraví. Koho jeho jazdci lapia keď by to bol aj túlavý kuruc, zoberú ho a vrhnú do breznianskej šatľavy. To je však len začiatok, čo sa zapáči aj v samej rezidencii.

Na tretí deň však richtár, Gottfried Stax, zvolá magistrát, aby sa vyriešili veci, ktoré nariaďuje Jeho kniežacia Jasnosť vo verejnom záujme. Mnoho sa už o tom v meste hovorí a senátori sa schádzajú so zvedavosťou i obavou v očiach. Podľa toho, či sú evanjelici a či katolíci.

— Slávny magistrát, — prihovoriť sa nim krátko a úsečne veliteľ, — keď je mesto pod ochranou Jeho kniežacej Jasnosti, nášho pána Imricha Thökölyho, musia byť v ňom upravené aj poriadky podľa jeho nariadenia. Preto žiadam v jeho mene, nech sa vytvorí mestská stráž, sto mužov silná, ktorá udrží bezpečnosť v meste a okolí.

— Žiadosť Jeho Jasnosti, kniežata Imricha Thökölyho, — odvetí hneď za všetkých Daniel Chmelius, — je naším zákonom. Je to návrh v našom záujme. Odporúčam prijať ho a pristúpiť k jeho uskutočneniu.

— Treba poveriť orátorov ľudu, — dopĺňa návrh katolík, plešivý Ďuro Gratz, — aby sa pre pána veliteľa salvagardov vybrali súci a smelí chlapi na útraty a obrami mesta.

— Súhlasíte? — spytuje sa richtár prítomných.

— Súhlasíme! — znie jednomyselná odpoveď.

— Splnomocnený som Jeho Jasnosťou, naším kniežatom Imrichom Thökölym, — pokračuje ďalej veliteľ za napnutého ticha, — evanjelikom tohto mesta oddať kostol, faru i školu so všetkým, čo im bolo násilím odobraté. Po odstránení všetkých katolíckych náležitostí uviesť do úradu dočasného evanjelického kňaza, ktorý dosiaľ odbavoval súkromné služby božie...

Tieto slová prekvapia prítomných ako hrom. Katolíci zblednú. Evanjelici ako Chmelius, Gronell a orátor Faško netaja ohromnú radosť. Viacerí sa však s nedôverou ohliadajú. Nech sa nestane nič, čo by sa zas pokladalo za crimen. Múdry Jakub vystihne hneď náladu. Nakloní sa k svokrovi, ktorý, vstanúc, poukáže len na jedno správne východisko.

— Vysokoctený pán veliteľ, — prehovorí za všetkých Chmelius. — K prvej žiadosti sme ľahko zaujali stanovisko, keď to patrí nám. Odobrať kostol katolíkom — nepatrí nám, ale moci svetskej. Oni nám ho tiež neodobrali. Odobral nám ho Collalto — ako splnomocnenec kráľov — a oddal im...

— Rozumiem, páni, rozumiem, — usmeje sa Horvát-Pacera, čo znamenalo, že je ozaj odhodlaný na všetko. — Prineste mi teda kľúče od chrámu, fary a školy!

Kým orátor Faško prejde s dvoma drábmami do rezidencie, zvesť o chystanom akte sa dostane na ulicu a bleskovo sa rozletí mestom. Ľudia — i ženy — sa schodia ako na zavolanie. Zháňajú sa na dvore okolo pani richtárky, Barbory Staxovej, bezdetnej, vo veku niečo vyše štyridsať. Tu majú svoj snem.

— No, však je už na čase, — vraví všetkými vážená, rumenná Chmeliuska. — Raz oni, raz my. To je spravodlivé!

— To! To! To! — všetci prikyvujú. — Čo si však len teraz počnú v rezidencii, keď ju musia prepustiť?

— Tí vraj už majú všetko zbalené, — zvestuje Uľa Rostariuska, ktorá je už zas ako ruža. — Pôjdu na Muráň.

— S Pánom Bohom! I tak čo by tu robili?

Keď Matej Faško, celý vyčervenený, prinesie kľúče, Horvát, rozhodnutý vykonať všetko do konca, ich prevezme.

— Tak teda so mnou! — vydá heslo.

Richtár, senátori — i katolícki — povstanú a vyjdú na ulicu. Tu sa k nim pripoja ostatní mešťania, aj huf zvedavých žien a celý zástup sa vážne pohne pod Dúbravku.

— Len aby z toho ešte nebolo zle, — škrabú sa tí bojzlivejší za uchom. — Časy sú neisté. Raz je hore ten a zas onen.

— Nerobíme to my, — vravia zasa smelší. — Robí to splnomocnenec kniežaťa.

— Dobre, dobre — lež my sme pri tom!

— Boli sme aj pri tom prvom, — posmelí ich Jakub. — Tak sme aj pri druhom. História sa opakuje. Nič viacej!

Rastúci huf sa hrnie po širokom rínku. Pred rezidenciou stoja už vozy, na ne sa nakladá. Mešťania, pozrúc v tú stranu, si robia poznámky. V tej chvíli sa v okne mihne akási mniška postava. Stojí, stojí a hľadá na rínok, na rozjarený zástup.

— Hanacius, vidíš ho? — mykajú ľudia hlavami. — Ten má deň!

Ozaj je to on. Keby mohli dovidieť, v jeho hlbokých, tmavých očiach by uzreli slzy. Slzy zraneného Presvedčenia!

Kto by sa však teraz ohliadal na to? Zástup sa zväčšuje a hučiac ako rieka, valí sa do kostolnej ohrady. Kľúč zaškripí a otvorenými dverami sa za magistrátom hrnie dnu všetko, čo má nohy. Priestranný chrám je o chvíľku plný. Oltáre obstanú salvaguardy, aby nepovstal hriech. Horvát

s magistrátom a senátormi zasanú v sanktuáriu, aby vykonal, čo má prikázané.

— Slávny magistrát! Vážený pán richtár, — prehovorí s kľúčmi v rukách, obrátený ku Gottfriedovi Staxovi, stojacemu s Chmeliusom a Jakubom Gronellom. — V mene Jeho kniežacej Jasnosti, Imricha Thökölyho, prevezmite tieto kľúče. Týmto činom odoberám kostol, faru a školu katolíkom a oddávam ich do vašich evanjelických rúk, — podá kľúče richtárovi. — Opatrujte si ich verne a svedomite!

— Vysokocentý pán veliteľ! Slávny Magistrát. — rozochveným hlasom od duševného pohnutia sa ozve v mene richtára a mešťanov evanjelikov podnotár Gronell a prednesie tento protest: — Pretože kostol brezniansky a všetko čo k nemu patrí, teda kalichy a rozličné oltárne prikrývadlá, pred ôsmimi rokmi katolíci s pomocou vojska odňali evanjelikom. Teraz z vôle božej a z nariadenia najjasnejšieho kniežaťa, Imra Thökölyho, vracajú opäť evanjelikom, preto slávnostne protestujem proti tomu, aby katolíci v meste alebo v okolí neskôr hovorili a tvrdili, že evanjelici svoj kostol mocou a silou zaujali!

Prítomní si vypočuli protest postojáčky. V očiach im horí oheň radosti. Medzi premnohými tam žiaria i krásne oči Zinky Gronellovej, ktorá vedľa matere s hrdosťou hľadá na svojho Jakuba.

Keď sa húf vyhrnie z chrámu, Hornou bránou práve prechodia vozy. Pátri piaristi sa odvážajú na Muráň.

— Šťastnú cestu! — ozýva sa tu-tam posmešne.

Na veži sa rozhlaholia všetky zvony.

— Hodie mihi, cras tibi, — vypočuje zo súzvuuku múdry Jakub Gronell. — Dnes mne, zajtra tebe... Dnes mne, zajtra tebe...! Taký je život a beh histórie!

O niekoľko dní uvedú v prítomnosti Tomáša Ebeckého, notára mesta Zvolena, do úradu kňaza Michala Ursínyho a rektora Jonáša Sartoridesa na čas, kým sa nevrátia z cudziny vyhnanci, Milochovský a Simonides.

Teraz sa už udalosti rýchlo rútia za sebou. Evanjelici vstúpia do svojho dedičstva. Aj napriek tomu so svojimi katolíckymi spolumešťanmi nažívajú dobre. Kade sa však valí kurucké povstanie, tam si je nie katolícky kňaz alebo mních istý životm. Thököly, nadchnutý svojou peknou Ilonou, kráča od úspechu k úspechu. Skoro mu padnú do rúk banské mestá. Svoju moc

rozšíri až k Váhu. Z ukoristeného zlata a drahého kovu sa znova razia v Kremnici Thökölyho peniaze.

— Emericus comes Thököly de Kesmark, Dux Hung., — čítajú s úctou ľudia v Brezne, ale aj po celom Slovensku, na kolujúcej minci, v zlate a v striebre. — Pro Deo et Patria — Za Boha a vlasť!

— Nie je to hocikto, ten Thököly, — vraví Gronell v rodine u Chmeliusov. — Jeho boj nie je bojom ctibažníka, hoc bez ctibažnosti ťažko hrdinu nájsť. Jeho zápas má však svoje vysoké ideály. Veď bojuje za slobodu vlasti a presvedčenia.

— A my v Brezne sme mu dosť dlho nerozumeli, — poznamená Chmelius.

— To je už naša povaha, — usmeje sa zať. — No, nielen naša. Vždy chceme byť prudentes et circumspecti!

— V tom je múdrosť slabých!

Pri najbližšej reštaurácii meštania namiesto Staxa zvolia za richtára Daniela Chmeliusa. Časy sú neisté a on, tak či inak, vždy je hlavou mesta. Táto vec je teda hneď v poriadku a všetci sú spokojní.

— Slávny magistrát, — vystúpi počerný senátor, Daniel Engler, a poobzerajúc sa po prítomných, trochu neistým hlasom pokračuje: — Z poverenia veliteľa salvaguardov, Jána Horváta, mám vám česť oznámiť rozkaz kniežata Thökölyho...

— Čo? Čo za rozkaz? — všetci naňho zvedavo hľadia.

— Nuž ten, — odkašle si Daniel, — že veliteľ mesta nemá viac strpieť medzi senátormi nijakého katolíka. Senátormi nech sú sami evanjelici, ktorých mená sa majú oznámiť kniežatu.

Na tvárach prítomných sa odrazí trapný dojem. Medzi senátormi je niekoľko katolíkov, ktorí sa zaslúžili o istotu a blaho mesta.

— História sa opakuje, — nahne sa Jakub ku Chmeliusovi. — Zachrániť situáciu!

— Slávny magistrát, — vstane Tomáš Padlicius, — niet ľahšej veci, ako vyplniť tento kniežací rozkaz. Veď máme byť prudentes et circumspecti. Dnes je taká doba. Preto v mene všetkých katolíckych senátorov oznamujem, že v záujme mesta srdečne ďakujem za dôveru.

Na tieto slová prikývnu Pösch, Taxner, Ochrnial, aj zaslúžilý kapitán mesta Jakub Maretínsky. Trápnosť chvíle to, pravda, len zvyšuje. Lebo čo je

pravda, je pravda. Brežňania, ak sa aj nenašli v kostole, ale v magistráte sa vždy svorne našli.

— Priatelia, — vstane richtár Daniel Chmelius, rozrušený ako málokedy. — Počuli sme, máme byť prudentes et circumspecti. Takí sme boli, keď sme aj v najčernejších chvíľach bránili záujmy svojho mesta s našimi katolíckymi bratmi spoločne. Nemôžem za Viedeň, ani za to, čo sa robí v krajine. Či prišli kuruci, či labanci, šlo to vždy na náš účet. Ako bolo dosiaľ v magistráte, tak nech je i naďalej. Prosím vás, — hovorí, obrátený ku katolíckym senátorom, — abdikáciu odvolajte. My si to už u Jeho kniežacej Jasnosti zariadime...

— Tak je! Tak je! — ozve sa súhlas zo všetkých strán.

— História sa opakuje, — Gronell si pozorne všíma priebeh. — A niekedy aj dobre opakuje!

Magistrát a senátori sa rozchodia v povznesenej nálade. A aká je už obyčaj, uznesenia sa potvrdia aj v mestskom hostinci na účet mestskej pokladnice, podľa Písma — nezaviažeš volu mlátiacemu ústa!

Takto je to v Brezne, kým sa darí Thökölymu. O krátky čas sa však roznesie zvesť, že cisárski vrah tiahnu proti kniežaťu s presilou a na západe že mu to už nejde najlepšie.

— Môže sa stať všeličo! — počuť v mestskom hostinci.

— Čo by sa len stalo? — okríkne pani Andraška pochybovačov. — Azda má pán Strassoldo takú peknú žienku, ako je pani Ilona Zrínyička.

— Čože ženy! Tých je všade dost, — odvrkne jej jeden z furmanov. — Vojakov treba, vojakov!

— A tých azda nemá pani Thököly dost? — narovná sa najlepšia kuchárka mesta, zdvihnúc poriadny tlčik na mäso v buclatej ruke. — I ja mu ešte pôjdem pomáhať, — mrkne šibalsky očami. — Tak veru!

— A to by mu ozaj pomohlo, pani Andraška! — ozve sa s chichotom.

— Piaristi idú! Piaristi idú! Hanacius! — dolieha z ulice aj z rínku, kde vidieť, ako sa ľudia zháňajú okolo vozov.

— No, pani Andraška, — ohlási sa furman s úškrnom na mäsitej tvári. — Počujete? Tí to už museli vycítiť, keď sa odvažujú...

— Ach, Pane Kriste, — zalomí rukami, — tí tu veru zle obídu! Večera sem prišla stotina kurucov. Nevieam, či Kassayho otrhanci nie... Tí ich doriadia. Ale načo sem lezú? Načo?

Pred rezidenciou je ozaj trma-vrma. Dva prázdne záprahy stoja

obrátené nadol. Zvedavci sa hrnú. Najviac všelijakí povalači a zopár kurucov, ktorí — keď ide o pátrov — neutíšia veru nikoho.

— Kde sú piaristi? — pribehne s dvoma drábmami Jakub Maretínsky, kapitán mesta, bystrý a starostlivý.

— Hen! — ukazuje mu niekoľko rúk na rezidenciu.

Kapitán rezko vojde do fary, kde na prízemí je ubytovaný Michal Ursíny, náhradný evanjelický kňaz. Pátrov nájde na poschodí. Vidiac na rínku vzrastať zhon, hľadia bezradne na Hanaciusa.

— Laudetur, — pozdraví ich Jakub úctivo ako katolík. — Preboha, kde sa tu beriete? — spytuje sa ich hneď ustarostený.

— Prišli sme do svojho, — odvetí mu chladno a odmerano Hanacius.

— Reverendissime, — zloží pred ním kapitán ruky, — tak neviete, čo je u nás. Veď tu dnes môžete o život prísť...

— Tak sme prišli umrieť, — zachvejú sa stisnuté pery odhodlaním na všetko.

— Ale prečo umrieť? Treba to? — presviedča ich Maretínsky. — Čo z toho? Nie je vám lepšie vyčkať príhodnejší čas a potom prísť?!

Rozumné slovo na mníchov účinkuje. Pozrú na superiora i na seba a po chvíli sa mlčky zoberú. Ako prišli — tak odchodia. Iba staručký páter Thomas a Stephanus sa nemajú za ostatnými.

— A čo vy? — ohliadne sa fráter Emericus, — nejdete s nami?

— Len vy choďte, syn môj, — kývne mu starec priateľsky. — My tu ostaneme našich opatriť.

— A nebojíte sa davu? — obráti sa k nim placho. — Ani kurucov?

— Nie, — podá mu ruku Stephanus. — My sme im nikdy nespravili nič zlého.

Vozy odhrčia, hlučenie na rínku však ešte vzrastie. Maretínskemu sa podarí dostať mníchov z mesta. Krik a bohapusté vyhrážky sa zatiaľ len množia. Všelijakí povalači s prostopašnými kurucmi si z toho veľa nerobia. Udrú na rezidenciu, vyvalia dvere a idú pátrov hľadať.

— Ježišmária, — zastrie si Stephanus oči, keď vidí, ako sa rútia nahor. — Páter Thomas, — pozrie splasene na staručkého druha, — po nás veta!

— Nič si z toho nerob, Stephan, — pohodí ten rukou pokojne, a otvoriac si modlitebník, hrkne pátričkami. — Pod', pomodlíme sa...

Nemáme čas na modlenie. Dav ich obstane a oči, podliate krvou, sa do nich zabodnú.

— Čo tu chcete? Ako sa opovázíte? — sype sa im na hlavu. — Aha, čierni vtáci, to ste sa dostali! Alo s nami! — Dvaja kuruci si stanú za nich a dav, postrkujúc ich raz sprava a zas zľava, vedie ich po rínku s víťazoslávnym hulákaním. Triezvejší mešťania by ich radi utíšili. Tu sa však nedá nič robiť. Ako by všetci boli zmyslov zbavení...

— Do šatľavy s nimi! — kričia ľudia. — Do šatľavy!

Prečo-preto, ozaj ich ta vedú a uvrhnú do žalára.

— Chvalabohu, — vzdychne si Thomas, keď sa ohliadne, kde je, — tu máme aspoň pokoj. Môžeme sa i modliť.

— Ave Maria gratia plena, — zašepce aj Stephan, padnúc vedľa staručkého druha na kolená, — pros za nás hriešnych teraz, i v hodinu smrti našej! Amen.

Oni sa modlia a hluk von neprestáva. — Ľudia, čo robíte? — čuť známy Chmeliusov hlas. — Majte rozum! — Všetci domov! — rozháňa ich kapitán Maretínsky. — Nehanbite sa? — Všetko je daromné. Len pustý rehot s nadávkami vniká až do väzenia.

— Čo nás len tak Boh trestá? — pomáha Stephan Thomasovi na nohy. — Čím sme sa len prehrešili?

— A čím sa prehrešili svätí Otcovia, čo sa stali martýrmi za cirkev svätú, — odpovie mu starec otázkou trochu vyčítavo.

V tú chvíľu zaškrípí kľúč vo dverách. Vojdú dvaja kuruci a niekoľkí z davu. Na ich ústach je posmešný úškrn. Oči im zlovestne blysnú.

— No, pátri, — uškľabí sa vyžratý červenák, — schystajte sa na ďalekú cestu!

— Koniec, — zašepce Stephanus, chce ešte žiť. — S Bohom, otče!

— S Bohom, synu! — padnú si do náručia, a pobozkajúc sa, vyjdú postrkovaní vojakmi medzi hulákajúcich na rínku.

— Ty pôjdeš s nami do Rožňavy — okríknu Stephana. — Uvidíme, na čo sa zideš! Len sa neobzeraj, — buchne ho ktosi pri hahote ostatných do chrbta. — Ak nebudeš poslušný na zemi, pôjdeš na kôl. Rušaj...!

Páter neodporuje. Bolo by aj daromné. Dvaja kuruci ho ženú pred sebou. Bijú ho, kade zasiachnu. Kráča, ako vládze. Keď je už pred rezidenciou, obzrie sa a vidí, ako dav vlečie úbohého pátra Thomasa kamsi k Hornej bráne. Okolo krku má namiesto casule dva pôlty slaniny, ktoré ho ťahajú k zemi. Pokorne kráča a modlí sa. Nedbá na krik a hulákanie, na

úderu a bitku. V očiach nemá strach. Naopak, ako by si práve to prial. Na dne duše sa mu ozýva — dnes budeť so mnou v raji...

— Bože, — vyderie sa Stephanovi z pŕs, keď ho vojak zatne býkovcom, — čím sme sa previnili?

— Ty nič, — uškerí sa kuruc. — Ale ako vaši bijú našich, tak my vás...

— A čo si tu hľadal? — zagáni naňho druhý, — kde ťa nevolal nik? Rušaj!

Kým Stephana vedú Hronskou bránou, staručký Thomas vyjde s davom popod Hornú bránu. Ponorený do modlitieb stráca sa sám sebe. Na úderu a rany sa neudrží na slabých nohách. Padá na tvrdú zem. Musia ho dvíhať.

— Dorazte ma už, dorazte! — obráti na zdivených prosebné mdlé oči, dobitý a dopichaný.

V tú chvíľu beží rínikom Jakub Gronell. So starým Rostariusom je zle. Bol teda pre Uľu robiť testament. Ako sa však dozvie, čo sa deje, krv mu udrie do tváre a zrýchli krok. Pred Hornou bránou dobehne veliteľá salvagardov, Jána Horváta.

— Čo sa robí? — spýta sa ho rozrušene, čujúc z Drakšiaru bohapusté hulákanie. — Čo je?

— Spravodlivosť ľudu, — pokrčí plecami.

— Tak rozžeňte dav!

— Ko mi ho rozoženie? — kývne beznádejne rukou. — Kuruci si takú korisť lacno nepustia. Kapitána mesta, Jakuba Maretínskeho práve nabili, lebo im v tom bránil...

Jakub ho nechá a beží popod bránu. Pod drakšiarou skalou dobehne zástup, búriaci chichotom a hulákaním.

— Ľudia, preboha, nepoškvŕňte sa, — volá Gronell ako facka. — Sme kresťania!

— Neskoru, pán notár, neskoru! — vysvetľuje pani Andraška z hostinca. — Už je po mníchovi. Vojak ho strčil zo skaly, — ukazuje, z ktorej, — do prepadliska. Tam leží na zemi. Nie je to pekne, veru nie!

— Budeš ticho, ty plúha voľajaká, — osopí sa na ňu akýsi vojendoš. — Chceš? Zhodíme aj teba, bosorka! Ale z tej najvyššej...!

Podnotár sa prederie stíchnutým zástupom. Pristúpi k mníchovi, ktorý prezrádza len slabé známky života. Keď však zbadá priateľskú tvár, sťažka sa pozbiera.

— História sa opakuje, — stŕpne Jakub pri pohľade na obeť rozvášneného davu. — Pre viny iných vytrpí nevinný! Pre Leopolda, Kolloniča, Szelepcsényiho a krvavých cisárskych generálov — Thomas! A my? — probuje mu pomôcť na nohy. — Radi by sme vytvorili lepší svet. A žiaľ, sme z tej istej hlíny! Z tej istej veru!

*

V ten večer za horami, za dolami pri rieke Odre v pohostinnej Bratislavi znova sa nesie do úzkych ulíc velebný spev pootvoreným oknom z prvého poschodia:

— Dobroreč duše má Hospodinu, a všetky vnítrnosti mé jménu svätého jeho, — znie mocne, radostne, ako na organe.

— Dobroreč duše má Hospodinu, a nezapomínej se na všeska dobrodiní jeho.

— Kterýž odpouští tobě všechny nemoci tvé.

— Kterýž vysvobodzuje od zahynutí život tvůj, kterýž tě korunuje milosrdenstvím a mnohým slitováním.

— Dobroreč duše má Hospodinu!

— Wer singt? — napínajú sluch zvedavci. — Kto to spieva?

— Die ungarischen Exulanten, — znie ticho odpoveď. — Slowaken!

— Und was ist Neues in Ungarn?

— Revolution! Thököly ide na Sliezske a Viedeň!

No, nielen to. Kmotrovcom došiel list od richtára Chmeliusa, kde ich v mene magistrátu pozýva, aby sa vrátili do Brezna. Preto sa v ten večer rozlieha po vratislavských uliciach vďakyplný žal oslobodených služobníkov božích.

XXI

Búrka v Brezne sa na čas utíši. Páter Thomas, ukrývaný u Taxnerov sa za niekoľko dní, ťažko chorý, dá doviezť do Prievidze. Cestou však dokoná v Kremnici, kde ho i pochovajú. Páter Stephanus, vojakmi dotýraný, sa dostane do Rožňavy, kde ho ochráni len nariadenie Thökölyho pred popravou. V zmysle toho nariadenia sa dostane do Thökölyho tábora, kde sa s ním zaobchádza ľudskejšie.

Zima je tuhá i tichšia. Kurucké vojská ležia v zimných táboroch. Vrchy a hory sú zapadnuté snehom. Začiatkom februára 1683 sa senátori Martin Oleríni a Ján Taxner vyberú z Brezna na troch saniach po Milochovského, Simonidesa a ich rodiny do Levoče. Mesto niekoľko dní žije vo vzrušení

slávnostných príprav. Magistrát sa postará o vyčistenie cirkevných budov. Pani Zuzanna Chmeliusová zas, so svojou dcérou a ochotnými Brezniankami, naplnia komory a prichystajú všetko, čo kmotrovcov presvedčí o teple domova.

Dňa 8. februára dôjde heslo o príchode vyhnančov. Magistrát sa zide a rozhodne prichystať v mestskom hostinci slávnostnú večeru na štyri stoly. Pod vodcovstvom veliteľa, Jána Horváta, dá sa na pochod banderium zo salvagardov a mladých majstrov pod Čertovicu, aby tam privítali príchodiacich. Idú na koňoch a cum vexillo — so zástavou. Na Mýte si odpočinú. Zajedia si a vypijú v krčme na trovy mesta. Keď majú dosť, poberú sa ďalej tvrdou, zamrznutou cestou. Vrchy sú biele, až oslepujú. Cesta je vyhladená zväzánym drevom. Jedle a svrčiny sú zapadnuté snehom ani v báji. Ľudia naraz zastanú, aby sa pokochali na strhujúcej panoráme.

— Azda sa i tie hory prichystali na privítanie našich! — vraví Chmelius Jakubovi.

— Krásne je, otec, — pozrie ten naňho. — A ja mám dnes radosť, ako v deň nášho sobáša so Zinkou.

— Aj ja, syn môj, — potrhne richtár koňa za uzdu. — Aj ja. Vyjdú na poslednú brezniansku osadu, Jarabú, kde žijú baníci. Odtiaľ už vedú nahor serpentíny. Postoja si pred banským kostolíkom. Nečakajú dlho a baníci, vracajúci sa z baní na zlato, zvestujú príchod čakaných. Banderisti, popriväzujúc si kone o ploty, sa rozprávajú. Pritom napäto hľadia na nekonečné sivé hory.

— Aha, sú! — ukáže prstom orátor Faško na poslednú serpentínu, dolu ňou sa ženie troje saní. — V prvých sú pán farár s pánom rektorom. A ten chlapec? Hej, to je iste Samko! Aký je už veľký! V druhom pani farárka s pani rektorkou a s farskými deťmi. Tie sú ešte väčšie. V tretích Taxner a Oleríni...

— Na koňa! — zaznie veliteľský povel. — Napred!

Dupot sa ozve a banderium ženie trapom po bielej ceste — pod mestskou zástavou. Pod horou sa stretnú. Tu je vítania! Vojaci a majstri stoja v pozore, kým Chmelius a Gronell sa v slzách objíma s prichádzajúcimi.

— Ach, ste to vy? — Ozaj ste to vy? — nesú sa súcitné slová. — Páni kmotrovia, detičky, panie kmotry — mohli by to byť? — utierajú si oči. — Dobrý Pán Boh vás vyviedol z jamy levovej. Poďte domov! Celé Brezno na vás čaká.

— Vivat! Vivat! — skríknu banderisti a buchne do vzduchu niekoľko výstrelov. — Vi-va-át!

— Vi-va-át! — nesie sa grúňmi ozvenou ako odpoveď.

Deti si presadnú do saní k senátorom. Chmelius, pohodiac uzdu jednému z majstrov, sadne si k pani kmotrám, žiariacej Katuši a príjemnej Apolónke. Jakub sa zas pridá ku švagrovi Milochovskému a Simonidesovi, ktorí aj po všetkom utrpení sú len o poznanie — starší. Bandérium sa obráti, zem zaduní a ide sa.

Jarabské banské chalúpy s kostolíkom i s vďačnými tvármi miznú. Nasleduje hora, krásna, zasnežená mohutná jedlina. Slniečko sa už kloní nadol — jeho strieborné líčce ihrajú na bielučkých grúňoch i lesklej ľadovici. Spiežovce sa rytmicky miešajú do dupotu kopýt — čím-čam, čím-čam — a sane sa šinú ako po masle. S nimi letia bielou i ružovou hmlou spomienky, myšlienky a tisíce otázok.

... čím-čam, čím-čam, čím-čam...

— Že sme sa len toho dožili! — nevie sa Chmelius kmotričkám prenaďávať.

— Vďaka Bohu! — siahnu mu obe za pravicoú, priateľsky ju stisnúť. — A pani kmotra ako sa má? A pani Zinka Gronellová ako?

... čím-čam, čím-čam, čím-čam, mihajú sa mohutné jedle a cesty ubúda.

Rektor Simonides sedí na predných saniach zamĺknutý. Ako by nechcel veriť, že to nie je sen, ale skutočnosť. V duši mu zmihajú podivné sklúčené tiene. Začuje celkom určite: šou-šou-čľap... šou-šou-čľap... Niekoľko ráz si prejde rukou po čele, aby zahnal predstavy a venoval pozornosť Jakubovi, ktorý si odváži každúcké slovíčko.

— Ďakujem vám za poslané knihy, — priateľsky stisne ruky obidvom trpiteľom. — Načítali sme sa ich u Chmeliusov. Naspomínali na vás! Ornamentum, i Exul praedicamentalis, sú zodraté. Musí nám ich ujec Padlicius do kože zaviazať. To je pravda, ako tam čítať, — nahne sa k flegmatickému Milochovskému, — vlastne sú len dve notions alebo národy na svete, jeden národ dobrých, druhý — zlých. A to sa všade ukáže — v krajine, meste i v cirkvi...

— Tak... tak! — zažiaria farárovi oči radosťou porozumeného autora.

— A tak to bude ešte dlho, dlho, — povie Simonides, — kým nepríde kráľovstvo božie, zaň umrel i pracuje náš Spasiteľ.

— Premýšľal som o tom, — pokračuje Jakub. — Zdá sa mi, že človečenstvo bude ešte dlho seba trápiť. Aj keď náboženské boje prestanú, veľký národ zlých nájde si novú zámienku a dôvod trápiť svojich blížnych. Hocijaký dôvod, ale si ho nájde! A keby ľudia vedeli — aj tí, čo za nami prídu, keby vedeli, aký zlý je potom taký život!

— Hrozný! — prisvedčí rektor Ján.

— Dúfajme, — zdvihne hlavu Milochovský, — že národ dobrých raz vyhrá. Potomci porozumejú nášmu odkazu, keď nás nebude. A spravodlivý Pán Boh raz všetko urovná.

... čím-čam, čím-čam, čím-čam... Na západe sa rozlejú krvavé zore. Banderisti sa rútia dolinou a sane sa šinú k zamrznutému Hronu.

— Hámor, — všimne si rektor plamene, vyblkujúce teraz už z kniežacej železnej maše. — Pane Bože, — vzdychne si zhlboka, — veď sme už čochvíľa v Brezne...!

— Hneď sme doma, doma, — jasajú deti v posledných saniach, diškurúc veselo so senátormi. — Pozrite, — ukazuje Samko, — hen sú brány a tam pod víškom kostol.

— Náš kostol, — zašepcú panie.

— A hen je náš Drakšiar, — zdvihne Milochovský ruku. — Ta tiahne jedľová dolinka. Dobre sa mi snilo, pán kmotor, — potiahne rektora za rukáv, — keď svitne jar, pôjdeme sa ta prejsť.

— Pôjdeme i s našimi, — svietia Simonidesovi oči od radosti. — Poradovať sa spolu po búrke.

— Po hroznej búrke! — vzdychnú si panie.

— Celé Brezno vás čaká, — vraví im kmotor Daniel so slzami v očiach. — Celé Brezno! Hľa, aký veľký zástup pred Dolnou bránou! Všetci vás chcú vítať...

— Ach, Bože! — ponorí si Katuša peknú tvár do dlaní a zafiká.

— Kto by to bol myslel...?

Vtom pod Dúbravicou mocne zahlaholí. Päť zvučných zvnonov hlása do rumenného večera radosť, nesmiernu radosť celého mesta.